

Міністерство освіти і науки України

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ДЕВ'ЯТКО ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 811.111:811.161.2'374'373.46:616.31(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ТИПОЛОГІЯ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В
УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ
ТА ЇЇ ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ВІДТВОРЕННЯ**

10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Дев'ятко Ю.С.

Науковий керівник: Шевчук Лариса Василівна, кандидат філологічних наук,
доцент

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Типологія стоматологічної термінології в українській і англійській мовах та її лексикографічне відтворення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика. – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса, 2021.

Дисертаційна робота присвячена вивченню стоматологічної термінології в англійській та українській мовах у термінознавчому, лексикографічному, структурно-семантичному та перекладознавчому вимірах з укладенням пілотного варіанта англо-українського словника тлумачно-перекладного типу. Інноваційність дослідження полягає в тому, що вперше запропоновано оригінальну концепцію та принципи укладання такого двомовного тлумачно-перекладного словника стоматологічних термінів, сформовано реєстр майбутнього словника, проєктний обсяг якого становить понад 3130 вхідних терміноодиниць англійською мовою з їхніми відповідниками українською мовою в кількості 3420. Поданий як додаток до дисертації фрагмент словника містить лексикографічний опис 800 терміноодиниць.

У дослідженні розкрито суть основних термінологічних понять та детерміновано сучасні підходи до вивчення терміна: *структурно-систематичний, когнітивний, соціолінгвістичний та комунікативний*. Враховуючи багатовимірність поняття “термін”, в роботі розкрито природу *терміна* як спеціальної лексичної одиниці наукової мови, яка взаємно однозначно позначає спеціальне поняття чи явище певної науки чи сфери суспільного життя і належить до відповідної термінологічної системи, а також *термінологічної системи*, яка являє собою термінологічний континуум

спеціальних лексичних одиниць певної науки, між якими в рамках цієї науки існують системні зв'язки та відношення.

У представленій науковій праці уточнено періодизацію формування стоматологічної термінології в контексті розвитку медичної терміносистеми в парадигмі українського, англійського та російського термінознавства, детально розглянуто лінгвістичні проблеми української стоматологічної термінології, а саме: встановлено співвідношення питомої та запозиченої термінології, визначено переваги та недоліки функціонування таких терміноодиниць у межах стоматологічної терміносистеми, окреслено їх взаємодію і потребу у впорядкуванні.

Проведено порівняльну характеристику термінів, терміноідів, передтермінів, прототермінів, професіоналізмів, номенів за рядом параметрів (особливості номінації, ступінь термінологізації, форма, стилістична приналежність, особливості вживання) задля їх чіткого розмежування в рамках стоматологічної терміносистеми з виокремленням диференційних ознак кожної одиниці.

Встановлено, що вся сукупність термінів стоматологічної галузі поділяється за змістом на такі групи: 1) терміни *вузькоспеціальні* (клінічна термінологія, терміни на позначення інструментів, приладів, обладнання, діагностичних методів, матеріалів тощо, наприклад: *періодонтит, імплантат, анестезія, екстирпація пульпи, відбиткова ложка, артикулятор*); 2) терміни *загальномедичні* (в тому числі й ті, що в контексті стоматологічного тексту здобувають нові семантичні відтінки, наприклад: *анамнез, терапія, адгезія*); 3) терміни анатомічної номенклатури (яка є релевантною саме для стоматологічної галузі, наприклад: *ясенна борозна, верхньощелепна зубна дуга, різець, ікло* тощо); 4) терміни *фармацевтичного спрямування* (наприклад: *гідроксид кальцію, ортофосфорна кислота, кліренс, прокладковий матеріал, текучий композит* тощо).

Застосування в роботі квантитативних методів дослідження дало змогу обрахувати кількісні показники термінонасиченості аналізованих текстів

стоматологічного спрямування, що усереднено становлять 30-33%, а також визначити співвідношення груп термінів у межах наукового тексту стоматологічного спрямування. Для наукових клінічних статей таке співвідношення становить: *вузькоспеціальні : загальномедичні : анатомічна номенклатура : терміни фармацевтичного спрямування* = 3 : 2 : 0,4 : 0,27 (усереднено для двох мов), а для інструкцій – 3,5 : 1 : 0,63 : 1 відповідно.

За результатами аналізу терміноодиниць стоматологічної галузі в структурно-семантичному аспекті розроблено тезаурусну модель терміносистеми, з'ясовано її польову структуру та кореляцію з кількісними показниками термінонасиченості текстів спеціальної літератури, з'ясовано дериваційні характеристики стоматологічних термінів. Досліджено питання англійсько-українського перекладу стоматологічної термінології, здійснено аналіз проблемних аспектів перекладу багатокомпонентних термінів та аббревіатур, проаналізовано структурні особливості стоматологічних термінів та запропоновано алгоритм їх перекладу відповідно до виокремлених структурних моделей.

Крім того, на основі тезаурусної моделі стоматологічної терміносистеми здійснено лексико-тематичну стратифікацію термінів за галузями стоматологічної науки. В контексті теоретичного викладу лексикографічних основ укладання словника окреслено принципи лексикографування (*принцип наступності лексикографічних праць, принцип суб'єктивного фактора укладача, принцип прагматичної зумовленості створення словника, принцип нормативності та принцип теоретичної та практичної багатоплановості лексикографічних праць*).

Встановлено, що вслід за унормуванням та систематизацією української стоматологічної термінології (в нашому випадку стоматологічної термінології) наступним практичним завданням є введення цієї термінології до вживання – за допомогою укладення відповідних словників, довідкових та навчальних видань.

Сформульовано найголовніші вимоги, яких має дотримуватися лексикограф під час укладання перекладного словника термінів та підбору перекладних еквівалентів, а також запропоновано три варіанти вирішення проблеми описання безеквівалентної лексики в словнику й узагальнено подано у вигляді таблиці лексикографічні параметри словника стоматологічних термінів тлумачно-перекладного типу.

В якості важливого інструменту конструювання семантики термінів та їх дефініції визначено розбір терміна на терміноелементи. Крім того, досліджено найчастотніші терміноелементи в галузі стоматології із зазначенням можливих варіантів перекладу, а також наведено приклади вживання відповідних терміноодиниць в галузі стоматології, які містять зазначені терміноелементи.

І, нарешті, у дисертаційному дослідженні обґрунтовано авторську концепцію розробки словника, в рамках якої описано макро-, мікро- та медіоструктуру англо-українського тлумачного словника стоматологічної термінології, який є додатком до запропонованого дослідження; пояснено доцільність структури словникової статті, описано процес створення словника, добору реєстрових слів, підбору перекладних відповідників та формування дефініцій термінів. Оскільки словникова стаття містить дефініцію терміна, в роботі також окреслено методологічні принципи описання семантики стоматологічних термінів.

Ключові слова: стоматологічний термін, переклад, лексикографування, реєстрове слово, дефініція, медична терміносистема, мікротерміносистеми стоматологічної галузі, укладання словника.

ABSTRACT

Deviatko Y. S. Typology of Dental Terminology in Ukrainian and English languages and its lexicographical presentation. – Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Philology, Specialty 10.02.21 – Structural, Applied and Mathematical Linguistics. – Mechnikov Odessa National University, Odessa; National Pedagogical Dragomanov University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2021.

The thesis deals with the comprehensive investigation of dental terminology in Ukrainian and English languages in terminological, lexicographic, structural-semantic, and translation-oriented dimensions with the compiling of a pilot fragment of the English-Ukrainian explanatory dictionary of dental terms. The scientific novelty of the research lies in the development of an original conception and principles of compiling a bilingual explanatory dictionary of dental terms. As an appendix to the study, the register of head terms containing 3130 dental terms with Ukrainian equivalents was presented, and 800 of them were lexicographically described according to the developed method of the dictionary compiling.

The study reveals the nature of the major terminological concepts and determines structural-systematic, cognitive, and sociolinguistic approaches to the investigation of terminology. The thesis defines a term as a special lexical unit of scientific language, which unambiguously denotes a special concept or phenomenon of a certain science or sphere of public life and belongs to the relevant terminological system. The notion of terminological system is interpreted as a terminological continuum of special lexical units of a certain science, where there are the systemic connections and relationships between them in the context of this science.

The presented work clarifies the stages of the dental terminology evolution within the paradigm of Ukrainian and English medical terminology. The development stages of medical terminology are believed to correlate with the corresponding periods of Ukrainian general scientific terminology development. Conventionally, scientists determined five stages of such development. Within the current stage, a medical science uses national professional properly organized

language and the core of it is a medical terminology, which has been developed over the centuries, incorporating national terminological features as well as foreign and international terminological units, which were adapted to the norms of the Ukrainian language. However, national medical and dental terminology still needs to be thoroughly investigated in order to standardize and to meet the norms of Ukrainian language. Particular attention is also paid to the origin and genesis of dental clinical terminology. It was found that the Ukrainian dental terminology was formed on the basis of the common lexis, and the original terms have been created by means of native word-building potentials (e.g. *окістя, різець, кукса* etc.).

It was determined that medical terminology includes almost two hundred thousand terms and constant term combinations, which belongs to the terminological fields of a number of medical and biological disciplines. The specific feature of all terminological systems is the presence of Latin and Greek roots. In general, the whole set of dental terminology consists of the following key groups of terms: anatomical nomenclature, clinical terms, general medical terms (relevant for dentistry) and pharmaceutical terms.

It was determined that anatomical nomenclature was often formed metaphorically, based on the common features of the real-world objects and anatomical structures, through the prism of human worldview (*ясенна борозна, зубна дуга, вуздечка язика, зуб мудрості, верхівка зуба* etc.). Clinical dental terminology is a quite powerful and the most diverse in terms of etymology (*екстирпація пульпи, резекція кореня, ампутація верхівки, рецесія ясен, привушниця, пульніт* etc.), and, therefore, requires special attention to its normalization, systematization and standardization.

At present time, the research of dental clinical terminology based on the linguistic analysis, that allows performing a terminological description of dental terminology, becomes increasingly important. In the process of clarifying the ways of dental terminology ordering, the range of problems that arised in the way of such activities was clearly outlined, and ways to solve them were proposed.

The present study deals with the linguistic problems of Ukrainian dental terminology: the ratio of specific and borrowed terminology is established, the advantages and disadvantages of such terminological units functioning within the dental terminological system are determined, as well as their interaction and the need for ordering are outlined.

In addition, the lexicographic aspects of Ukrainian medical and dental terminology were outlined, in particular the conceptual framework of lexicography as well as the principles of lexicographical description of dental terms (the consistency principle of lexicographic researches, the principle of the human factor by dictionary compiler, the principle of the dictionary pragmatic conditionality, the principle of normativity, and the principle of theoretical and practical versatility of lexicographical researches).

Within the framework of the research, quantitative indicators of 'term saturation' of dental texts were established experimentally using the developed set of dental terms: this value was ranged between 30 and 33%.

Our research provides the reasons to suggest that the Ukrainian terminology system of medicine consists of both the proper Ukrainian terms and borrowed ones, which is widely represented in medicine. The main sources of borrowing terms and term elements are Latin and Greek, that is typical not only for Ukrainian but also for Slavic languages (terms of Latin origin: *сенсифілізація, абразія, пульпа* etc.; terms of Greek origin: *стоматит, гормон, травма, кіста* etc.).

In many cases, the existence of both a specific proper Ukrainian term and a borrowed term to denote the same concept in dentistry leads to the occurrence of synonymous rows and synonymical variation that is acceptable within common language, but sometimes it is controversial within the system of medical terminology since such phenomena puts the nationalization process of medical terms on the back burner. However, terminology is a specific layer of a language, so no linguistic phenomenon is no stranger to terminology.

Within the research we concluded that the development of Ukrainian medical and dental terminology should be systematic and centrally coordinated. This means

that the next practical task after the standardization and systematization of Ukrainian dental terminology is to introduce this terminology in use through compiling appropriate dictionaries, reference materials and educational publications.

The main requirements to the lexicographical activity in terms of compiling the multilanguage terminological dictionary and selection of translation equivalents have been worded as well as three variants of language coding of non-equivalent terms in the dictionary were described. In addition, the lexicographic parameters of the current dictionary fragment of dental terms have been offered.

The study also analyzed the problematic aspects of the English-Ukrainian translation of multicomponent terms and abbreviations as well as the structural features of dental terms and an algorithm of their translation in accordance with the selected structural models were summarized.

Morphemic analysis of dental terms was defined as an important tool for constructing the definition of the term. In addition, the most frequently used word elements in the area of dentistry were studied and possible translation options, as well as examples of dental terms that contain appropriate word elements were indicated (*devitalized tooth* – *невітальний зуб*, “*неживий*” *зуб*; *dehydration* – *зневоднення*, *дегідратація*; *excavation* – *екскавація* (*видалення каріозного дентину шляхом його виймання зсередини зуба назовні*); *interdental* – *міжзубний*; *dissection* – *розсічення*; *disorder* – *розлад etc.*).

Based on the analysis of dental lexical units in the structural and semantic aspect, a thesaurus model of such terminological system was developed as well as the field structure of the dental terminology system and its correlation with the term saturation value within the specialized texts were specified.

Using the thesaurus approach, the subgroups of the highly specialized dental terminology system were determined and the lexical-thematic stratification of terms within each of them according to the branches of dental science was carried out (the basic lexical-thematic terminological groups were outlined according to the main specialties of dental science – therapeutic, orthopedic, surgical, pediatric dentistry as well as dentistry for special purposes).

Finally, the author has offered his own conception of the dictionary development, and suggested the macro-, micro- and media structure of the English-Ukrainian explanatory dictionary of dental terms, which is an appendix to the proposed research. The specific features of the dictionary, the structure of the dictionary article, the process of dictionary compilation, selection process of head terms and translation equivalents were also described within this study. Since the dictionary article contains a definition of the term, the methodological principles of describing the meaning of dental terms were outlined.

It should be noted that the dictionary was compiled not only taking into account the theoretical foundations of lexicography and terminography, but also on the basis of the achievements of practical translation activities of the author in the area of dentistry, as well as through using authoritative English and Ukrainian explanatory and translation dictionaries. This project of lexicographic work, which should include about 3,130 entry words, has a number of reasons to be both a useful guide for translations of medical texts and the special substrate for creating more thorough multilingual defining dictionary of dental terms.

Within the research we concluded that the normalisation and unification processes of Ukrainian medical and dental terminology should be systematic and centrally coordinated. This means that the next practical task after the standardization and systematization of Ukrainian dental terminology is to introduce this terminology in use through compiling appropriate dictionaries, reference materials and through the educational process in medical educational establishments.

Key words: dental term, translation, lexicography, entry word, definition, medical terminology, dental terminological subsystem, dictionary compiling.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях, що індексуються наукометричною базою

Scopus

1. *Goncharuk M., Cavalcanti A. L., Stoika O., Hliudzyk-Shemota M., Boykiv A., Deviatko Yu.* Satisfaction with dental and medical education quality among foreign students considering non-native English-speaking origin of the teachers. *Cumhuriyet Dental Journal*. 2020. Volume 23, Issue 4, P. 308–317.

Статті у фахових виданнях України

2. *Дев'ятко Ю. С.* Стоматологічна термінолексика: впорядкування та проблеми англо-українського перекладу. *Слов'янський збірник*. 2014. Вип. 18. С. 328–336.

3. *Дев'ятко Ю. С.* Багатокомпонентні стоматологічні терміни: структурний аналіз та труднощі англо-українського перекладу. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія: Філологічна. 2015. Вип. 58. С. 319–322.

4. *Дев'ятко Ю. С.* Проблеми лексикографічного опису багатокомпонентних стоматологічних термінів. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2015. Вип. 16. С. 11–19.

5. *Дев'ятко Ю.* Електронний багатомовний словник стоматологічних термінів: теоретичні аспекти та спроба укладання. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. *Проблеми української термінології*. 2016. № 842. С. 28–31.

Статті в періодичних виданнях інших держав

6. *Deviatko Yu.* The morphemic analysis of dental terms as an important way of term definition in the context of multilingual dictionary compiling. *Kwartalnik Neofilologiczny*. 2019. LXVI, № 3, P. 566–574.

Статті в інших виданнях

7. *Дев'ятко Ю. С.* Лексичні лакуни як культуроспецифічний феномен: особливості добирання перекладних відповідників у медичній термінології

(на матеріалі стоматологічних текстів). *Вісник Одеського національного університету*. Філологія. 2017. Том 22, № 2(16). С. 37–43.

8. Дев'ятко Ю. Лексикографічно-термінографічна діяльність медичного перекладача: принципи та інструменти. *Проблеми української термінології*. Львів, 2018. С. 8–12.

9. Дев'ятко Ю. С. Дериваційна характеристика медичних термінів (на матеріалі стоматологічних текстів). *Вісник Одеського національного університету*. Філологія. 2019. Том 24, № 1(19). С. 21–28.

10. Дев'ятко Ю. С. Теоретичні засади укладання багатомовного тлумачного словника стоматологічної термінології. *Linguistic Bulletin*, (21). 2016. С. 66–73.

11. Дев'ятко Ю. Стратегии и тактики англо-русского перевода медицинской терминологии. *Материалы форума молодых исследователей-русистов в рамках Международного фестиваля "Великое слово"*. Одесса: Изд-во КП ОГТ, 2012. С. 142–149.

ЗМІСТ

ЗМІСТ	13
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1	25
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	25
1.1 Термін у колі сучасних термінологічних понять.....	25
1.2. Генеза медичної лексики в зарубіжному та вітчизняному термінознавстві ...	40
1.2.1 Етапи становлення української медичної термінолексики.	42
1.2.2 Еволюція англійської медичної термінолексики.	52
1.3 Кореляція понять “медичний термін” та “стоматологічний термін”	56
1.4 Формування української стоматологічної клінічної термінології та анатомічної номенклатури	58
1.5. Українська стоматологічна термінологія як об’єкт наукового мовознавчого аналізу	62
1.6. Стоматологічна термінологія в лексикографічному опрацюванні	68
Висновки до 1 розділу.....	72
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ТИПІВ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ І ЇХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ВІДТВОРЕННЯ	74
2.1. Основоположні методологічні засади дослідження стоматологічної термінології.....	74
2.2. Проблеми двомовної термінографії та здобутки сучасної лексикографії в галузі медицини та стоматології.....	81
2.3. Методологічні принципи описання лексичного значення стоматологічних термінів у практиці укладання англо-українського перекладного тлумачного словника	89
2.4. Морфемний аналіз англomовного терміна як важливий інструмент формування дефініції та добирання українських перекладних відповідників	92
2.5. Етапи розробки авторської концепції укладання англо-українського словника стоматологічних термінів тлумачно-перекладного типу	98
Висновки до 2 розділу.....	102

РОЗДІЛ 3 ТИПОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ ЯК ОСНОВА УКЛАДАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДВОМОВНОГО ТЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА	104
3.1. Тезаурусна модель стоматологічної терміносистеми	105
3.2. Структура термінополя стоматології.....	109
3.3. Лексико-тематична стратифікація стоматологічних термінів	113
3.3.1. Мікротерміносистема хірургічної стоматології.....	115
3.3.2. Мікротерміносистема терапевтичної стоматології.. ..	118
3.3.3. Мікротерміносистема ортопедичної стоматології.. ..	120
3.3.4. Мікротерміносистема дитячої стоматології та стоматології для спеціальних цілей.....	122
3.4. Дери́ваційні характеристики та словотворчі типи стоматологічних термінів в українській та англійській мовах.....	124
3.5. Моделювання багатокomпонентних термінів та специфіка їх перекладу	130
3.6. Особливості англо-українського перекладу стоматологічної термінології	138
Висновки до 3 розділу.....	148
РОЗДІЛ 4 АВТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ УКЛАДАННЯ БАГАТОМОВНОГО ТЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	152
4.1. Передумови укладання англо-українського тлумачного словника стоматологічних термінів.....	152
4.2. Принципи укладання двомовного тлумачного словника стоматологічної термінології.....	163
4.3. Концептуальна база укладання англо-українського словника стоматологічних термінів тлумачно-перекладного типу.....	173
4.4. Доцільність інтеграції двомовного словника стоматологічних термінів в електронний цифровий простір	181
Висновки до 4 розділу.....	186
ВИСНОВКИ	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	195
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	220
СПИСОК ДОВІДНИКОВИХ ДЖЕРЕЛ	226
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	226
ДОДАТКИ.....	228

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БКТ – багатокомпонентний термін

дієсл. – дієслово (у зразках словникових статей)

ім. – іменник (у зразках словникових статей)

ІУНМ – Інститут української наукової мови Академії наук

МО – мова оригіналу

МП – мова перекладу

НТШ – Наукове товариство імені Тараса Шевченка

прикм. – прикметник (у зразках словникових статей)

рос. – російська мова (у зразках словникових статей)

син. – синонім (у зразках словникових статей)

СУМ – Академічний тлумачний словник української мови

ТК СНТТ – Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології

укр.– українська мова (у зразках словникових статей)

УЛАМЕС – Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник

УЛАМТС – Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник

D.1 – “Русско-английский медицинский словарь для стоматологов” Б. Репіна та Т. Кривцової

D.2 – Mosby’s Dental Dictionary

D.3 – вибірка стоматологічних термінів

ВСТУП

Дисертація присвячена розробці лінгвістичної концепції укладання двомовного тлумачного словника стоматологічних термінів з опорою на сконструйовану тезаурусну модель стоматологічної терміносистеми і її лексико-тематичну стратифікацію, а також визначення дериваційних характеристик українських й англійських стоматологічних терміноодиниць і встановлення їх словотвірних типів.

Науковим підґрунтям дослідження слугували засади структуралізму (принцип системності), когнітивізму (принципи експланаторності та антропоцентризму), які зумовлюють необхідність врахування комплексу чинників у вивченні мовних явищ, зокрема в прикладних наукових розвідках, серед яких особливе місце належить термінознавству і лексикографії як взаємопов'язаним мовознавчим галузям.

Огляд наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників дозволяє в межах сучасного термінознавства виокремити різновекторні підходи до вивчення терміна, а саме: *структурно-семантичний* (С. Величкова, Є. Вюстер, С. Гриньов, А. Д'яков, Т. Кияк, Ю. Кобрин, І. Кочан, З. Куделько та ін.), *когнітивний* (Л. Алексєєва, М. Володіна, С. Жаботинська, В. Лейчик, Е. Скороходько, Р. Теммерман та ін.), *соціолінгвістичний* (Ф. Гаудін, Г. Дидик-Меуш, Дж. Сейгер, Г. Сергєєва та ін.), *комунікативний* (М. Кабре, К. Кагеура, О. Хацер та ін.).

Стрімкий розвиток *термінознавства* та *теорії терміна* в другій пол. ХХ ст. (К. Авербух, В. Винокур, Б. Головін, С. Гриньов-Гриневич, А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько, Д. Лотте, О. Реформатський, Т. Рольке, Г. Рондо, Г. Флюк) та *термінологічної лексикографії* (С. Гриньов-Гриневич, В. Дубічинський, І. Казимирова З. Комарова, М. Комова, А. Хаютін) заклали підвалини для розвитку і становлення *медичного термінознавства* (Е. Бекішева, І. Головка, Г. Єрємкіна, С. Маджаєва, М. Павловський, М. Присяжнюк, М. Чернявський, С. Флейшман) та *тлумачно-перекладної термінографії* (Л. Петрух, Л. Симоненко, Х. Галінські), в рамках яких

здійснено лінгвістичне осмислення і розроблення теоретичних засад упорядкування і кодифікації термінів (І. Кочан, А. Крижанівська, Н. Місник, Л. Симоненко, Ц. Лінч), концепції укладання термінологічних словників, проблеми їх функціонування (С. Гриньов-Гриневиц, В. Дубічинський, М. Комова, О. Кочерга, С. Ландау, Н. Місяць, В. Німчук, Л. Полюга, Б. Свенсен, О. Сербенська), досліджено різні медичні субтерміносистеми (кардіологічну (К. Смирнова), офтальмологічну (Ю. Віт), радіологічну (І. Корнейко), терміни-епоніми (Л. Стегніцька), клінічні терміни (О. Бекішева) тощо).

Однією із терміносистем, що потребує ґрунтовного аналізу та лексикографічного опису, є стоматологічна як компонент медичної терміносистеми. Стоматологічна термінологія, увиразнена у структурі медичної макротерміносистеми, описана на матеріалі англійської (С. Дудецька, Н. Тхор), німецької (Ю. Плоцька), французької (Л. Капітула, О. Полухіна), української (Т. Лещенко, Р.-Ю. Перхач, Т. Шарбенко, В. Шматко), російської (С. Величкова), польської (Р.-Ю. Перхач) мов, однак в роботах дослідників не розглядалась українська стоматологічна термінологія в контексті її лексикографічної презентації у вигляді двомовного термінологічного словника, укладання якого базувалось би на типологічній картині терміносистеми стоматології. Цю прогалину заповнює авторська концепція укладання англо-українського тлумачного словника стоматологічних термінів, закликає презентувати лексикографічне відтворення сучасної стоматологічної термінології, що базується на конструюванні тезаурусної моделі терміносистеми, виокремленні лексико-тематичних груп термінів, їх дериваційних і словотворчих типів та типів за шляхами поповнення. Такий системно-структурний підхід дозволяє здійснити лексикографічний опис терміноодиниць й уможливіє цілісне відтворення терміносистеми з відображенням в її межах лексико-семантичних зв'язків. Методологічним підґрунтям для опрацювання стоматологічної терміносистеми в аспекті *перекладознавства* послужили праці теоретиків

перекладу В. Коптілова, Г. Кочура, в аспекті *термінотворення*, семантики складних слів – наукові розвідки Є. Карпіловської, Н. Клименко, Л. Лисиченко, В. Русанівського, Ж. Соколовської, в аспекті комп’ютерної лексикографії – праці Н. Дарчук. Представлений в роботі фрагмент англо-українського тлумачно-перекладного словника стоматологічних термінів, укладений згідно з розробленою авторською концепцією, свідчить про успішність її верифікації і доцільність видання словника саме такого типу.

Актуальність теми дисертаційної роботи полягає в її зорієнтованості на унормування та систематизацію української стоматологічної термінології на тлі англійської з урахуванням лексико-семантичних та структурних типів терміноодиниць обох мов, що вимагає розроблення принципів термінографічного опису вузькоспеціальних термінів. Застосування структурно-семантичного та типологічного підходів до лексикографічного відтворення стоматологічної терміносистеми сприятиме логічному виструнченню терміносистеми стоматології на основі внутрішньосистемних зв’язків, що уможливить прикладне опрацювання спеціальних термінів під час фахового англо-українського перекладу, викладання спеціальних дисциплін українською мовою, а також подальше удосконалення стоматологічної терміносистеми.

Зв’язок дисертації із науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за напрямом “Комунікативно-прагматичні та лінгвокультурні аспекти дослідження мовних одиниць у різних типах дискурсу” (2013–2018 роки, державна реєстрація № 0113U004892) і “Дослідження текстово-дискурсивних одиниць: теоретико-прикладні аспекти” (2010–2019 роки, державна реєстрація № 0118U001787). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, протокол № 4 від 23 грудня 2014 року; уточнено й перезатверджено на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.26

у Національному педагогічному університеті імені Н. П. Драгоманова, протокол № 1 від 17 лютого 2021 року.

Метою дисертації є розроблення лінгвістичної концепції укладання англо-українського тлумачного словника стоматологічних термінів на основі виокремлення їх лексико-тематичних груп і типів (дериваційних, словотвірних, за шляхами поповнення, за будовою) з лексикографічною презентацією фрагмента такого словника.

Сформульована мета передбачала розв'язання таких **завдань**:

- критично проаналізувати наукову літературу і сформулювати теоретичні положення роботи щодо дослідження стоматологічної термінології української та англійської мов в контексті їх становлення, функціонування та лексикографічної кодифікації.

- розробити методологічну базу для виконання лексикографічного відтворення терміносистеми стоматології.

- сконструювати тезаурусну модель стоматологічної терміносистеми з подальшою лексико-тематичною стратифікацією термінів.

- встановити дериваційні і словотвірні типи стоматологічних термінів та визначити типи за шляхами їх поповнення.

- описати передумови і принципи укладання двомовного тлумачного словника спеціальної термінології.

- запропонувати й обґрунтувати доцільність авторської концепції англо-українського словника стоматологічних термінів тлумачно-перекладного типу з підготовкою репрезентативного фрагмента майбутнього вузькоспеціального словника.

Об'єкт дослідження становлять стоматологічні терміни українською та англійською мовами.

Предметом дослідження є лексикографічне відтворення англійських стоматологічних термінів українською мовою на основі структурних типів

терміноодиниць обох мов та їх лексико-тематичної стратифікації, заснованої на тезаурусному підході.

Джерельною базою дисертації є автентичні тексти стоматологічного спрямування: наукові клінічні статті, інструкції для застосування стоматологічних матеріалів і лікарських засобів, клінічні випадки, що розміщені на таких спеціалізованих мережевих ресурсах: Dental Learning Systems [Електронний ресурс], Online Dental Education [Електронний ресурс], Case Reports in Dentistry [Електронний ресурс], International Journal of Dentistry [Електронний ресурс], AEGIS Dental Network [Електронний ресурс] та їх відповідники в українських перекладах; тлумачні, енциклопедичні й перекладні словники: “Ілюстрований медичний словник Дорланда” у 2-х томах, ред. П. Джуль, Б. Зіменковський (2003), “Англо-український словник медичних термінів” у 2-х томах, ред. В. Запорожан, П. Джуль; уклад. В. Кресюн (1996); “Русско-английский медицинский словарь для стоматологов” Б. Рєпіна та Т. Кривцової (2005); “Тлумачний термінологічний довідник з ортопедичної стоматології” М. Нідзельського, О. Писаренко (2015); “Англо-український словник медичних термінів” за ред. Л. Аврахової (2002); “Латинсько-український тлумачний словник клінічних термінів” О. Беляєвої (2016); “Большой энциклопедический словарь медицинских терминов” за ред. Е. Улумбекова (2012); Mosby's Dental Dictionary (2014); Stedman's Medical Dictionary for the Dental Professions (2012) [Електронний ресурс], Oxford Dictionary of Dentistry (2010) [Електронний ресурс], Segen's Medical Dictionary (2012) [Електронний ресурс].

Фактичним матеріалом дослідження є 3130 неповторюваних англійських стоматологічних термінів з їх українськими відповідниками в кількості 3420 (загальна кількість зафіксованих та проаналізованих терміновживань становить 37 500), відібраних методом суцільної вибірки із автентичних англійських наукових статей, інструкцій для застосування стоматологічних матеріалів, клінічних випадків та лексикографічних видань, зазначених у джерельній базі. Фрагмент англо-українського словника

стоматологічних термінів тлумачно-перекладного типу, укладений з метою ілюстрування розробленої автором лексикографічної концепції, складають 800 вихідних терміноодиниць.

Методологія дослідження ґрунтувалася на використанні комплексу загальнонаукових методів і прийомів: аналізу і синтезу – в процесі формування стоматологічної терміносистеми як складника системи мови; індукції, дедукції, порівняння та опису – для аналізу терміноодиниць, вилучених із наукових текстів стоматологічної тематики. *Спеціальні лінгвістичні методи*: структурний з методикою компонентного та лексико-семантичного аналізу – для формулювання дефініцій ключових понять стоматологічної термінології та їх уточнення; інтерпретація результатів етимологічного аналізу – для встановлення джерел походження термінів та вмотивованості власне українських медичних і стоматологічних термінів; метод тезаурусного моделювання (Б. Головін, С. Кійко, Д. Лотте, Т. Рольке) – для побудови моделі стоматологічної терміносистеми як системно-структурного утворення; метод польового моделювання (О. Реформатський, О. Суперанська) – для встановлення структури термінополя стоматології та виокремлення в його межах мікротермінополів та лексико-тематичних груп; процедура кількісних підрахунків – для обчислення питомої ваги різних типів термінів і словотвірних формантів в межах сформованої вибірки стоматологічних терміноодиниць; елементи статистичного методу – для визначення коефіцієнта термінонасиченості англомовних текстів стоматологічної тематики, обчислення питомої ваги власне українських та запозичених термінів, а також термінів-гібридів. Для вивчення запитів користувачів словника стоматологічної термінології прислужився метод анкетного опитування респондентів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що **вперше розроблено** концепцію укладання англо-українського словника стоматологічних термінів тлумачно-перекладного типу, можливість реалізації

якої проілюстровано фрагментом такого словника обсягом 800 вхідних терміноодиниць, представленим у додатку.

Побудовано тезаурусну модель стоматологічної терміносистеми, що включає такі компоненти: анатомічна номенклатура, терміни власне вузькоспеціальні стоматологічні, загальномедичні терміни, релевантні для стоматологічного контексту, терміни фармацевтичного спрямування.

Визначено лексико-тематичну стратифікацію вузькоспеціальних стоматологічних термінів (виділено мікротерміносистеми хірургічної, терапевтичної, ортопедичної, дитячої стоматології та стоматології для спеціальних цілей) і польову структуру стоматологічної терміносистеми (терміни ядра (вузькоспеціальні стоматологічні терміни) – 55% усієї вибірки реєстрових терміноодиниць словника; ближня периферія (загальномедичні терміни, семантика яких змінюється в контексті стоматології) – 25%; анатомічна номенклатура – 11%, крайня периферія (терміни фармацевтичного спрямування і суміжних наук) – 9%).

Встановлено дериваційні (кореневі непохідні, похідні, складні (композиції), складені (дво- та багатоконпонентні), аббревіатури) і словотвірні (морфологічні (афіксальні: префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний; безафіксний, осново- та словоскладання, аббревіація), синтаксичний, семантичні (метафора і метонімія, епонімія), запозичення термінів з інших мов) типи стоматологічних термінів. *Уточнено* моделі англійських багатоконпонентних стоматологічних термінів (далі – БКТ) на матеріалі англійської мови (моделі *двоконпонентних термінів*: N + N; N + Prep. + N; N's + N; abbr. + N; A + N; Participle I + N; Participle II + N; *триконпонентних термінів*: (N + N) + N; N + N + Prep. + N; A + (N + N); (N + V_{ed}) + N; (N + V_{ing}) + N; (Num. + N) + N; при цьому *чотири- та п'ятиконпонентні термінологічні словосполучення* будуються на основі моделей дво- та триконпонентних термінів, які можуть поєднуватися найрізноманітнішими способами, наприклад: A + A + (N + Prep. + N)) та схарактеризовано особливості їх англо-українського перекладу.

Сформульовано принципи укладання двомовних спеціалізованих словників тлумачно-перекладного типу: 1) принцип наступності лексикографічних праць; 2) принцип суб'єктивного фактора укладача; 3) принцип прагматичної зумовленості створення словника; 4) принцип нормативності, який регулює процеси відбору та подання лексичного матеріалу в словнику; 5) принцип теоретичної та практичної багатоплановості лексикографічних праць.

Доведено доцільність лексикографічного відтворення стоматологічних термінів у цільовій мові з опорою на тезаурусний підхід до терміносистеми, лексико-тематичну стратифікацію вузькоспеціальних стоматологічних термінів та їхні типи (дериваційні, словотвірні, за шляхами поповнення).

Практичне значення одержаних результатів роботи зумовлено актуальністю і перспективністю лінгвістичного аналізу стоматологічної термінології в типологічному та системному аспектах для її упорядкування, усунення невиправданих кальок і невдалих відповідників іншомовних терміноодиниць, а також для укладання термінологічних словників тлумачно-перекладного типу, зокрема навчальних словників-мінімумів. Результати проведеного дослідження та безпосередньо англо-український тлумачний словник стоматологічних термінів матиме практичне значення для перекладачів, лексикографів та термінографів, а також українських стоматологів, викладачів, ординаторів, асистентів та студентів стоматологічних факультетів медичних вищих навчальних закладів. Результати дослідження прислужаться у викладанні курсів “Термінознавство”, “Науково-технічний переклад”, “Англійська мова за професійним спрямуванням”, а також матимуть прикладне значення під час укладання більш ґрунтовних термінологічних словників.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження оприлюднено в доповідях на *шести міжнародних наукових конференціях*: II Міжнародна наукова конференція “Нова лінгвістична парадигма: теоретичні та прикладні аспекти” (Одеса, 2014); V Міжнародна науково-практична

конференція “Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації” (Острог, 2015); VI Міжнародна наукова конференція “Лінгвалізація світу” (Черкаси, 2016); XIV Міжнародна наукова конференція “Проблеми української термінології СловоСвіт 2016”(Львів, 2016); Міжнародна науково-практична конференція “MULTILINGUALISM 2018” (Варшава, Польща, 2018); XV Міжнародна наукова конференція “Проблеми української термінології СловоСвіт 2018” (Львів, 2018), *п'яти щорічних звітних конференціях* професорсько-викладацького складу Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Одеса, 2014–2018).

Публікації. Основні положення й результати дослідження відображено у 11 наукових статтях, з яких 1 праця – у виданні, що індексується наукометричною базою Scopus, 4 – у фахових виданнях України, 5 – у збірниках наукових праць, 2 – у наукових періодичних виданнях інших держав.

Особистий внесок здобувача. Основні теоретичні положення дисертаційної роботи, результати та висновки дослідження розроблено автором особисто. У науковій праці, опублікованій у співавторстві, автору належать: проведення опитування, наукова інтерпретація отриманих даних, наукове та лінгвістичне редагування рукопису статті.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається з анотацій двома мовами, вступу, чотирьох розділів із висновками, загальних висновків, списку використаної літератури (273 позиції, із яких 43 – іноземними мовами), списку лексикографічних джерел (58 позицій, з них 11 – іноземними мовами), списку довідникових джерел (6 позицій), списку джерел ілюстративного матеріалу (13 позицій) та 7 додатків (10 таблиць, 7 рисунків, фрагмент англо-українського тлумачного словника стоматологічних термінів та вибірка англійських терміноодиниць з їх перекладними відповідниками) на 195 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 389 сторінок, з яких 194 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

1.1 Термін у колі сучасних термінологічних понять

Розвиток кожної галузі науки передбачає систематизацію та упорядкування накопичених знань, досвіду та відповідних наукових понять. Такі процеси забезпечують детермінування базових понять певної наукової галузі, але тут варто зазначити, що цей процес лише тоді є ефективним, коли відбувається в рамках розгляду теоретичних проблем термінологічної лексики в аспекті сучасних напрямів лінгвістичного аналізу.

Вивчення проблем термінознавства на сучасному етапі розвитку суспільства є одним з найважливіших завдань лінгвістики, оскільки термінологія відіграє важливу роль в спілкуванні й комунікації, бо виступає джерелом отримання інформації, інструментом здобуття спеціальності і навіть засобом прискорення науково-технічного прогресу.

Власне науку, яка займається вивченням термінів, різні науковці називають по-різному. Так, О. Селіванова в “Лінгвістичній енциклопедії” називає науку, яка вивчає терміни, *термінологією*, пропонуючи таке визначення: “...розділ лексикології, що вивчає терміносистеми мови, принципи їхньої організації, механізми творення термінів, вимоги до них, а також розв’язує прикладні завдання упорядкування й кодифікації терміносистем і їхніх відповідників у різних мовах”. Дослідниця зазначає, що синонімом *термінології* як науки є *термінознавство* [Селіванова 2011, с. 738].

Науковці ж Львівської термінологічної школи вважають, що є лише один термін на позначення науки про терміни – *термінознавство*, який виник в 60-х роках минулого століття [Булик-Верхола 2014, с. 3].

Термінологія, або термінознавство, є наукою досить молодого, становлення якої почалося наприкінці XIX – початку XX століть. Однак слово

термін, яке походить від латинського ‘*terminus*’ – *межа* (*Terminus* у давніх римлян був богом межі й межового каменя, який встановлював межі та охороняв недоторканність земельної ділянки) і грецького ‘*logos*’ – *слово, учення*, сягає своїми коренями античних часів.

Загальноновизнаною серед дослідників є думка про те, що термінознавство як самостійна наукова дисципліна формувалася поступово в результаті автономного розвитку окремих наукових напрямів з подальшим їх синтезом. В якості основних напрямів термінознавства ми розглядаємо: методологічні дослідження, теорію терміна, функціонально-стилістичне дослідження термінології, дослідження термінології в діяхронії, впорядкування й стандартизацію термінології, термінографію, науково-технічний переклад, професійну лінгводидактику та вузькогалузеве дослідження термінології [Володіна 2000, с. 54]. Про нерозривний зв’язок науки та її мови – термінології – стверджували ще в XVIII – XIX ст. вчені М. Ломоносов, К. Лінней, Е. Гуссерль та ін.

Поняття *термін* (в сучасному розумінні) було зафіксовано ще в 1876 році у Німеччині [Селіванова 2011, с. 738]. У вітчизняних лінгвістичних студіях слово *термін*, на думку мовознавців, вперше фігурує в працях Г. Кониського, що датується XVIII століттям. Піонером у своїй спробі розгляду терміна як компонента терміносистеми є науковець-лінгвіст Д. Лотте, який у своїх дослідженнях в 1961 році сформував ознаки терміна та висунув ряд вимог, які повинен задовольняти будь-який науково обґрунтований термін [Лотте 1982; Селіванова 2011, с. 738].

Термін як лексична одиниця давно є предметом досліджень багатьох науковців, які різновекторно вивчають його походження й специфіку функціонування, явища синонімії та багатозначності в межах певних терміносистем, особливості перекладу термінів та конструювання дефініції термінів у кожній науковій сфері тощо. Теоретичні аспекти термінознавства, походження та особливості їх функціонування, лінгвістичні та семантичні аспекти терміносистем – усе це та багато інших напрямів досліджень знайшли

своє відображення в роботах таких вчених, як К. Авербух, О. Ахманова, М. Володина, С. Гринев, В. Даниленко, А. Д'яков, І. Кочан, А. Крижанівська, В. Лейчик, Д. Лотте, Т. Панько, Г. Рондо (G. Rondeau), Л. Симоненко, Дж. Сейгер (J. Sager), А. Суперанська, В. Татаринів, Д. Хаютін та ін.

Влучно подає визначення терміна дослідниця української термінології С. Булик-Верхола: “термін – це слово чи словосполучення, що позначає спеціальне і чітко окреслене поняття окремої науки, техніки, виду виробництва, мистецтва, суспільно-політичного життя тощо і вступає в системні відношення з іншими подібними одиницями мови, утворюючи разом з ними особливу систему – термінологію” [Булик-Верхола 2014, с. 4].

В. Лейчик зазначав, що термінологія характеризується своїм особливим призначенням, яке реалізується тільки в мові науки, тобто термін є “одиницею мови для спеціальних цілей” [Лейчик 2009, с. 105].

Терміни уналежнюють до лексичної системи мови науки з огляду на їх функціональний аспект, однак варто пам'ятати, що терміни є знаками особливої семіотичної природи, основу якої складає взаємно-однозначна відповідність знаку і позначуваного поняття, що й регламентує властивості мовного знака, який ми називаємо терміном.

На думку Г. Винокура, терміни є “*словами в особливій функції*” і виконують номінативну функцію [Винокур 1939, с. 25]. О. Реформатський вказує на *дефінітивну* функцію терміна. Вчений трактує термін як одиницю термінологічного поля, у межах якого термін точно й однозначно відповідає поняттю, позбавлений експресії, стилістично нейтральний: “Терміни – це слова спеціальні, обмежені своїм призначенням; слова, які намагаються бути однозначними як точне вираження понять і називання речей” [Реформатський 1961, с. 51].

Отже, узагальнюючи досвід науковців та враховуючи багатовимірність поняття “термін”, пропонуємо такі визначення: *термін* – це спеціальна лексична одиниця наукової мови, яка взаємно однозначно позначає спеціальне поняття чи явище певної науки чи сфери суспільного життя і належить до

відповідної термінологічної системи; термінологічна система – це термінологічний континуум спеціальних лексичних одиниць певної науки, між якими в рамках цієї науки існують системні зв'язки та відношення.

Аналогічно формулює визначення терміносистеми Р. Кобрин, який зазначає, що під *терміносистемою* слід розуміти “впорядковану множину термінів із зафіксованими відношеннями між ними”, тобто кодифіковану і уніфіковану термінологію [Кобрин 2003, с. 38-39].

Таким чином, концепція терміна та терміносистеми є багатогранною з огляду на розбіжності в поглядах лінгвістів на визначення меж поняття “*термінологія*”.

Науковці під поняттям “*термінологія*” розуміють:

1) шар літературної мови, лексичні одиниці якого позначають поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві тощо [Булик-Верхола 2014]; 2) підрозділ лексикології, що вивчає терміносистеми, принципи їхньої організації, механізми творення термінів, вимоги до них; розв'язує прикладні завдання упорядкування та кодифікації терміносистем та їхніх відповідників у різних мовах [Селіванова 2011]; 3) незалежний лексичний шар лексики національної мови, що слабко корелює з лексикою літературної мови [Самолисова 2005, с. 202]; 4) система штучно створених знаків [Самолисова 2005, с. 202].

Таким чином, у першому випадку терміни асоціюють з лексичним складом літературної мови, а тому вважають цілком можливим входження нових термінів до лексичного складу мови. У другому випадку термінологія виокремлюється як незалежна лінгвістична галузь, яка живе і розвивається за своїми власними концепціями, законами та закономірностями, і які при цьому не завжди є ідентичними нормам національної мови. У четвертому випадку науковці вважають, що терміни циркулюють в умовах, що створені неприродним шляхом, а тому немає вагомих підстав розглядати та вивчати їх на тих же засадах, що й решту лексичного складу мови. Звичайно, усі

концепції заслуговують на увагу, оскільки кожна з них особливим чином детермінує напрям розвитку й наукового вивчення термінології.

Р. Кобрин і Б. Головін пропонують розглядати термінологію саме в системі літературної мови, з огляду на те, що одні й ті ж лексичні одиниці теоретично можуть виступати одночасно як в ролі термінів, так і в ролі загальноновживаних слів. Крім того, і одні, й інші схильні до лексико-семантичних перетворень, а саме: використовують однакові словотвірні моделі, характеризуються тенденцією (звичайно, різного ступеня інтенсивності) до полісемії, омонімії і т. д. [Головін, Кобрин 1987].

Вслід за О. Самолисовою виокремлюємо такі варіанти співвіднесеності значення та поняття “термін” [Самолисова 2005, с. 202]:

- 1) термін = поняття; у терміна відсутнє лексичне значення.
- 2) лексичне значення терміна = поняття;
- 3) лексичне значення терміна >позначуване поняття;
- 4) семантичний аспект мови відокремлений від галузей наук та їх терміносистем [Самолисова 2005, с. 202].

Імовірно, різні визначення поняття термінології корелюють з підходами до її вивчення, які змінювали один одного відповідно до тенденцій, що існували в лінгвістиці. Так, виокремлюють такі підходи до вивчення термінології:

- *системно-структурний підхід* (Є. Вюстер, А. Д’яков, Т. Кияк, Ю. Кобрин, І. Кочан, З. Куделько): терміносистеми, що виявляються за семантичними, структурними, функціональними ознаками, є компонентами лексичної системи мови і утворюють множини, які перебувають у відношеннях між собою. Терміну притаманні дві головні ознаки, які пояснюють високу ступінь системності термінологій: позначення спеціального поняття відповідною номінативною одиницею і входження в терміносистему певної наукової галузі.

- *когнітивний підхід* (Л. Алексєєва, М. Володіна, С. Жаботинська, В. Лейчик, В. Новодранова, Е. Скороходько, та ін.): “терміни, які

використовують у своєму мовленні фахівці конкретної галузі знання, є особливими когнітивними структурами – фреймами, які вимагають відповідної поведінки” [Лангакер 1987, с. 56]).

- *соціолінгвістичний підхід* (Ф. Гаудін, Г. Дидик-Меуш, Дж. Сейгер, Г. Сергеева): акцент на дослідженні тенденцій термінотворення та стрімкому зростанні мовних контактів, внаслідок чого термінологія національної мови зазнає істотного впливу інших мов, особливо англійської, а саме розширюється її лексичний склад, формується метамова науки, збагачуються терміносистеми різних галузей знань тощо.

- *комунікативний підхід* (М. Кабре, К. Кагеура, О. Хацер та ін.).

Погляди на проблему розмежування понять “термінологія” та “терміносистема” не є однозначними. Так, В. М. Лейчик вважав, що ці поняття корелюють між собою, і якщо термінологія – це сукупність природно нагромаджених термінів певної галузі, то термінологічна система – це свідомо сформована і логічно сконструйована система понять. Однак сама по собі логічна схема ще не є терміносистемою. З метою створення повноцінної терміносистеми до логічної схеми слід долучити дефініції понять, дібрати терміни, які адекватно відображують ці поняття й впорядкувати терміносистему таким чином, щоб між терміном і поняттям існувала взаємно-однозначна відповідність [Лейчик 1979, с. 97–99].

Однак ми більше схиляємося до другого погляду, відповідно до якого термінологія і терміносистема є радше синонімічними, а не різнополюсними поняттями. Усі терміни в межах певної наукової галузі є апріорі певною мірою організованими і характеризуються логічними та семантичними зв’язками між собою, що спростовує твердження про те, що певна сукупність термінів може бути логічно впорядкованою (терміносистема) або ж невпорядкованою (термінологія). При чому ступінь такої організації прямо пропорційно залежить від ступеню розвитку відповідної наукової галузі [Головин, Кобрин 1987]. Саме в такому розумінні і будуть уживатися в нашому дослідженні поняття “термінологія” та “терміносистема”.

Багатовекторність та складність проблематики дослідження природи терміна стали першопричиною проведення широкомасштабних наукових розвідок вченими різних лінгвістичних шкіл (українська, російська, а також австро-німецька, чеська, канадська, англійська, американська, польська, фінська і т. д.) протягом ХХ століття. Однак, незважаючи на величезну кількість вітчизняних та зарубіжних наукових розвідок з питань термінології, серед науковців досі існують розбіжності з приводу визначення терміна, детермінування його природи й статусу, формулювання вимог до термінів тощо [Смирнова 2012].

Перш за все необхідно визначити, як корелюють між собою поняття “термін” та “слово”. Основними ознаками слова є: цільнооформленість, ідіоматичність, сталість лексичного складу і структури. Як для слова, так і для терміна притаманна номінативна функція, оскільки і слова як лексичні одиниці, і терміни як термінологічні одиниці служать для найменування предметів чи різних явищ дійсності, оскільки в їх значеннях містяться узагальнені образи цих явищ, інформація про них. Однак номінативна функція терміна імплементується не лише в називанні різних явищ дійсності, але й в іменуванні спеціальних понять.

Функціональне призначення терміна – це стисло, точно й однозначно виражати наукове поняття. Для успішної імплементачії всіх функцій термін має перебувати в контексті відповідної терміносистеми та характеризуватися низкою чітко визначених ознак та відповідати певним вимогам. Ряд термінознавців (С. Булик-Верхола, В. Дубічинський, Д. Лотте, О. Орешко О. Реформатський) виокремлюють такі диференційні ознаки терміна, з яких, власне, і випливають вимоги до терміна: номінативність; відносна однозначність в межах термінологічного поля; відсутність експресії; дериваційна здатність або гнучкість (здатність до творення нових термінів); відповідність міжнародним та національним термінологічним стандартам; точність та висока інформативність; стилістична нейтральність; системність (залученість до терміносистеми певної галузі); конвенційність; мотивованість;

відповідність сучасному стану відповідної галузі; відповідність мовним нормам.

Термінознавці Львівської термінологічної школи додають до зазначеного переліку ще й такі вимоги, як досконалість (вмотивованість терміна, його логічність та чітка граматична структура), економічність (втілення принципу економії мовленнєвих зусиль, простота та інформативність терміна) та консонантність (милозвучність) [Булик-Верхола 2014; с. 32]. Ознаку економічності українські дослідниці О. Самолисова та А. Ніколаєва інтерпретують так: “Фахова термінологія повинна бути уніфікована й доведена до користувача у формі, яка б вимагала щонайменших зусиль у користуванні” [Самолисова 2005, с. 203].

Вважаємо, що зазначені вище вимоги ідеалізують термін і створені для того, що провести чітку межу між термінами та нетермінологічною лексикою. Однак жодна мова світу, вочевидь, не в змозі задовольнити зазначені вимоги до всієї сукупності термінів, що пов’язано насамперед з тим, що спеціальна наукова мова певної галузі (у нашому випадку мова медицини, зокрема стоматології) є динамічною системою, яка постійно розвивається та змінюється. З огляду на це, на нашу думку, є логічним виділення головних ознак терміна, до яких належать однозначність в межах термінологічного поля, номінативність та відповідність мовним нормам. Іншими словами, термін – це лексична одиниця, яка має певне професійне смислове навантаження [Смирнова 2012, с. 4]. Всі інші вимоги є теж істотними, однак мають радше опційний характер, деталізують особливості терміна і фундаментально не впливають на його сутність.

У результаті вивчення різних шарів спеціальної медичної лексики було виявлено, що поряд із термінами співіснують й інші спеціальні лексичні одиниці, які мають ряд спільних з термінами ознак, проте характеризуються певними відмінностями. Однією з головних проблем, які нам довелося розв’язувати в процесі відбору лексики, – виокремлення власне термінів з ряду спеціальних лексичних одиниць – номенів, терміноідів, передтермінів,

прототермінів, професіоналізмів, які були описані різними вченими в різні періоди: Г. Винокур (1939), Л. Скворцов (1972), А. Хаютін (1972), Н. Солодка (1977), В. Лейчик (1981), С. Гриньов (1990, 1993) та інші.

Особливості розмежування номенів та термінів шляхом виокремлення їх диференційних однак унаочнено в Таблиці 1.1.1.

Таблиця 1.1.1

Терміни vs. номен

№ п/п	Терміни	Номен
1.	Словесно відображують систему понять певної наукової галузі	Слабше пов'язані з поняттями і є більш номінативними
2.	Важливим є включення в термінологічне поле чи в термінологічний контекст	Вільно вживаються як в науковому, так і в побутовому контексті
3.	Вживаються майже завжди в науковому контексті, а перехід в загальноживану лексику є більш тривалим та поодиноким (процес <i>детермінологізації</i>): наприклад, <i>каталізатор</i> як термін з дефініцією “прискорювач хімічної реакції” та <i>каталізатор</i> в переносному значенні як загальноживане слово зі значенням “прискорювач, стимулятор чого-небудь”).	Поза номенклатурною системою легко трансформуються в загальноживану лексику: <i>зуб (людини)</i> , <i>зуб (механізму)</i> , <i>зуб на зуб не попадає</i> (фразеологізм), <i>мати зуб на</i> (фразеологізм) тощо.
4.	У розрізі медицини: клінічна термінологія різних медичних галузей, фармацевтична термінологія (<i>diastema</i> – <i>діастема</i> , <i>biofilm</i> – <i>біоплівка</i> , <i>hemostatic agent</i> – <i>кровоспинний лікарський засіб</i> тощо).	У розрізі медицини номенами є найменування анатомічних структур (анатомічна номенклатура), частин людського тіла: <i>palate</i> – <i>піднебіння</i> , <i>gingiva</i> – <i>ясна</i> , <i>canine tooth</i> – <i>ікло</i> , <i>molar tooth</i> – <i>великий кутній зуб</i> ; <i>mouth</i> – <i>рот</i> , <i>cheek</i> – <i>щока</i> тощо.

Вважається, що анатомічні номени, як-от: *зуб, вуха, голова, рот, язик* тощо сягають глибокої давнини, адже, ймовірно, виникли поряд із зародженням прообразу знакової мови. Номенклатура (від *лат.* “nomenclatura” – список, перелік) як категорія виникла значно пізніше, ніж термінологія. Початково номени як лексичний клас виник суто для природничих наук в XVIII столітті. На сьогоднішній день в українській анатомічній номенклатурі є питомі відповідники іншомовних термінів, проте паралельно часто існують й латинізовані терміни, які стали універсальними для медицини багатьох країн світу: *вентральний, дорсальний, міокард* тощо.

Про необхідність розмежування терміна і номена вперше написав Г. Винокур: “Що стосується номенклатури, то, на відміну від термінології, під нею слід розуміти систему абсолютно абстрактних і умовних символів, єдине призначення якої полягає в тому, щоб дати максимально зручні з практичної точки зору засоби для позначення предметів, речей, без прямого відношення до потреб теоретичної думки, що оперує цими речами” [Винокур 1939, с. 7].

В рамках сучасної лінгвістичної парадигми термін, на відміну від номена, визначається як “одиниця історично сформованої термінологічної системи, що визначає поняття та його місце в системі інших понять,... [яка] служить для спілкування людей, пов’язаних єдністю спеціалізації, належить до словникового складу мови та підпорядковується її законам” [Стаховська 2001, с. 277].

Поряд з термінами, окрім номенів, про які йшлося вище, виокремлюють також терміноїди, передтерміни, прототерміни та професіоналізми. Задля визначення ієрархії зазначених понять та унаочнення проаналізованих теоретичних даних було здійснено порівняння термінів, терміноїдів, прототермінів, передтермінів та професіоналізмів за цілим рядом параметрів з виокремленням диференційних ознак кожної одиниці. Отримані результати приведено в Таблиці 1.1.2.

Порівняльна характеристика одиниць термінологічної системи

	Терміни	Терміноїди	Передтерміни	Прото-терміни	Професіоналізм
Особливості номінації	Називання усталених понять, що мають чітку дефініцію	Називання недостатньо усталених понять, які не мають чітких меж та дефініції [Хаяутін 1972, с. 18].	Називання наукових об'єктів чи явищ на початковому етапі їх вивчення	Називання спеціальних уявлень, що виникли до появи понять та власне відповідної науки [Гриньов 1996].	Неофіційне називання об'єктів чи явищ, які вже мають в науці офіційне термінологічне найменування
Ступінь термінологізації	Високий ступінь термінологізації	Середній ступінь термінологізації	Середній ступінь термінологізації	Низький ступінь термінологізації, відсутність однозначності	Високий ступінь термінологізації
Форма	Стійка форма	Стійка форма	Тимчасовий характер, нестійка форма	Стійка форма	Стійка форма
Стил. приналежність	стилістична нейтральність	стилістична нейтральність	стилістична нейтральність найчастіше відсутня	просторічне забарвлення, "народні" терміни	емоційне забарвлення та експресивна конотація [Хижняк 1997, с. 29-32]
Вживаність	є загальноприйнятними	найчастіше є загальноприйнятними	не є загальноприйнятними	не є загальноприйнятними	не є загальноприйнятними, функціонують в обмеженій професійній сфері
Приклади	<i>Верхівка зуба, різальний край, пульпова порожнина, хейліт, бруксизм, зонд стоматологічний, адгезив</i>	Терміноїд 'реабілітація' (немає чіткої дефініції стосовно місця і термінів реабілітаційних заходів та з стосовно того, які медичні процедури слід вважати реабілітаційними).	Назви хвороб, в основу яких покладено топологічні чи візуальні ознаки (мармурова хвороба, вовча паща, заяча губа тощо).	"Тартаричні хвороби" за Парацельсом (від <i>tartarus</i> – винний камінь в бочках); зубний черв'як.	<i>Времянка – тимчасова реставрація. Вторяк – карієс вторинний. Телевізор – рентгеноскопія. КП на ЖП – каріозна порожнина на жувальній поверхні.</i>
Особливості слововживання	Широко вживаються фахівцями	Вживаються в межах терміносистеми	Стають маловживаними синонімами основного терміна або виходять із наукового вжитку: <i>хвороба студентів (застар.) – мононуклеоз інфекційний.</i>	Зазвичай прототерміни не вживаються, однак деякі прототерміни термінологізувалися, здобувши смислову точність, і були закріплені спеціальними словниками: <i>ревматизм.</i>	Вживаються фахівцями в усному професійному мовленні в неофіційній обстановці

Таким чином, можна констатувати, що терміноїди, передтерміни і прототерміни не можуть бути в точному значенні слова віднесені до термінології, оскільки зазначені спеціальні лексичні одиниці не відповідають вимогам, які висуваються до терміна, однак вказані лексеми широко використовуються у відповідних галузях науки і є невід'ємною частиною спеціальної лексики. З огляду на викладене вище вказані лексеми знайшли своє відображення у словнику стоматологічних термінів, наприклад, у вигляді синонімів до основних термінів, при чому такі лексеми позначалися як *застарілі* чи *професіоналізми*.

Як відомо, термінами іменуються спеціальні поняття, якими оперують у відповідних галузях наукової та практичної діяльності. Однак наразі терміни широко проникають з тієї ж таки наукової й практичної діяльності в повсякденне життя, і це твердження справедливо як для медичних, так і для стоматологічних термінів зокрема.

Процес такого проникнення наукової термінології в загальноживану лексику, що називається *детермінологізацією*, зумовлений зокрема широкою просвітницькою діяльністю різних засобів масової інформації (науково-популярні ТВ-шоу “Я соромлюся свого тіла”, “Операція “Краса”, документальні фільми, газети та журнали, медичні промоматеріали й маркетингові дослідження, цільовою аудиторією яких є широкий загал).

У процесі детермінологізації терміни, увійшовши в систему загальнолітературної лексики, позбавляються функціональної і семантичної обмеженості. Вони стають модними словами, здобувають нові стилістичні можливості, емоційне забарвлення. У разі детермінологізації терміни втрачають сувору концептуальність, системність, однозначність, відбувається спрощення закладеного в них поняття, однак при цьому вони залишаються термінами у своїй терміносистемі [Рудницька 2000, с. 74-77].

Таким чином, *медична термінологія* – поняття багатовимірне, налічує близько 160 тисяч термінів та стійких терміносполучень, що входять до термінологічних полів цілої низки медико-біологічних дисциплін. Така

величезна терміносистема є природно сформованою і, як зазначалося вище, має багатовікову історію. Характерною її особливістю, яка суттєво вплинула на організацію нашого дослідження та яка визначає хід стратегії перекладацької діяльності, є наявність латинських та грецьких коренів в україномовних та англійськомовних термінах.

В межах розгляду розвитку медичної термінології як сукупності термінів на позначення предметів та явищ, пов'язаних з анатомією людського тіла, хворобами, видами терапії тощо, початок її формування датується значно раніше в порівнянні з виникненням термінології як науки. Медична лексика є фаховою терміносистемою, яка зародилася найдавніше у порівнянні з терміносистемами інших наук, оскільки формувалась вона, вбираючи надбання світової цивілізації, саме в тій точці часу, яка відповідала її розвитку. Наукова медична термінологія, зокрема й стоматологічна, – це жива та динамічна система, яка змінюється, віддзеркалюючи розвиток, потреби та тенденції сучасної медичної науки з огляду на запити самих пацієнтів [Литвиненко 2004, с. 24].

Медична термінологія з точки зору її складу – це комплекс терміносистем медично-біологічних, клінічних і фармацевтичних дисциплін, сукупність яких складають такі ключові групи термінів:

1) **анатомічна термінологія, або анатомічна номенклатура** (наприклад, *ясенна борозна, верхньощелепна зубна дуга, різець, ікло* тощо). Анатомічна термінологія, або номенклатура, яка є науково обґрунтованим переліком найменувань анатомічних термінів, що застосовуються в медицині та біології, є відображенням понятійного апарату анатомії як науки. Біля витоків формування та становлення міжнародної анатомічної номенклатури стояли К. Гален, Гіппократ, А. Везалій [Король 2012, с. 80].

Анатомічна термінологія є основою медичного спілкування і ґрунтується на принципі використання в різних країнах однакових латинських назв кожної структури. Наразі у всьому світі широко користуються новітньою Міжнародною анатомічною номенклатурою (англійсько-латинською),

прийнятою в 1997 році в м. Сан-Паулу (Бразилія) [Черкасов 2010, с. 5]. Саме на її основі в 2001 році в Києві було створено і видано українську “Міжнародну анатомічну номенклатуру” за редакцією І. Бобрика та В. Ковешнікова, а в 2010 друком вийшов навчальний посібник за редакцією професора В. Черкасова “Міжнародна анатомічна термінологія (латинські, українські, російські та англійські еквіваленти”, який послужив джерелом стоматологічної номенклатури в ході формування вибірки термінів задля укладання словника стоматологічних термінів. Корені власне української термінології сягають ще періоду українського відродження 30-х років. Так, анатомічна номенклатура українською мовою під назвою “Nomina anatomica ucrainica” за редакцією О. Курило була видана у 1925 році з урахуванням Базельської номенклатури [Nomina Anatomica Ucrainica 1925, с. 9].

Якщо говорити більш узагальнено, то номенклатура – це перелік назв, термінів, найменувань, які вживаються в певній галузі науки, виробництва тощо. Номенклатурні одиниці слід відрізняти від термінів, враховуючи те, що відмінність між ними полягає в тому, що в основі термінів лежать поняття загальні, а в основі номенклатурної назви – одиничні [Булик-Верхола 2014, с. 21].

2) **вузькоспеціальні терміни** (в т. ч. **клінічні терміни**): до цієї групи уналежнюють терміносистеми відповідних медичних галузей, як-от: стоматології, неврології, хірургії, офтальмології, акушерства й гінекології, психіатрії та інших клінічних дисциплін, наприклад (в стоматології): *кандидоз, відбиток, гінгівіт, стоматит, пульпоекстракція, формувач ясен, ендодонтичний канал, відбиткова ложка* тощо). Варто відзначити, що однією з найбільш значних терміносистем стоматологічної галузі є саме клінічна термінологія. Вона включає назви хвороб, симптомів, функціональних реакцій, синдромів, рефлексів, морфологічних порушень, методів досліджень тощо. При цьому варто зазначити, що анатомічна термінологія та номенклатура оперують переважно лексикою латинського походження, основу ж клінічної стоматологічної (як і решти медичної) термінології

складають слова грецького походження. І такий розподіл є цілком традиційним та виправданим, до того ж переважання в клінічній терміносистемі термінів давньогрецького походження пояснюється не лише історичними причинами. Така характеристика клінічної термінології забезпечує системність, що виявляється у наявності словотвірних потенцій терміноелементів, що несуть певне семантичне навантаження. Про ці та інші словотвірні потенції мова піде далі в наступних розділах. Також більшість клінічних термінів є інтернаціональними, що зумовлено їх формуванням в різних мовах на основі запозичень з латинської мови [Світлична 2011, с. 58].

3) **загальномедичні терміни**, до яких відносимо загальноклінічні медичні поняття (*дисплазія, ектопія, анамнез, швидкість осідання еритроцитів, терапія, симптом, латеральний* тощо).

4) **терміни фармацевтичного спрямування** (терміни фармацевтичного виробництва, хімічна номенклатура, назви лікарських рослин, терміни клінічних випробувань тощо, наприклад: *гідроксид кальцію, ортофосфорна кислота, ромашка лікарська, таблетки, вкриті плівковою оболонкою, кліренс, дражжиратор*).

З огляду на такий поділ, укладання словника стоматологічних термінів дещо ускладнювалося, оскільки поставало питання доцільності включення загальномедичних термінів до словника. Однак це питання вирішувалося з точки зору практичної значущості таких термінів в стоматологічних текстах із урахуванням частотності вживання відповідних загальномедичних термінів та здобуття такими термінами нових відтінків семантики в стоматологічному контексті.

Термінознавство як наука передбачає такі напрями роботи [Булик-Верхола 2014, с. 6-8]:

- лексикографічний (створення словників термінів, перекладних словників, тлумачних словників тощо).

- уніфікація та стандартизація термінів (впорядкування, систематизація термінів та вироблення термінів-еталонів в межах певної терміносистеми, що відповідають усім лінгвістичним вимогам).
- створення картотек та баз даних (акумулявання термінів певної галузі на основі лінгвістичних корпусів).
- переклад термінів (важливий прикладний аспект термінознавства, в рамках якого розробляються тактики і стратегії перекладу термінів, прийоми перекладу та підбору перекладних відповідників тощо).

При цьому у даному дослідженні особлива увага буде приділятися саме лексикографічному аспекту термінознавства.

Отже, визначення основних понять термінознавства та поняття «терміна» у колі сучасних термінологічних понять дозволить сформувати категоріальний апарат дослідження, а також в подальшому слугуватиме надійним інструментарієм в процесі укладання тлумачно-перекладного словника стоматологічної термінології.

1.2. Генеза медичної лексики в зарубіжному та вітчизняному термінознавстві

Мова медицини відображує найважливішу для людства галузь знання і належить до найдавніших мов для спеціальних цілей, а також відрізняється великою різноманітністю засобів вираження, саме тому медична термінологія так привертає увагу лексикографів та термінологів. У медичному термінознавстві накопичено чималий досвід дослідження окремих аспектів цієї професійної мови та різних підсистем медичної термінології [Бекішева 2007, с. 5].

Школи медичного термінознавства існують майже у всіх країнах, і їх метою є вивчення та впорядкування медичної термінології. Дослідження термінології медицини, зокрема стоматології, проводяться як вітчизняними (І. Головка, Г. Дидик-Меуш, Г. Золотухін, Н. Литвиненко, Т. Лепеха,

Н. Місник, Л. Петрух, Л. Пиріг, Л. Симоненко, О. Стрижаковська, Н. Цісар), так і зарубіжними дослідниками (Schlefe (1981), Anspach (1988), Fluck (1996), Lynch (1997), Salager-Meyer (1997, 2001), Busch-Lauer (1998), Muhlhaus (1998), Brunt (1999), Fleischman (2001)). Зокрема, досліджували не лише питання термінології, але й медичні терміносистеми представники таких шкіл термінознавства: австро-німецька (Ch. Galinsky, H. Felber, E. Wüster), канадська (G. Rondeau), російська (В. Новодранова) тощо.

Оскільки аналіз англомовної терміносистеми медицини та досліджень у царині англомовного медичного термінознавства є досить важливим, то і джерельною базою нашої роботи виступили саме стоматологічні тексти англійською мовою, на основі яких здійснювався відбір англійських термінологічних одиниць. Відображення стану англомовної медичної термінології та її проблематики є такими ж важливими завданнями, як і лексикографічне подання перекладних українських термінологічних відповідників. По суті, ми робимо спробу синхронізувати стоматологічні терміносистеми двох мов – англійської та української, і поряд з тим подати дефініцію кожної реєстрової терміноодиниці, яка б чітко, однозначно та універсально для вказаних мов відображувала певне поняття в стоматологічній галузі.

Влучно з цього приводу зазначали В. Сифоров та Т. Канделакі: “Питання термінознавства – це не лише національно-історична, але й інтернаціональна проблема історії світової науки, історії людських цивілізацій та пошуків взаєморозуміння між народами” [Сифоров 1983, с. 3].

Формування української та англійських терміносистем, зокрема й термінів медицини, відбувалося протягом багатьох сторіч і є своєрідною рефлексією процесу розвитку медицини не лише як наукової галузі, але і як професійної діяльності.

1.2.1 Етапи становлення української медичної термінології. Розвиток української стоматологічної термінології відбувався в рамках медичної термінологічної системи, хоча варто зазначити, що процеси становлення стоматологічної термінології дещо молодші в порівнянні із розвитком загальномедичної термінології. Вважається, що етапи розвитку медичної термінології співвідносяться із відповідними періодами розвитку української загальнонаукової термінології. Умовно виокремлюють п'ять етапів:

I. Накопичувальний етап.

“Спеціальні” слова медичної тематики активно циркулювали в писемних пам'ятках і фіксувалися в літописах, ізборниках, тогочасних документах, монастирських книгах тощо). Зазначений етап тривав орієнтовно з XI ст. до першої половини XIX ст. Деякі науковці вважають початком цього етапу XV ст., однак є всі підстави стверджувати, що накопичення слів медичної тематики (поки не називатимемо їх термінами в тому значенні, в якому ми розуміємо їх сьогодні), почалося ще в XI ст., оскільки перша писемна давньоукраїнська пам'ятка енциклопедичного характеру – “Ізборник Святослава” 1073 року – містила, окрім релігійно-філософських повчань та історичних фактів, унікальні для того часу наукові відомості з різних галузей науки, зокрема й з медицини та біології. Також сфера медицини висвітлювалася та регулювалася юридично в славнозвісній “Руській правді”, що датується також початком XI ст. [Руська Правда 1935, с. 137]. Очевидно, що термінологія медицини зароджувалася поряд із становленням медицини як науки. Елементи медичної народної лексики є своєрідними маркерами, які детермінують ті “пласти” лексики, що були сформовані на зорі розвитку самої мови. Читаючи перекладені списки “Руської правди”, юридичної пам'ятки стародавнього руського права, що була укладена в Київській державі у XI – XII ст. на основі звичаєвого права та містила норми кримінального, спадкового, торгового і процесуального законодавства, можемо зробити висновок про наявність найпростіших найменувань для позначення медичних

понять типу *кістка, кістяк, голова, кров, рука, рана, кисть, забиття, синець, усихати* тощо, які були вкрай необхідні для здійснення судочинства, бо забезпечували найменування пошкодження, що його було завдано потерпілому [Лепеха 2003, с. 152].

Крім того, на Русі ще й до прийняття християнства широковідомими були різного роду “Травники”, “Зільники”, “Лікувальники” та “Порадники”, що акумулювали в собі знання лікувальної справи, відомості про лікарські засоби, цілющі трави, хвороби, містили досвід тодішніх “лічців” та народних цілителів. Також своєрідним транслятором лікувальної справи був “Києво-Печерський патерик” [Патерик Києво-Печерський 2001], [Німчук 1976, с. 33].

Рукописні пам’ятки не збереглися в переважній своїй більшості до сьогодення, однак в давніх медичних текстах вже тоді були представлені назви медичних понять, які мали праслов’янське походження (*огневиця (тиф), неміч (слабкість), падуца неміч (епілесія), свербіж (короста), корчі (хорея), усовь (плеврит), проказа, удуша (бронхіальна астма)* тощо), та іншомовні термінолексеми (*холера, чума, малярія*), які починають активно входити до загального і медичного вжитку [Дидик-Меуш 1998, с. 62; Місник 2011, с. 199]. Також до найдавніших медичних термінолексем належать анатомічні номенклатурні назви типу *вухо, рот, зуб, серце, язик, голова* тощо.

Дослідивши писемні пам’ятки XVI–XVIII ст., можемо зробити висновок, що медична термінолексика на той час суттєво прогресувала в своєму розвитку та вже існувала в більш поважному обсязі. Результатом такого розвитку стали перші словники, які датуються ще XVI–XVII століттями. Такими писемними зразками є “Лексис...” Лаврентія Зизанія-Тугтановського (1596), “Лексикон словенороський” П. Беринди (1627), які містили медичні термінолексеми [Лаврентій Зизаній “ЛЕКСИС СірѢчь РеченіА...”: ел. ресурс; Німчук 1978].

Не можна не звернути увагу й на українські пам’ятки XVIII ст., а саме “Лькарства описаніе” і “Книга льчебная...”, які також містили як назви

патологічних станів (клінічна термінологія), так й анатомічну номенклатуру, при чому лише незначна кількість понять була поіменована однокомпонентними термінами, що зазвичай мали власне українське походження: *бородавка, лишай, рожа, сухоти* – назви хвороб; *горло, нирка, ніс, око, шлунок* – анатомічні номенклатурні назви.

Початки зуболікування в Україні знаходимо також вже в ранню добу, а починаючи з XVI століття зуболікувальною справою займалися цирульники. Тогочасна “зуболікувальна справа” радше зводилася до видалення проблемного зуба, а не до його лікування. Однак це не заважало накопиченню стоматологічного термінологічного матеріалу.

У переважній своїй більшості медична термінологіка того часу характеризувалася описовими формами, які супроводжувалися трактуваннями авторів з огляду на незрозумілість іншомовних “медичних слів” для широкого загалу: *зубной хробакъ – карієс; антоновъ огонь – гангрена* [Дидик-Меуш 1998, с. 63].

На вказаному етапі ми говоримо про “медичні слова” без виокремлення в окрему когорту стоматологічних лексем, навіть незважаючи на те, що відомості про зуболікування сягають глибокої давнини. Про це свідчать археологічні знахідки під Керчю, а саме посудина IV-III ст. до н. е., на якій зображено наших пращурів скіфсько-сарматської доби на територіях Північного Причорномор’я, котрі надавали медичну допомогу при ушкодженнях зубощелепного апарату [Думка 1960, с. 45]. Можемо припустити, що накопичення стоматологічних термінів відбувалося в рамках розвитку лікувальної справи того часу. Стоматологія ж як медична галузь виокремиться значно пізніше, аж на початку XIX століття.

II. Переднауковий етап.

Другий етап датується другою половиною XIX століття і триває до початку XX століття [Місник 2011, с. 199]. У контексті науково-технічної революції, загальнопросвітницького руху, бурхливого розвитку різних наукових галузей та діяльності Наукових товариств у Харкові, Києві, Львові

відбувалося вже усвідомлене формування української медичної термінології шляхом накопичення термінолексики медичних галузей та вибудовування фундаменту теоретичних основ медичної термінології, які вперше були репрезентовані в часописі “Основа”. Також в зазначеному виданні вперше була опублікована лексикографічна праця М. Левченка “Замѣтки о русинской терминологии”, в якій автор наголошував на “потребі створення наукових термінів у дусі народної мови, щоб вони були прийняті самим народом” [Левченко 1865; Симоненко 2006, с. 24].

Саме в цей період в контексті просвітницького руху формуються всі передумови для розвитку стоматологічної галузі, з чим нерозривно пов’язане накопичення стоматологічних термінів, їх подальше унормування та систематизація. Наукове опрацювання питань стоматології як науки почалося в XVIII ст., а перші зуболікарські школи були відкриті у другій половині XIX ст., зокрема в Одесі в 1892, Києві та Харкові в 1897 роках.

Перші праці українських дослідників в галузі стоматології були написані у XVIII ст. такими авторами, як Г. Мокринець, Д. Писчечков та ін. У XIX ст. над проблемами стоматології працювали й інші українці: І. Буяльський, П. Заблоцький-Десятовський, який в 1856 році видав перший підручник, присвячений хворобам ротової порожнини та щелепно-лицьової зони [Енциклопедія українознавства 1976, с. 3065.]

Виокремлення стоматології в самостійну медичну галузь відбулося наприкінці XIX – на початку XX ст., тому саме цей період ми можемо вважати відправною точкою в становленні наукової стоматологічної термінолексики на основі багатовікових знань зуболікувальної справи, досвіду поколінь та накопиченого термінологічного матеріалу.

Разом з тим запровадження навчання рідною мовою, розширення функцій української мови як основи для розвитку національної науки, та, безумовно, культурні й наукові запити суспільства стимулювали процеси розбудови національних терміносистем. Так, діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, на базі якого згодом було утворено три секції: історико-

філософічну, філологічну та природничу (математико-природничо-лікарську), та Лікарського товариства в Галичині наприкінці XIX ст. здійснювали суттєвий вплив на розвиток української медичної термінології, оскільки головним завданням Наукового товариства ім. Т. Шевченка було створення національної наукової термінології [Енциклопедія українознавства 1976, с. 1166].

У тогочасних медичних текстах фіксується паралельне функціонування власне українських найменувань та іншомовних термінів (порівняймо: *сепсис* – *гнилокрів'я*; *дантист* – *зубний лікар*; *дентин* – *зубинá, зубовинá*; *ікло* – *кливáк*, *міокардит* – *запалення серцевого м'яза*, *кардіологія* – *серцезнавство* тощо), що свідчить про активні словотворчі процеси, які забезпечували поповнення термінологічного фонду питомими українськими термінолексемами, та про засвоєння іншомовних термінів.

Визначною постаттю кінця XIX та початку XX ст. є український науковець І. Верхратський, який заклав підвалини української природничої термінологічної системи своєю працею “Початки до уложення номенклятури і термінології природописної, народної...” [Верхратський 1864]. Він вважається основоположником української термінологічної лексикографії, оскільки науковець не лише систематизував наявні на той час природничі терміни та окреслив теоретичну основу термінологічної лексикографії, але й створював еквіваленти українською мовою шляхом перекладу латинських найменувань медичних понять з урахуванням норм української мови та особливостей слововживання і народних назв.

З 1905 року активна науково-просвітницька робота та робота з упорядкування термінологічного фонду розпочалася й в інших регіонах України, зокрема в Києві було створено товариство “Просвіта”, в Харкові – Товариство імені Квітки-Основ'яненка. Л. Симоненко влучно характеризує цей період: “Особливістю українського термінотворення кінця XIX – початку XX ст. було вироблення принципу орієнтації на народну мову з широким використанням термінів і терміноелементів грецького та латинського

походження, а також терміоелементів, прийнятих у міжнародній практиці” [Симоненко 2001, с. 4].

III. Етап становлення власне української термінології.

Формування медичної термінології, що тривав із 1917 до 1932 років ХХ століття, характеризувався бурхливою науковою термінологічною діяльністю, яка була спрямована передусім на подальше удосконалення української термінології. Важливу роль в термінознавчій роботі відіграло створення гетьманом П. Скоропадським в 1918 році Української академії наук. У структурі установи були утворені спеціальні термінологічні комісії, які цілеспрямовано формували термінологічні фонди, поповнюючи їх наявними у живій мові термінами шляхом опитувань пересічних громадян та фахівців [Місник 2011, с. 200]. Завдяки плідній праці співробітників відповідних комісій, протягом 1917-1921 років вийшли в світ понад 30 словників із різних галузей знань, у тому числі й багато словників медичної термінології.

Крім того, після об'єднання в 1921 році Правописної термінологічної комісії Української Академії наук (УАН) та Термінологічної комісії, що функціонувала в структурі Українського наукового товариства, було створено Інститут української наукової мови Академії наук (ІУНМ).

Таке реформування, а також дослідження українських науковців-термінологів дозволили сформулювати головні постулати українського термінотворення, сформулювати вимоги до терміна та закласти підвалини українського термінознавства як науки. Так, в 1928 році було видано “Інструкцію для укладання словників в ІУНМ” та “За яким принципом треба укладати українську природничу номенклатуру” О. Янати та “За якими правилами тепер укладає ІУНМ українську природознавчу номенклатуру” Я. Лепченка [Лепченко 1928, с. 25; Яната 1928, с. 23].

Жвава лексикографічна робота в галузі медичної термінології також асоційована із заснуванням в 1921 – 1928 роках одонтологічних факультетів в складі Київського інституту охорони здоров'я, Харківського та Одеського

медичних інститутів, а 1928 року було засновано Науково-дослідний інститут стоматології в Одесі.

Безумовно, такий науковий поступ сприяв піднесенню справи термінологічної діяльності в галузі медицини та стоматології на якісно новий науковий рівень.

Свій слід в українській термінологічній лексикографії в цей період залишили О. Курило, видавши “Російсько-український словничок медичної термінології” (1918); М. Галин, який є автором “Російсько-українського медичного словника” (1920); О. Корчак-Чепурківський та його “Номенклатура хвороб. Латинсько-українські назви хвороб та російський покажчик до них” (1927) [Литвиненко 2004, с. 24]. У тому ж таки 1927 році вийшов “Медичний російсько-український словник” В. Кисільова [Медичний російсько-український словник 1928].

Так, у своєму “Медичному російсько-українському словнику” В. Кисільов, перекладаючи українською мовою російські терміни, намагався використовувати передусім питомі українські відповідники, а вже потім подавати інші еквіваленти, наприклад: *рос. пульпа* – *укр. мезга, м’якушка, пульпа*; *рос. пульпит* – *укр. мякушниця, пульпіт*; *рос. перкуссия* – *укр. обстук, обстуквання, перкусія*; *рос. паротит* – *укр. привушниця, паротит тощо*. Більшість термінологічних лексем, запропонованих термінологами того часу, зокрема В. Кисільовим, О. Курило, на сьогодні вийшли з активного ужитку, проте окремі терміни увійшли до сучасного медичного наукового обігу, наприклад: *кукса, повіка, нориця, присінок* тощо [Лисенко 2007, с. 167].

Істотний вплив на розвиток української медичної лексики мали словники М. Галина “Російсько-український медичний словник” та “Медичний латинсько-український словник”. Уже тоді М. Галин звернув увагу на величезну дефінітивну ємність термінів грецького та латинського походження і вказав на морфемну будову терміна як на важливий інструмент дефініції та добирання перекладних відповідників [Галин 1926, с. 10]:

***peri/ost/itis* (рос. периостит) – укр. о/кіст/иця, о/кіст/ниця.**

gingiv/itis (рос. *гингивит*) – укр. *ясѐн/ниця*.

Натепер переважна більшість таких термінів уже є застарілими (наприклад, *окістиця, окістниця*), однак деякі все-таки збереглися (наприклад, *periost – окістя*) і вживаються й досі.

На початку 30-х років у зв'язку з різким згортанням процесу українізації термінологічна діяльність вже не могла розвиватися, а тому процеси впорядкування та удосконалення термінології не лише були призупинені, але й відбувалося вилучення з ужитку багатьох власне українських медичних термінів, як-от: *ломець* (*ревматизм*), *гнояк* — (*абсцес*), *ядуха* — (*асфіксія*), *навіювання* — (*гіпноз*) та ін., а стилістично збагачена вже на той час українська медична національна лексика була повністю знекровлена і майже зникла з фахового спілкування [Лісовий 2010, с. 24].

IV. Етап радянського термінознавства.

Тривав з 1950 по 1980 роки ХХ ст. і має неоднозначну оцінку з точки зору науковців. З одного боку, продовжувала спостерігатися позитивна динаміка в термінографічній лексикографічній діяльності, а саме в 1957 році було започатковано роботу Словникової комісії, що функціонувала в структурі Президії Академії наук, під керівництвом якої побачили світ 75 термінологічних словників з різних галузей науки.

Однак, з іншого боку, у різного роду лексикографічних працях національні особливості термінолексики всіляко нівелювалися, натомість чітко прослідковувалася тенденція до уніфікації російської та української термінології, що “зводить майже нанівець всі попередні дослідження та проведені роботи у галузі розробки української термінології, побудованої на ґрунті власної мови та з урахуванням норм української літературної мови” [Симоненко 2006, с. 29]. Ми не говоримо на зазначеному етапі окремо про стоматологічну термінологію, оскільки вона зазнавала аналогічного впливу, як і вся медична термінолексика. Варто вказати, що Президія АН УРСР у 1957 році створила спеціальну Словникову комісію, до складу якої входили провідні вчені під головуванням академіка Й. Штокала. Завдання комісії

полягало у визначенні основних принципів складання словників, організації авторських колективів, доборі спеціалістів-редакторів, а також у пильному контролі за їх працею й затвердженні словників до друку. В 1978 році при Президії Національної Академії наук України було засновано Комітет наукової термінології. Саме на цьому етапі українську медичну мову заповнили іменники на *-ка*: *припасовка (пломби), розгортка (інструмент), установка*, форми активних дієприкметників на *-ачий, -учий*: *пломбуючий (матеріал), ріжучий (інструмент)* тощо. Разом з тим слід зауважити, що на цьому етапі закладаються підвалини українського термінознавства як окремої наукової дисципліни із власним понятійним апаратом та методологією, врешті в царині якої почали досліджувати історію термінознавства, визначати ознаки терміна, особливості перекладу наукової термінології та питання упорядкування і систематизації національних термінологічних систем [Орешко 2010, с. 12].

V. Сучасний етап.

Сучасний етап датується початком 90-х років ХХ, що ознаменовано здобуттям нашою державою незалежності, і триває й досі. На п'ятому етапі неабияк набирає обертів створення галузевих термінологічних словників на тих концептуальних засадах, які відображають запити сучасної науки та суспільства. Знаковим було для української наукової термінології заснування Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології (ТК СНТТ) за спільним наказом № 66 Держстандарту та Міносвіти України. Комітет ефективно функціонує і сьогодні на базі "Львівської політехніки". Також в 1991 році було утворено Термінологічну лабораторію (НДЛ-89) для проведення наукових розвідок та досліджень із питань науково-технічного термінознавства, акумулювання термінологічних баз даних в паперовому та електронному форматах, розробки програмного забезпечення для термінологічного менеджменту [Організаційна структура і напрямки діяльності ТК СНТТ: ел. ресурс].

Сьогодні ТК СНТТ вирішує цілу низку завдань з унормування української науково-технічної термінології та україномовного науково-технічного стилю в державній, науковій й громадській сферах.

На сучасному етапі спостерігається процес інтенсивного створення термінологічних словників, оскільки необхідно забезпечити впорядкованим і систематизованим термінологічним фондом усі сфери суспільного та наукового життя. З огляду на вищезазначене, сучасний етап позначений процесами відродження та упорядкування стоматологічної термінології з дотриманням чітких концептуальних засад у термінотворенні та терміновживанні, що полягає у забезпеченні:

- взаємно однозначної відповідності між терміном та позначуваним поняттям.

- строгій відповідності нормам української мови.

- підтримці природного балансу між запозиченнями та власне українською питомою термінолексикою.

- збереженні та відновленні національної термінології, відродженні органічних для української мови словотвірних моделей (*стисний біль, жарознижувальний засіб, завідувач відділення* тощо) [Бицко 2010, с. 166].

У результаті такої цілеспрямованої узгодженої роботи термінологів, лінгвістів та фахівців-медиків спостерігається розширення горизонтів функціонування української медичної термінології як в науковій, так і навчальній та практичній сферах.

Отже, дослідивши українську медичну термінологію в аспекті її становлення та розвитку, ми виявили особливості систематизації й унормування наявного термінологічного фонду, які видаються можливими шляхом укладання відповідних словників медичної термінології, зокрема багатомовного словника стоматологічних термінів, який би всіляко сприяв утвердженню та широкому функціонуванню української стоматологічної термінології.

1.2.2 Еволюція англійської медичної термінології. Англійська медична термінологія, як і українська медична термінологія, сформувалася значною мірою на основі термінів та терміноелементів грецького та латинського походження. Дослідник англійської медичної термінології Henrik R. Wulff виокремлює п'ять етапів формування англійської медичної термінології [Wulff 2004, с. 187-188]:

I. Грецький період.

Найдавнішими писемними пам'ятками західної медицини є праці Гіппократа V–IV ст. до н. е., які охоплювали всі аспекти медицини того часу і містили численні медичні терміни, що збереглися навіть після римського завоювання. Грецька мова в Римській імперії тривалий період залишалася мовою медицини, бо значна частина лікарів були греками за походженням (наприклад, учений імператорського Риму, Гален, був греком за національністю, енциклопедистом, праці якого користувалися авторитетом протягом 13 століть аж до епохи Відродження) [Стегніцька 2019]. Спробу “латинізувати” грецькі терміни та перекласти їх латиною згодом здійснив римський вчений Корнелій Цельс у своїй фундаментальній праці “De Medicina”, в якій добирав до грецьких термінів латинські еквіваленти:

- шляхом транслітерації:

гр. πυλῶρός → *лат. pyloros* → →англ. *pylorus*;
→укр. *пілорус*

- шляхом транслітерації із змінами відповідно до граматики латинської мови:

гр. στόμαχος → *лат. stomachus* → →англ. *stomach*;
→болг. *стомáх*

- шляхом виконання описового перекладу:

гр. Κυνόδοντας → *лат. dentes canini* → →англ. *canine teeth* (dog teeth).

Окрім грецько-латинських запозичень ми продемонстрували подальші запозичення в англійську мову, а також в українську та інші слов'янські мови, де такі випадки є найбільш показовими.

Так, сьогодні англійська медична термінологія містить численні назви хвороб і симптомів, які красномовно свідчать про грецьке походження: *catarrh (downflow)*, *diarrhoea (throughflow)*, *dyspnoea (bad breathing)*, *melancholic (pertaining to black bile)* та *podagra (a foot trap)* [Wulff 2004, с. 187-188].

II. Арабський період.

У епоху Середньовіччя відзначається поява третьої за значущістю мови науки – арабської, якою була перекладена значна кількість класичних грецьких медичних текстів. Вчені з арабського світу також зробили оригінальний внесок у розвиток англійської медичної термінології, зокрема термінології фармації (наприклад, *nicha (потилиця)*, *alcohol (спирт)*, *alkali (луг)*, *tartar (винний камінь, а в стоматології: зубний камінь)*).

III. Період медичної латини.

В епоху Відродження, коли грецька мова вже не була такою широкоживаною і зрозумілою, грецькі, і арабські праці з медицини почали активно перекладатися латинською мовою, що й ознаменувало початок періоду нової медичної латини. З огляду на те, що в XIV ст. відбувається значна кількість анатомічних відкриттів, анатомічна термінологія суттєво поповнюється, про що свідчать цифри: кількість одиниць анатомічної номенклатури зросла від 700 до 3000. Медичні словники, які уклалися на той час, містили терміни на основі греко-латинських дублетів та терміноелементів. Автором останньої вагомої праці “*Commentarii*” в галузі медицини, надрукованої латинською мовою, вважають Уільяма Гебердена, яка датується 1802 роком. В інших країнах, зокрема в Данії, латина слугувала мовою медицини (написання анамнезу) аж до 1853 року [Wulff 2004, с. 187-188].

IV. Період формування термінологій на національних основах.

У період пізнього Відродження відбувається занепад латини як активно вживаної мови медицини, натомість починають бурхливо розвиватися національні медичні термінології відповідно до потреб розвитку кожної національної мови. Такі мови, як французька, німецька та англійська, замінили латинську мову й набули статусу мов міжнародного спілкування в галузі медицини, у той час як більшість інших мов використовувалися лише на національному рівні. Національні медичні мови мали багато спільних рис, оскільки запозичили більшість анатомічних та клінічних термінів, які базувались на греко-латинських дублетах, та які були адаптовані відповідно до граматичного устрою певної мови, однак в кожній спостерігалася збереження національної специфіки.

Наприклад, співставляючи англійські та латинські терміни, можемо побачити, що зберігаються латинські корені, однак змінюється порядок слів відповідно граматичних особливостей англійської мови: *dentes canini* – *canine teeth* (ікла), *fossa oclusalis* – *occlusal fossa* (змикальна ямка), *margo incisalis* – *incisal margin* (різальний край) тощо. У слов'янських мовах, зокрема в українській, вказані терміни найчастіше мають власномовні перекладні відповідники: *ікла*, *змикальна ямка*, *різальний край*.

Однак національні медичні терміносистеми не обмежуються лише запозиченнями латинських та грецьких термінів. Наразі медичні галузі бурхливо розвиваються, а тому на позначення нових реалій та понять широко використовуються саме грецькі *терміноелементи*, які є елементами складних слів (*префікси/префіксоїди*, *суфікси/суфіксоїди*, *основи*), оскільки латинська мова не дозволяла б продукувати нові терміни настільки ж ефективно та з економією лінгвістичних зусиль.

Так, терміни, утворені на основі грецьких терміноелементів, медичною латиною виглядали б більш громіздкими: гр. *nephrectomy* – лат. *excisio renis* (*нефректомія*), гр. *ophthalmoscopy* – лат. *inspectio oculorum* (*офтальмоскопія*), гр. *erythrocyte* – лат. *cellula rubra* (*еритроцит*). Значна кількість медичних термінів потребувала стандартизації, що й зумовило подальший розвиток

національної термінології. У зв'язку з тим, що медична макротерміносистема є динамічною, проблема стандартизації та упорядкування термінології залишається актуальною і досі [Стегніцька, 2019].

V. Період формування термінологій на основі англійської мови.

З розвитком національних термінологій активно розвивається й англійська термінологічна система. Основним джерелом поповнення індоєвропейських мов термінами були грецька та латинська мови, але з часом цю роль перейняли на себе європейські мови – спочатку французька, а потім англійська. Французька та англійська мови стали, фактично, найбільшими донорами у новітній історії європейських мов, оскільки засвоїли латинську лексику в досить великому обсязі. У ХХ ст. на зміну французькій поступово прийшла англійська, яка протягом останніх десятиліть набула дуже широкої популярності та майже повністю витіснила французьку мову з міжнародного спілкування. Сучасні медичні публікації та міжнародні конференції проводяться в переважній більшості англійською мовою, найбільш впливові науково-медичні журнали друкуються англійською мовою. Наразі панівну роль, яку колись відігравали грецька та латина, виконує сьогодні англійська мова, яку лікарі обрали в якості єдиної мови для міжнародного спілкування. Такі англійські терміни як *shunt*, *bypass*, *screeing*, *hospice*, *drugstore*, *nurse*, *healer*, *tray*, *check up*, *inlay*, *flapping* та інші є запозиченими з англійської і використовуються в багатьох європейських мовах практично без змін. Є декілька причин широкого розповсюдження англійської мови: Велика Британія володіла колоніями в усіх частинах світу; англійська мова є державною мовою в багатьох країнах; граматику англійської мови є досить простою для опанування. Всі ці чинники вплинули не тільки на формування англійської медичної термінології, але й на розвиток національних терміносистем. З огляду на вищезазначене сучасний етап у мові медицини називають етапом англійської медичної термінології.

Отже, визначення ключових віх розвитку та становлення медичної лексики дозволило прослідкувати шляхи запозичення термінів, головні

джерела поповнення термінології в різні періоди, а також уможливило дослідження етимології медичних і стоматологічних термінів, що є важливим компонентом в аспекті лексикографічного відтворення стоматологічної терміносистеми.

1.3 Кореляція понять “медичний термін” та “стоматологічний термін”

Відповідно до запропонованого нами визначення поняття терміна, до стоматологічних термінів ми будемо уналежнювати *спеціальні лексичні одиниці фахової наукової мови стоматології, які вживаються для номінації спеціальних понять чи явищ, і утворюють разом з іншими термінами єдину термінологічну систему стоматології.*

Очевидно, що поняття “медичний термін” є більш широким і охоплює поняття “стоматологічного терміна”, оскільки стоматологія (від др.-грец. στόμα – ‘рот’ + λόγος – ‘наука’) є розділом медицини, що вивчає зуби, ротову порожнину і суміжні структури та включає діагностику і лікування їх захворювань, а також відновлення втрачених чи уражених тканин [Словник Дорланда 2003, т.2, с. 1024].

Можемо зробити висновок, що будь-який стоматологічний термін є терміном медичним, і очевидно, що не кожен термін медичний ми можемо уналежнити до терміносистеми стоматології.

Окрім вузькоспеціалізованих терміносистем кожної медичної галузі (наприклад, стоматології, кардіології, отоларингології тощо), виокремлюють загальномедичні терміни, в тому числі й ті, які в контексті вузькофахового медичного тексту (у нашому випадку стоматологічного) здобувають нові семантичні відтінки. Такі терміни так чи інакше циркулюють у різних медичних терміносистемах та у фаховому спілкуванні в будь-якій галузі медицини. До них найчастіше уналежнюємо анатомічну номенклатуру та

загальноклінічні медичні поняття: *arthery* – артерія, *case history* – анамнез, *therapy* – терапія, *symptom* – симптом, *lateral* – латеральний тощо; а також загальномедичні терміни, які у вузькофаховому медичного контексті отримують нові семантичні відтінки: *canal* – канал (анатомічне утворення) та канал (кореневий), *ectopia* – ектопія (серця) та ектопія (моляра), *dysplasia* – дисплазія (нирки), дисплазія (сітківки) дисплазія (зубна) тощо.

З метою визначення основних способів номінації стоматологічних термінів скористаємося класифікацією С. М. Бурдіна [Бурдін 1958, с. 57], в основу якої покладено принцип приналежності до певної частини мови, відповідно до якої стоматологічні терміни можуть бути представлені в словнику іменником, прикметником чи дієсловом.

Кількісний склад досліджуваної стоматологічної терміносистеми англійської мови виглядає таким чином (класифікація проводиться на основі однокомпонентних термінів вибірки):

1) терміни, виражені іменником (*bifurcation* – біфуркація, *enamel* – емаль, *dentine* – дентин, *periodontium* – періодонт) (84% термінів).

2) терміни, виражені прикметником (*cancellous* – зубчастий, *cervical* – цервікальний пришийковий, *congenital* – вроджений, *biocompatible* – біосумісний) (13,2% термінів).

3) терміни, виражені дієсловом: *to care* – доглядати, піклуватися; *to treat* – лікувати, обробляти; *to administer* – вводити (лікарський засіб) (2,8% термінів).

Таке співвідношення іменникових, прикметникових і дієслівних терміноодиниць в стоматологічній терміносистемі підтверджує думку про те, що в наукових термінологіях багатьох мов система іменників є настільки розвиненою та існують такі необмежені можливості утворення віддієслівних іменників й абстрагованих від основ прикметників, що склад термінологічного фонду для цих мов може бути вичерпаний лише іменниками [Ахманова 1969, с. 11; Бурдін 1958, с. 64].

Отже, встановлення кореляції понять “медичний термін” та “стоматологічний термін” дозволяє визначити чіткі межі між ними та детермінувати ієрархічні відношення в межах медичної терміносистеми, що, в свою чергу, дозволяє спростити процедуру відбору термінологічного матеріалу для укладання тлумачно-перекладного словника стоматологічної термінології.

1.4 Формування української стоматологічної клінічної термінології та анатомічної номенклатури

Як вже зазначалося вище, уся сукупність термінології кожної медичної галузі, зокрема й стоматологічної, поділяється на чотири великих групи, серед яких однією з найбільших є саме вузькоспеціальна клінічна термінологія. Вона включає назви хвороб, симптомів, функціональних реакцій, синдромів, рефлексів, морфологічних порушень, методів досліджень тощо [Світлична 2006, с. 59]. При цьому варто зазначити, що анатомічна термінологія та номенклатура оперує переважно лексикою латинського походження, основу ж клінічної стоматологічної (як і решти медичної) термінології складають слова грецького походження [там само, с. 60].

Українська клінічна стоматологічна термінологія є водночас найменш унормованою групою термінолексики, що асоціюється з наявністю таких небажаних для термінології явищ, як синонімія, варіантність, полісемія. Тисячолітня історія розвитку медицини, багатоманітність джерел поповнення медичного термінологічного фонду, трансформація ідеологічного тла розвитку науки є сукупним суттєвим фактором, який обумовлює неоднорідність складу української стоматологічної термінології і складність її понятійної системи [Бицко 2010, с. 166], [Світлична 2006, с. 62].

З огляду на періодизацію розвитку та становлення медичної термінології, можемо визначити, що назви медичних понять в різні описані вище історичні періоди формувалися:

- за зовнішніми ознаками прояву хвороби: *біла неміч* (залозодефіцитна анемія), *чорна неміч* або *падуча* (*епілепсія*), *погана неміч* (сифіліс) тощо.

- шляхом метафоричного опису деяких стоматологічних номенклатурних назв (*коронка* (зуба), *верхівка* (зуба), *корінь* (зуба), *різець*, *ясенна борозна*).

- шляхом використання віддієслівного іменника, що конкретно означав вид захворювання (в ранні періоди розвитку термінологіки): *боленіє зубовь* – *пульпіт*, *гнилость ясенъ* – *пародонтит*, *опухлость ясенъ* – *гінгівіт*, *смердъніє з усть* – *галітоз* тощо) [Дидик-Меуш 1998, с. 64].

- шляхом суфіксального утворення іменників жіночого роду на *-ниця*, *-овина*, *-евина*: *легенниця* (запалення легенів), *пропасниця*; *зубовина*; *багрівина* (*синяк*), *очерівина* тощо.

- атрибутивом у постпозиції: *жовниця злослива* (*бубонна чума*), *язикъ очернілій і попаленій* (*глотит*), *голова боляча* (*мігрень*) тощо) [там само, с. 64].

- зазначенням каузації або шляху набуття хвороби (*заїди*).

- за місцем розташування проявів хвороби (*під'язичниця*, *завушниці*).

Зазначені вище способи творення термінів відігравали роль проміжної ланки чи так званого “містка” від описових багатокомпонентних форм до однокомпонентних відповідників латинського чи грецького походження. Часто вони вживалися паралельно і, лише закріпившись за відповідними явищами, станами чи поняттями, стали вживатися згодом в другій половині ХХ ст. як медичні терміни.

Таким чином, українська стоматологічна термінологіка на сучасному етапі є досить неоднорідною, бо різноманітними є джерела поповнення стоматологічної термінологіки.

Першим джерелом поповнення термінологічної лексики є *спосіб вторинної номінації*, тобто процеси *термінологізації* та *ретермінологізації*. За словами дослідниці термінології Л. Симоненко, “на відміну від загальноживаних слів, терміни є продуктом вторинної номінації понять, що пов’язане передусім із подвійним баченням світу: загальним і науковим”

[Симоненко 2006, с. 3]. Окрім того, що терміни формувалися на основі загальноживаних назв шляхом дериваційних процесів, утворюючи похідні терміноодиниці шляхом використання власномовних словотвірних потенцій та словотворчих моделей, термінологізація також відбувалася двома шляхами:

- на основі метафоричних процесів (метафоричне утворення з огляду на спільність ознак навколишнього світу та стоматологічних явищ: *зубна дуга, мостоподібний протез*).

- на основі метонімічних транспозицій за моделями: процес – предмет (*знеболювання – “дія зі значенням знеболювати”* [СУМ, т. 1, с. 519] та *“заходи, які знімають больову чутливість”* [УЛАНТС, т. 1, с. 519]); матеріал – виріб (*металокераміка – “метал, облицьований керамікою”* та *“коронка штучна із металокераміки”*).

Ще одним джерелом поповнення стоматологічного термінологічного фонду є запозичення *іншомовної термінології*, яка на більш пізніх етапах розвитку та становлення медичної термінології складала все більшу її частину. Слід зазначити, що наявність термінології іншомовного походження та постійне розширення її меж відображує важливу тенденцію, що полягає в намаганні збагачувати термінологічний словниковий запас і рухати медичну наукову думку вперед.

Поряд з іншомовними та власне українськими термінами існує ще одна група складених засвоєних термінів, які є результатом “симбіозу” українських та іншомовних термінолексем, тобто результатом аналітичної деривації. Як зазначав Т. Секунда, засвоєні, або гібридні терміни – це терміни, які, увійшовши в мову давно, адаптувалися в ній, набули у ній прав громадянства [Секунда 1930, с. 15]. Адаптація таких однокомпонентних іншомовних терміноодиниць може розвиватися за кількома сценаріями:

1) приєднання українських суфіксів/префіксів до іншомовних коренів (*надкомплектний (зуб), підпрограма*).

2) приєднання до національних коренів запозичених чи інтернаціональних афіксів (*субокісний*).

3) поєднання національного та запозиченого (інтернаціонального) коренів (*імплантовід, матрицетримач* тощо).

4) шляхом аналітичної деривації (*екстирпація зуба, резекція кореня, ампутація верхівки, рецесія ясен*).

Таким чином, такий “симбіоз” зовсім не суперечить “українськості” стоматологічної термінології, натомість доповнює її, зближуючи з світовою науковою спільнотою. Як вдало зазначав І. Франко, таке творення термінів є “приноровленням до духу і звукових правил рідної мови” [Франко 1976, с. 673].

Варто також зазначити, що на розвиток і становлення сучасної української стоматологічної клінічної термінології як однієї з підсистем наукової медичної терміносистеми впливали й екстралінгвальні фактори та факт запозичення термінолексики з генетично споріднених мов (наприклад, з російської). Нерідко саме такі запозичення активно вживаються в мовленні відповідних фахівців медичної галузі порівняно з іншомовними: *чутливість* замість *сенситивність*; *видалення* замість *екстирпація*, *вливання* замість *інфузія* тощо. Водночас в активному вжитку термінів фахівцями медичної галузі часто спостерігаються іншомовні клінічні терміни: *ін’єкція* (замість *впорскування*), *перкусія* (замість *постукування*), *фіксатор* (замість *закріплювач*).

Іншомовні терміни, що поповнили клінічну стоматологічну термінологію, походять із різних мов, з яких їх запозичено безпосередньо або шляхом посередництва іншої мови. Так, численними є запозичення термінів із латинської мови: *сенсibiliзація, абразія, пульпа*; грецького походження: *стоматит, гормон, травма, кіста*; англійського походження: *гайморит, блокада, стрес*; французького походження: *кюретаж, зонд, буж, шок*; німецького походження: *бор, шприц, імплантат, шпатель, бюгель* тощо.

Отже, клінічна стоматологічна термінолексика є досить потужною та найбільш строкатою з точки зору етимології, а тому потребує особливої уваги до її унормування, систематизації та стандартизації.

1.5. Українська стоматологічна термінологія як об'єкт наукового мовознавчого аналізу

Українські реалії сьогодення в культурному та політичному розрізі зумовлюють тяжіння української наукової термінології до міжнародних стандартів, але водночас посилюють інтерес до відродження власне українських лексем. Сьогодні значна частина науковців все частіше звертається до наукового доробку вчених епохи українського Відродження 20-х років, починаючи від Харківського правопису 1928 року і аж до словників, зокрема й до термінологічних (відомими є словники хемічної (1923), медичної термінології (1918) та анатомічної номенклатури (1925) Олени Курило, “Академічний російсько-український словник” А. Кримського та С. Єфремова (1924 – 1933) тощо).

Відома українська дослідниця термінології Л. Симоненко зазначає, що “розвиток української медичної термінології, як і української термінології взагалі, відбувався хвилеподібно, характеризувався піднесеннями та спадами, що пояснюється екстралінгвістичними, а саме суспільно-політичними причинами. Заборона української мови як засобу літературного спілкування затримувала її стильову диференціацію, а водночас і формування термінологічного фонду. Розвиток української мови (а відповідно і термінології) на власній етнічно-мовній основі найбільше гальмували відсутність статусу рідної мови як державної та її територіальна роз'єднаність” [Симоненко 2006, с. 3].

Очевидно, що утиски та заборони української мови служили своєрідним інгібітором розвитку наукової термінології на теренах України та стримували поступ української наукової думки, унеможлилювали не лише вивчення, систематизацію і стандартизацію наукової термінологіки, а й здійснення підготовки фахівців рідною мовою, створення навчальних посібників, підручників та термінологічних словників тощо. Таке гальмування розвитку української наукової термінології сьогодні має свої негативні наслідки,

з огляду на які проблема створення словників медичної, зокрема й стоматологічної, термінології та україномовної фахової підготовки спеціалістів в галузі медицини є на часі.

У сучасній українській стоматологічній терміносистемі стрімке збагачення термінологічного фонду шляхом запозичень супроводжується такими явищами, як багатозначність та синонімія, а також доводиться спостерігати багатокомпонентність термінологічних одиниць, епонімію тощо. Указані питання розглянуто в працях таких науковців, як І. Борисюк, Т. Кияк, О. Пономарів, П. Селігей та ін. Мовознавці, зокрема, зазначають, що виникає багато проблем стосовно практичного втілення згаданих вище вимог до терміна [Навчук 2010, с. 163]. Це й не дивно, бо, хоч терміни і є словами в особливій функції, вони не можуть не підпорядковуватися законам, закономірностям і тенденціям української мови. Стоматологічна терміносистема детермінується станом та тенденціями розвитку сучасної української мови, компонентом якої є медична наукова мова.

Процеси розвитку та упорядкування української стоматологічної термінології підпорядковуються певним лінгвістичним законам, які є універсальними для всіх термінологічних систем і є чинними в контексті розбудови української наукової мови.

Як зазначає дослідниця Н. Місник, “сучасний етап розвитку термінознавства характеризується тим, що основним напрямом роботи в цій галузі є практичний аспект удосконалення термінології. Останнім часом науковці акцентують увагу на тому, що саме робота з упорядкування термінології є необхідною умовою ефективного розвитку наукових досліджень, розвитку міжнародної співпраці, видання наукової та довідкової літератури, а також підвищення якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах” [Місник 2002, с. 262].

Однак упорядкування української стоматологічної терміносистеми, яка є підсистемою медичної термінології, характеризується не лише тенденцією до унормування й стандартизації, але й лінгвістичними явищами, які

негативно впливають на цей процес. У науковій термінології часто спостерігаються явища синонімії та багатозначності, які іноді не досить сприятливо впливають на переклад чи тлумачення того чи іншого терміна, а також здатні породжувати комунікативні девіації у фаховому спілкуванні.

Сьогодні спостерігаємо стрімке розширення термінологічного фонду: наприклад, *temporary/provisional crown* – *тимчасова/провізорна коронка*, багатозначність наявних термінолексем (*cyst* – *міхур* (анатомічне поняття), *cyst* – *кіста* (патологічне утворення); *adhesion* – *спайки* (в хірургії), *adhesion* – *адгезія, прилипання, зчеплення* (в стоматології).

Вищезазначені приклади ще раз підкреслюють необхідність виокремлення термінологічної системи макротерміносистеми в межах великої медичної макротерміносистеми. Це дозволить чітко структурувати стоматологічну термінологію і максимально усунути явище багатозначності, що уможливить встановити відповідність термінів сформованим до них вимогам.

Задля з'ясування місця стоматологічної терміносистеми та її питомої ваги в межах медичної макротерміносистеми було здійснено аналіз складу поважних лексикографічних праць в царині медицини (Дорландів словник, “Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина”; “Большой энциклопедический словарь медицинских терминов” під ред. проф. Улумбекова; УЛАМЕС; Stedman's Medical Dictionary; Farlex Partner Medical Dictionary, Mosby's Medical Dictionary; Segen's Medical Dictionary) та словників стоматологічної термінології (“Русско-английский медицинский словарь для стоматологов” Б. Рєпіна та Т. Кривцової; “Русско-украинско-латинский словарь медицинских терминов. Оториноларингология, стоматология” под ред. В. Коляденко; Mosby's Dental Dictionary; Medical Dictionary for the Dental Professions) й було встановлено, що макротерміносистема медицини містить близько 150-200 тис., а терміносистема стоматології – 15-16 тис. терміноодиниць. Нескладно

обрахувати, що питома вага термінологічного фонду, що обслуговує галузь стоматології, складає приблизно 10%.

Перш ніж конструювати ієрархічну лексико-семантичну структуру власне терміносистеми стоматології, необхідно з'ясувати її склад з точки зору походження та джерел поповнення. Задля виконання цього завдання ми проаналізували з використанням квантитативних методів сформовану пілотну вибірку стоматологічних термінолексем, яка налічує 3130 вхідних одиниць. Так, в результаті кількісних підрахунків в ручному режимі та аналізу отриманих даних було отримано таку картину (Таблиця 1.5.1.):

Таблиця 1.5.1.

Абсолютні та відсоткові показники розподілу шарів стоматологічної термінології за етимологією та джерелами запозичень

№ п/п	Шар термінології	Абсолютний показник	Питома вага, %
1	Власне українська термінологія (<i>клапоть, ніжка, рана, піднебіння, язичок, кістка, щелепа, м'яз, ясна, дуга, верхівка зуба, міжзубний, нориця, кукса, новотвір, присінок ротової порожнини, розсічення тощо</i>)	960 термінів	32%
2	Запозичена термінологія (<i>зонд стоматологічний, анкораж, флос, ендодонтист, кламер, супраструктура, імплантат, кофердам, флюороз, гіперплазія, кюретаж, скринінг, бандаж, інє'кція, моніторинг, базис протеза, склоіономерний цемент, капа, гемостаз, імунна реакція тощо</i>)	1590 термінів	53%
3	Адаптована термінологія (<i>коренева кіста, субокісний, надкомплектний, аугментація гребеня, бюгель піднебінний, реципрокні сили, імплантовід, матрицетримач, біоплівка, ріг пульпи тощо</i>)	450 термінів	15%

Отримані дані свідчать про тенденцію, яка спостерігається в медичній термінології, зокрема і в стоматологічній: зростання питомої ваги термінів іншомовного походження, які утворюються шляхом транслітерування або калькування іншомовних термінів. Негативним у цьому аспекті є те, що, хоча в українській мові є певний відповідник, він ігнорується мовцями з різних причин. Так, наприклад, деякі словники фіксують такий переклад термінів: *fistula* – свищ (калька з російської), а слід використовувати власне український відповідник ‘нориця’; *core build-up* – культя (калька з російської), а слід вживати ‘кукса’; *vestibule of the oral cavity* – переддвір’я порожнини рота (калька з російської), а потрібно ‘присінок порожнини рота’, *resection* – резекція (калька з англійської), при цьому є власне український відповідник ‘розсічення’.

До прикладу візьмемо термін *inlay*, який часто так і перекладають шляхом транслітерації ‘інлей’, незважаючи на те, що існує україномовний відповідник ‘вкладка’. Однак якщо дослідити спільнокореневі терміни в сукупності, стає зрозумілим доцільність такого запозичення. Очевидно, що англійські терміни *onlay*, *inlay*, *overlay*, *pinlay* просто та лаконічно диференціюють різновиди вкладок, в той час як в українській мові точних однослівних термінів-відповідників немає. Натомість прослідковуємо утворення так званих юстапозитів: *вкладка-онлей*, *вкладка-інлей*, *вкладка-оверлей*, *вкладка-пінлей*.

Поряд із широким запозиченням іншомовних термінів протягом останніх десятиріч спостерігався спад дериваційних процесів та словотворення з використанням власне українських словотвірних потенцій. З огляду на це баланс між джерелами збагачення термінологічного фонду медицини порушується, оскільки значно частішими є запозичення з різних мов, особливо з англійської, що, очевидно, зумовлено професійною комунікацією саме вказаною мовою. Позитивною тенденцією вважаємо поступове зростання в останні роки зацікавленості у відродженні власне української вмотивованої термінології, що набуває особливої ваги в контексті

прийняття в 2019 році Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної”.

Однак, як зазначає М. Чайковський, автор “Систематичного словника української математичної термінології”, “повна націоналізація всієї термінології так само була б недоцільною, бо багато чужих слів вже закоренилося в нашій мові так, що не слід би їх викидати, й не кожне чуже слово піддається перекладові” [Чайковський 1924, с. 6].

Отже, необхідно підтримувати тонкий баланс між вживанням іншомовних запозичених термінів з одного боку, та власне українськими терміноодинацями з іншого. Важливо дотримуватися правила: в разі вибору між власне українським усталеним, вмотивованим терміном та запозиченим слід перевагу віддавати саме власномовному термінові, в разі ж відсутності в національній мові такої терміноодинаці користатися здобутками запозичень. Тоді не виникатиме розбалансування терміносистеми і її перекошування в одну із сторін.

Діяльність з впорядкування терміноодинаць стоматологічної терміносистеми, як, власне, і в рамках будь-якої іншої терміносистеми, має передбачати:

1) систематизацію термінів (категоризація понять відповідної наукової галузі і побудова класифікаційних схем понять, у результаті чого унаочнюються істотні ознаки понять; уточнення на підставі класифікаційних схем наявних дефініцій понять або створення нових дефініцій).

2) нормалізацію (забезпечення відповідності термінологічним нормам, що ґрунтуються на загальнономовних нормах; вибір з мовної практики фахівців найбільш зручних і точних варіантів та правил утворення і вживання термінів).

а) уніфікацію (забезпечення взаємно-однозначної відповідності між системою понять та терміносистемою, мінімізація варіативності термінів).

б) оптимізацію (вибір оптимальної форми термінів).

3) стандартизацію (дотримання ustalених стандартів в межах терміносистеми) та гармонізацію (системне зіставлення термінології двох або більше мов).

4) кодифікацію (фіксація терміносистеми у відповідному термінологічному словнику).

Таким чином, лексикографічна робота в царині стоматологічної термінології передбачає вдосконалення та впорядкування термінів, вилучення з терміносистеми кальок, що невиправдано використовуються в науковому мовленні, відродження окремих забутих або несправедливо “репресованих” термінів. Термінографічна діяльність має бути спрямована на створення галузевих словників, україномовних підручників, посібників, довідників, державних стандартів щодо вживання термінів та визначень.

1.6. Стоматологічна термінологія в лексикографічному опрацюванні

Лексикографію уналежнюють до тих видів прикладної лінгвістичної діяльності, які зародилися найдавніше, тому значення та важливість цієї лінгвістичної галузі в справі вивчення історії мови складно переоцінити.

Одним із важливих підрозділів лексикографії є термінографія, яка займається теоретичними та практичними питаннями укладання й використання фахових термінологічних словників. Також необхідно зазначити, що науково-технічна лексикографія – це перший напрямок прикладного термінознавства [Галас 1995, с. 32].

Проблематика лексикографії й термінографії багато в чому збігається, зокрема це:

- 1) питання класифікації і типології термінологічних словників;
- 2) питання організації структурних елементів словника, принципи укладання термінологічних словників різних типів тощо.

Методи термінографії зумовлені її гуманітарною сутністю, взаємодією з лексикографією, тому вона використовує як власні, так і запозичені [Покровська 2012, с. 10]. Однак варто зазначити, що термінографія більше орієнтована на електронні носії інформації, частіше послуговується структурними методами [там само, с. 12]. Досліджувані поняття зближує та обставина, що термінографія трактується як науково-прикладна дисципліна та пріоритетний напрям прикладного термінознавства, а лексикографія – як теорія і практика розроблення та створення словників різних типів. Як зазначає О. Покровська, “термінографія – це наука про проектування, укладання, використання словників спеціальної лексики, що перебуває в тісному зв’язку з практичною лексикографією” [там само, с. 7].

У сучасній лексикографії детермінуються два вектори діяльності: теоретичний та практичний. Таке розмежування виникло у зв’язку з тим, що ці напрями розв’язують різні завдання: теоретичний напрям охоплює теорію та історію лексикографії, а практична лексикографія – це безпосередня діяльність з укладання словників. Лексикографія практична та теоретична також розрізняються за функціями, які вони виконують у суспільстві. Процес укладання нашого словника, безперечно, знаходиться в полі практичної лексикографії, однак в процесі формування макро- та мікроструктури, формування концепції відбору термінів ми послуговуватимемося постулатами теоретичної лексикографії. Так, виокремимо такі суспільно необхідні функції нашого словника, які будуть частково співзвучні з функціями практичної лексикографії:

- навчальна, або дидактична (допомагає опанувати відповідну термінологію як рідною, так й іноземною мовами, а також її переклад).
- функція нормалізації мови (опис та нормалізація лексем відповідної терміносистеми).
- довідникова (тлумачення термінів дозволяє реалізувати енциклопедичну функцію словника);

- перекладна (переклад термінів, подання перекладних варіативних відповідників, синонімічних рядів тощо).

- дослідницька (на основі лінгвістичного матеріалу словника можливо проводити подальші наукові дослідження).

Що стосується теоретичної лексикографії, до кола її проблем належать:

- розробка концептуальних засад загальної типології словників та словників нових типів.

- опрацювання питань макроструктури, мікроструктури та медіоструктури словника.

Так, на рівні розробки макроструктури словника ми формували його багатопланову будову в цілому: здійснювали відбір лексичних одиниць, уточнювали принципи розташування реєстрових слів та словникових статей, а на рівні мікроструктури – приймали рішення про включення до словника граматичної та фонетичної та іншої інформації, про використання різного роду поміток та спеціальних знаків, які допомагають упорядкувати великі масиви інформації в словнику та полегшують пошук термінів по словнику. На рівні медіоструктури розглядали питання про внутрішню організацію різних лексико-семантичних груп, що виокремлюються на тих чи інших підставах (групування терміноодиниць, що позначають поняття одного семантичного плану).

В лексикографії виокремлюють таке поняття як “система словників”, яким позначають сукупність словників певного періоду, що укладені з урахуванням основоположних принципів описання лексичних одиниць, які послуговуються спільними теоретичними основами та мають практичну спрямованість.

У контексті розгляду типології словників та розгляду проблем лексикографії як науки наведемо визначення поняття “словник”:

1) лексичний склад мови, або словниковий склад;

2) довідкове зібрання слів та інших мовних одиниць з інформацією про їхнє вживання, значення, будову, етимологію тощо чи з перекладом їх іншою мовою (тепер таке зібрання можливе і в електронному варіанті).

З метою класифікації словників можуть обиратися різні критерії: за характером (енциклопедичні й лінгвістичні), за змістом (перекладні та одномовні словники), за макроструктурою (великі словники, малі) тощо.

У сучасній лексикографії існує кілька класифікацій словників. Першим науковцем, який звернув увагу на їх типологію, був Л. Щерба, і саме його класифікація стала класичною [Щерба 2004, с. 124].

Відомі також інші класифікації типів словників, зокрема класифікація лінгвістичних словників В. Морковкіна (за його класифікацією перекладні тлумачні словники належать до групи лексичних) [Морковкін 1990, с. 14]; узагальнювальна класифікація В. Дубічинського (параметри, що покладені в основу класифікації досить неоднорідні, тому кожен словник, зокрема і перекладний тлумачний термінологічний словник, може бути схарактеризований за різними параметрами) [Дубічинський 2013, с. 125]. Відомий український мовознавець О. Пономарів пропонує класифікацію словників саме з оперттям на розмежування лінгвістичних та енциклопедичних словників, при чому до останнього типу науковець уналежнює словники перекладні (дво- та багатомовні), одномовні (тлумачні, історичні, міжслівних зв'язків, діалектні, довідково-лінгвістичні), тлумачні (іншомовних слів, термінологічні, словники мови письменників) [Пономарів 2001, с. 25].

Наразі ми можемо визначити місце перекладного тлумачного (тлумачно-перекладного) словника з урахуванням різних класифікацій та типологій словників. Отже, *перекладний тлумачний словник* – це лінгвістично-енциклопедичний словник, в реєстрі (правій частині) якого міститься основна термінологія певної галузі знань (у нашому випадку стоматологічна термінолексика англійською мовою), подано еквівалентні відповідники іншою мовою (в нашому випадку українською мовою) та подано дефініцію того чи

іншого терміна в рамках зазначеної терміносистеми. Такий словник здатен виконувати дидактичну, нормативну, довідникову, перекладну функції.

Висновки до 1 розділу

Концепція терміна та терміносистеми є багатогранною з огляду на розбіжності в поглядах лінгвістів на визначення меж поняття “*термінологія*”. Виокремлюють чотири сучасних підходи до вивчення терміна: *структурно-систематичний, когнітивний, соціолінгвістичний, комунікативний*.

У процесі визначення кореляції понять “термін” та “слово” визначено *диференційні ознаки терміна*, що дозволило сформулювати *вимоги до терміна* (номінативність; відносна однозначність в межах термінологічного поля; відсутність експресії; дериваційна здатність; відповідність міжнародним та національним термінологічним стандартам; точність і висока інформативність; стилістична нейтральність; залученість до терміносистеми галузі; конвенційність; вмотивованість; відповідність сучасному стану певної галузі та мовним нормам).

У рамках терміносистеми постійно циркулюють та трансформуються *терміни, терміноїди, передтерміни, прототерміни, професіоналізми, номени* тощо. Для чіткого розуміння зазначених понять та їх розмежування в рамках певної терміносистеми, було проведено їх порівняння за цілим рядом параметрів з виокремленням диференційних ознак кожної одиниці.

Медична термінологія налічує близько 150 тисяч термінів та стійких терміносполучень, при цьому експериментально встановлено, що питома вага стоматологічної термінології складає близько 15-16 тис, що становить 10% від загального обсягу термінофонду медицини. Характерною особливістю стоматологічних українських та англійських термінів, що входять до термінологічних полів цілої низки галузей стоматологічної науки, є наявність латинських та грецьких коренів.

Уся сукупність медичних термінів поділяється на групи: 1) терміни вузькоспеціальні (клінічна термінологія, терміни на позначення інструментів, приладів, обладнання, діагностичних методів, матеріалів тощо); 2) терміни загальномедичні (в тому числі й ті, що в контексті певної медичної терміносистеми здобувають нові відтінки семантики); 3) анатомічна номенклатура (релевантна для відповідної медичної галузі); 4) терміни фармацевтичного спрямування.

Англійська медична термінолексика пройшла *п'ять етапів* свого становлення і розвитку, *стільки ж* етапів виокремлюємо, розглядаючи українську медичну термінолексику в аспекті її формування та становлення. Особливу увагу приділено саме формуванню та становленню української стоматологічної клінічної термінології, яка є досить потужною та найбільш строкатою з точки зору етимології, а тому потребує особливої уваги до її унормування, систематизації та стандартизації. Джерелами поповнення української стоматологічної термінології слугували: формування на основі загальноживаних назв (вторинна номінація), утворення похідних термінів шляхом використання власномовних словотвірних потенцій, аналітична деривація та іншомовні запозичення.

Встановлено склад та питому вагу шарів стоматологічної термінології з точки зору її етимології та джерел запозичень: власне українська термінолексика становить 32%, запозичена – 53% та адаптовані терміни, або терміни-гібриди – 15%, а також переваги та недоліки кожного з них.

В рамках лексикографічного опрацювання наукової стоматологічної термінології визначено, що діяльність з впорядкування терміноодиниць стоматологічної терміносистеми, як, власне, і в рамках будь-якої іншої терміносистеми, має передбачати: систематизацію; нормалізацію (уніфікацію та оптимізацію); стандартизацію та гармонізацію; кодифікацію термінів.

Основні наукові результати розділу 1 опубліковані у таких працях автора: [54, 55].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ТИПІВ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ І ЇХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ВІДТВОРЕННЯ

2.1. Основоположні методологічні засади дослідження стоматологічної термінології

Поняття *метод* у сучасних лінгвістичних дослідженнях трактують по-різному: сукупність настанов [Степанов 1975, с. 298], прийомів [Ахманова 1969, с. 225], система процедур аналізу мовних явищ [Селіванова, с. 393], система особливих прийомів та операцій [Быков 1974, с. 84], що використовуються у дослідженні. Однак, як зазначають окремі дослідники, “ототожнення методу з операціями (прийомами, процедурами) збіднює поняття лінгвістичного методу; метод певним чином відмежовується від принципів і підходів, які не включаються в його структуру” [Глущенко 2010, с. 33]. Крім того, учені також розглядають лінгвістичний метод у вузькому значенні: “лінгвістичним методом є порівняльно-історичний.., що оперує системою особливих прийомів, правилами та процедурою лінгвістичного аналізу звуків і морфем при порівняльно-методичній інтерпретації” [Жеребило 2010, с. 194; Перхач 2017, с. 10].

Враховуючи мету, завдання та специфіку дослідження, продиктовану термінознавчим, лексикографічним та перекладознавчим вимірами вивчення стоматологічної термінології, під лінгвістичним методом розумітимемо “певний підхід до досліджуваного явища, комплекс тверджень, наукових та технічних прийомів, застосування яких уможливорює вивчення певного явища” [Серебренников 1973, с. 258].

Традиційно в лінгвістичних дослідженнях, проведених на матеріалі термінології, застосовують як загальні, так і лінгвістичні наукові методи [Селіванова 2010, с. 394].

Методологія нашого дослідження продиктована необхідністю розв'язання завдань дослідження, що, в свою чергу, вимагає комплексного застосування методів та прийомів, серед яких зокрема: *описовий метод*, який уможлиблює опис та аналіз певних явищ мови у процесі їх функціонування, оскільки під описовим методом розуміємо “систему дослідницьких прийомів, що використовуються для характеристики лінгвістичних явищ на певному етапі розвитку мови” [Жеребило 2010, с. 236]; *квантитативний аналіз* (кількісний аналіз термінонасиченості текстів стоматологічного спрямування, обчислення питомої ваги власне української та запозиченої стоматологічної термінолексики, встановлення найчастотніших афіксів та афіксоїдів в рамках наявної вибірки стоматологічних термінів); *дефінітивний аналіз*, *структурно-семантичний аналіз*, *метод аналізу словників*.

У процесі дослідження також використовувався *метод гіпотетико-дедуктивного моделювання*, яке застосовується для виявлення закономірностей в процесі опису та узагальнення фактичного матеріалу; упорядкування термінології шляхом її інвентаризації, що полягала у виділенні та описанні терміноодиниць, *метод компонентного аналізу* на основі словникових дефініцій.

Крім того, у дослідженні застосовано *зіставний метод*, який є системою прийомів і методик аналізу з метою виявлення загального та особливого у зіставлених мовних одиницях (в процесі перекладів терміноодиниць); *дистрибутивний аналіз* (визначення множини всіх можливих оточень, де трапляється та чи інша терміноодиниця чи терміноелемент, тобто суми всіх можливих позицій мовної одиниці та її сполучуваність з іншими одиницями того ж рівня [Перхач 2017, с. 10].

З огляду на той факт, що сферою фіксації термінів є не лише спеціальні словники, довідники та енциклопедії [Даниленко 1977, с. 15], але й спеціальний контекст [Реформатський 1961, с. 46], ми дійшли висновку, що відбір стоматологічних термінів доцільно здійснювати не лише використовуючи попередні лексикографічні праці, але й спеціалізовані тексти

стоматологічної галузі, з якими доводилося працювати в процесі перекладацької діяльності.

Науковий текст стоматологічного спрямування, як і власне кожен науковий текст, насамперед характеризується таким показником як насиченість текстів термінами (загальномедичними, вузькоспеціальними стоматологічними) по відношенню до кількості загальнонавчаної лексики у тексті.

В контексті визначення *термінонасиченості* тексту оперуватимемо такими поняттями як *терміновживання* та *повнозначне слововживання* [Перхач 2017, с. 7]. При цьому під поняттям терміновживання розумітимемо кожен випадок залучення термінологічної одиниці до наукового тексту (однокомпонентний термін чи багатоконпонентна термінологічна словосполука, скорочення, аббревіатура тощо) [Ахманова 1969, с. 416], а під повнозначним слововживанням – множину вживання повнозначних слів у тексті.

Термінологічну насиченість тексту можливо розрахувати за формулою:

$$T_n = \frac{\sum T_b}{\sum C_b} \times 100\%,$$

де T_n – термінологічна насиченість тексту, T_b – множина терміновживань в тексті та C_b – множина слововживань в тексті.

По аналогії можливо розрахувати насиченість тексту вузькогалузевими термінами або ж термінами загальномедичними [Закреницька 2013, с. 192].

Розрахуємо термінонасиченість опрацьованих текстів стоматологічного спрямування (наукові клінічні статті, інструкції для застосування стоматологічних матеріалів, клінічні випадки) в англійській та українській мовах. Отримані показники термінонасиченості текстів стоматологічного спрямування представлено в Таблицях 2.1.1 та 2.1.2.

Таблиця 2.1.1

Термінонасиченість текстів наукових статей та клінічних випадків
в галузі стоматології

		Мова		
		англійська	українська	російська
1	Вузькоспеціальні стоматологічні терміни	14,58%	15,08%	15,50%
2	Загальномедичні терміни	9,71%	10,09%	10,89%
3	Анатомічна номенклатура	2,01%	3,82%	3,46%
4	Терміни фармацевтичного спрямування	1,35%	1,4%	1,28%
Термінонасиченість загальна		27,65%	30,39%	31,13%

Таблиця 2.1.2

Термінонасиченість текстів інструкцій
для застосування стоматологічних матеріалів

		Мова		
		англійська	українська	російська
1	Вузькоспеціальні стоматологічні терміни	17,14%	18,21%	18,01%
2	Загальномедичні терміни	5,48%	5,15%	5,10%
3	Анатомічна номенклатура	3,42%	4,23%	4,23%
4	Терміни фармацевтичного спрямування	5,14%	5,51%	5,49%
Термінонасиченість загальна		31,18%	33,10%	32,83%

Як зазначає мовознавець П. Селігей, “в нормативному науковому тексті спеціальна лексика становить 20–25% усіх слів [Селігей 2007, с. 48]. Однак отримані дані свідчать про те, що термінонасиченість текстів наукових статей в галузі стоматології, описів клінічних випадків та інструкцій для застосування стоматологічних матеріалів є дещо вищою, аніж термінонасиченість “нормативного наукового тексту” [Перхач 2017, с. 10].

Крім того, згідно з отриманими даними, співвідношення спеціальних термінів в рамках показників термінонасиченості інструкцій та наукових клінічних статей дещо відрізняється. А саме для наукових статей та описів клінічних випадків таке співвідношення становить:

вузькоспеціальні : загальномедичні : анатомічна номенклатура : терміни фармацевтичного спрямування = 3 : 2 : 0,4 : 0,27 (в середньому для трьох мов), а для інструкцій = 3,5 : 1 : 0,63 : 1 відповідно.

В обох випадках найбільшу частку становлять терміни вузькофахові стоматологічні; терміни загальномедичні фіксуються в два рази частіше в наукових статтях, аніж в інструкціях, терміни фармацевтичного спрямування зустрічаються в три рази частіше в інструкціях у порівнянні з науковими клінічними статтями, і анатомічна номенклатура вживається приблизно в однаковій мірі в обох типах текстів.

Варто зазначити, що термінонасиченість текстів стоматологічного спрямування українською мовою вища на 1–2 % у порівнянні з показниками термінонасиченості англійських автентичних текстів в галузі стоматології. Це є цілком логічним з огляду на особливості типів мов (українська – флективна синтетична, а англійська – аналітична), що також проявляється і в процесі перекладу у вигляді збільшення тексту перекладу в порівнянні з оригіналом на 8–12%.

В процесі відбору реєстрових слів задля укладання тлумачно-перекладного словника було враховано зазначені пропорції кількісного складу стоматологічної термінології.

Так, здійснювався відбір вузькоспеціальних терміноодиниць, загальномедичних терміноодиниць, які в контексті стоматологічного тексту набувають семантики дещо відмінної від тої, яка спостерігається в загальномедичному контексті, анатомічної номенклатури та термінів фармацевтичного спрямування, що обмежувалися назвами активних субстанцій стоматологічних матеріалів без залучення до вибірки торгових найменувань. Формування вибірки проводилося шляхом суцільного відбору (з врахуванням головних вимог до термінів) із автентичних спеціалізованих наукових текстів (англійських інструкцій для застосування стоматологічних матеріалів та лікарських засобів, наукових клінічних статей, описів клінічних випадків), перекладних словників медичної термінології, українських

медичних словників та англійських стоматологічних словників. Кількість проаналізованих терміновживань була обчислена за допомогою формули:

$$T_B = \frac{(N \times 250) \times T_H}{100\%}, \text{ де } T_B - \text{множина всіх терміновживань в текстах, } N -$$

кількість облікових перекладацьких сторінок, кожна з яких містить 250 слововживань, T_H – термінологічна насиченість тексту. Таким чином, отримаємо: $\frac{(500 \times 250) \times 30\%}{100\%} = 37\,500$ терміновживань.

В загальній кількості власне вибірку терміноодиниць для аналізу та подальшого укладання тлумачно-перекладного словника склали 3130 вхідних одиниць, на основі вивчення яких було виконане представлене дослідження та укладено фрагмент тлумачно-перекладного словника стоматологічної термінології, що умістив лексикографічний опис перших 800 вхідних одиниць.

Крім того, в межах застосування соціолінгвістичного та антропоцентричного підходів до вивчення терміна та з метою з'ясування запитів користувачів словників медичної та стоматологічної термінології було застосовано методику анкетного опитування потенційних користувачів словника.

Тема опитування “Яким має бути сучасний перекладний словник стоматологічної термінології?” передбачала 5 запитань (2 закритого типу і 3 – відкритого) і проводилася шляхом розсилання анкет, сформованих на платформі Google-форм (Додаток Д, Рис. Д.1).

Вибірка респондентів була сформована з урахуванням освіти (обиралися респонденти з філологічною чи медичною освітою) та соціального статусу опитуваних (частка респондентів, які є експертами або лідерами думки в зазначеній галузі, становила 46%), що мешкають в різних регіонах України і становила 49 осіб. Респондентами були викладачі англійської мови в медичних вишах, науковці в галузі стоматології та лінгвістики, лікарі-стоматологи, перекладачі, студенти стоматологічних факультетів випускних курсів (Додаток Д, Рис. Д.2), серед яких і лідери думки в галузі стоматології та медичної лексикографії (члени фахових асоціацій та спілок, Всеукраїнської

спілки стоматологів України, доценти кафедр стоматологічних факультетів, члени Координаційної Ради МОЗ України з питань стоматології тощо).

Вказана вибірка не є репрезентативною, однак дозволяє виявити певні тенденції в напрямку лексикографічного відтворення стоматологічної терміносистеми та співставити отримані дані з пропонованою концепцією укладання словника.

Шляхом інтерпретації отриманих даних за допомогою процедури кількісних підрахунків вдалося отримати такі результати: для роботи з фаховою англійською літературою близько 30% респондентів використовують машинний онлайн перекладач Google і ще стільки ж користуються різними фаховими медичними словниками (Додаток Д, Рис. Д.3), однак на запитання “Чи відповідають словники, які використовуєте, Вашим запитам і містять достатній обсяг термінів?” 53% опитаних вказало, що наявні медичні словники не задовольняють їх користувацькі запити, 38% – задовольняють частково і лише 9% – задовольняють повною мірою (Додаток Д, Рис. Д.4).

Таким чином, переважна більшість користувачів знаходяться ще в пошуку того самого словника вузькофахової стоматологічної термінології, який би максимально відповідав їх запитам. Аргументами такої невдоволеності словниками стоматологічної термінології є їх низька термінологічна наповненість (маються на увазі загальномедичні словники, які містять недостатню кількість стоматологічних термінів) – 47% респондентів, брак таких словників у вільному доступі – 7%. При цьому 33% респондентів взагалі зазначили, що відчувають брак словників стоматологічної термінології в українськомовному фаховому просторі (Додаток Д, Рис. Д.7). З’ясування потреб користувачів в аспекті напряму перекладу показало такі результати: 79,4% респондентів вважають, що вхідною мовою словника має бути саме англійська, а цільовою – українська (Додаток Д, Рис. Д.5). Такі результати ще раз підтвердили необхідність укладання саме англійсько-українського тлумачного словника стоматологічної термінології

З метою виявлення особливостей словникової статті та структурування її саме в тому вигляді, якою уявляють її користувачі, шляхом опитування нами було встановлено, які ж саме зони інформації має містити словникова стаття (Додаток Д, Рис. Д.6). Перерахуємо такі зони в порядку спадання важливості (на думку респондентів): наукова дефініція терміна (84%), власне українські перекладні відповідники (75,5%), транскрипція англійського терміна (67,3%), код МКХ-10 у разі наявності (49%), графічна та ілюстративна інформація (графіки, малюнки, ілюстрації, що реалізують принцип мультимодальності праці) (44,8%), граматична інформація (42,8%), російські перекладні відповідники (30%). Унаочнення інтерпретації всіх отриманих результатів приведено в Додатку Д.

Отже, методологічна база дослідження, яка включає методики і практики структурної лінгвістики, соціолінгвістичного підходу до вивчення термінів та тлумачно-перекладної термінографії була сформована таким чином, щоб досягнути головних завдань та мети дослідження, що полягала у лексикографічному відтворенні терміносистеми стоматології.

2.2. Проблеми двомовної термінографії та здобутки сучасної лексикографії в галузі медицини та стоматології

Дво- та багатомовна лексикографія посідає особливе місце в лексикографії в цілому, оскільки вона виконує особливі функції: забезпечує міжмовне та міжкультурне спілкування, сприяє засвоєнню іноземної мови, встановлює взаємно-однозначну відповідність термінів у рамках певної терміносистеми. З огляду на це укладання дво- чи багатомовного словника дещо відрізняється від укладання одномовного: перед лексикографом часто виникають непрості завдання (наприклад, переклад безеквівалентної лексики, відображення гіперо-гіпонімічних відношень між перекладними відповідниками, синонімічних зав'язків тощо).

Ясна річ, коли укладач такого словника виконує переклад, він має справу з двома чи більше мовами. Мову, з якої відбувається переклад, прийнято називати *вхідною мовою (source language)*, а мову, якою відбувається переклад, – *вихідною мовою (target language)*. Іноді в науковому середовищі під лівою частиною словника мають на увазі вхідну мову, а під правою частиною – цільову мову. Словник може мати більше однієї вхідної чи цільової мов, зокрема це притаманно для галузевих термінологічних перекладних словників, оскільки у своїй переважній більшості терміни є однозначними, тому процес укладання такого словника не є настільки утрудненим, як, наприклад, укладання перекладного словника загальної лексики, який має величезний словниковий склад та охоплює терміни з різноманітних терміносистем, що зумовлює складну систему багатозначності.

Часто двомовні словники (яким є пропонований фрагмент англо-українського словника стоматологічних термінів) є однонаправленими, тобто в них є тільки одна вхідна і тільки одна вихідна мова. Існують також і двонаправлені словники, що складаються з двох частин: $A \rightarrow U$ та $U \rightarrow A$ (англо-український та українсько-англійський).

Ще одне важливе поняття в двомовній лексикографії – адресат словника, під яким розуміють тип користувача, на якого зорієнтовано словник. Тип користувача передусім визначається його рідною мовою. Саме в цьому аспекті є досить суттєва відмінність в типах словників – їх поділ на активні та пасивні. Визначмо, для кого буде англійсько-український тлумачний словник стоматологічних термінів пасивним, а для кого – активним. Так, якщо вхідна мова для користувача є рідною, то зазначений словник буде для нього активним, і, навпаки, якщо користувач є носієм вихідної мови, то словник для нього буде пасивним. Отже, для українських лікарів, студентів-медиків, лінгвістів і просто пересічних користувачів, рідною мовою яких є українська чи російська мова, словник буде пасивним, а для іноземців (іноземних

студентів, лікарів, лінгвістів тощо), які є носіями англійської мови, словник буде активним.

Оскільки створення словника продиктовано жорстким прагматизмом, було враховано попередньо викладені результати проведеного анкетного опитування серед *адресатів словника* в процесі розроблення макроструктури та мікроструктури, де остання визначається як “основна композиційна і комунікативна одиниця словника як особливого жанру інформаційно-довідкової літератури” [Даниленко 1977, с. 205].

З точки зору респондентів, які є потенційними адресатами словника, в зазначеній лексикографічній праці мають бути відображені такі зони інформації на рівні мікроструктури: фонетична транскрипція реєстрового слова; власне українські відповідники; чітка дефініція терміна; синонімічні одиниці; графічна інформація. На рівні макроструктури потенційні користувачі висловили побажання щодо введення до реєстру словника, окрім імеників, дієслів та прикметників, які також здатні нести термінологічне навантаження (*vestibular* – *вєстібулярний*, *incisal* – *різцевий*, *pulpal* – *пульповий*, *distal* – *дистальний*, *alveolar* – *альвеолярний*, *cariogenic* – *карієсогенний*; *to prepare* – *пепарувати*, *to rinse* – *промивати*, *to cure* – 1. *проводити санацію*; 2. *полімеризувати* тощо).

У процесі роботи укладачам багатомовних словників доводиться вирішувати цілу низку проблем. Зокрема, під час перекладу багатозначних слів еквіваленти подаються до кожного значення, при цьому користувач повинен точно знати, в якому саме значенні вживається той чи інший еквівалент. Саме тому в більшості перекладних словників наводять пояснення та здійснюється семантизація значення вхідною мовою. Але, по-перше, у нашому словнику вхідною мовою є англійська, а подавати повну семантизацію англійською означає утруднити застосування словника носіями української мови; і, по-друге, ми маємо справу з укладанням галузевого термінологічного словника, тому, звичайно, ми не зустрінемо таких багатозначних слів, які б вимагали детальної семантизації. Крім того, зазначений словник чітко

обмежений терміносистемою стоматології, тому явище багатозначності суттєво мінімізується.

Лексикографи використовують багато способів семантизації, які б дозволяли максимально точно окреслити узус того чи іншого слова в певному значенні. Незважаючи на те, що словник, який укладається, є термінологічним, є цілком доцільним в разі можливості наводити синоніми до термінів, а також вказувати дефініцію чи тлумачення терміна, що дозволить користувачеві чітко зрозуміти значення та релевантний контекст застосування.

Наступна проблема, з якою досить часто стикаються лексикографи під час укладання дво- та багатомовного словника, – це підбір перекладних відповідників. В ідеалі еквівалент повинен передавати максимум інформації і в тому ж обсязі, який закладено в термін, що подається вихідною мовою. Однак, зважаючи на деякі обставини, так трапляється далеко не завжди.

Звичайно, укласти перекладний словник загальної лексики та перекладний словник термінологічної лексики – це далеко не однотипні завдання. Безперечно, під час підбору еквівалента лексикограф спирається на власну мовну інтуїцію, на знання вхідної та вихідної мов, на загальні та соціокультурні знання. Укладаючи термінологічний словник, лексикограф мусить вписуватися ще й в певні жорсткі конвенційні рамки, які є загальноприйнятими для перекладу певної термінології. Інакше кажучи, перекладаючи термінологічну лексику, слід пам'ятати про мовні норми, забути про експресивність та не зловживати стилістичною багатобарвністю, і виконувати переклад таким чином, щоб термін відповідав вимогам та ознакам, що до нього висуваються. З одного боку, така робота з укладання словника може виявитися занадто обмеженою та нудною, проте, з іншого боку, саме такі рамки значно полегшують процес укладання словника [Шилихина 2006, с. 45].

У будь-якому випадку, під час укладання перекладного словника та підбору перекладних еквівалентів, лексикограф має дотримуватися певних вимог. Сформулюємо найголовніші:

1. З метою розкриття смислової структури слова, що перекладається, необхідно спиратися на структуру значення слова у вхідній та вихідній мовах. В процесі укладання фрагменту словника під час семантизації терміна ми використовували авторитетні тлумачні словники вхідної мови (Mosby's Dental Dictionary, Oxford Dictionary of Dentistry, Stedman's Medical Dictionary for the Dental Professions) [327, 328, 329, 330], а також словники медичної термінології з тлумаченням термінів українською мовою (“Англо-український ілюстрований медичний словник Дорланда”, УЛАМЕС, “Тлумачний термінологічний довідник із ортопедичної стоматології”) [283, 312, 310].

2. Двомовний словник повинен пропонувати користувачеві перш за все перекладний еквівалент, а не тлумачення замість перекладу (під “тлумаченням” тут слід розуміти описовий переклад, а не власне дефініцію чи тлумачення, яке, наприклад, наводитиметься в англійсько-українському тлумачному словнику стоматологічних термінів). Отже, лексикограф повинен намагатися відшукати саме еквівалент і в разі можливості уникати описового перекладу.

3. Обсяг значення терміна вхідної та вихідної мов має бути приблизно однаковим. У зв'язку з недотриманням цієї вимоги можуть виникати помилки двох типів: по-перше, обсяг значення вхідного слова може бути ширшим за обсяг значення еквівалента. Розв'язання цієї проблеми може бути вирішено шляхом правильної семантизації значень та в підборі прикладів. Другий тип помилок полягає в тому, що обсяг значення вхідного слова вужчий за обсяг значення слова вихідної мови. У результаті слово з порівняно вузьким значенням перекладається в словнику словом із більш широким значенням. Але тут слід обмовитися про такі випадки, коли обсяги значень термінів вхідною та вихідною мовами повністю не збігаються, але при цьому переклад є еквівалентним.

Наприклад, термін *periodontitis* – ім. 1. *періодонтит*, *перичементит*; запальне захворювання періодонту, що характеризується порушенням цілісності зв'язок, які утримують зуб в альвеолі; 2. *пародонтит*; запалення

тканин пародонту, що характеризується руйнуванням структури альвеолярного відростка щелепи.

Отже, в англійській мові обсяг значення терміна *periodontitis* є більш широким, натомість у вихідній мові ми маємо цілих два еквівалентні відповідники з більш вузькими значеннями. Адекватність вибору одного з еквівалентів під час перекладу медичного тексту має бути продиктована загальним контекстом, в якому особливості симптоматики того чи іншого захворювання будуть очевидними.

4. Перекладна частина багатомовного словника не повинна бути перевантажена синонімами. Значна їх кількість тільки утруднюватиме вибір користувачем потрібного відповідника. Розв'язання такого питання полягає в ретельному підборі зразків перекладів, які б підкреслювали відтінки значень синонімів. Варто зазначити, що у нашому словнику такий вибір значною мірою не ускладнюється, адже синоніми терміна так чи інакше циркулюють в науковому та клінічному медичному фаховому мовленні, а це означає, що вони найчастіше взаємозамінні. Окрім того, вважаємо за доцільне в словнику спочатку подавати власне український відповідник, а потім його синоніми – терміни іншомовного походження.

Ще одна проблема двомовної та багатомовної лексикографії пов'язана з існуванням безеквівалентної лексики, коли для слова чи словосполучення вхідною мовою немає готового відповідника у вихідній мові. Звичайно, такі ситуації під час укладання перекладного термінологічного словника трапляються значно рідше, аніж під час укладання перекладного словника загальної лексики. Та все ж такі ситуації виникають, особливо коли спостерігається бурхливий розвиток певних технологій чи методик лікування, які відразу не знаходять свого еквівалентного лінгвістичного відображення у вихідній мові.

Існує три варіанти вирішення проблеми описання безеквівалентної лексики в словнику:

1. Переклад за допомогою транскрипційного еквівалента чи еквівалента-кальки: *onlay* – вкладка-онлей; *spreader* – спредер, *master-file* – мастер-файл.

2. Описовий переклад (з метою заповнення мовної лакуни в соціокультурному контексті): *scaling* – знімання зубних відкладень; *Invisalign aligners* – прозорі вирівнювальні капи “Інвізілайн”.

3. Переклад шляхом подання тлумачення культуроспецифічної термінологічної одиниці: *dispensary* – 1. підрозділ в певній організації чи установі нелікарняного типу, де неплатоспроможним амбулаторним хворим безкоштовно надають кваліфіковану медичну чи стоматологічну допомогу, лікування, медикаменти; 2. установа, де розділяють і видають ліки та інші медичні засоби.

Еквіваленти, що зазначаються в першому випадку, мають суттєвий недолік: вони не повідомляють користувачеві корисної інформації, і для того, щоб розібратися в значенні такого слова, все одно потрібно вивчити коментар.

Найчастіше під час укладання словника буде використовуватися перший та другий прийоми.

Незважаючи на проблеми українського термінотворення та проблеми англійсько-українського перекладу термінологічної лексики, посилено продовжується лексикографічна робота в галузі медичної наукової термінології. Як уже згадувалося вище, за роки незалежності України було укладено та видано низку медичних та фармакологічних словників, а також довідкової літератури. Нижче наводимо деякі видання з урахуванням хронологічного порядку: “Міжнародна гістологічна та ембріологічна номенклатура” А. Іванової, Ю. Чайковського, О. Луцика (1993); “Англо-український словник медичних термінів” Н. Кресюна, В. Запорожана (1994); “Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник” у двох томах під редакцією М. Павловського, Л. Петрух, І. Головка (1995); “Англо-український словник медичних термінів” у двох томах під редакцією В. Запорожана (1996); “Українсько-англо-російський медичний словник-розмовник” Г. Золотухіна, Н. Місник (2001); “Російсько-український-

англійський базовий словник студента-медика” Г. Золотухіна, Н. Литвиненко, Н. Місник (2001); “Російсько-український медичний словник” Т. Філіпюка, Я. - Р. Федоріва, Н. Скорейко (2002); “Стоматологічний російсько-латинсько-український словник” С. Мушака, С. Нечая (2004); “Англо-український ілюстрований медичний словник Дорланда” під ред. П. Джуля, Б. Зіменковського (2003) у двох томах, який витримав 30 видань, “Новий англо-український медичний словник” під ред. В. Ривкіна (2007), “Тлумачний словник медичних термінів” Н. Литвиненко та Н. Місник (2010 р.); “Міжнародну анатомічну термінологію (латинські, українські, російські та англійські еквіваленти)”. В. Черкасова (2010).

Серед зазначених праць є лише один перекладний словник стоматологічних термінів, в якому, на жаль, не враховано семантичних, гіперо-гіпонімічних та синонімічних зв’язків в межах терміносистеми, до того ж у вказаному словнику вхідною мовою є російська, а вихідними – латинська та українська, при чому місце мови, яка розташовується останньою, є найменш вигідним. Таким чином, словника, в якому була б лексикографічно відтворена стоматологічна терміносистема та враховані лінгвістичний і енциклопедичний вектори опису термінів, на сьогоднішній день немає. Звичайно, стоматологічні терміни зафіксовано в медичних словниках, які на сьогоднішній день є єдиним джерелом їх лексикографічного опису, однак таке відтворення термінів не дозволяє відобразити терміносистему стоматології та значно утруднює пошук.

Під час укладання словника, формування його мікро- та макроструктури ми спиралися не лише на медичні словники, які містять в якості вхідної чи вихідної мови українську, але й ті словники, головним завданням яких є опис стоматологічної термінології. Так, за останнє десятиріччя побачили світ такі перекладні та тлумачні словники в галузі стоматології, видані за межами України: “Англо-русский медицинский словарь для стоматологов” Д. Ковшило, Л. Соломенцевої, О. Кузнецової та Л. Берзегової (2000); “Толковый англо-русский словарь и русско-английский словарь метафорических терминов черепно-челюстно-лицевой хирургии и

стоматологии” В. Новодранової (2007), “Русско-английский медицинский словарь для стоматологов” Б. Репіна (2005), “Новый англо-русский словарь для стоматологов” Л. Берзегової і Д. Ковшило (2009), Jauree’s Dental Dictionary (2009), Oxford Dictionary of Dentistry (2010) (доступна онлайн-версія), Stedman's Medical Dictionary for the Dental Professions (2011) (доступна онлайн-версія), Mosby's Dental Dictionary (2014).

Отже, на сьогоднішній день медицину можна вважати досить забезпеченою сферою науки з лексикографічної точки зору (понад 100 медичних словників та словників з різних галузей медицини, в яких вхідною чи вихідною мовою є українська), хоча якщо говорити про кожен окрему галузь медицини, то все-таки кожна з них представляє собою широке поле для роботи лексикографів. Окрім того, двомовна термінографія все ще потребує вирішення багатьох питань в практичному та теоретичному вимірах задля уніфікації лексикографічного опису терміносистем.

2.3. Методологічні принципи описання лексичного значення стоматологічних термінів у практиці укладання англо-українського перекладного тлумачного словника

У процесі укладання словників розв’язуємо цілу низку прикладних завдань, серед яких зокрема не лише добирання українських та російських еквівалентів та синонімічних терміноодиниць, але й подання дефініції стоматологічних термінів. З метою семантизації реєстрової термінологічної одиниці в словниках, як зазначає В. Дубічинський, використовуються тлумачення, дефініція чи перекладний еквівалент. Оскільки словник перекладний, то перекладні еквіваленти вже наявні в ньому апріорі, тому наступним завданням є з’ясування особливостей тлумачення та дефініції та вибір оптимального способу для реалізації зазначених вище завдань словника [Дубічинський 2013]. В. Дубічинський зазначає, що “тлумачення розкриває значення мовної одиниці з погляду наївної картини світу і зазвичай

притаманне для філологічних словників, а дефініція (термінологічне тлумачення) – це логічне визначення поняття, встановлення його змісту та відмінних ознак, що властиве для енциклопедичних та термінологічних словників, які зорієнтовані на наукове бачення дійсності”. Також розкриття змісту словникових одиниць забезпечується шляхом наведення синонімів і посилань на уживаніший чи споріднений термін, гіперонім тощо [Дубічинський 2013, с. 117].

Для кращої семантизації також в разі потреби подається інформація про лексичну сполучуваність термінологічної одиниці, оскільки саме лексична сполучуваність часто допомагає розкрити семантичні глибини того чи іншого терміна. “Як тільки ми вирвемо слово, ізолюємо його з речення, в якому воно було вжито, і покладемо на анатомічний стіл, ми переконаємося, що слово втратило життєву силу, перетворившись на об’єкт анатомічного дослідження, настільки ж інертний, як і окремий від тіла орган” [Касарес 1958, с. 64]. Однак з метою подання належної дефініції необхідно з’ясувати узагальнені методологічні принципи семантичного описання термінологічних одиниць. Як зазначає Й. Стернін та О. Рудакова, до таких принципів належать: [Стернін, Рудакова 2017, с. 18]

- *принцип відсутності єдності метамовного описання ментальних одиниць*: прослідкувати вказаний принцип нам доводилося, аналізуючи дефініції терміноодиниць, наведені в різних словниках одного і того ж типу, наприклад, порівняймо семантичне описання термінологічної одиниці “зуб”, що подається в “Українсько-латинсько-англійському медичному енциклопедичному словнику”:

зуб – кістковий утвір у ротовій порожнині, призначений для схоплювання, кусання й подрібнення їжі; складається з коронки, шийки та кореня.

та семантичне описання тієї ж лексеми у “Великому енциклопедичному словнику медичних термінів”:

зуб – одна з твердих структур конусоподібної форми, що розташована в альвеолах обох щелеп, яка забезпечує відкушування та розжовування їжі, а також бере участь в артикуляції мовлення; складається із дентину, який в зоні кореня покритий цементом, а в зоні коронки – емаллю.

Таким чином, одні і ті ж семантичні одиниці можуть отримувати різне описання засобами природної метамови, тобто можуть бути описані різними дослідниками за допомогою різних лінгвістичних засобів. При цьому варто зазначити, що хоч метамовні описання і є різними, проте найчастіше всі вони мають право на існування і є “правильними”, виступаючи в якості метамовних варіантів описання ментальної одиниці. Таким чином, відмінності в презентації семантичного значення даної лексеми – це результат імплементації *принципу відсутності єдності метамовного описання ментальних одиниць*, який і зумовлює відмінності в описаннях одних і тих же значень в різних словниках. Як справедливо вказує Й. Стернін, “важливою особливістю використання природної метамови для описання ментальних сутностей є саме необмеженість її можливостей у формулюванні суті поняття, що допускає принципову можливість різних метамовних позначень одного і того ж змісту”.

- *принцип доповненості семантичних описань* є ще одним важливим принципом, який слід враховувати в процесі опису семантики слова. Вказаний принцип означає, що належний опис ментальної одиниці (в нашому випадку терміноодиниці) передбачає інтеграцію та узагальнення різних семантичних описань однієї і тієї ж лексеми, які пропонуються різними науковцями в різних словниках. Саме тому в своєму дослідженні ми намагалися максимально охопити увесь спектр медичних тлумачних та тлумачно-перекладних словників, як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, аби врахувати результати семантичного описання лексики в різних джерелах. Такий підхід дозволяє максимально повно, точно та змістовно описати зміст термінологічних одиниць.

- *принцип доповненості словникових дефініцій* впливає з попереднього принципу доповненості семантичних описань і означає, що кожна з дефініцій

з різних словників репрезентує деякі істотні ознаки значення, однак найповніше описання можна виконати лише шляхом інтеграції сукупності дефініцій різних словників, які доповнюють один одного, розкриваючи глибокий зміст лексичної одиниці [Стернин 2017, с. 18].

- *принцип денотативної диференціації значень*: якщо слово називає денотат, який не відповідає іншим денотатам, це означає, що перед нами окреме значення лексичної одиниці, оскільки для кожного денотата, який позначається окремим словом, є своє значення, а різні денотати відображуються різними значеннями. Так, наприклад, описуючи семантичне значення терміна “канал”, виявляємо, що маємо насправді в рамках стоматологічної терміносистеми не одне, а принаймні два семантичних значення:

canal – 1. укр. ім. **канáл**; трубчаста структура, в якій розташовуються певні анатомічні утворення; 2. укр. ім. **протік**; рус. суц. **проток**; відносно вузька трубчаста структура, яка служить для транспортування певних речовин в організмі.

Таким чином, із врахуванням вищезазначених принципів, запропонованих Й. Стерніним та О. Рудаковою нами здійснювалося узагальнення словникових дефініцій цілої низки авторитетних медичних словників (перелік словників приводився в попередніх розділах), що були видані у відносно один і той же період часу, з метою подання у фрагменті тлумачно-перекладного словника стоматлогічних термінів їх максимально повного та вичерпного значення.

2.4. Морфемний аналіз англomовного терміна як важливий інструмент формування дефініції та добирання українських перекладних відповідників

Переклад стоматологічної фахової літератури завжди вимагає від перекладача не лише досконалого володіння мовою оригіналу та цільовою

мовою, але й ґрунтовних знань в галузі стоматології та медицини, враховуючи термінологію, розуміння процесів та закономірностей, які відбуваються в організмі, анатомічну номенклатуру, назви методів діагностики та терапії, медичних аббревіатур тощо, які може містити науковий та науково-популярний стоматологічний текст.

Ми спробували віднайти способи полегшення перекладацького процесу, що стосується не лише добору еквівалентних відповідників, але й автоматизації процесу в цілому. Так, окрім цілої низки САТ-інструментів, які мають пам'ять перекладів та можливість завантаження попередньо сформованих глосаріїв, важливим інструментом в практиці перекладу медичних та стоматологічних термінів може послужити *морфемний* аналіз термінологічної одиниці, або розклад її на терміноелементи. У термінознавстві терміноелементами називають найменші неподільні частини, які здатні системно нести лексичне значення. Д. Лотте вперше ввів поняття терміноелемента: “Під терміноелементом розуміємо слово, яке має самостійне значення і входить до складу простого чи складного терміна” [Лотте 1961]. Пізніше В. Лейчик довів, що кількість терміноелементів в межах терміна дорівнює кількості морфем (чи основ).

За допомогою терміноелементів уможлиблюється побудова терміна у тих випадках, коли шляхом використання національних терміноелементів не вдається побудувати короткий і точний термін [Кочан 2000, с. 54]. Міжнародні терміноелементи є постійним джерелом поповнення стоматологічної термінолексики та засобом подальшого термінотворення в царині медицини в цілому, оскільки як в українській, так і в англійській та російській мовах, є значна частина запозичень з грецької та латини як у вигляді цілих лексем, так і у вигляді терміноелементів.

З огляду на вищезазначене, вважаємо за потрібне актуалізувати увагу саме на цьому питанні, оскільки реалізація подібних прийомів дозволяє конструювати семантичне значення термінів та зрештою і їх дефініцію, виходячи із самого терміна, а точніше його терміноелементної будови.

В науковому термінофонді налічується кілька сотень інтернаціональних терміноелементів, в основі яких лежать греко-латинські корені. Так, В. Флуд у своїй праці “Терміни, їх структура та значення” зафіксував в англійській мові та описав близько 1150 терміноелементів [Flood 1960].

Спробою фіксації терміноелементів в українській мові є “Словник інтернаціональних терміноелементів грецького та латинського походження в сучасній термінології” І. Гнатишеної та Т. Кияка. Автори термінографічної праці вбачали у процесі збільшення кількості інтернаціональних терміноелементів не лише користь, але й шкоду, оскільки дуже важливо дотримуватися балансу використання власне українських та інтернаціональних терміноелементів.

В стоматологічній терміносистемі налічується значна кількість терміноелементів, які можуть збігатися зі словом (*генез*, *ектомія*), афіксом (власне префікси: *анти-*, *інфра-*, *інтер-* тощо і суфікси: *-ит*, *-оз*, *ос* тощо) та афіксоїди (префіксоїди: *кардіо-*, *періо-* та суфіксоїди: *-пластик(а)*, *-ом(а)*, *-ектомі[j(a)]* тощо). На сьогодні серед науковців думки щодо визначення статусу останніх різняться. Їх називають афіксоїдами (Т. Канделакі), афіксальними радикасоїдами (Р. Сафін), міжнародними терміноелементами (В. Григор’єв). Ми дотримуємося визначення мовознавиці Н. Клименко, яка надає їм статус основ слів чи їхніх частин, які набувають регулярних граматикалізованих значень [Клименко 1984].

Особливо актуальним є знання терміноелементів в сучасному контексті, коли медична та стоматологічна термінологія стає надбанням не лише вузького кола медичних фахівців, але й широко проникає в повсякденне життя кожної людини та популяризується в науково-популярних виданнях, телепередачах, веб-сайтах тощо. Таким чином, можемо зробити висновок, що медична та зокрема стоматологічна термінологія стають невід’ємною частиною мовної картини світу кожної людини, а тому знання базових терміноелементів, які дозволяють семантизувати термінологічну одиницю

в цілому після попереднього виокремлення структурних її частин стануть в пригоді усім, хто має певний стосунок до медицини.

В рамках розгляду морфемного аналізу ми зосереджуємося саме на англійських терміноодиницях, оскільки предметом дослідження є укладання англо-українського словника, а, отже, у фокусі перебувають проблеми англійсько-українського перекладу стоматологічних терміноодиниць. Працювати будемо з похідним словом і визначати в ньому терміноелементи.

Для прикладу з'ясуємо семантику терміна шляхом виокремлення в його структурі терміноелементів: *aer/odont/algia*. Так, ми виокремили терміноелемент в препозиції *aer* – *повітря*; корінь *-(o)dont-* – *зуб, зубний ряд*, та терміноелемент в постпозиції – *algia* (*-алгія*), що означає біль в тому органі, системі чи частині тіла, що зазначена в корені терміна. Отже, *aerodontalgia* – *аеродонталгія* – це ‘зубний біль, викликаний змінами атмосферного тиску’.

Очевидно, що ізольовані знання терміноелементів без володіння предметом тексту перекладу будуть малоефективними. Освіченість перекладача в галузі медицини та стоматології дозволяє встановити, проаналізувавши термін, що звичайне повітря прямо не впливає на життєдіяльність організму людини, а ось коливання атмосферного тиску здатне впливати в окремих людей на функціонування певних органів чи систем [Deviatko 2019, p. 566].

Нижче наведемо найбільш поширені префікси в англійській стоматологічній терміносистемі, абсолютну частотність яких обраховано шляхом проведення повнотекстового пошуку за перекладним словником стоматологічної термінології Б. Репіна (далі – D.1) [298], одномовним тлумачним словником стоматологічної термінології Mosby's Dental Dictionary (далі – D.2) [327] та за вибіркою термінів для укладання словника (далі – D.3), що містить 3130 стоматологічних терміноодиниць (див. Додатки E та Є). Результати такого аналізу представлені в Додатку A на таблицях A1, A2 та A3, а також на рисунках 2.4.1 і 2.4.2, що подані нижче.

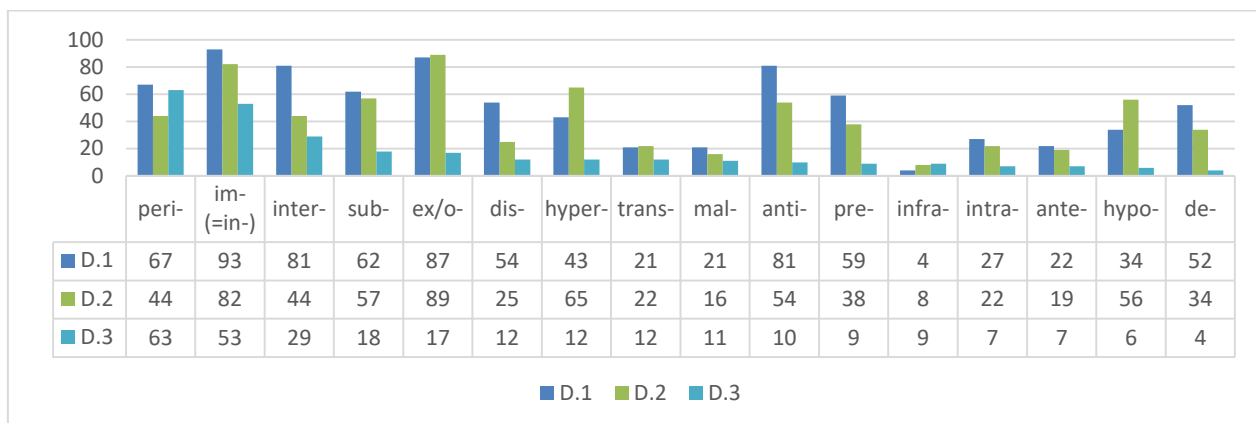

Рис. 2.4.1. Кількісна кореляція найуживаніших префіксів в англійських стоматологічних термінах (на матеріалі словників D.1, D.2 та власної вибірки стоматологічних термінів)

Отже, найбільш уживаними в англійській стоматологічній терміносистемі за результатами аналізу частотності вживання у перекладному словнику стоматологічної термінології Б. Репіна та Т. Кривцової (D.1) є такі: *im-(in-), ex(o)-, inter-, anti-, peri-, sub-, dis-* та менш уживаними *de-, hyper-, hypo-, intra-, ante-, pre-, mal-, trans-, infra-*.

У той же час в англійському тлумачному словнику стоматологічної термінології Mosby's Dental Dictionary (D.2) ситуація з частотністю спостерігається схожа, однак суттєві відмінності відзначаються в показниках частотності терміноелементів *hyper-, hypo-*, які є чи не найчастотнішими в цьому словнику. Припускаємо, що така відмінність в результатах аналізів обох словників пояснюється різними вхідними мовами реєстрових слів у словниках. Аналіз сформованої вибірки термінів на предмет наявності вказаних префіксів узгоджується з отриманими даними в результаті аналізу обох словників лише частково. Зокрема, така узгодженість у частотності спостерігається по відношенню до вживання префіксів: *trans-, mal-, infra-, peri-, im-, in-*. Суттєва різниця у показниках частотності словників та вибірки спостерігається щодо вживання префіксів *ex-, sub-, pre-, de-*.

Нижче систематизовано найбільш частотні суфікси в перекладному словнику стоматологічної термінології Б. Репіна та Т. Кривцової (D.1) та у власній вибірці стоматологічних термінів у порядку спадання по D.1 (див.

таблицю 2.4.2). До вказаного пошуку не був залучений словник D.2, оскільки з огляду на формат словника пошук за суфіксами був суттєво утруднений.

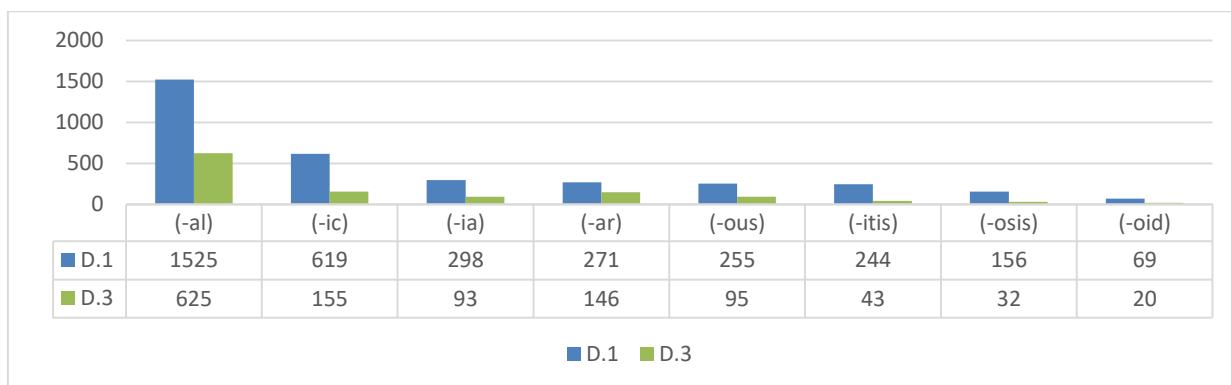

Рис. 2.4.2. Кількісна кореляція найуживаніших суфіксів в англійських стоматологічних термінах (на матеріалі словника D.1 та власної вибірки стоматологічних термінів)

Враховуючи, що ми аналізували абсолютну частотність вживання суфіксів в терміноодиницях стоматології, а також те, що кількість реєстрових слів у перекладному словнику стоматологічної термінології Б. Репіна і Т. Кривцової перевищує сформовану вибірку майже в 3 рази, можна припустити, що показники відносної частотності вживання вказаних суфіксів, ймовірно, будуть корелювати між собою. Отож, за підрахунками, найбільш частотними та продуктивними суфіксами в термінолексемах, що містяться в перекладному словнику стоматологічної термінології Б. Репіна і Т. Кривцової та у сформованій вибірці терміноодиниць стоматології, є такі: ***-al, -ic, -ar, -ia, -ous, -itis, -osis.***

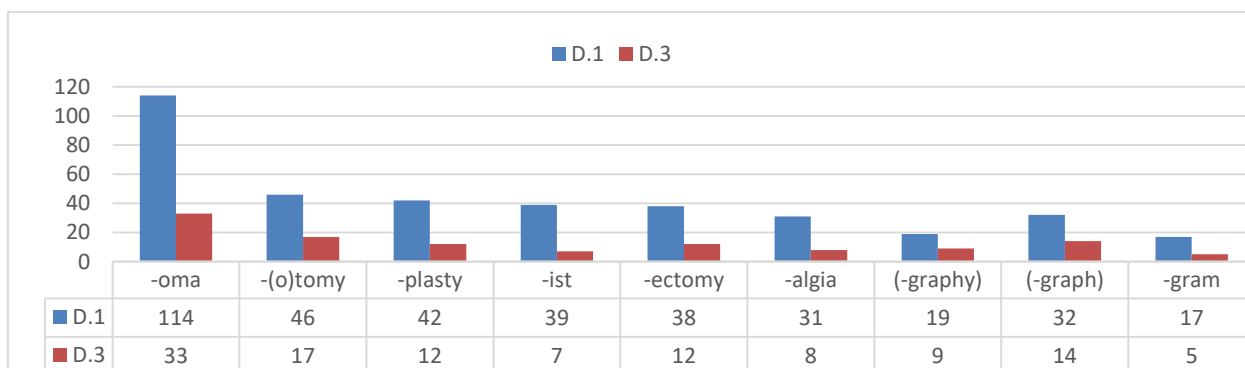

Рис. 2.4.3. Кількісна кореляція найуживаніших терміноелементів (суфіксоїдів) в перекладному словнику стоматологічної термінології Б. Репіна і Т. Кривцової (D.1) та у вибірці стоматологічних термінів (D.3).

Отримані дані свідчать про те, що найуживанішими та продуктивними терміноелементами в постпозиції в англійській стоматологічній терміносистемі є такі: *-oma*, *-(o)tomy*, *-plasty*, *-ectomy*, *-graphy*, *-algia*, а терміноелементи *-graph*, *-gram* є менш частотними. Враховуючи, що ми аналізували абсолютну частотність вживання вказаних суфіксоїдів в терміноодиницях стоматології, а також те, що кількість реєстрових слів у перекладному словнику стоматологічної термінології Б. Репіна і Т. Кривцової перевищує сформовану вибірку майже в 3 рази, можна припустити, що показники відносної частотності вживання вказаних терміноелементів, ймовірно, будуть корелювати між собою.

2.5. Етапи розробки авторської концепції укладання англо-українського словника стоматологічних термінів тлумачно-перекладного типу

Методологічна інтеграція методик типологічного, структурного та лексико-семантичного підходів до аналізу термінології задля лексикографічного відтворення стоматологічної терміносистеми визначила 8 етапів комплексного дослідження стоматологічних термінів:

I. Формування теоретичного підґрунтя дослідження, аналіз існуючих підходів до лексикографічного опису термінів з подальшим *проектуванням словника* (С. Гриньов-Гриневич) (призначення словника, визначення шару спеціальної лексики та аспектів її опису, визначення обсягу словника тощо).

II. Добір джерельної бази – виокремлення масиву автентичних англомовних текстів стоматологічного спрямування (наукові статті, інструкції для застосування стоматологічних матеріалів, клінічні випадки) з їх відповідними українськими перекладами, а також релевантних лексикографічних джерел. Пошук та критичний відбір стоматологічних текстів здійснювався в процесі перекладацької діяльності автора. На цьому

етапі в контексті опису методологічних засад дослідження з'ясовано поняття *термінонасиченості* (Р.-Ю. Перхач) наукових текстів стоматологічного спрямування. Термінологічну насиченість тексту розраховано за формулою: $T_H = \frac{\sum T_B}{\sum C_B} \times 100\%$, де T_H – термінологічна насиченість тексту, T_B – множина терміновживань у тексті та C_B – множина слововживань у тексті. В результаті проведених розрахунків встановлено, що загальний коефіцієнт термінонасиченості текстів стоматологічного спрямування усереднено становить 30–33%. При цьому зазначений показник насиченості терміноодиницями складався із суми показників термінонасиченості за групами термінів (насиченість вузькоспеціальними стоматологічними термінами, загальномедичними термінами, анатомічною номенклатурою та термінами фармацевтичного спрямування). Окремо були проаналізовані на предмет термінонасиченості як спеціальні тексти наукових статей, так і тексти інструкцій для застосування стоматологічних матеріалів. Встановлено, що співвідношення медичних термінів у межах показників термінонасиченості інструкцій і наукових клінічних статей відрізняється, а саме для наукових клінічних статей таке співвідношення становить: *вузькоспеціальні : загальномедичні : анатомічна номенклатура : терміни фармацевтичного спрямування* = 3 : 2 : 0,4 : 0,27 (в середньому для обох мов), а для інструкцій = 3,5 : 1 : 0,63 : 1 відповідно.

III. Вибірка фактичного мовного матеріалу – виписування термінів методом суцільної вибірки із автентичних англомовних стоматологічних текстів та лексикографічних джерел і формування за алфавітно-гніздовим типом власне реєстрової частини словника – спеціальних лексичних одиниць, відібраних відповідно до встановлених критеріїв; здійснення аналізу стоматологічної термінології з точки зору структурного, тезаурусного та лексико-семантичного підходів задля забезпечення системного відображення стоматологічної терміносистеми.

IV. Перегляд реєстрової частини словника на основі проведеного типологічного аналізу з встановленням лексико-семантичних відношень в

межах терміносистеми (зазначення синонімів до вхідних терміноодиниць з подальшим їх залученням до реєстру; опис багатозначних термінів, відображення гіперо-гіпонімічних зв'язків тощо) та пропозиція зонувальної концепції словникової статті.

V. *Анкетне опитування потенційних користувачів словника* – в межах застосування соціолінгвістичного та антропоцентричного підходів до вивчення терміна було застосовано методику анкетного опитування потенційних користувачів словника й інтерпретовано отримані результати. Вказана вибірка, яка налічувала 49 респондентів, не є репрезентативною, однак дозволяє виявити певні тенденції в напрямку лексикографічного відтворення стоматологічної терміносистеми та співставити їх з пропонованою концепцією укладання словника. Вибірка респондентів була сформована з урахуванням освіти (обиралися респонденти з філологічною чи медичною освітою) та соціального статусу (частка респондентів, які є експертами або лідерами думки в зазначеній галузі, становила 46%). Шляхом інтерпретації отриманих даних за допомогою процедури кількісних підрахунків вдалося отримати результати, які підтвердили доцільність запропонованої концепції мікроструктури словникової статті.

VI. *Підбір українських перекладних еквівалентів* – в процесі підбору перекладних еквівалентів сформовано головні вимоги до перекладного термінографування: 1) необхідно спиратися на структуру значення слова у вхідній мові задля розкриття смислової структури слова, що перекладається, використовуючи при цьому авторитетні спеціалізовані тлумачні словники вхідної мови (Mosby's Dental Dictionary, Oxford Dictionary of Dentistry, Stedman's Medical Dictionary for the Dental Professions) [327, 328, 329, 330], а також словники медичної термінології з тлумаченням термінів українською мовою (“Англо-український ілюстрований медичний словник Дорланда”, УЛАМЕС, “Тлумачний термінологічний довідник із ортопедичної стоматології”) [283, 312, 310]; 2) багатомовний словник повинен пропонувати користувачеві перш за все перекладний еквівалент, а не тлумачення терміна

чи його описовий переклад; 3) обсяг значення терміна вхідної та вихідної мов має бути приблизно однаковим; 4) перекладна частина багатомовного словника не повинна бути перевантажена синонімами, що можливо в результаті ретельного відбору синонімічних одиниць; 5) вирішення проблеми описання безеквівалентної лексики в словнику такими шляхами: а) переклад за допомогою транскрипційного еквівалента чи еквівалента-кальки: *onlay* – *вкладка-онлей*; *spreader* – *спредер*; б) описовий переклад (з метою заповнення мовної лакуни в соціокультурному контексті): *scaling* – *знімання зубних відкладень*; в) переклад шляхом подання тлумачення культуроспецифічної термінологічної одиниці (з метою заповнення мовної лакуни в соціокультурному контексті).

VII. *Подання дефініції терміна – методологічними принципами описання лексичного значення термінологічних одиниць* (А. Рудакова, І. Стернін), якими автор керувався в процесі укладання фрагменту зазначеного словника, є: 1) відсутність єдності метамовного описання ментальних одиниць, коли ті ж семантичні одиниці можуть отримувати різне описання засобами природної метамови; 2) доповненість семантичних описань (інтеграція семантичних описань однієї і тієї ж термінолексми в різних словниках); 3) доповненість словникових дефініцій; 4) денотативна диференціація значень.

Таким чином, було визначено покрокову методологію проведення дослідження та закладено підвалини для розробки системного підходу до вивчення стоматологічної термінології, який включає методики і практики структурної лінгвістики, соціолінгвістичного підходу до вивчення термінології та тлумачно-перекладної термінографії для виконання лексикографічного відтворення терміносистеми стоматології через типологічний аналіз, тезаурусне моделювання та лексико-семантичну стратифікацію спеціальних термінів.

Висновки до 2 розділу

Системне дослідження вузькогалузевої терміносистеми, засноване на структурному та соціолінгвістичному підходах, вимагає комплексного застосування методів та прийомів, серед яких зокрема *загальнонаукові методи і прийоми* (аналіз і синтез, індукція та дедукція, прийом порівняння, описовий метод) та *спеціальні лінгвістичні методи* (структурний з методикою компонентного та лексико-семантичного аналізу, етимологічний аналіз, метод тезаурусного моделювання, метод польового моделювання, дефінітивний аналіз, структурно-семантичний аналіз, квантитативний аналіз та процедури кількісних підрахунків. З огляду на принцип прагматичної зумовленості створення лексикорграфічної праці було з'ясовано запити користувачів словників медичної та стоматологічної термінології шляхом застосування методики анкетного опитування потенційних користувачів словника, а отримані результати інтерпретовано та верифіковано авторську концепцію укладання словника.

В контексті опису методологічних засад дослідження, з'ясовано поняття *термінонасиченості* наукових текстів стоматологічного спрямування. В результаті проведених обрахунків встановлено, що загальний коефіцієнт термінонасиченості текстів стоматологічного спрямування складає в середньому 30-33%. Зазначений загальний показник насиченості складався із суми аналогічних показників за групами термінів (насиченість вузькоспеціальними стоматологічними термінами, загальномедичними термінами, анатомічною номенклатурою та термінами фармацевтичного спрямування). Співвідношення медичних термінів в рамках показників термінонасиченості інструкцій та наукових клінічних статей дещо відрізняється, а саме для наукових клінічних статей таке співвідношення становить: *вузькоспеціальні : загальномедичні : анатомічна номенклатура : терміни фармацевтичного спрямування* = 3 : 2 : 0,4 : 0,27 (в середньому для двох мов), а для інструкцій = 3,5 : 1 : 0,63 : 1 відповідно.

В межах дослідження було сформовано вибірку англійських стоматологічних термінів в кількості 3130 вхідних одиниць (та їх перекладні українські відповідники в кількості 3420 термінів) задля подальшого типологічного і структурно-семантичного аналізу стоматологічної терміносистеми та укладання фрагменту англо-українського тлумачного словника стоматологічних термінів, що умістив лексикографічний опис перших 800 вхідних одиниць.

Оскільки концепція словника передбачає зону дефініції терміна, окреслено *методологічні принципи* описання лексичного значення термінологічних одиниць: 1) відсутність єдності метамовного описання ментальних одиниць, коли ті ж семантичні одиниці можуть отримувати різне описання засобами природної метамови; 2) доповненість семантичних описань (інтеграція семантичних описань однієї і тієї ж термінолексеми в різних словниках); 3) доповненість словникових дефініцій; 4) денотативна диференціація значень.

Як засадничий спосіб конструювання семантичного значення термінів та їхніх дефініцій визначено морфемний аналіз терміна з виділенням у його складі терміноелементів. В українській стоматологічній терміносистемі налічується значна кількість терміноелементів, які можуть збігатися зі словом (*генез, ектомія*), афіксом (префікси: *анти-, інфра-, інтер-, пері(o)-* тощо і суфікси: *-ит, -оз, -ос* тощо), а також достатня кількість продуктивних афіксоїдів (префіксоїди: *одонт(o)-, міо-, остео-* та суфіксоїди: *-пластик(a), -ом(a), -томі[j(a)]* тощо). В англійській стоматологічній терміносистемі найбільш продуктивними префіксами є: *peri-, im-(=in-), inter-, sub-, ex/o-, dis-, hyper-, hypo- trans-, mal, anti-*; суфікси: *-al, -ic, -ar, -ia, -ous, -itis, -osis*; суфіксоїди: *-oma, -(o)tomy, -plasty, -ectomy, -graphy*.

Основні наукові результати розділу 2 опубліковані у таких працях автора: [52, 238].

РОЗДІЛ 3

ТИПОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ ЯК ОСНОВА УКЛАДАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДВОМОВНОГО ТЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА

Розвиток кожної терміносистеми нерозривно пов'язаний з іншомовними запозиченнями, навіть за умови збереження народної основи, оскільки термінологія є таким лексичним шаром національної мови, в якій яскраво репрезентовані міжмовні контакти. Як зазначає С. Булик-Верхола, саме наукові терміни становлять близько 90% від усіх запозичень, що з'являються в кожній мові [Булик-Верхола 2014, с. 10]. Важливим діяхронічним фактором, завдяки якому сучасна українська стоматологічна термінологія досягла найвищого рівня інтернаціоналізації, став вплив давньогрецької, латинської та багатьох європейських мов, який був найбільш характерним на ранніх етапах розвитку медичної термінології та стоматологічної зокрема.

З огляду на такий вплив класичних мов стоматологічна термінолексика містить істотну частину запозичень із грецької та латини, а також із багатьох європейських мов. При цьому часто грецькі та латинські найменування медичних понять функціонують паралельно. Також спостерігається деякий розподіл впливів обох класичних мов, що виявляється в переважній більшості латинських запозичень на позначення анатомічної номенклатури, у той час коли грецькі запозичення більше корелюють з термінологією клінічною (найменування хвороб, патологічних станів тощо).

До прикладу, проілюструємо латинське джерело запозичень:

1) терміни, які позначають анатомічні утворення, частини тіла чи органу: *periodontium* – періодонт, *molar* – моляр, *mandibular* – мандибулярний, *nerve* – нерв.

2) терміни на позначення процедур, дій чи процесів: *extraction* – екстракція (зуба), *amputation* – ампутація, *resection* – резекція, *aspiration* – аспірація.

3) терміни, які позначають патологічні стани, хвороби: *caries* – *карієс*, *cyst* – *кіста*, *pustula* – *пустула* та ін.

Грецькі запозичення можемо прослідкувати на прикладі таких термінів: *cyanosis* – *ціаноз*, *odontalgia* – *одонталгія*, *cheilitis* – *хейліт*, *stomatitis* – *стоматит* та ін.

Поряд із тим фактом, що сучасна українська мова має всі ресурси та потужний потенціал до власномовного термінотворення, наразі значною мірою рівень інтернаціоналізації стоматологічної лексики визначає також вплив англійської мови (або вплив латини через посередництво англійської мови). Варто зауважити, що іноді тенденція до англійських запозичень є занадто агресивною, що є радше даниною моді, аніж нагальною потребою в найменуванні тих реалій та понять, які мають вже усталений власне український відповідник. І справді, порівняймо: лат. *praeventivus* → англ. **preventive** → *превентивний*, хоча є ‘запобіжний’; англ. **residual** → *резидуальний*, хоча є ‘залишковий’; англ. **cervical** → *цервікальний*, хоча є ‘шийковий’ та ‘пришийковий’ тощо. Однак зупинимося більш детально саме на лексико-тематичних групах стоматологічної термінології, які ми виділили відповідно до галузей стоматології.

Ми спробуємо структурувати стоматологічну термінолексику, використовуючи тезаурусний підхід, оскільки саме він дозволяє ієрархічно конструювати терміносистему та виокремити в її межах лексико-тематичні групи стоматологічних термінів. Це дозволить проаналізувати склад стоматологічної термінолексики на засадах системно-структурного підходу з точки зору її семантики, а також сформулювати певні висновки щодо характеристики кожної групи термінів, які певним чином детермінують лексикографічне описання відповідних термінів.

3.1. Тезаурусна модель стоматологічної терміносистеми

Тезаурусний підхід є одним із способів пізнання розгалуженої термінологічної системи будь-якої наукової галузі, який дозволяє систематизувати та вибудувати термінологічну ієрархію всередині

терміносистеми певної науки. Тезаурусний принцип вивчення термінології дозволяє систематизувати терміни відповідно до лексико-тематичних груп певної наукової галузі. Іншими словами, тезаурус – це сукупність змістовних одиниць спеціальної мови із заданою в ній системою семантичних відношень [Філюк 2014, с. 129].

Тезаурусний принцип опису різних лексичних пластів, зокрема термінологічної лексики стоматології, є цілком доцільним, оскільки його системний характер дозволяє вибудувати струнку систему термінів та відобразити семантичні відношення між ними. У попередньому розділі йшлося про те, що термінологічній одиниці притаманні такі властивості, як системність, точність, відсутність експресії, а все це уможливорює тезаурусне моделювання терміносистеми. Шляхом тезаурусного моделювання можливо структурувати дійсність, репрезентовану в термінологічних одиницях, а, отже, детермінувати структуру термінології шляхом проведення її ідеографічного опису. Системність термінів реалізується у зв'язку кожного терміна з системою понять. Терміни у межах терміносистеми можуть об'єднуватися на основі спільності структури і семантики у термінологічні групи, що й слугує підґрунтям їхнього поєднання у термінологічні поля [Главацька 2014, с. 18].

Як зазначає дослідниця термінології Л. Філюк, “ідеографічний опис дозволяє продемонструвати логічні зв'язки між поняттями і термінами досліджуваної предметної області” [Філюк 2014, с. 129]. На нашу думку, основним типом логічних та понятійних зав'язків в терміносистемі стоматології, як зрештою і в медичній макротерміносистемі, є ієрархічний. Семантичний простір стоматологічних термінів, вписаний в контекст медичної макротерміносистеми, є багаторівневою ієрархічною структурою, елементи якої пов'язані гіперо-гіпонімічними, синонімічними й антонімічними відношеннями.

Тезаурусну модель української стоматологічної терміносистеми пропонуємо представити у вигляді схеми, що зображена нижче (Схема . 3.1.1)

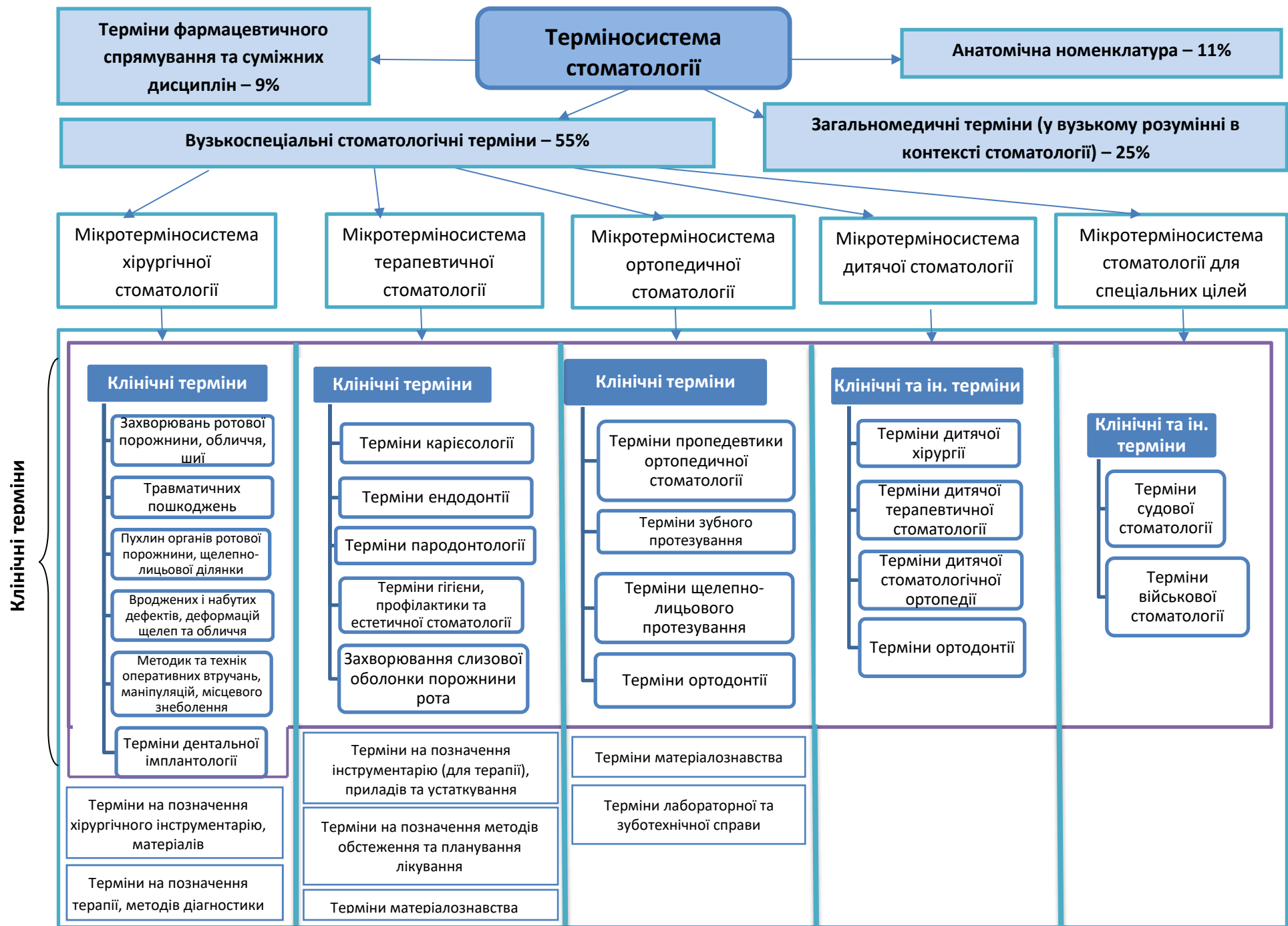

Схема 3.1.1. Тезаусна модель терміносистеми стоматології

Як зображено на схемі 3.1.1, терміносистема стоматології включає 4 групи термінів: вузькоспеціальні (55%), загальномедичні терміни (25%), анатомічна номенклатура (11%) та терміни фармацевтичного спрямування і суміжних наук (9%). В свою чергу, вузькоспеціальні фахові терміни класифікуємо відповідно до спеціалізацій стоматологічної науки, а саме виокремлюємо мікротерміносистеми хірургічної стоматології, терапевтичної стоматології, ортопедичної стоматології, дитячої стоматології та стоматології для спеціальних цілей.

Кожна із зазначених мікротерміносистем містить лексико-тематичні групи термінів, що окреслюють поняттєвий апарат, методологічну основу та репрезентують знання тієї чи іншої спеціалізації стоматологічної науки. Натомість дослідниця стоматологічної термінології Н. М. Тхор пропонує дещо іншу концепцію поділу стоматологічної термінології на лексико-тематичні групи без врахування спеціалізацій стоматологічної науки, а саме дослідниця виокремлює: назви різноманітних стоматологічних захворювань та аномалій; назви ліків, матеріалів та приладів, якими лікарі-стоматологи користуються у своїй практиці; назви різноманітних стоматологічних маніпуляцій та операцій; назви органів ротової порожнини; назви зубів; назви галузей стоматології; назви лікарів-стоматологів за спеціалізацією [Тхор 2017, с. 131]. Однак з огляду на те, що в стоматологічній терміносистемі одиниці все ж умовно репрезентуються в контексті кожної галузі стоматології, на нашу думку, доцільніше умовно структурувати стоматологічну систему так, як продемонстровано на Схемі 3.1.1.

Отже, методика тезаурусотворення передбачає розбудову системи відношень між одиницями певної терміносистеми, а запропонована тезаурусна модель стоматологічної терміносистеми дозволяє ієрархічно структурувати усю сукупність термінів, що циркулюють в стоматологічному дискурсі, згрупувати їх за приналежністю до відповідних мікротерміносистем та викоремити в кожній з них лексико-тематичні групи термінів. Отримана типологічна тезаурусна репрезентація стоматологічної терміносистеми

слугуватиме підґрунтям для лексикографічного відтворення стоматологічних термінів англійською та українською мовами, оскільки зазначена модель є універсальною для обох мов.

3.2. Структура термінополя стоматології

Тезаурусна модель стоматологічної термінології дозволяє вибудувати чітку ієрархічну структуру в рамках терміносистеми та дозволяє змодельовати в межах відповідної терміносистеми власне термінологічне поле стоматології та мікрополя, що входять до його складу. В рамках конструювання семантичного простору стоматологічної термінології та лексико-семантичних відношень в межах цієї системи оперуємо поняттям *термінологічне поле*, оскільки “поле для терміна – це певна терміносистема, поза якою слово втрачає свою характеристику терміна” [Реформатский 1961, с. 51]. Термін виявляє свої основні властивості лише всередині термінологічного поля, за межами якого він може втрачати свої дефінітивні та системні характеристики [Трафименкова 2008].

Досліджуючи особливості структури української терміносистеми стоматології, необхідно підкреслити її польову природу, оскільки “польова модель детермінує уявлення про мову як систему підсистем”. Польове конструювання терміносистеми уможлиблює розкриття діалектичних зв’язків між мовними явищами й позамовною дійсністю та механізмів таких зв’язків і їх закономірностей [Дорошенко 2016, с. 56]. Вслід за О.В. Суперанською визначаємо, що в межах термінополя стоматології термінолексема “набуває точності та однозначності” [Суперанская 2009, с. 112], отже в термінополе входить фахова лексика стоматології, що співвідноситься зі спеціальними поняттями.

Польове конструювання семантичного простору стоматологічної термінології передбачає ядроно-периферійне конструювання терміносистеми, при цьому семантична будова детермінується не за ознакою релевантності, а за “принципом градування” [Денисова 1996, с. 65] – від високого ступеня

детермінованості виявлення ознак в центрі до явищ із високим рівнем варіативності на периферії [Півньова 2019, с. 183]. Поза термінологічним полем стоматологічний термін втрачає свої властивості як терміноодиниця.

Задля аналізу терміносистеми використаємо семантико-логічний критерій, в основі якого покладено принцип ідентифікації, що передбачає “пошук слова-ідентифікатора, що виражає ідею в найзагальнішій, абстрактній та нейтральній формі” [Долгих 1973, с. 93]. Таким словом-ідентифікатором є термінолексема “стоматологія”, семний склад якої окреслює семантичний контур нашої вибірки.

Термін “*стоматологія*” (від грец. *stoma* – *рот* та *logos* – *вчення*) означає вчення про органи ротової порожнини. Це клінічна дисципліна, що вивчає фізіологію та патологію зубощелепової системи, а також визначає вплив захворювань цієї системи на загальний стан здоров'я людини [Потапчук 2006, с. 9].

Оскільки домінантним компонентом термінополя є власне термін “стоматологія”, шляхом компонентного аналізу розкладемо його на семи: “зуб”, “щелепа”, “лікування”, “захворювання”, “ротова порожнина”, які несуть в собі найхарактерніші семантичні ознаки для вираження інтегрального значення усього термінополя стоматології.

Отже, ядром термінополя стоматології будуть найуживаніші та найчастотніші терміноодиниці, що позначають родові поняття, для яких характерне найбільше функціональне навантаження, на відміну від елементів периферійної зони [Скворцов 2001, с. 44]. Серед домінантних термінолексем, що належать до ядра, виокремимо такі: *стоматолог*, *стоматологічна клініка*, *зуболікування*, *стоматологічний пацієнт*, *одонтологія*, *ортодонтія*, *ендодонтія*, *імплантологія*, *стоматологічна ортопедія*, *дитяча стоматологія*, *візуалізаційні методи дослідження*, *гігієна порожнини рота*, тощо.

До ближньої периферії польової структури терміносистеми стоматології уналежнюємо загальномедичні терміни, анатомічну номенклатуру,

біомедичні терміни: *артерія піднижньощелепова, шприц, аспірація, мікроорганізм, кров* тощо. Зону крайньої периферії утворюватимуть загальнонаукові терміни та терміни суміжних зі стоматологією дисциплін (хімія, механіка тощо): *класифікація, концепція, мінералізація, фторування, ортофосфорна кислота, альгінат натрію* тощо.

Варто зазначити, що в межах ядерної зони можна прослідкувати потенції для формування мікротермінополів, або тематичних груп, особливо такою здатністю характеризуються ті ядерні терміноодиниці, які несуть значне смислове навантаження. Тематичні групи – це “об’єднання значень слів, в основі якого лежить подальше членування загального поняття, яке входить у зміст категорії пізнання”, переконана Ж.П. Соколовська [Соколовська, с. 47]. Зокрема, на нашу думку, доцільним є виокремлення мікротермінополів, або лексико-тематичних груп ортодонтії, ендодонтії, імплантології, пародонтології, хірургічної стоматології, естетичної стоматології, ортопедичної стоматології тощо. Такі мікротермінополя, звичайно ж не існують ізольовано в межах термінологічного поля. Множини терміноодиниць таких мікротермінополів перетинаються, взаємодіють і виконують різну роль в залежності від кута розгляду їх приналежності до певного мікротермінополя. Так, терміноодиниці *резекція, видалення, розсічення* – ядро мікротермінополя хірургічної стоматології, а в рамках розгляду цих же терміноодиниць крізь призму мікротермінополя естетичної стоматології вони перебуватимуть на периферії.

Варто зауважити, що така структурна організація термінополя корелює з показниками, які ми отримали в результаті розрахунків показників термінонасиченості стоматологічних текстів та встановлення пропорційності кількісного складу термінології (*вузькоспеціальні : загальномедичні : анатомічна номенклатура : терміни фармацевтичного спрямування = 3 : 2 : 0,4 : 0,27* для наукових статей та клінічних випадків та *3,5 : 1 : 0,63 : 1* для інструкцій відповідно).

Крім того, було здійснено рандомний аналіз сформованої вибірки реєстрових терміноодиниць словника, яка складає 3130 одиниць, і отримано дані, які цілком узгоджуються з наведеними пропорціями.

Згідно з проведеними розрахунками, терміни ядра – вони ж вузькоспеціальні терміни – є найчисельнішою групою і становлять 55% від усієї множини вибірки реєстрових терміноодиниць словника, загальномедичні терміни (семантика яких змінюється в контексті стоматології) – вони ж ближня периферія – 25%, анатомічна номенклатура (ближня периферія) – 11% від усієї множини реєстрових терміноодиниць та терміни фармацевтичного спрямування і терміни суміжних наук (хімія, механіка тощо) – вони ж крайня периферія – складають 9%. Зазначені дані в процентному відношенні цілком узгоджуються з вищенаведеними пропорціями (Рис. 3.2.1).

Рис. 3.2.1. Склад стоматологічної терміносистеми за групами термінів.

На рисунку 3.2.1 продемонстровано, що вузькоспеціальна стоматологічна термінологія, до складу якої уналежнюють усю клінічну термінологію різних стоматологічних галузей, терміни на позначення інструментарію, методик та технік проведення маніпуляцій, приладів, обладнання та діагностики, а також терміни матеріалознавства, становить більше половини від усієї сукупності термінології, що вживається в наукових текстах стоматологічного

спрямування. Це означає, що вказана група термінів буде найчисельнішою в пропонованому перекладному тлумачному словнику стоматологічних термінів, а, отже, лексикографічний опис вказаних терміноодиниць вимагатиме найбільше уваги.

Таким чином, польове конструювання семантичного простору стоматології дозволило здійснити ядроно-периферійне структурування терміносистеми, викоремити ядерні терміни, терміни ближньої та крайньої периферії. При цьому польова репрезентація достатньо сильно корелює з тезаурусною моделлю стоматологічної терміносистеми, що підтверджує доцільність їх застосування в якості підґрунтя для лексикографічного опису термінів стоматології.

3.3. Лексико-тематична стратифікація стоматологічних термінів

Лексико-тематичні групи – це “лексичні одиниці, що мають різну частиномовну приналежність та об’єднані спільним відрізком дійсності”, як зазначає мовознавиця Л. А. Лисиченко [Лисиченко 1997, с. 129]. Такими “відрізками дійсності” нам слугували основні клінічні підрозділи стоматології, тому, відповідно, переважна більшість термінів будуть саме вузькоспеціальними клінічними. Отже, “лексико-тематична група являє собою сходинку класифікації, на якій логічне мовне членування семантичного континууму виступає не як інтуїтивна основа чи орієнтир у процесі систематизації людських уявлень про об’єктивну дійсність, але й як самостійний фактор, як питомо мовне членування уявлень людини про об’єктивну дійсність” [Соколовская 1979, с. 47].

Зважаючи на таке тлумачення, кожен мікротерміносистему стоматології (*Рисунок 3.3.1*) можливо структурувати шляхом виокремлення в їх межах лексико-тематичних груп термінів “з опертям на екстралінгвальну природу понять, які ці терміни називають” [Півнюва 2019, с. 185]. Вказані мікротерміносистеми, кожна з яких уміщує відповідний набір *лексико-тематичних* груп термінів, сумарно й складають вузькофахову

терміносистему стоматології, яка є інтегральним утворенням. Таким чином, термінологія стоматології – це цілісна система, що характеризується комплексом лексико-семантичних зв'язків як між мікротерміносистемами стоматології, так і між їх лексико-тематичними групами. Такі лексико-семантичні зв'язки й відношення між підмножинами термінологічної лексики було досліджено та наочно зображено у вигляді схеми задля більш цілісного уявлення про стоматологічну терміносистему в цілому (Додаток Г. “Система відношень та взаємозв'язків в терміносистемі стоматології”).

В межах дослідження вузькофахової стоматологічної термінології була з'ясована власне питома вага кожної із мікротерміносистем стоматології шляхом аналізу сформованої вибірки терміноодиниць із застосуванням квантитативних методів (Таблиця 3.3.1).

Таблиця 3.3.1.

Кількісні та якісні показники розподілу вузькоспеціальних стоматологічних термінів відповідно до виокремлених мікротерміносистем
(на матеріалі вибірки)

Терміносистема	Мікротерміно-система хірургічної стоматології	Мікротерміно-система терапевтичної стоматології	Мікротерміно-система ортопедичної стоматології	Мікротерміно-система дитячої стоматології	Мікротерміно-система стоматології для спеціальних цілей
Клінічні терміни					
Абсолютна кількість	<i>445 термінів</i>	<i>627 термінів</i>	<i>420 термінів</i>	<i>132 терміни</i>	<i>25 термінів</i>
Відносна кількість	27%	38%	25,5%	8%	1,5%

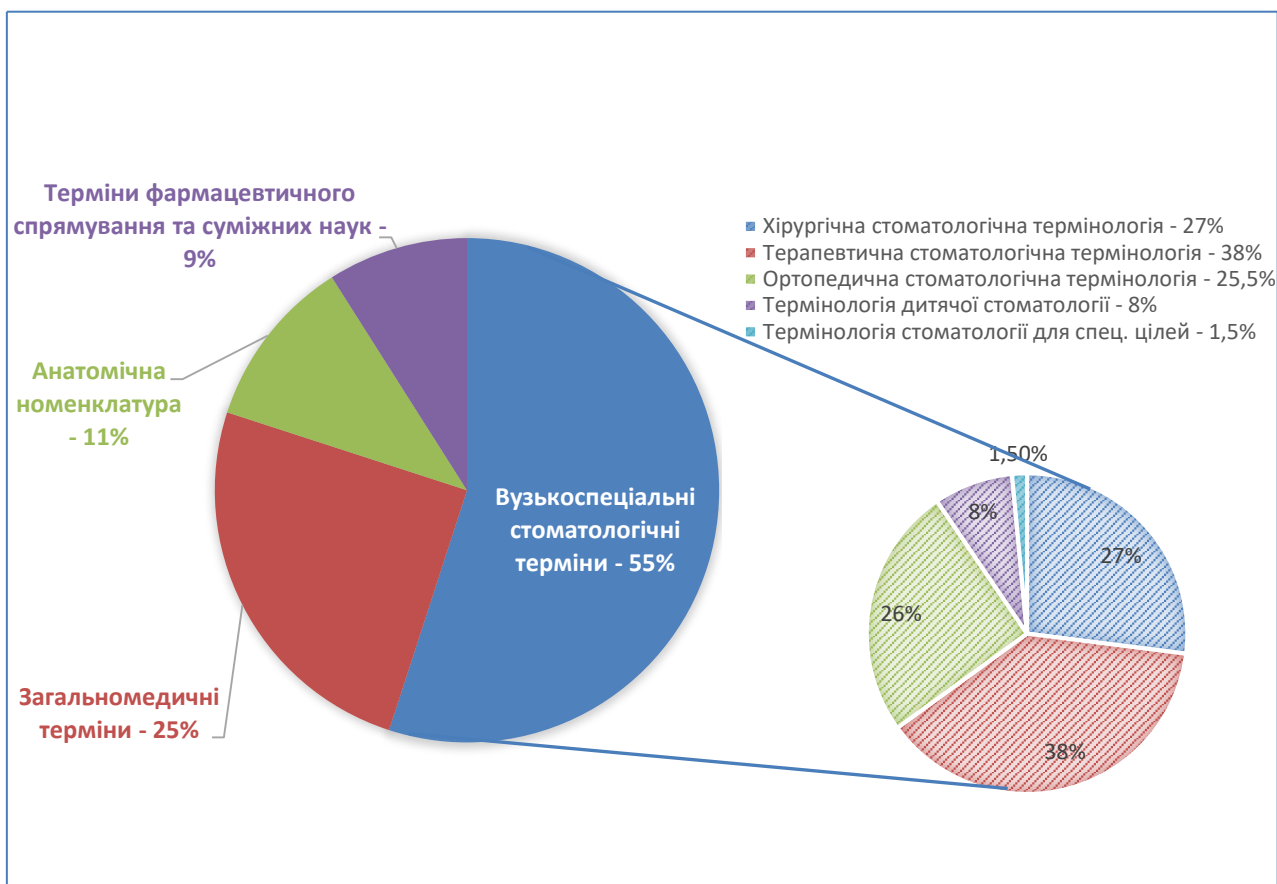

Рис. 3.3.1. Кількісний розподіл вузькоспеціальної клінічної стоматологічної термінології відповідно до виокремлених мікротерміносистем (на матеріалі вибірки стоматологічних термінів).

Отже, лексико-тематична стратифікація вузькофахових термінів стоматології шляхом виокремлення груп в межах кожної мікротерміносистеми забезпечить конструювання термінологічного континууму та дозволить максимально повно відобразити цілісну терміносистему і її внутрішньосистемні зв'язки.

3.3.1. Мікротерміносистема хірургічної стоматології. Хірургічна стоматологія як наука виникла внаслідок інтеграції зуболікування й хірургії, тому, відповідно, становлення хірургічної стоматології і щелепно-лицьової хірургії відбувалося синхронно з розвитком загальної хірургії та онтології наприкінці XIX – на поч. XX ст. [Маланчук 2011, с. 10].

В Україні ще з початку ХХ століття існували відомі наукові та науково-практичні медичні школи, зокрема хірургічної стоматології і щелепно-лицьової хірургії. Видатні вітчизняні вчені В. Філатов (Одеса), С. Тігерштедт, С. Вайсблат (Київ), Г. Семенченко (Київ, Одеса), М. Великанова, В. Коваленко, Е. Александрова, Ю. Бернадський, О. Солнцев (Київ) зробили величезний внесок у розвиток хірургічної та щелепно-лицьової хірургії як клінічної дисципліни та в розвиток і становлення фахової термінології хірургічної стоматології, у тому числі її найскладніших розділів — військової та реконструктивно-відновної, розробивши не лише теоретичне підґрунтя наукової галузі, але й інноваційні на той час підходи, методи та принципи проведення різного роду операційних процедур [там само, с. 10].

У “Великому енциклопедичному словнику медичних термінів” під редакцією професора Е. Улумбекова читаємо: “*хірургічна стоматологія* – це один з окремих розділів стоматології, що займається вивченням та діагностикою хвороб і уражень органів ротової порожнини та щелепно-лицьової області, розробкою хірургічних методів їх лікування. При цьому оперативні втручання в структурі терапевтичних заходів є провідними” [Улумбеков 1995; с. 186].

Хірургічна стоматологія є окремою клінічною дисципліною загальної стоматології, яка в комплексі з ортопедичною та терапевтичною підгалуззю складає зміст зазначеної єдиної медичної спеціальності. Така інтеграція зумовлена тісним функціональним і анатомічним взаємозв’язком органів ротової порожнини і тканин щелепно-лицьової ділянки. Саме тому, розглядаючи терміни хірургічної стоматології, ми матимемо справу з такими її лексико-тематичними підмножинами (групами):

1) клінічні терміни хірургічної стоматології:

а) терміни на позначення захворювань ротової порожнини, щелеп, обличчя та шиї різного генезу (*alveolar abscess* – абсцес альвеолярний, *флюс*; *retentional labial cyst* – кіста губи ретенційна).

б) терміни на позначення травматичних пошкоджень (*tooth avulsion* – травматичний вивих зуба; *root fracture* – перелом кореня зуба).

в) терміни на позначення пухлин органів ротової порожнини, щелепно-лицьової ділянки (*dentinoma* – дентинома/ одонтома; *adamantinoma* – адамантинома/ амелобластома; *cementoma* – цементома; *complex odontoma* – складна одонтома).

г) терміни на позначення вроджених і набутих дефектів, деформацій щелеп та обличчя (*atelocheilia* – ателохейлія, *cleft palate* – розщілина піднебіння, “вовча паща”).

д) терміни на позначення методик та технік проведення оперативних втручань, маніпуляцій, місцевого знеболення (*inferior alveolar nerve block* – анестезія нижньощелепного коміркового нерва; *dental extraction* – видалення зуба; *root apex resection* – резекція верхівки кореня зуба; *alveolectomy* – альвеолектомія тощо).

е) терміни дентальної імплантології (*sinus floor elevation lateral approach* – синус-ліфтинг з латеральним доступом; *GBR* – направлена кісткова регенерація (НКР), *immediate loading* – негайне навантаження) тощо.

2) терміни на позначення хірургічного інструментарію, матеріалів (*dental extracting forceps* – щипці для видалення зубів; *periosteal elevator* – елеватор періостальний / распатор стоматологічний; *hemostatic forceps* – затискач кровоспинний / затискач гемостатичний).

3) термінологія методів діагностики (*CBCT* (*cone beam computed tomography* – конусно-променева комп'ютерна томографія), *bitewing radiograph* – прикусна рентгенограма тощо)

Вищезазначені лексико-тематичні групи термінів хірургічної стоматології обрано не випадково, натомість таке групування зумовлено історично особливостями розвитку цієї клінічної дисципліни, до того ж такий підхід дозволяє максимально повно відобразити поняттєвий апарат дисципліни та напрями її діяльності. За приведеними вище підрахунками, частка

мікротерміносистеми хірургічної стоматології становить 27%, а, отже, в межах вибірки частка таких термінів є однією із найчисельніших.

3.3.2. Мікротерміносистема терапевтичної стоматології. Якщо щелепно-лицьова хірургія та хірургічна стоматологія зародилися і розвивалися в рамках загальної хірургії, то зуболікування (в сучасному розумінні терапевтична стоматологія) аж до XVII ст. не мало жодного стосунку до загальної медицини і розглядалося як спосіб надання допомоги в разі зубного болю. Така допомога в переважній більшості випадків зводилася до видалення зубів і надавалася часто людьми, які не мали нічого спільного з медициною – цирульниками, ремісниками тощо.

Історія зуболікувальної справи саме як медичної спеціальності починається з кінця XVII – початку XVIII ст. Така періодизація зумовлена зокрема появою праць знаного французького лікаря П. Фошара, який є автором однієї з перших класифікацій хвороб зубів [Рожко 2003, с. 12]. Він не лише описав клінічну картину близько 130 стоматологічних хвороб, але й запропонував для деяких з них пояснення етіології та патогенезу. П. Фошар зумів систематизувати наукові та практичні знання зуболікування, створивши ґрунтовну працю, присвячену лікуванню зубів, яка стала першим своєрідним “гайдлайном” в терапевтичній стоматології. Отже, французький лікар П. Фошар, розробивши таку ґрунтовну теоретичну базу терапевтичної стоматології, зробив вагомий внесок у розробку та впровадження термінології терапевтичної стоматології.

Остаточно утвердили існування галузі терапевтичної стоматології розробка штучних коронок, пломбування зубів срібною амальгамою, а згодом і застосування миш'якової кислоти з метою некротизації пульпи (1836) та створення бормашини. Очевидно, що такий бурхливий розвиток терапевтичної стоматології супроводжувався розвитком відповідного термінологічного апарату галузі.

Отже, *“терапевтична (консервативна) стоматологія* займається вивченням причин та механізмів розвитку хвороб зубів, навкол зубних тканин

та слизової оболонки ротової порожнини, діагностикою таких хвороб, розробкою методів лікування та профілактики, спрямованих на збереження морфологічної та функціональної цілісності зубів та періодонтальної зв'язки” [Улумбеков 1995, с. 1862].

Зрозуміло, що такий спектр питань терапевтичної стоматології, власне, і детермінує лексико-тематичні групи відповідної мікротерміносистеми, в котрій намітилася певна диференціація підгалузей, тому остання є значно ширшою у порівнянні, наприклад, з терміносистемою хірургічної стоматології. Отож, до мікротерміносистеми терапевтичної стоматології пропонуємо уналежнювати такі лексико-тематичні групи:

1) клінічні терміни терапевтичної стоматології:

а) терміни карієсології (*recurrent dental caries* – рецидивний карієс; *carious dentine* – каріозний дентин; *carious lesion* – каріозна порожнина; *early childhood caries* – карієс раннього віку / “пляшечковий” карієс).

б) терміни ендодонтії (*root canal treatment* – лікування кореневих каналів; *pulpitis* – пульпіт; *pulp chamber* – пульпова камера; *direct pulp capping* – пряме покриття пульпової камери).

в) терміни пародонтології (*necrotizing ulcerative gingivitis* – гінгівіт виразково-некротичний / хвороба Венсана, *periodontitis* – періодонтит, пародонтит).

г) терміни на позначення захворювань слизової оболонки ротової порожнини (*aphthous stomatitis* – стоматит афтозний; *median rhomboid glossitis* – глосит ромбоподібний; *solar cheilitis* – хейліт актинічний).

д) терміни гігієни, профілактики та естетичної стоматології (*fluoridated toothpaste* – фторовмісна зубна паста; *bleaching* – відбілювання);

2) терміни на позначення методів обстеження хворих та планування лікування (*DMFS caries index* – індекс ураженості зубів карієсом; *examination form* – карта огляду пацієнта; *X-ray pattern analysis* – аналіз рентгенограми).

3) терміни матеріалознавства (на позначення різного роду матеріалів для лікування зубів): *self-etch adhesive system* – самопротравлювальна

адгезивна система; calcium silicate-based cement (CSC) – силікатний цемент; calcium hydroxide – гідроксид кальцію; dental filling material – стоматологічний пломбувальний матеріал.

4) терміни на позначення інструментарію (для терапевтичної стоматології): (*tofflemire matrix – матрицетримач Тоффльмайра універсальний; straight dental explorer – зонд стоматологічний прямий; dental mirror – дзеркало стоматологічне*).

Отже, вищезгадані лексико-тематичні групи термінів терапевтичної стоматології обрано з урахуванням багатоплановості цього підрозділу стоматології, що дозволяє максимально повно відобразити напрями клінічної діяльності та поняттєвий апарат. За приведеними вище підрахунками, частка мікротерміносистеми терапевтичної стоматології становить 38%, а, отже, в межах вибірки кількість таких термінів є найчисельнішою.

3.3.3. Мікротерміносистема ортопедичної стоматології. Наступним підрозділом стоматології є стоматологія ортопедична, яка, окрім того, також є окремим підрозділом загальної ортопедії. Термін “ортопедія” (від грец. *Orthos* — прямий, правильний і *paidéia* — виховання, навчання) в загальномедичному розумінні використовується для називання розділу клінічної медицини, який “займається вивченням профілактики, діагностики і лікування деформацій та порушень функцій кістково-м’язової системи. Аналогічні завдання постають і перед ортопедичною стоматологією тільки вже в контексті зубощелепової системи та щелепно-лицьового скелета” [Рожко 2003, с. 124].

Як зазначається у “Великому енциклопедичному словнику медичних термінів” під редакцією професора Е. Улумбекова, “стоматологія ортопедична – це розділ стоматології, присвячений вивченню та діагностиці порушень цілісності і функцій зубів та щелеп, займається розробкою методів їх профілактики та лікування шляхом протезування, застосування замісних чи регулювальних апаратів” [Улумбеков 1995, с. 1862].

На сучасному етапі ортопедична стоматологія є сформованою науковою та клінічною дисципліною, яка, окрім пропедевтичного курсу, вміщує ще три основних розділи: зубне протезування, щелепно-лицьову ортопедію та ортодонтію [там само, с. 124].

Таким чином, можемо виділити основні лексико-тематичні групи мікротерміносистеми ортопедичної стоматології, які виокремлюють відповідно до структури клінічної дисципліни:

1) клінічна термінологія ортопедичної стоматології:

а) терміни пропедевтичного курсу ортопедичної стоматології (терміни на позначення анатомо-фізіологічних особливостей жувального апарату, понять біомеханіки, оклюзії та артикуляції, терміни на позначення загальних і спеціальних методів обстеження хворого): *lateral occlusion* – бічна оклюзія; *masticatory apparatus* – жувальний апарат).

б) терміни власне зубного протезування (на позначення діагностики, профілактики та усунення дефектів зубів і зубних рядів: *dental inlay* – вкладка зубна; *temporary prosthesis* – тимчасовий протез; *fixed partial denture* – незнімний частковий зубний протез; *bridge* – мостоподібний протез).

в) терміни щелепно-лицьової ортопедії (термінологія, що стосується виправлення деформацій щелеп та обличчя, які виникли в результаті травми, захворювань, різних операцій: *immobilizing splint* – шина фіксувальна; *jaw fracture* – перелом щелепи; *traumatic mandibular fracture* – травматичний перелом нижньої щелепи).

г) терміни ортодонтії (терміни, що стосуються лікування стійких аномалій та деформацій зубів, зубних рядів і прикусу: *bracket* – брекет зубний; *prognathism / prognathia* – прогнатія; *unilateral cross bite* – односторонній перехресний прикус, *Invisalign* – елайнери “Інвізілайн”).

2) термінологічна лексика матеріалознавства (*dental alloy* – сплав зуботехнічний; *PVS (A-Silicone)* – полівінілсилоксан (А-силікон); *impression tray* – відбиткова ложка; *glass ionomer cement (GIC)* – склоіономерний цемент).

3) термінологічна лексика лабораторної та зубопротезної техніки (*wax-up* – *воскова модель*, *adjustable articulator* – *артикулятор регульований*).

Отже, вищезгадані лексико-тематичні групи термінів ортопедичної стоматології обрано з урахуванням багатоплановості цього підрозділу стоматології, що дозволяє максимально повно відобразити напрями клінічної діяльності та поняттєвий апарат дисципліни. За наведеними вище підрахунками, частка мікротерміносистеми ортопедичної стоматології становить 25,5%, а, отже, в межах вибірки кількість таких термінів є третьою за чисельністю після мікротерміносистем терапевтичної та хірургічної стоматології.

3.3.4. Мікротерміносистема дитячої стоматології та стоматології для спеціальних цілей. Стоматологія дитячого віку – досить молода галузь стоматології (вперше спеціальність “дитячий стоматолог” була затверджена в 1984 році), яка враховує особливості дитячого організму в проявах патології зубощелепової зони. Дитяча стоматологія, як і власне мікротерміносистема дитячої стоматології, – спеціальність складна та багатокомпонентна. Вона включає дитячу терапевтичну стоматологію, усі види хірургії щелепно-лицьової ділянки, складну хірургію новонароджених та грудних дітей, дитячу ортодонтію та дитяче протезування. Тому відповідно до розділів дитячої стоматології детерміновано лексико-тематичні групи відповідної мікротерміносистеми:

1) анатомічна номенклатура (виділяється в окрему групу через особливості структури та функцій органів порожнини рота дітей в різні вікові періоди): *sucking pad* – *клубок Біша*; *unerupted tooth* – *зуб, що не прорізався*; *milk occlusion* – *прикус молочний*; *deciduous tooth* – *зуб молочний*.

2) терміни дитячої терапевтичної стоматології (*dentition fever* – *лихоманка при прорізуванні зубів*; *secondary dentition* – *прорізування постійних зубів*; *dental follicle* – *фолікул зубний*).

3) терміни дитячої хірургічної стоматології (*cleft palate* – розщілина піднебіння, “вовча паща”; *application anaesthesia* – аплікаційна анестезія; *tooth avulsion* – травматичний вивих зуба).

4) терміни дитячої ортодонтії (*malocclusion* – аномалія прикусу; *anomaly of jaw bones* – аномалія щелепних кісток).

5) термінологія, що стосується дитячого протезування (*resin bonded bridge* – адгезивний мостоподібний протез).

Окрім того, в рамках тезаурусного підходу до вивчення стоматологічної термінології також вважаємо за доцільне виокремлення мікротерміносистеми стоматології для спеціальних цілей, до якої уналежнюємо специфічні групи термінів, що вживаються в судовій (*bite mark injuries* – слід укусу, *mass fatality incidents* – масові смертельні випадки) та військовій стоматології (*medical holding unit* – медична евакуаційна частина, *gunshot fracture* – вогнепальний перелом тощо).

Таким чином, приведені лексико-тематичні групи мікротерміносистем дитячої стоматології та стоматології для спеціальних цілей обрано з урахуванням особливостей та напрямів діяльності вказаних галузей. Такий підхід дозволяє максимально повно відобразити термінологічний апарат обох розділів стоматології. За наведеними вище підрахунками, вказані мікротерміносистеми є найменш чисельними, а саме терміни дитячої стоматології становлять 8%, а терміни стоматології для спеціальних цілей – всього 1,5% в структурі терміносистеми стоматології.

Отже, запропонована стратифікація термінів за галузями стоматології та виокремлення в рамках кожної лексико-тематичних груп термінів дозволяє чітко структурувати континуум вузькофахової стоматологічної термінології та відобразити їх внутрішньосистемні зв'язки. Такий підхід, на нашу думку, є інструментом визначення типологічних характеристик стоматологічних термінів, який дозволяє здійснити лексикографічне відтворення термінів стоматології українською та англійською мовами.

3.4. Дериваційні характеристики та словотворчі типи стоматологічних термінів в українській та англійській мовах

На сучасному етапі поряд зі стрімким розвитком медичної та стоматологічної науки відбувається бурхливий процес поповнення відповідних терміносистем новими термінологічними одиницями, які необхідно систематизувати в рамках терміносистеми, унормувати та кодифікувати. Кожна нова терміноодиниця має гармонійно вписуватися в терміносистему, відповідати нормам української мови, володіти здатністю утворювати деривати та відповідати встановленим вимогам до терміна. Задля імплементації вказаних завдань та алгоритмізації процесу важливо знати джерела поповнення терміносистеми стоматології та словотворчі типи термінів [Д'яков 2000, с. 13], серед яких виокремлюють такі: вторинна номінація (термінологізація та ретермінологізація); термінотворення на основі наявних в мові словотворчих моделей; аналітичний спосіб термінотворення (терміни-композиції та юкстапозиції); іншомовні запозичення тощо.

За даними дослідників С. Lovis, R. Baud, A. Rassinoux, P. Michel, J. Scherrer, 60% неологізмів у медичній сфері становлять саме складні слова, які утворені шляхом дериваційних процесів на основі засобів термінотворення, наявних в арсеналі тієї чи іншої мови, а 40 % складають усі інші неологізми [Lovis 1998, с. 201].

Як зазначає дослідниця дериваційних характеристик медичної термінології М. Телеки, “словотворення – це процес творення нових слів, результатом якого є породження нових лексичних одиниць різної частиномовної природи для називання предметів, понять, ознак, дій, процесів тощо” [Телеки 2017, с. 86]. Ми ж вслід за А. Нелюбою будемо говорити про способи словотворення та термінотворення, які визначаються як “основне словотвірне поняття, що служить для окреслення одного з типів номінації, утілене в структуруванні слів із використанням відповідних прийомів, моделей та словотворчих ресурсів” [Нелюба 2019, с. 123].

На прикладі української та англійської мов розглянемо основні способи творення нових термінів в межах опису дериваційних характеристик стоматологічних термінів.

Стоматологічна терміносистема зазначених мов є досить різноманітною за своїми дериваційно-структурними характеристиками. У нашому випадку, як справедливо зазначає Л. Рудинська, “джерела формування термінології пов'язані із засобами загальнолітературної мови (лексичними і словотвірними), із запозиченнями з інших мов і, в першу чергу, із запозиченнями інтернаціональних греко-латинських терміноелементів...” [Рудинська 1997, с. 6].

Дж. Сейгер також дотримується точки зору, що шляхи термінотворення збігаються зі шляхами словотворення лексичної одиниці, і виділяє три способи утворення термінів: використання наявних словотвірних ресурсів, трансформація наявних у мові ресурсів, створення абсолютно нової лінгвістичної одиниці [Sager 1990, с. 108].

Як зазначає дослідниця стоматологічної термінології Г. Шалаєва, “основоцентричний підхід є базовим для дослідження специфіки словотворчих процесів у межах сучасної термінології. За вихідну одиницю дослідження береться твірна основа дієслова, з якої починається словотворчий процес і яка є лексико-семантичним ядром при утворенні похідних основ” [Шалаєва 2014, с. 93; Кобякова 2004, с. 23]. Твірні основи термінів у різних мовах реалізують свої словотвірні потенції специфічно, при цьому варто зазначити, що роль словотвірних засобів у різні часи суттєво варіювала [Арнольд 1995, с. 58].

Так, головними способами термінотворення в українській мові є: префіксація, суфіксація, основоскладання, скорочення [Кобякова 2004, с. 23].

З огляду на морфологічні та словотвірні особливості стоматологічної терміносистеми виокремлено такі групи термінів:

- *кореневі терміни з непохідною основою: корінь, зуб, щелепа, ясна.*

- **терміни з похідною основою:** алотрансплантація, альвеоліт, пародонтоз.

- **складні, або терміни-композиції:** апекслокатор, дентино-емалевий, скронéво-нижньощéлеповий, пульпоекстрактор, амальгамозмішувач, альвеолектомія; та **юкстапозити:** стоматолог-хірург, лікар-ортопед, таблет-прес, вкладка-онлей;

- **складені** (двокомпонентні: альвеола зубна, розчин Карнуа, анестезія провідникова, хейліт ангулярний; та багатоконпонентні: апарат незнімний ортодонтичний, нижньощéлепова зубна дуга; тонкоголкова аспіраційна біопсія).

- **терміни-абрєвіатури** (PDGF – тромбоцитарний фактор росту).

Отже, для правильного перекладу терміна важливо знати його словотвірну структуру та семантичні відмінності від загальнонародних слів. Медична термінологія з погляду походження належить до одного з найдавніших шарів термінологічного словника української мови, тому протягом багатовікової історії розвитку в ній відбилися основні способи словотворення, які забезпечували можливість творення нових термінів.

Як зазначає польська дослідниця Б. Джуганова, словотвірна класифікація медичних термінів базується саме на класифікації способів їх творення [Džuganová 2013, с. 60]. Для словотворчої архітекτονіки термінологічних одиниць характерні в цілому ті ж принципи, що й для загальноновживаних одиниць. Таким чином, виокремлюємо такі способи творення терміноодиниць стоматології:

I. Морфологічні способи творення:

1) афіксальні способи (афіксація):

Значна кількість медичних термінів утворена афіксальним способом за допомогою грецьких та латинських терміноелементів. Як в англійській, так і в українській мовах афіксальні способи творення терміноодиниць є чи не найпродуктивнішими. Перевага зазначеного способу термінотворення полягає в тому, що нові поняття та реалії можуть бути легко і зрозуміло названі

фахівцями, при чому такі терміни не викликають хибних асоціацій, тому що не мотивують термінологічні найменування, а дозволяють “розшифрувати” дефініцію поняття за допомогою декодування терміноелементів, які утворюють термін.

а) **префіксальний** (префікси вказують на локалізацію явища, процесу чи предмету, вносять додаткове значення, яке виокремлює термін з-поміж усієї сукупності термінів: *apical* (апикальний) → ***periapical*** (периапікальний/навколоапикальний); де префікс *peri-* = *навколо-*, *peri-* і вказує на локалізацію певного процесу чи явища);

За проведеними в другому розділі підрахунками, високопродуктивними префіксами в галузі стоматології в англійській мові є:

in-: *active* (активний) → ***inactive*** (неактивний),

inter-: *dental* (зубний) → ***interdental*** (міжзубний),

re-: *current* (поточний) → ***recurrent*** (повторний, рецидивний);

sub-: *acute* (гострий) → ***subacute*** (підгострий);

anti-: *bacterial* (бактеріальний) → ***antibacterial*** (антибактеріальний).

В українській медичній термінології також широко представлена префіксація як спосіб творення медичних термінів, зокрема префікси часто використовуються для вираження смислової протилежності: *giper-* та *gipo-*, *poli-* та *mono-* тощо [Дев’ятко 2019, с. 24].

б) **суфіксальний** (греко-латинські терміноелементи в англійській мові та відповідні суфікси в українській мові є досить концептуальними. Вони не лише визначають частиномовну приналежність терміна, але й забезпечують вмотивованість терміна: наприклад, терміноелемент ***-itis*** = суфікс ***-um***, ***-im***, вказує на назву хвороби запального характеру (*periodont* (періодонт) → ***periodontitis*** (періодонтит)); терміноелемент ***-osis*** = суфікс ***-oz***: *Candida* (Кандида) → ***candidosis*** – кандидоз) слугує для утворення назв хвороб незапальної природи.

Найпродуктивнішими суфіксами в англійській мові в галузі стоматології, за підрахунками, проведеними в розділі 2, є:

Adj. + -ic, -al, -ous: dens (зуб) → dental (зубний, денціальний); gingiva (ясна) → gingival (гінгівальний, ясінний);

V+ -ate: exfoliant (ексфолиант, злушувач) → exfoliate (злушуватися, відшаровуватися);

N + -ion, -er, -ism, -itis: (exudate (ексудат) → exudation (ексудація); stoma (ротова порожнина, стома) → stomatitis (стоматит, запалення слизової оболонки ротової порожнини) [там само, с. 25].

в) *префіксально-суфіксальний спосіб: implant (імплантат) → periimplantitis (періімплантит – запалення кісткової тканини навколо імпланту);*

2) безафіксний спосіб (в англійській мові, на відміну від української, продуктивним є спосіб **усічення**: *dental chemistry → dent chem; rehabilitation center → rehab (центр реабілітації), а також конверсія (a bandage (перев'язувальний матеріал) → to bandage (перев'язувати); a culture (культура) → to culture (культивувати).*

3) осново- та словоскладання як найпоширеніші способи збагачення медичної термінологічної лексики [там само, с. 25]: *dentin+enamel → dentin enamel (дентино-емалевий), dentistry+phobia → dentophobia (дентофобія), mesial+buccal → mesiobuccal (медіально-щічний) тощо.*

Проведений нами аналіз джерельної бази показав, що в якості основ як в англійській, так і в українській мовах, як правило, виступають греко-латинські терміноелементи, що забезпечує впізнаваність терміна. Наприклад, одними з найпоширеніших терміноелементів є – **-oma, -plasty, -tomy; -graphy** тощо. Вказані терміни утворюються за моделями:

N + -oma → N + -ома (пухлина, хворобливе новоутворення) → carcinoma – карцинома (злаякісна пухлина, утворена з епітеліальних клітин).

N + -plasty → N + -пластика (хірургічна операція з пересадження, відновлення тканини або органа) → alveolus + -plasty → альвеол(о) + -пластика: alveoloplasty (альвеолопластика).

$N + \text{-tomy} \rightarrow N + \text{-томія}$ (хірургічна резекція, видалення частини) \rightarrow *apex + -tomy* \rightarrow *анекс + -томія: apicotomy (анікотомія)*.

$N + \text{-graphy}$ (від гр. *-graphia*): $\rightarrow N + \text{-графія}$ (в стоматології: техніка проведення діагностичних візуалізаційних досліджень) \rightarrow *radio + -graphy* \rightarrow рентген(о) + -графія: *radiography (рентгенографія)* тощо.

Варто звернути увагу, що перший компонент терміна виконує функцію своєрідного семантичного ядра і несе більшу частину смислового навантаження.

4) абрєвіація (*blood pressure* \rightarrow *BP* (артеріальний тиск, АД), *general practitioner* \rightarrow *GP* (лікар загальної практики та сімейної медицини), *Magnetic Resonance Imaging* \rightarrow *MRI* (магнітно-резонансна томографія, МРТ), *cone-beam computed tomography* \rightarrow *СВСТ* (конусно-променева комп'ютерна томографія, КЛКТ) тощо. Серед абрєвіатур чимало таких, що мають латинське походження: *bis in die* \rightarrow *b. i. d.* (*twice a day* – двічі на день); *per os* \rightarrow *p.o.* (*orally* – перорально). Як правило, такі латинські скорочення вживаються і в українській медичній терміносистемі [там само, с. 26].

II. Синтаксичний спосіб (утворення стійких терміносполучень (на основі словосполучення), які представляють собою дво- та багатокомпонентні терміни: *dentin dysplasia* – дисплазія дентину, *sinus floor elevation* – підняття дна гайморової пазухи; *early childhood caries* – карієс раннього віку, *high-speed handpiece* – наконечник високошвидкісний.

III. Семантичні способи:

1) метафора та метонімія (*dental bridge* – мостоподібний протез, “міст”, *wisdom tooth* – зуб мудрості; *harelip* (розм.) – “заяча губа”, *gene library* – бібліотека генів тощо.)

2) епонімія (*Kaposi's sarcoma* – саркома Капоші, *Sharpey's fibers* – Шарпееві волокна, *Cooper's scissors* – ножиці Купера).

IV. Запозичення термінів з інших мов є досить продуктивним способом термінотворення. Запозичення зазвичай не перекладаються, а адаптуються в мові-реципієнті. Особливо багато запозичень з англійської

мови наявні в медичній термінології, наприклад: *indicator* – *індикатор*, *stimulator* – *стимулятор*, *screening* – *скринінг*, *monitoring* – *моніторинг* тощо.

В українській медичній терміносистемі Отже, виділяємо ще й **морфолого-синтаксичний спосіб** — спосіб творення слів, при якому нове слово утворюється внаслідок переходу з однієї частини мови в іншу [там само, с. 26]. Наприклад, *операційна*, *маніпуляційна*, *оглядова*, *черговий* (відбувається субстантивація, тобто семантично-синтаксичний перехід прикметника в іменник, при чому цей прикметник уживається вже лише у функції іменника).

Отже, типологія термінів за їх дериваційними характеристиками та словотворчими типами є важливим параметром в межах дослідження шляхів поповнення термінологічної системи та лексикографічного відтворення стоматологічних термінів англійською та українською мовами, особливо в процесі семантизації термінів і встановленні структурно-семантичних зв'язків в межах терміносистеми. Дериваційні характеристики терміна дозволяють дослідити його етимологію, походження, а також спрогнозувати його продуктивність в словотвірному аспекті.

3.5. Моделювання багатокomпонентних термінів та специфіка їх перекладу

Сучасна стоматологічна терміносистема включає ряд мікротерміносистем, виокремлених на засадах поділу власне стоматологічної науки на підрозділи, про мова йшла в попередніх пунктах. План змісту стоматологічних термінів досить різноманітний: патофізіологічні утворення та процеси, хвороби та патологічні стани, збудники хвороб, методи діагностики, профілактики та терапевтичного лікування захворювань, синдроми та симптоми, хірургічні операції, прилади, інструменти, медичне устаткування та оснащення, лікарські засоби, матеріали, вироби медичного призначення тощо.

Крім того, поряд з поділом стоматологічної терміносистеми на мікротерміносистеми за галузями стоматологічної науки, в рамках першої також є справедливою диференціація термінів, яка є справедливою як для загальномедичної науки, так і для кожної галузі медицини (анатомічна номенклатура, вузькофахова клінічна термінологія, загальномедична термінологія, фармацевтична термінологія). Конструюючи тезаурусну модель стоматологічної терміносистеми, ми викоремили всі ці чотири групи термінів, а уже в межах вузькофахової клінічної термінології викоремили відповідні мікротерміносистеми. Однак вказані групи термінів та відповідні мікротерміносистеми не існують ізольовано: групи ніби «пронизують» мікротерміносистеми, що дозволяє говорити про стоматологічну терміносистему як інтегральне утворення, яке можна розглядати в різних площинних “перерізах”: сагітальному та аксіальному. Схематично зобразити такий поділ інтегрального утворення стоматологічної терміносистеми можна так, як зображено на рисунку (Рис. 3.5.1).

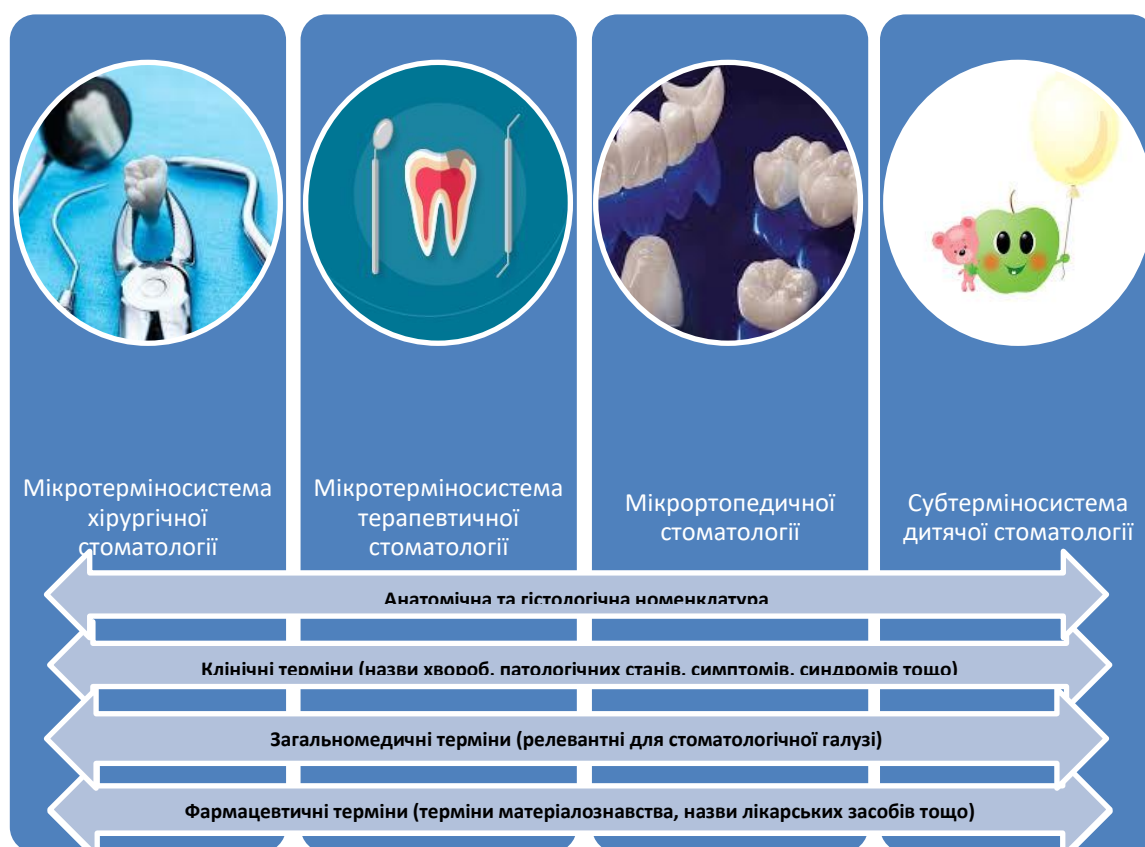

Рис. 3.5.1 “Сагітальний” та “аксіальний перерізи” стоматологічної терміносистеми.

Кожна мікротерміносистема відображує певну наукову класифікацію клінічних понять, прийняту у відповідній галузі, але разом з тим терміни з різних мікротерміносистем та груп, взаємодіючи один з одним, знаходяться в певних смислових відношеннях та зв'язках на рівні інтегральної терміносистеми.

Таким чином відображується двояка тенденція прогресу: подальша диференціація медичних наук, з одного боку, і їх взаємозумовленість та інтеграція – з іншого [Дев'ятко 2015, с. 320].

Надалі наша увага буде в переважній більшості зосереджена на клінічних термінах сучасної стоматологічної науки, яка належить до групи вузькофахових стоматологічних термінів, оскільки саме ця вона є найчисельнішою (за проведеними підрахунками на матеріалі вибірки, вузькоспеціалізовані терміни становлять 55% від загальної кількості термінолексем). Відповідно до структурних особливостей термінів, групу клінічної термінології в переважній більшості складають, окрім однокомпонентних, дво- та багатоконпонентні терміни, при чому переклад останніх становить суттєву складність в порівнянні з першими. З огляду на вищезазначене, необхідно з'ясувати, що ж являє собою багатоконпонентний термін.

У сучасній лінгвістиці багатоконпонентні терміни з різних точок зору визначають як “кількасловні термінологічні поєднання стійкого типу з субстантивним ядром і повнозначними компонентами в кількості два і більше” [Дроздова 1989, с. 1]. Будучи “семантично цілісними поєднаннями” [Кудрявцева 2010, с. 10], вони носять стійкий термінологічний характер, що свідчить про їх важливість і значну питому вагу в лексиконі терміносистеми стоматології. З урахуванням наявних визначень під багатоконпонентним терміном слід розуміти полілексемне термінологічне поєднання стійкого типу з числом роздільнооформлених повнозначних компонентів у кількості більше двох. Компонентом багатоконпонентного терміна (далі – БКТ) при цьому вважається однослівна лексема [Кудинова 2001, с. 59].

Для англійських багатокомпонентних термінів із типовим лівим розгортанням характерні залежні компоненти, які розташовуються зліва від основного компонента, для українських багатокомпонентних термінів, навпаки, властиве праве розгортання. Цей факт слід обов'язково враховувати під час перекладу багатокомпонентних термінів [Дев'ятко 2015, с. 320].

Помічено, що збільшення довжини БКТ відображує прагнення до точності вираження поняття, оскільки зі збільшенням кількості компонентів ступінь багатозначності терміна суттєво нівелюється [Борисова 2001, с. 208]. Та поряд з вирішенням проблеми однозначності терміна, неминуче виникає інша проблема: текст наукового стилю часто перевантажується подібними багатокомпонентними термінами, що аж ніяк не сприяє реалізації комунікативної функції тексту повною мірою. Саме тому багатокомпонентні терміни часто зумовлюють виникнення абревіатур, якими так часто рясніють медичні тексти.

Тенденція до абревіації у медичному науковому фаховому мовленні зумовлена можливостями вираження актуальних наукових понять в скороченій формі. Як правило, зрозумілі лише вузьким спеціалістам абревіатури функціонують виключно в межах однієї галузі знання, а тому їх переклад часто складає певні труднощі для перекладача-початківця. Так, наприклад, *GBR (guided bone regeneration)* – *HKP (направлена кісткова регенерація)*; *VEGF (Vascular Endothelial Growth Factor)* – *судинний ендотеліальний фактор росту*; *TNF (Tumor Necrosis Factor)* – *фактор некрозу пухлини* тощо.

Будь-яка система має певну організацію, тобто структуру цієї системи. Аналіз складних термінів показує, що в медичних наукових текстах часто домінують препозитивні атрибутивні термінологічні словосполучення. Вони утворюються шляхом поєднання ряду компонентів й інколи представляють труднощі для перекладу через значну кількість семантичних зв'язків між компонентами. Для подолання труднощів перекладу таких термінів-словосполучень велике значення має знання засобів їх перекладу рідною

мовою [Кобякова 2007, с. 29]. Найбільш поширеними є двокомпонентні терміни, переклад яких не викликає особливих труднощів в разі обізнаності перекладача з предметом перекладу. Вслід за Л. Шалаєвою, англійські двокомпонентні терміни поділяємо на дві групи (за типом міжкомпонентного зв'язку), кожна з яких характеризується набором певних термінотворчих моделей [Шалаєва 2014, с. 94]:

Перша модель двокомпонентних термінів (тип зв'язку в словосполученні: керування (обидва компоненти іменникові):

- N + N → *bone regeneration* – *регенерація кісткової тканини*, *tissue recession* – *рецесія м'яких тканин*.
- N + Prep. + N → *avulsion of a tooth* – *травматичний вивих зуба*.
- N's + N → *Carnoy's solution* – *розчин Карнуа*.
- abbr. + N → *GTR procedure* – *процедура направленої регенерації тканин*.

Друга модель двокомпонентних термінів (тип зв'язку в словосполученні: узгодження (один компонент іменниковий, другий – атрибутивний):

- A + N → *dental implant* – *імплантат дентальний*.
- Participle I + N → *releasing incision* – *послаблювальний розріз*.
- Participle II + N → *angulated abatment* – *кутовий абатмент*; *balanced anesthesia* – *комбіноване знеболення*.

Переклад вищезазначених моделей термінів, як вже зазначалося, не викликає особливих труднощів. Звернемо лише увагу на модель N + N, оскільки вона передбачає різні способи перекладу словосполучення українською мовою. В англійській мові перший компонент такого двокомпонентного терміна відіграє роль атрибутива. Під час перекладу українською мовою перший атрибутивний компонент перекладається [Шалаєва 2014, с. 94]:

- іменником в родовому відмінку (*treatment outcome* – *результат (чого?) лікування*).

- прикметником (*contact point* – контактний пункт).
- іменником з прийменником (*treatment response* – відповідь на терапію).

Вслід за Г. Шалаєвою виокремлюємо моделі **трикомпонентних термінів**, серед яких найчастіше зустрічаються в стоматологічних наукових текстах такі [Шалаєва 2014, с. 94]:

- (N + N) + N → *implant stability quotient* – показник стійкості імплантату.
- N + N + Prep. + N → *root submergence of tooth* – альвеолярне занурення кореня зуба.
- A + (N + N) → *guided bone regeneration* – направлена регенерація кісткової тканини.
- (N + V_{ed}) + N → *carrier-based obturation* – пломбування каналу гарячою гутаперчею на носієві;
- (N + V_{ing}) + N → *air-conditioning installation* – установка для кондиціонування повітря.
- (Num + N) + N → *three-quarter crown* – $\frac{3}{4}$ коронка.

Відповідно чотири- та п'ятикомпонентні термінологічні словосполучення будуються на основі моделей дво- та трикомпонентних термінів, що поєднуються найрізноманітнішими способами, наприклад: A + A + (N + Prep. + N) → *melanotic neuroectodermal tumour of infancy* – нейроектодермальна меланома раннього віку.

Під час семантизації нових невідомих термінів вокабулярію стоматології виведення значення терміна відбувається на основі його внутрішньої структури або контексту. Знання значень терміноелементів або компонентів БКТ сприяє семантизації терміна в цілому, а “наявність певної понятійної бази й широкий світогляд також стимулюють процес виведення значення термінів” [Мельник 2005, с. 22].

Отож, щоб обрати еквівалентний варіант перекладу терміна, необхідно володіти мовною інтуїцією, стоматологічною термінологією вхідною та вихідною мовами, добре розумітися у відповідній галузі медицини. Зокрема, у

нашому випадку необхідно володіти теоретичними основами стоматології. Останнього досягнути перекладачеві з філологічною освітою досить непросто, особливо якщо в науковому тексті висвітлюється досить специфічна стоматологічна тема. Таким чином, лінгвістичні-перекладачеві конче необхідно використовувати у своїй роботі не лише довідкову медичну літературу, підручники й посібники з відповідної галузі, спеціалізовані медичні тлумачні та перекладні словники та пошукові системи Інтернету, але й тісно співпрацювати з фахівцями відповідної медичної галузі. Така перекладацька діяльність в тандемі є майже завжди запорукою якісного та еквівалентного перекладу.

Наприклад, мірилом якості перекладу може бути точне та однозначне розуміння тексту в усіх деталях фахівцем-стоматологом та сприймання ним тексту як такого, що не був перекладений, а написаний мовою перекладу.

Ще раз підсумуємо, що найбільш важкими для перекладу є багатоконпонентні термінологічні словосполучення, тому що вони потребують визначення внутрішніх смислових зв'язків між компонентами [Дев'ятко 2015, с. 320]

Погоджуючись із Г. Шалаєвою, **батокомпонентні терміни-словосполучення** умовно класифікуємо на три групи за типами міжкомпонентного зв'язку [Шалаєва 2014, с. 94]:

1) терміни-словосполучення з послідовним підпорядкуванням, де кожен компонент є головним по відношенню до наступного: А + Б + В, наприклад: *oral mucosa diseases – захворювання слизової оболонки порожнини рота.*

2) терміни-словосполучення з паралельним зв'язком, в яких усі компоненти співвідносяться безпосередньо з головним словом термінологічного словосполучення: (А + Б+ ... + n) + Г, наприклад: *occlusal vertical dimension – вертикальна міжоклюзійна відстань.*

3) терміни-словосполучення зі змішаним типом міжкомпонентного зв'язку: (А + ((Б + В)+ Г)+ Д, наприклад: *Nevoid Basal Cell Carcinoma Syndrome*

(NBCCS) – синдром невоїдної базальноклітинної карциноми / синдром Горлін-Гольца.

Очевидно, що модель змішаного типу може варіювати досить істотно. Варто зазначити, що терміни-словосполучення, що складаються з п'яти і більше компонентів, мають тільки змішаний міжкомпонентний зв'язок.

Таким чином, перекласти багатоконпонентний термін, що складається з чотирьох, п'яти і більше компонентів, означає:

- встановити міжкомпонентні зв'язки в межах БКТ та виокремити базові одно-, дво- чи трикомпонентні терміни.
- виявити головний компонент – ядро БКТ та перекласти його.
- перекласти усі виокремлені в межах БКТ базові терміни, що знаходяться з основним компонентом у відношеннях семантичної зв'язаності, спираючись на контекст та враховуючи особливості термінології відповідної медичної науки.
- виконати власне переклад багатоконпонентного терміна (найчастіше переклад відбувається справа-наліво, починаючи з головного компонента, з урахуванням узгодження попередньо перекладених базових одиниць).
- перевірити правильність виконаного перекладу за допомогою словників, довідкової літератури чи пошукових систем Інтернету, аби впевнитись, що у фаховому медичному середовищі такий термін дійсно існує [Дев'ятко 2015, с. 320].

Таким чином, переклад багатоконпонентних термінів – процес складний, багаторівневий і вимагає неабиякого професіоналізму перекладача та обізнаності в галузі медицини, зокрема в стоматології. Виконання відповідного структурного аналізу термінологічного словосполучення, співпраця з фахівцями в галузі медицини та розуміння матеріалу, що перекладається, є одними з ключових підвалин якісного та еквівалентного перекладу термінів медичних текстів стоматологічного спрямування.

3.6. Особливості англо-українського перекладу стоматологічної термінологіки

Важливим чинником поповнення термінологічної лексики є переклад [Galinski, Budin 1993], оскільки в процесі перекладу наукової літератури часто формуються та поширюються еквіваленти термінологічних одиниць, які в певній точці часу наявні в одній мові і відсутні в іншій. Таким чином, розгляд особливостей англо-українського перекладу стоматологічних термінів є важливим питанням в аспекті укладання тлумачно-перекладного словника стоматологічних термінів.

У міжнародному медичному фаховому спілкуванні домінує англійська мова, тому проблема адекватного та еквівалентного англійсько-українського перекладу стоматологічних текстів, зокрема й термінів, постає досить гостро. Точний та еквівалентний переклад термінів, який забезпечує належну інформативність, змістову наповненість та відповідність нормам вихідної мови і стандартам фахового мовлення є важливим компонентом передачі форми та змісту стоматологічного тексту засобами іншої мови. Увага до деталей та вдумливий переклад стоматологічних текстів можуть суттєво впливати на перебіг терапевтичних заходів, від яких почасти залежить здоров'я людини, тому помилки перекладацькі помилки можуть коштувати надто дорого. Аналогічне твердження є справедливим і по відношенню до перекладу інших медичних текстів. Таким чином, медичний перекладач має усвідомлювати всю відповідальність, яка настає для нього тієї ж хвилини, коли він сідає за виконання перекладу такої тематики.

Переклад спеціалізованих стоматологічних текстів є досить складним процесом, оскільки біомедичні концепти лексикалізуються в рамках таких текстів у вигляді термінів для найменування тих чи інших понять, явищ дійсності чи процесів. З огляду на це, фундаментальною ознакою спеціалізованого стоматологічного тексту є наявність спеціальних стоматологічних термінів, яка визначає ступінь “науковості” такого тексту.

Терміни в спеціалізованому стоматологічному тексті є своєрідними маркерами біомедичної спрямованості тексту і несуть підвищене змістове навантаження. Як і кожен текст наукового чи науково-популярного стилю, стоматологічні тексти характеризуються істотною наповненістю термінами (за наведеними в попередньому розділі обрахунками, коефіцієнт термінонасиченості спеціалізованого стоматологічного тексту може сягати 30-33%, див. також Таблиці 1.6.1 та 1.6.2). Ось чому точний та еквівалентний переклад термінів у медицині, зокрема й стоматології, – одне з найважливіших завдань.

У мові оригіналу (МО) та мові перекладу (МП) процеси термінотворення, запозичення термінів та певні лінгвальні особливості лексикалізації медичних концептів часто суттєво відрізняються, що ускладнює перекладацький процес в розрізі забезпечення еквівалентності перекладу стоматологічних термінів. Ускладнюють перекладацький процес такі явища, як “міжмовна термінологічна варіативність, яку ми визначаємо, виходячи з видозміни спільної семантичної або формальної ознаки стоматологічного концепту; наявність у спеціалізованому тексті кількох лексичних одиниць-термінів, що мають варіативну форму, проте позначають одне й те саме поняття, наявність “хибних друзів перекладача” тощо [Поворознюк 2017, с.67].

Деякі медичні терміни, що мають одне джерело походження й на перший погляд не відрізняються за формою, здобувають у контекстах різних медичних галузей різне значення. У таких випадках перекладач повинен уміти розгледіти підступність перекладу й звернутися за консультацією до медичних фахівців або до спеціалізованих довідкових матеріалів. Інакше кажучи, без глибоких знань в галузі медицини виконати адекватний та еквівалентний переклад досить складно, а часто й взагалі неможливо. Так чи інакше спрацьовує один із ключових принципів перекладацької діяльності, який говорить, що “без знання предмету перекладу неможливо виконати якісний та еквівалентний переклад” [Комиссаров 1990].

Отже, успішний переклад спеціалізованої стоматологічної термінології уможлиблюється завдяки досконалому володінню МО та МП, предметом перекладу та теорією перекладу, а також шляхом застосування перекладацьких стратегій і тактик.

Перекладацька стратегія матеріалізується у вигляді послідовності перекладацьких дій, розроблених на основі загальних підходів до перекладу термінів у залежності від жанрово-стилістичних особливостей тексту, в якому вони містяться, в залежності від особливостей та інформаційних потреб цільової аудиторії такого спеціалізованого тексту.

Тактики медичного перекладу – це “комплекс систематизованих перекладацьких операцій, що застосовуються задля реалізації перекладацької стратегії й досягнення мети медичного перекладу” [Поворознюк 2017, с.67]. До тактик медичного перекладу ми відносимо застосування **прямих повних відповідників** (еквівалентів) біомедичних понять оригінального тексту, а також перекладацьких **трансформацій** (замін, додавань і вилучень), про що мова піде нижче.

У процесі перекладу труднощі іноді виникають через існування омонімічних термінів, лексичних елементів, тотожних за формою, але досить відмінних за значенням. Зрозуміло, що значною мірою характер значень таких омонімічних термінів визначається належністю тексту оригінала до тієї чи іншої галузі науки і техніки та конкретною тематикою.

Наприклад, у медицині термін *separation* має два значення: одне ширше, загальномедичне “розділення, розшарування, процес розбирання на частини”, а інше – вузьке, стоматологічне: “спеціальне розсування сусідніх зубів”. В процесі перекладу тексту з англійської українською мовою можливий неправильний переклад терміна *separation* у тому випадку, коли вузький та широкий контексти не дозволяють точно визначити, у якому із зазначених значень вжитий термін *separation* (омоніми за денотатом) [Дев’ятко 2016, с. 328].

Крім зазначеного виду омонімії стоматологічних термінів, коли одне значення ширше іншого, існують ще такі види термінологічної омонімії:

1) одна й та ж форма має різне значення у різних галузях науки (наприклад, *mouth* в терміносистемі політехніки означає *вхідний отвір*, в географії – *гирло ріки*, а в стоматології *ротова порожнина*; *post* в терміносистемі політехніки означає *стовп, підпора, опора*, а в стоматологічній терміносистемі – *штифт* (омоніми за сигніфікатом).

2) одна й та ж форма слова має різні значення навіть у різних підгалузях медицини (наприклад, *adhesion* у стоматології – *адгезія, зчеплення*, а в галузі хірургії цей термін перекладається як *заживання, рубцеве зрощення, післяопераційні спайки*) (омоніми за сигніфікатом).

Залежно від характеру одиниць вихідної мови виокремлюють лексичні та граматичні перекладацькі трансформації. Крім того, існують також комплексні лексико-граматичні трансформації, в яких перетворення зачіпають або й лексичні, і граматичні одиниці оригіналу одночасно, або ж є міжрівневими, тобто здійснюють перехід від лексичних одиниць до граматичних і навпаки.

Під час укладання словника найчастіше послуговуємося лексичними перекладацькими трансформаціями, що являють собою певні перетворення, за допомогою яких можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу [Комиссаров 1990, с.172; Панько 1994, с. 78].

Основні типи лексичних трансформацій, що застосовуються в процесі перекладу з однієї мови іншою, передбачають такі прийоми та способи перекладу:

- перекладацьке транскрибування та транслітерацію;
- калькування.
- лексико-семантичні заміни (конкретизацію, генералізацію, модуляцію).

До комплексних лексико-граматичних трансформацій належать антонімічний переклад, експлікація (описовий переклад) та компенсація [Комиссаров 1990, с.172; Панько 1994, с. 78].

Враховуючи викладене вище та особливості вузькоспеціального стоматологічного тексту та його термінів, можна виділити такі основні способи та прийоми їх перекладу:

1) транскодування (транскрипція, транслітерація): (*pinlay* – *пінлей*, *abutment* – *абатмент*).

2) калькування (семантична калька: *smear layer* – *змазаний шар*, *glide path* – “*коврова доріжка*”).

3) переклад варіативним відповідником (*post* – *опора*, *post* – *штифт*);

4) переклад еквівалентом (*molar* – *корінний зуб*);

5) описовий переклад (*scaling* – *знімання зубних відкладень*).

У будь-якому випадку переклад медичних термінів вимагає від перекладача достатнього рівня освіченості у відповідній галузі знань та чіткого дотримання норм української мови. Найбільш прийнятними для функціонування в медичній терміносистемі вважаються ті слова, які визнані більшістю спеціалістів, зрозумілі всім та адекватно відображують суть явища чи предмета. Сміслові значення терміна лише тоді стає всезагальним надбанням, коли воно зафіксоване за допомогою чіткого терміна, не передбачає різних тлумачень, є простим та однозначним [Кучеренко 2004, с. 45].

Спеціалізований медичний переклад за умови його розгляду як засобу міжкультурної комунікації детермінується не лише лінгвістичними, а й екстралінгвістичними чинниками. Уся справа в тому, що іншомовні лексеми часто позначають етноспецифічні концепти біомедичної культури. Коли ми говоримо про елементи культури в їхньому зв'язку з проблемами перекладу, то найчастіше маємо на увазі “галузь екстралінгвістичних понять, різних явищ або подій, які наявні в тій чи іншій лінгвокультурній біомедичній спільноті” [Поворознюк 2017, с. 127]. За словами теоретика перекладознавства Ю. Найди,

немає таких мов, які б сегментували позамовну дійсність ідентично. Вчений справедливо зауважує, що необхідно визнавати невід’ємний зв’язок мови із культурою [Найда 1974, с. 115]. Як зазначає О. Селіванова, “своєрідними виразниками національної специфіки лінгвокультурної спільноти є міжмовні лексичні лакуни, що ускладнюють переклад текстів і сприйняття їх іншокультурними реципієнтами через брак в одній мові порівняно з іншою певних відповідників мовних одиниць різних рівнів, позначень понять, категорій, асоціативних реакцій, а також паравербальних засобів мовлення” [Селіванова 2011, с. 321].

Особливо культуроспецифічність виявляється в художньому, публіцистичному, розмовному стилях, де досить виразно прослідковуються не лише лексичні чи семантичні, але й концептуальні та абсолютні лакуни на позначення окремих ситуацій чи реалій. І це цілком виправдано, оскільки саме такі стилі в рамках вітчизняного підходу, є виразниками етнокультурних “варіантів” вербальної та невербальної поведінки мовців або ж, відповідно до концепції зарубіжних дослідників, носіями механізмів лінгвістичних та культурних універсалій [Hale 1975, с. 138].

Враховуючи глобальність наукового медичного знання, яке є загальнолюдським надбанням, характеристика культуроспецифічності стоматологічних наукових текстів дещо нівелюється [Дев’ятко 2017, с. 45]. Це можна пояснити такими процесами, що характерні саме для вузькоспеціалізованих медичних, у тому числі й стоматологічних, текстів:

- високий ступінь інтернаціоналізації медичної термінології (пояснюється величезним впливом грецької та латинської мов) з урахуванням звукової та морфологічної системи української мови (*амелобластома, екструзія, гіпосалівація, бацила, вакцина, лімфа* і т.д.).

- наявність запозичень із західноєвропейських мов (з англійської мови: *абатмент, кліренс, стент, атачмен, вінір, синус-ліфтинг, праймер*; з французької мови: *дренаж, кюретаж*; з німецької мови: *бюгель, штифт, кофердам, шпатель, бор, шприц*; з італійської *пелагра*).

- стрімке розширення міжнародних зв'язків у галузі стоматології.

Усі вищезазначені процеси позитивно впливають на систематизацію, стандартизацію й уніфікування мови стоматології та дозволяють перекладачеві виконувати якісний переклад із використанням взаємно-однозначних українських відповідників іншомовного походження.

Однак слід зазначити, що хоч і не досить часто, проте на практиці в процесі перекладу медичної термінології доводиться іноді натрапляти на такі поняття, для яких досить складно відшукати власне український еквівалент. Існують різні класифікації таких культурно-детермінованих мовних одиниць. Так, В. Карасик вирізняє такі типи лексики: 1) лексика, що виражає специфічний досвід народу: *business area (in dental offices)* – проміжна зона між рецепцією та власне кабінетом стоматолога, де рецепційна медсестра виконує свої посадові обов'язки; 2) лексика зі слабо вираженими етноспецифічними характеристиками: *contract dental professional* – стоматолог, з яким укладено угоду на лікування; 3) лексика, що має універсальний характер для людства: *squamous cell carcinoma* – плоскоклітинний рак, *anterior teeth* – передні зуби [Карасик 2002, с. 129].

Найчастіше під час перекладу текстів стоматологічної спрямованості ми маємо справу з лексикою зі слабо вираженими етноспецифічними характеристиками, коли відсутній збіг відповідників за частотністю вживання, поширенням та сполучуваністю; та лексикою, що має універсальний для людства характер.

Слід одразу ж зазначити, що по відношенню до лексики, що виражає специфічний досвід народу, ми не будемо вживати термінів “безеквівалентна лексика”, або ж “абсолютні лакуни”, бо вважаємо, що це не відобразатиме реальний стан речей, оскільки термін “безеквівалентна лексика”, за словами відомого теоретика перекладу Л. Бархударова, вживається на позначання лексичних одиниць, які не мають повних, часткових чи описових відповідників серед лексичних одиниць іншої мови [Бархударов 1975, с. 87]. У рамках медичної термінології брак певного терміна/терміносполучення в

мові майже ніколи не свідчить про те, що в цій мові немає відповідного поняття чи концепту; він може бути імпліцитно наявний в національній мові. З цього приводу справедливо зазначав Ю. Найда, зауважуючи, що “немає таких мов, які б ідентично сегментували позамовний простір”, і саме з цієї причини нам іноді доводиться мати справу з етноспецифічними особливостями перекладу стоматологічних термінів [Найда 1974, с. 115].

Як відомо, у науковому тексті термін необхідно перекладати терміном, тому в арсеналі перекладача є кілька шляхів розв’язання культуроспецифічної проблеми перекладу медичної термінології:

- запозичення терміна з вихідної мови (транскрипція): *scaling* – *скейлинг* (знімання зубних відкладень).

- створення терміна з використанням засобів перекладацьких трансформацій та з врахуванням фонетичної та граматичної системи української мови (калькивання, неологізми, простий термін з похідною основою та ін.): *periimplantitis* – *періімплантит*; *aclusion* – *порушення прикусу*).

- термінологізація (присвоєння загальномовній одиниці статусу терміна): *jacket crown* – *жакетна коронка*.

- описовий переклад (визначення терміна вихідної мови шляхом розлогого опису): *probing* – *вимірювання глибини зубоясенних кишень*.

- наближений переклад (з метою номінації реалії мовою перекладу підшуковується поняття, що, хоч і не збігається з вихідним поняттям, проте має з ним суттєву семантичну подібність): *dispensary* – *аптека*; *амбулаторія*, *диспансер*.

- конкретизація або генералізація (для заповнення лакуни використовується гіпонім замість гіпероніма або навпаки: *infirmary* – *лазарет*, *лікарня* (використовується гіперонім “лікарня”, оскільки в українських реаліях немає такого терміна, який би позначав таку реалію як “невелика лікарня в структурі закладу нелікарняного типу (коледжі, університеті тощо)” [Дев’ятко 2017, с. 45].

Ясна річ, що використовувати зазначені прийоми слід із ретельним урахуванням контексту та з огляду на дефініцію терміна засобами вихідної мови. Так, до прикладу, візьмемо знову ж таки лексему *infirmary*. В словнику *The American Heritage Medical Dictionary* зазначається дефініція: *a place for the care of the infirm, sick, or injured, especially a small hospital or dispensary in an institution.* – Невеликий лікарняний заклад для догляду за недужими, хворими чи травмованими в певній організації чи установі нелікарняного типу (в коледжі, університеті, буцегарні) [*the American Heritage Medical Dictionary*: ел. ресурс]. Ясна річ, що український відповідник “лікарня” є гіперонімом до терміна *infirmary*, а вже в залежності від контексту *infirmary* можна передати також і термінами-гіпонімами типу *амбулаторія, ізолятор, лазарет, санчастина, польовий госпіталь (для військових формувань)* тощо. Уся справа в тому, що в фокусі свідомості носіїв англійської мови було поняття “невеликий лікувальний заклад в структурі будь-якої немедичної установи”, а ось у мовній картині світу носіїв української мови такого поняття не виявилось, через що і з’явилася лексична лакуна [Дев’ятко 2017, с. 46].

Або ж візьмемо до прикладу термін *dispensary*. У словнику *Medical Dictionary for the Health Professions and Nursing (2012)* подаються аж три дефініції вказаного терміна:

1. *Кабінет лікаря, де надаються лікарські засоби пацієнтам.*
2. *Кабінет фармацевта лікарні, де лікарські засоби відпускаються за рецептом лікаря.*
3. *Амбулаторне відділення в лікарні.*

Ясна річ, такої лексеми, яка б вміщувала всю зазначену сукупність значень, в українській мові немає. Не дивно, що в перекладному словнику знаходимо такі відповідники: 1. *аптека*; 2. *амбулаторія, диспансер*.

Отже, іноді терміни медичних текстів можуть мати етнокультурне маркування, на яке слід звертати увагу під час перекладу, особливо якщо це пов’язано з реаліями, які відображують систему охорони здоров’я іншої держави, ієрархію наукових ступенів, посад та ін. Саме такий шар медичної

термінології зазнає більшого впливу культуроспецифічних особливостей кожної мови. Так, наприклад, словосполучення *day centre*, *halfway house* також не мають еквівалентів в українській мові, але в першому випадку відсутня аналогічна інституція в сучасних українських реаліях, а в другому – наявна. У такому випадку цілком виправданим буде описовий переклад: *day centre* – *центр денного перебування (заклад для допомоги людям з обмеженими можливостями, людям літнього віку та іншим соціально незахищеним верствам населення)*, *halfway house* – *реабілітаційний центр (для соціально неблагонадійних верств населення: наркоманів, алкоголіків, колишніх в'язнів, психічно хворих, які пройшли курс лікування тощо)*.

Як вже зазначалося вище, феномен лакуарності тяжіє до тих реалій об'єктивного світу, де значний вплив мають культуроспецифічні особливості та особливості устрою життя. Так, переклад терміна *nurse practitioner* викликатиме у перекладача сумніви, бо в структурі медичної освіти в Україні та країнах СНД відсутня еквівалентна кваліфікація. З метою забезпечення адекватного перекладу, максимально наближеного до еквівалентного, слід звернутися по дефініцію до словників вихідної мови, після чого описово сформулювати переклад: *медсестра-практик вищої кваліфікації з правом самостійної первинної лікарської практики*; наближений переклад: *фельдшер* [Дев'ятко 2017, с. 47].

Якісний та еквівалентний переклад та успішна міжкультурна наукова комунікація в галузі стоматології можливі лише в разі розуміння не тільки вузькоспеціальних термінів, але й наукових понять, які стоять за ними, та цілої концептосфери носіїв вихідної мови. Для того, щоб зрозуміти значення термінів та адекватно їх перекласти, потрібно знати не тільки дефініцію термінолексми вихідною мовою, але і якомога більше про те, що стоїть за цим словом, про його місце і функції в тих реаліях, де вихідна мова використовується як реальний засіб спілкування. Так, лакуни як базові елементи національної специфіки лінгвокультурної спільноти, що ускладнюють переклад текстів іншою мовою, становлять певні труднощі в

роботі перекладача, проте існує ціла низка способів та прийомів, за допомогою яких можна ефективно розв'язувати проблеми перекладу етноспецифічно маркованої термінології в медичному науковому тексті та забезпечувати якісний, максимально наближений до еквівалентного переклад. Крім того, варто пам'ятати, що кількість лексичних лакун в стоматологічному тексті часто прямо пропорційно залежить від його тяжіння до позанаукових реалій, а також лакунарність частіше прослідковується в тих шарах медичної лексики, які зазнають суттєвого впливу етнокультурних особливостей [Дев'ятко 2017, с. 47].

Також вбачаємо необхідними подальші дослідження в розрізі стратегій перекладацької роботи з лакунами, оскільки це дозволить спростити діяльність перекладача та виробити відповідну тактику, яка забезпечить якісний та еквівалентний переклад медичних наукових текстів, а також забезпечить максимальну ефективність та плідність міжкультурної комунікації в галузі стоматології.

Висновки до 3 розділу

В рамках структурно-семантичного розгляду англійських та українських стоматологічних термінів застосування тезаурусного підходу дозволило системно їх дослідити та вибудувати відповідну терміносистему, що включає вузькоспеціальні, загальномедичні терміни, анатомічну номенклатуру та терміни фармацевтичного спрямування. Вузькоспеціальні терміни вважаємо за доцільне згрупувати в мікротерміносистеми відповідно до спеціалізацій стоматологічної науки: хірургічної, терапевтичної, ортопедичної, дитячої стоматології та стоматології для спеціальних цілей, в кожній з яких виокремити *лексико-тематичні групи* термінів. На нашу, думку, такий підхід дозволить вибудувати чітку терміносистему стоматології.

Польове конструювання семантичного простору стоматологічної термінології є інструментом ядроно-периферійного структурування терміносистеми, при цьому семантична будова детермінується не за ознакою релевантності, а за ‘принципом градування’ – від високого ступеня детермінованості виявлення ознак в центрі до явищ із високим рівнем варіативності на периферії. Ядром термінополя ‘стоматологія’ є терміноодиниці, що позначають родові поняття, для яких характерне найбільше функціональне навантаження: *стоматолог, стоматологічна клініка, зуболікування, стоматологічний пацієнт, одонтологія, ортодонція, ендодонція, імплантологія, стоматологічна ортопедія, дитяча стоматологія, гігієна порожнини рота* тощо. До ближньої периферії польової структури терміносистеми стоматології уналежнюємо загальнономедичні терміни, анатомічну номенклатуру, біомедичні терміни (*артерія, терапія*), а зону крайньої периферії утворюватимуть загальнонаукові терміни та терміни суміжних зі стоматологією дисциплін (*класифікація, мінералізація, фторування, ортофосфорна кислота* тощо).

Терміни ядроної зони становлять 55% від усієї множини вибірки реєстрових терміноодиниць; загальнономедичні терміни ближньої периферії – 25% й анатомічна номенклатура ближньої периферії – 11%; терміни фармацевтичного спрямування та терміни суміжних наук утворюють крайню периферійну зону та складають 9%.

Враховуючи англо-український напрям перекладу термінів в контексті лексикографічного відтворення терміносистеми, виокремлюємо такі основні способи та прийоми перекладу стоматологічних термінів: транскодування (транскрипція, транслітерація); калькування (семантична калька: *smear layer* – *змазаний шар, glide path* – “коврова доріжка”); переклад варіативним відповідником (*post – опора, post – штифт*); переклад еквівалентом (*molar* – *корінний зуб*); описовий переклад (*scaling* – *знімання зубних відкладень*).

Уточнення класифікації способів творення стоматологічних термінів є інструментом для конструювання типології стоматологічних термінів за їх

термінотворчими характеристиками (морфологічні способи творення (афіксація, безафіксні способи, осново- та словоскладання, аббревіація); синтаксичні способи (утворення стійких дво- та багатокомпонентних терміносполучень), семантичні способи (звуження значення загальноживаних слів; метафора та метонімія, епонімія), запозичення термінів з інших мов, морфолого-синтаксичний спосіб. Такий підхід дозволяє проаналізувати терміносистему стоматології з погляду на її термінотворчі характеристики та відобразити їх в ході лексикографічного відтворення вузькофахової терміносистеми.

З огляду на морфологічні та словотвірні особливості стоматологічної терміносистеми виокремлюємо такі групи термінів: кореневі терміни з непохідною основою (*корінь, зуб, щелепа, ясна*); терміни з похідною основою (*алотрансплантація, альвеоліт*); складні, або терміни-композиції: (*апекслокатор, скронéво-нижньощéлеповий, пульпоекстрактор*); та юкстапозити (*стоматолог-хірург, лікар-ортопед, вкладка-онлей*); складені (двокомпонентні: *альвеола зубна, розчин Карнуа*; та багатокомпонентні: *апарат незнімний ортодонтичний, тонкоголкова аспіраційна біопсія*); терміни-аббревіатури (*PDGF – тромбоцитарний фактор росту*).

В науковій англійській стоматологічній літературі, окрім однокомпонентних термінолексем, поширеними є дво- та багатокомпонентні терміни, переклад яких засобами української мови є найскладнішим і передбачає такі кроки: 1) встановити міжкомпонентні зв'язки в термінологічному словосполученні та виокремити в ньому базові одно-, дво- чи трикомпонентні терміни; 2) виявити головний компонент – ядро терміна-словосполучення та перекласти його; 3) перекласти усі виокремлені в межах багатокомпонентного терміна базові терміни, що перебувають з основним компонентом у відношеннях семантичної зв'язаності, спираючись на контекст; 4) виконати переклад багатокомпонентного терміна, починаючи з головного компонента, з урахуванням узгодження попередньо перекладених базових терміноодиниць; 5) перевірити правильність виконаного перекладу за

допомогою словників, довідкової літератури чи пошукових систем. Отже, запропоноване тезаурусне моделювання терміносистеми, її польове конструювання та класифікація термінів за їх дериваційними й словотворчими характеристиками уможлиблюють лексикографічне відтворення терміносистеми, засноване на принципах системності, з урахуванням структурно-семантичних зв'язків та відношень .

Основні наукові результати розділу 3 опубліковані у таких працях автора: [47, 48, 49, 238].

РОЗДІЛ 4

АВТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ УКЛАДАННЯ БАГАТОМОВНОГО ТЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

4.1. Передумови укладання англо-українського тлумачного словника стоматологічних термінів

Сучасні тенденції до розширення міжкультурної комунікації в галузі медицини вимагають надійних засобів та способів передачі інформації. Як зазначає Є. Гороть, “традиційно інформаційні потоки реалізуються в мові, оскільки саме слово як онтологічна константа цивілізації дає змогу пізнати людину й вербалізовий простір різних народів. Цьому сприяє, передусім, створення словників, які акумулюють духовний досвід та знання” [Гороть, с. 212].

Одним із найдавніших видів лінгвістичної діяльності людства є лексикографічна робота. Процес укладання словників є безперервним, оскільки “мова як жива динамічна система постійно змінюється і розвивається, а тому вдосконалення змісту словників, їх внутрішньої будови, механізмів укладання також триває постійно, оскільки кожна наступна генерація користувачів висуває свої вимоги до словників, які б максимально відповідали їх потребам, умовам життя та спілкування” [Гороть, с. 212].

Сьогодні питання унормування галузевих терміносистем все більше цікавить лінгвістів та фахівців різних галузей. Така тенденція є цілком виправданою, особливо в контексті нагромадження великої кількості термінів. Свідченням такої особливої уваги до медичної термінології є укладання відповідних словників – орфографічних, тлумачних, енциклопедичних, перекладних тощо, бо саме словник, як справедливо зазначає Н. Місник, є “джерелом систематизації та унормування галузевої термінології” [Місник 1997, с. 197].

Беручись до справи впорядкування термінології, слід пам'ятати, що функціональне призначення терміна – це стисло, точно й однозначно виразити наукове поняття. Для успішної імплементації всіх функцій термін має характеризуватися низкою чітко визначених ознак та відповідати певним вимогам, які були детально описані в розділі 1. Деякі з вимог до терміна, на жаль, існують лише в теорії, але, безумовно, під час укладання відповідного тлумачно-перекладного словника стоматологічних термінів та перекладу термінології з англійської українською мовою слід максимально дотримуватися вказаних вимог, аби забезпечити еквівалентність перекладу спеціальних термінів та наукового тексту в цілому.

В сучасній теорії термінознавства питання упорядкування термінологічної лексики розв'язують кількома шляхами [Булик-Верхола 2014, с. 32]:

- формальний (головним показником є кількісний).
- консервативний (збереження термінології в такому вигляді, якого вона набула за радянських часів);
- етнографічний (відродження національної термінології періоду “золотого десятиріччя” (20 – початку 30-х років ХХ ст.).
- інтернаціональний (відстоювання ідеї про доцільність значної кількості іншомовних запозичень, зокрема з англійської мови).
- поміркований (підтримування оптимального балансу між запозиченою та власне українською термінологією з урахуванням історичних, національних та інших чинників).

На нашу думку, оптимальним є поміркований шлях, оскільки в ньому враховуються різні чинники формування термінології і ймовірність дисбалансу в процесах впорядкування суттєво мінімізується.

У справі формулювання, доповнення та уточнення концептуальних засад термінотворення вагому роль відіграють численні семінари, науково-практичні конференції, які вже стали традиційними. Зокрема, такими є міжнародні наукові конференції “Українська термінологія і сучасність”, що

систематично проводяться в Інституті української мови НАН України; “Проблеми української науково-технічної термінології” на базі НУ “Львівська політехніка”, що проводиться ТК СНТТ, про яку йшлося вище.

Так, за час незалежності нашої держави було укладено понад 30 словників медичної термінології, зокрема з них лише два – словники стоматологічної термінології “Русско-украинско-латинский словарь медицинских терминов. Оториноларингология, стоматология” під ред. В. Коляденко, Ю. Шаніна (1993) обсягом 86 сторінок та . “Стоматологічний російсько-латинсько-український словник” С. Мушака та С. Нечая (2004) обсягом 62 сторінки, не рахуючи глосарії для внутрішнього користування, які видаються силами викладацьких складів кафедр стоматології.

Розуміння важливості формування термінологічної компетенції майбутніх лікарів-стоматологів, перекладачів у галузі медицини та стоматології у світлі домінування англійської мови як провідного засобу міжнародної фахової комунікації спонукало нас до укладання “Англо-українського тлумачного словника стоматологічних термінів”.

Крім того, важливими прагматичними аспектами, які детермінували концепцію зазначеної праці, виявилися саме проблеми перекладацької діяльності. Так, забезпечити якісний переклад текстів стоматологічного спрямування буде значно простіше в разі виконання таких завдань:

- систематизація та уніфікація стоматологічної термінології, забезпечення її відповідності чинним нормам цільової мови.
- забезпечення лексичної еквівалентності перекладних відповідників.
- контроль якості перекладу.
- читабельність й ідентична інформативність готового тексту та відсутність ефекту “перекладної мови”.

З огляду на викладене вище та у зв’язку з проблемами русифікації стоматологічної термінології ідея укладання зазначеного перекладного словника визрівала давно і мусила віднайти своє втілення, аби певною мірою

задовольнити запити сучасного суспільства на “україномовність” фахової підготовки та професійної діяльності стоматологів.

Отже, можемо виокремити лінгвістичні та екстралінгвістичні причини укладання англо-українського тлумачного словника стоматологічних термінів:

1) лінгвістичні:

- проблема багатозначності та синонімії.
- необхідність унормування та впорядкування термінології.
- проблема стандартизації термінів.
- відновлення термінологічної спадщини.
- проблеми добору українських еквівалентів під час перекладу наукових текстів стоматологічної тематики.

- необхідність систематизації наявних робочих глосаріїв стоматологічних термінів та необхідність їх інтеграції в САТ-програми.

- потреба у фасилітації перекладацького процесу в галузі стоматології із застосуванням прийому морфемного розбору термінів.

- відсутність перекладного тлумачного словника стоматологічних термінів на теренах України та за її межами.

2) екстралінгвістичні:

- зростання співпраці України з іншими країнами в стоматологічній галузі та посилення ролі англійської мови в сфері медичного комунікування в контексті процесів глобалізації.

- засвоювання новітніх методів і засобів терапії, обладнання, матеріалів тощо;

- необхідність розвитку україномовної компетенції фахівців в галузі медицини та стоматології.

Зазначений словник за своєю структурою та концепцією відповідатиме основним вимогам, які висуваються до навчальних термінологічних словників: у ньому подається фонетична транскрипція англійських реєстрових термінів, українські перекладні відповідники із зазначенням синонімічних

термінологічних одиниць, при чому зазначається як власне український відповідник, так і запозичений іншомовний еквівалент, а також з метою окреслення семантичного значення термінів на позначення реалій, понять, предметів та явищ в галузі стоматології подається їх дефініція.

Основними одиницями в словнику є одно- та багатокомпонентні терміни, за моделями яких презентується як анатомічна номенклатура (англійські відповідники наведені за виданням “Terminologia Anatomica. International Anatomical Terminology. FCAT” (1998), а українські відповідники за виданням “Міжнародна анатомічна термінологія (латинські, українські, російські та англійські еквіваленти)” під ред. В. Черкасова (2010)), так і клінічна термінологія, зокрема назви більшості нозологічних форм, зафіксованих у Міжнародній статистичній класифікації хвороб 10-го перегляду (МКХ-10) та Міжнародній класифікації стоматологічних хвороб (МКХ-С), що створена на основі МКХ-10, галузевих стандартів, наукової та навчальної літератури [Беляєва 2016, с. 4]. Фіксація в словнику не лише однокомпонентних термінологічних одиниць, а й терміносполучень, дозволяє відобразити синтагматичні зв'язки в стоматологічній терміносистемі, що уможливорює імплементацію дидактичної мети словника.

Англо-український тлумачний словник стоматологічних термінів дозволить вирішити проблему упорядкування спеціальної термінолексики з її розвиненим апаратом лексико-семантичних взаємозв'язків. Словник є тим інструментом, який не лише здатен зафіксувати впорядковану терміносистему, але й допоможе визначити всі її переваги та недоліки і уможливить вдосконалення. Як зазначають українські дослідники стоматологічної термінології, “в Україні поки що лінгвістична картина стоматологічної термінології досить складна, адже в наявності є лише словники загального медичного спрямування”, що звичайно, ускладнює процес укладання словника, однак лише загострює його актуальність, користь, суспільний і професійний інтерес як медиків, так і філологів [Томка 2012].

Крім того, укладання такого словника стоматологічних термінів дозволить суттєво полегшити перекладацький процес, оскільки не буде потрібно витрачати багато часу на пошуки адекватних перекладних еквівалентів та встановлювати лексико-семантичні відношення в рамках стоматологічної терміносистеми.

Укладання зазначеного медичного словника стоматологічних термінів допоможе розв'язати такі завдання:

- розглянути питання про мовний статус стоматологічних медико-клінічних термінів, з'ясувати їх знакову специфіку.
- проаналізувати шляхи формування системи стоматологічної клінічної термінології, визначити джерела її поповнення.
- виявити лексико-семантичні особливості досліджуваної термінології; проаналізувати причини, що зумовили синонімізацію найменувань у підмові даної галузі.
- визначити шляхи унормування стоматологічної медико-клінічної термінології на сучасному етапі [Бицко 2010, с. 166].

Проектний обсяг словника складає 3130 стоматологічних термінів та термінологічних словосполучень англійською мовою, включаючи анатомічну номенклатуру, назви хвороб, симптомів, синдромів, стоматологічних матеріалів, найменування стоматологічного інструментарію тощо. Також до словника включено не лише іменники, які виконують функцію номіналізації, але й прикметники та дієслова, які несуть термінологічне навантаження та часто вживаються в стоматологічних текстах та фаховій комунікації.

У процесі створення словника опрацьовувалися найсвіжіші наукові публікації та фахові видання в галузі стоматології (публікації 2015–2018 років), які, власне, і слугували джерельною базою дослідження, аби відібрана термінологія адекватно віддзеркалювала новітні досягнення в теоретичній та клінічній стоматології, зокрема, в ортодонтії, терапевтичній, ортопедичній, хірургічній стоматології. Відносний розподіл присутності різних груп термінів у словнику є таким: вузькоспеціальні стоматологічні терміни – 55%,

загальномедичні терміни, релевантні для наукових стоматологічних текстів – 25%, анатомічна номенклатура – 11% та терміни фармацевтичного спрямування – 9%. При цьому розподіл власне вузькоспеціалізованої стоматологічної термінолексики відповідно до виокремлених терміносистем є наступним: терміни хірургічної стоматології – 27%, терміни терапевтичної стоматології – 38%, терміни ортопедичної стоматології – 25,5%, терміни дитячої стоматології – 8% та терміни стоматології для спеціальних цілей – 1,5%. Такі пропорції дозволять максимально повно охопити і лексикографічно описати терміносистему із врахуванням усіх виокремлених в рамках тезаурусного моделювання мікротерміносистем та лексико-тематичних груп.

Вирішення питання впорядкування стоматологічної терміносистеми шляхом укладання тлумачно-перекладного словника стоматологічних термінів дозволить уможливити справу підготовки висококваліфікованих україномовних фахівців-стоматологів, формування нової генерації українських лікарів, які матимуть змогу опанувати фахову мову як на рівні міжнародної наукової термінології, так і на рівні медичної лексики, що має національні корені [Місник 1997, с. 197].

Ще одне важливе завдання, яке ми зможемо розв'язати шляхом укладання зазначеного словника – нормалізація стоматологічної терміносистеми, тобто приведення її у відповідність з такими мовленнєвими чи лексичними моделями, які уможливлюють максимальну реалізацію усіх функцій терміна. Зазвичай норми загальнолітературної мови є підґрунтям для процесів нормалізації термінологічної лексики. Однак сфера впливу таких норм дещо звужується, оскільки наразі маємо справу зі спеціальною стоматологічною лексикою.

Акцентуючи увагу на специфічності визначення поняття норми в розрізі теорії термінознавства, В. Даниленко виокремлює “професійний варіант норми”, який повинен також відповідати загальним тенденціям розвитку словотворення і слововживання у мові в цілому [Даниленко 1977, с. 209].

Окреслюючи коло проблем, які виникають на шляху впорядкування стоматологічної термінології, слід виокремити такі:

1. Доцільність використання термінологічної спадщини.

Сьогодні термінологи все частіше звертаються до термінологічного доробку 20 – 30-х років. Це й не дивно, бо всі надбання термінології тих років були несправедливо забуті та викреслені з українського термінологічного фонду на десятиліття. З метою відновлення історичної справедливості багато термінів мають повне право бути повернутими до активного наукового ужитку. Наприклад, такими термінами є: *кукса* замість російської кальки *культя*; *новотвір* (як *результат процесу*) замість *новоутворення* (власне *процес*); *кишківник* замість російської кальки *кишечник*; *окістя* замість *надкiсниця* тощо.

Однак абсолютизувати питому українську лексику не варто, бо, як зазначає С. Булик-Верхола, “це було б фальшуванням практичного доробку визначної плеяди українських мовознавців і самої термінологічної концепції 20 – 30-х років, коли всі словники ІУНМ мали підзаголовок “Проект”. Саме так їх треба і сприймати” [Булик-Верхола 2014, с. 34].

Сьогодні спостерігаються різні тенденції в підході до створення медичних та стоматологічних словників, серед яких трапляються такі, що передбачають беззастережне відновлення термінології 20-30-х років ХХ століття, що часто не узгоджується з такими вимогами до терміна, як економічність, консонантність та принцип науковості. Так, наприклад, автор “Російсько-українського медичного словника” С. Нечай пропонує в першу чергу використовувати не усталені в медичній практиці терміни іншомовного походження *кюретаж*, *ортодонтія*, *перицементит*, а відповідно: *вишкрібання*; *прямозубівництво*, *правильнозубівництво*; *оцементиця*, *оцементозапал*, *навколоцементиця* [Нечай 2004].

Очевидно, що такі україномовні стоматологічні терміни первісно-народного походження зустрінуть опір з боку фахівців медичної галузі. Самі ж медики зазначають, що після того, як вони почали вести історії хвороб,

використовуючи термінологію “Російсько-українського медичного словника з іншомовними назвами” С. Нечая, виникали непорозуміння в професійному спілкуванні, а часто й просто курйозні ситуації. Тому робота щодо українського термінотворення в галузі медицини, зокрема й стоматології, має вестися вкрай обачно та в тісній співпраці лінгвістів та фахівців медичної галузі. Беззастережне відновлення термінологічної спадщини може призвести до повного неприйняття української термінології, в тому числі і вмотивованої та аргументованої, особливо в тих регіонах, де українська мова не є основною мовою спілкування в середовищі медичних фахівців. Причини неприйняття неодноразово висвітлювалися науковцями: це і брак термінологічних словників, україномовних медичних посібників, підручників, небажання самих медиків вживати україномовні терміни. Тому наше завдання – упорядкувати стоматологічну термінолексику шляхом укладання тлумачно-перекладного словника спеціальних термінів, в якому б паралельно подавалися як усталені власне українські еквіваленти, так і іншомовні відповідно до мовної норми та особливостей фахового мовлення.

Влучно з цього приводу зазначає Л. Симоненко: «Заміна усталених термінів “сигналізує про загрозу штучної реставрації віджилих елементів мови, нав’язування сучасній практиці діалектних застарілих термінів. Реалізація претензійних власних уподобань окремих науковців може зумовити самоізоляцію не лише української наукової мови, а й самої науки” [Симоненко 2009, с. 9].

Поряд із крайнім виявом відродження власне української стоматологічної термінології часто протилежну тенденцію, що виявляється у зловживанні іншомовними, переважно англійськими термінами. Жодна з цих тенденцій в крайніх своїх виявах не сприяє нормалізації та розвитку української наукової термінології. Звичайно, кожна з них має право на втілення під час укладання словника стоматологічних термінів, проте необхідно підтримувати баланс під час їх реалізації так, щоб спеціальна термінологія не стримувала, а навпаки створювала передумови для ефективної

професійної комунікації та досліджень як на міжнародному, так і на національному рівнях.

2. Термінотворча проблема.

В українській медичній терміносистемі, у тому числі й в стоматологічній, стійко закріпилися словотвірні моделі російського взірця, які зумовлюють широке вживання кальок з російської мови, яких слід уникати, використовуючи спільнокореневі слова, синоніми чи описові конструкції:

- активні дієприкметники на *-уч-, -юч-: підтримуюча терапія*, а потрібно *підтримувальна терапія; жарознижжучий засіб*, а потрібно *жарознижжувальний засіб; прогресуюча хвороба*, а потрібно *поступна хвороба; оперізуючий герпес*, а потрібно *оперізувальний герпес тощо.*

- віддієслівні іменники на *-к(а): припасовка (зубного протеза)*, а потрібно *припасовування (зубного протеза).*

- субстантивовані прикметники на *-уч-, -юч-: завідуюча/завідуючий*, а потрібно *завідувачка/завідувач (відділення).*

Отже, якщо терміни, що були введені до української термінології впродовж останніх десятиріч, не порушують норм української мови і правильно відображають суть поняття, то їх доцільно залишити в складі наукової термінології. Як зазначає А. Вовк, “слід у таких випадках зважати на принцип стабілізації наукової мови і не замінювати вдалий термін на давніший, хоч би й досконаліший” [Вовк 1982, ел. ресурс].

3. Проблема синонімії в термінології.

Багато науковців, дослідників термінології вважають інваріантність ознакою терміна, яка полягає у відсутності синонімів, омонімів та багатозначності. Однак така вимога дуже формалізує термінологію, до того ж варто пам'ятати, що термінологія є спеціальним шаром лексики загальнолітературної мови, а тому вона функціонує за законами, які діють в живій мові, для якої притаманні явища синонімії, багатозначності, омонімії тощо. З огляду на це термінологічні системи варто впорядковувати таким чином, щоб, з одного боку, такі явища не розхитували термінологічну систему

(в разі значного і безконтрольного їх накопичення), а з іншого – дозволяли виявляти лінгвістичну досконалість термінологічної системи і мовне багатство. Інакше кажучи, явища багатозначності, синонімії є своєрідним делікатним інструментом, що потребує вмілого застосування.

Як влучно зазначає В. Лейчик, “про синонімію в термінології варто вести мову не як про логічне, а суто лінгвістичне явище, адже її сенс полягає не в збігу об’єктів номінації, а в ідентичності семантики найменувань” [Лейчик 2009, с. 105]. Іншими словами, специфіка синонімічних термінів полягає в тому, що вони називають те ж саме поняття, не мають суттєвих відмінностей у значенні і вживаються як повністю взаємозамінні [Мартиняк 2008, с. 100]

Крім того, наявність в термінологічній системі термінів-дублетів є показником постійного розвитку наукової галузі та її термінології.

Деякі науковці, навпаки, об’єктивною причиною труднощів у реалізації зазначених вимог до терміна вважають саме проблему багатозначності та синонімії термінів. За словами І. Борисюка, “ідеальним для будь-якої терміносистеми є той стан, коли одному окремому поняттю відповідає один термін, бо саме така чітка, регламентована співвіднесеність назви й реалії дає можливість уникати можливих різночитань, а подекуди й плутанини в царині термінів” [Борисюк 2000, с. 27].

Зауважмо лише, що наша мета – наводити стоматологічні терміни різні за походженням і часом виникнення, які не суперечать нормам української мови, і при цьому покладатися, як слушно зазначає С. Булик-Верхола, на “головного арбітра – практику вживання та час” [Булик-Верхола 2014].

Основними напрямками термінологічної роботи в галузі стоматології та медицини в цілому мають бути:

- співвіднесення національної та міжнародної термінології.
- розробка методології уніфікації термінологічних систем поряд із їх поповненням за рахунок власномовних одиниць і необхідних іншомовних лексичних запозичень (теоретичний аспект).

- участь вітчизняних термінологів у роботі міжнародних організацій з питань стандартизації (прагматичний аспект).

- укладання різноманітних термінологічних словників та перекладних термінологічних словників за умов тісної співпраці фахівців у галузі медицини і філологів (прикладний аспект).

Призначення англо-українського тлумачного словника стоматологічних термінів – не лише слугувати посібником під час перекладу спеціалізованих текстів з англійської українською мовою, але й реалізовувати дидактичну мету, а також слугувати підґрунтям для подальшого унормування та систематизації термінології в царині медицини та стоматології.

Питання впорядкування термінології є важливим ще й тому, що вироблення власних унормованих термінологічних систем сприятиме розвитку наукової думки в Україні, а нормативність термінів у лінгвістичному аспекті – правильності їх творення та вживання. Укладання медичних перекладних словників на сучасному етапі має величезне значення для унормування та стандартизації медичної наукової термінології, розвитку окремих галузей медицини, вироблення національної термінології, збереження самобутності й зростання національної свідомості українців.

4.2. Принципи укладання двомовного тлумачного словника стоматологічної термінології

Як відомо, “однією з найпоширеніших причин поповнення термінологічної лексики є переклад” [Galinski 1993, с. 210]. Саме переклад сприяє виникненню та розповсюдженню еквівалентів лексичних одиниць, “які або одночасно запозичуються кількома мовами з єдиного джерела, або проходять кілька проміжних етапів послідовного запозичення у межах того чи іншого ланцюга мов” [Белодед 1980, с. 111]. Важливість укладання термінологічних словників залишатиметься актуальною постійно, оскільки безперервно розвивається наука й техніка та міцнішає міжнародне

співробітництво. Як ми переконалися з попередніх розділів, наразі досить гостро постає питання укладання саме словників вузькофахової термінології. Тлумачно-перекладний словник стоматологічних термінів є саме тим спеціальним словником, який вміщує найнеобхіднішу інформацію про терміни стоматологічного спрямування, що необхідна для реалізації його дидактичної, перекладної та нормативної функцій.

На нашу думку, актуальним є укладання саме тлумачно-перекладного словника стоматологічної термінології, яких досі не укладали на теренах нашої держави, що пов'язано, мабуть, із тим, що зазначений тлумачно-перекладний тип галузевих словників з'явився в українській термінографії лише в другій половині ХХ ст. (за неповними підрахунками Л. Симоненко їх понад 60) [Симоненко 2011, с. 310].

Укладання тлумачно-перекладного словника – це поліфункціональна праця, що передбачає розв'язання цілої низки питань: принципи добору реєстрових слів, побудову словникової статті, розмежування значень, принципи визначення термінів, передавання значень термінів однієї мови засобами іншої, розроблення термінів-словосполучень тощо [там само, с. 310]. На жаль, тлумачно-перекладні словники, видані в Україні, не мають єдиної методології щодо репрезентації термінологічного матеріалу та його лексикографічного опрацювання.

Отже, необхідно з'ясувати механізм та принципи укладання тлумачно-перекладного словника, обґрунтувати принципи відбору відповідної термінологічної лексики та розробити певні рекомендації щодо лексикографічної фіксації термінів та терміносполучень в галузі стоматології, адже укласти словник неможливо без знання принципів лексикографування, які є ключовими, вихідними положеннями в прикладній лексикографічній діяльності.

Розглянемо більш детально принципи створення дво- та багатомовних словників, адже наше завдання – укладення англо-українського тлумачного словника стоматологічних термінів.

Виокремлюють п'ять принципів лексикографування, які є універсальними, тобто спрацьовують у всіх випадках укладання словників різних типів [Шилихина 2006, с. 38].

1. **Принцип наступності** лексикографічних праць. Загальновідомо, що автори будь-яких словників під час опрацювання та описання лексичного матеріалу спираються на вже відомі лексикографічні праці. Відповідно до вказаного принципу, цінним джерелом для укладання нового словника може стати навіть застарілий словник. Так, окрім автентичних англомовних текстів стоматологічного спрямування, які слугували джерельною базою дослідження, в процесі формування вибірки стоматологічних термінів, (вона в подальшому слугуватиме основою для укладення повного запропонованого словника) послужили такі видання: “Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник” (2016), Mosby's Dental Dictionary (2013), “Русско-английский медицинский словарь для стоматологов” (2005), “Англо-український ілюстрований медичний словник Дорланда” у 2-х томах (2003), Stedman's Medical Dictionary for the Dental Professions [Електронний ресурс], ADA Dictionary of Dental Terms [Електронний ресурс] та ін. [312, 327, 298, 283, 330, 321, 276, 303, 310, 318, 329].

2. **Принцип суб'єктивного фактора** укладача. Як відомо, авторські настанови укладача накладають певний відбиток на структуру словника. Саме з цієї причини користувачі називають популярний словник за прізвиськом його укладача або того, хто започаткував діяльність цілої лексикографічної школи (наприклад, Дорландів словник). Суб'єктивний фактор стає очевидним під час аналізу багатозначної лексеми в словниковій статті, оскільки саме лексикограф приймає рішення про кількість значень та їх упорядкування в контексті певної терміносистеми. Знову ж таки лексикограф може використовувати як емпіричний (ґрунтується на сучасному розумінні актуальності значення певної лексеми), так й історичний методи упорядкування значень в рамках словника (ґрунтується на етимологічному описанні значень). Тим не менш, під вказаний принцип не можуть підпадати

недопрацювання чи власні амбіції лексикографа. З цього приводу влучно висловлюється Л. Симоненко, зазначаючи, що багато сучасних лексикографічних праць назвати словниками, на жаль, не можна [Симоненко 2011, с. 5].

3. Принцип прагматичної зумовленості створення словника. Лексикограф, керуючись прагматичними та утилітарними аргументами, завжди чітко розуміє необхідність створення словника певного типу. Іншими словами, словник оцінюють саме за його суспільну значущість.

4. Принцип нормативності, який регулює процеси відбору та подання лексичного матеріалу в словнику. Однією з функцій словника є нормативно-стилістична, тому він не може вмещувати мовні засоби, що знаходяться поза рамками норми. Лексикографічна та термінографічна діяльність нерозривно асоціюється з фіксацією літературної норми в певну епоху. Однак проблема фіксації мовної норми має дві сторони з огляду на те, що мовна норма мінлива в історичному плані. Ще Ф. де Соссюр та його послідовники зазначали, що норма є проміжною ланкою між живою стихією мовлення та суворо фіксованими мовними законами [Соссюр 2004]. З цих причин та з метою максимізації обсягу подання словникового матеріалу лексикографи все ж таки включають в словники стилістично забарвлені лексеми, помічаючи їх спеціальними помітками. По суті, абсолютно нормативних в класичному розумінні словників не існує, і ця ситуація віддзеркалює діалектичність мовної норми: її стабільність та мінливість.

5. Принцип теоретичної та практичної багатоплановості лексикографічних праць. Коли ми описуємо лексичний склад мови, у будь-якому випадку залишаються деякі аспекти, що не знаходять свого вираження та на які можна подивитися під іншим кутом зору. Саме цей факт і зумовлює можливість створення різного роду словників [Шилихина 2006, с. 38].

Головним завданням двомовної лексикографії є опис мовних одиниць однієї мови за допомогою мовних засобів іншої. Розв'язання такої проблеми зводиться до встановлення еквівалентних відношень між лексичними

елементами різних мов. Варто відзначити, що встановлення такої еквівалентності – зовсім не тривіальне завдання, оскільки будь-яка еквівалентність завжди відносна. Тому з метою встановлення відношення еквівалентності між елементами двох мов, лексикограф повинен спиратися ще й на **принцип системності** [Кучеренко 2004, с. 45].

Створення словника передбачає виділення певних лексикографічних характеристик, так званих *параметрів*, які слугують підґрунтям для опису та оцінки словника. Виділення таких параметрів уможливорює формалізацію та деяке спрощення технології створення словника. “Під лексикографічною параметризацією розуміється прагнення сучасної науки про мову представити у формі словника різні, а в ідеалі – усі результати лінгвістичних студій, тобто “ословничування” лінгвістичних описів” [Караулов 1988, с. 8]. Лексикографічний параметр в найзагальнішому вигляді можна представити як спосіб лексикографічної інтерпретації того або іншого структурного елемента або функціонального явища мови і їх екстралінгвістичних відповідностей.

Значна частина параметрів словників традиційно виділяється у загальній лексикографії. Так, Л. Щерба виділяв такі параметри, як нормативність, вичерпність опису лексики мови, принцип розташування лексики (алфавітний або ідеологічний), призначення словника (тлумачний або перекладний), хронологічна орієнтація (історичний або неісторичний словник) [Щерба 2004, с. 231]. З часом цілий ряд учених, як-от: Ю. Караулов, Ю. Городецький, Л. Згуста поповнювали перелік таких лексикографічних параметрів.

Методично виправданим є виділення теоретичних (концептуальних) та емпіричних (прагматичних) параметрів [Скляревська 1995, с. 16]. Теоретичні параметри, до яких відносяться об'єкт описання, типологічні ознаки словника і його місце в системі словників, відбивають концепцію словника – його “дух” чи ідею. Емпіричні параметри (адресат, хронологічні рамки текстів, обґрунтування словника, нормування емпіричної бази, джерела, структура, обсяг семантичної інформації, функціональні і стилістичні кваліфікації, принципи ілюстрації і тому подібне) є реалізацією теоретичних параметрів,

обумовлюються ними і формують власне текст словника – його “плоть” [Дубічинський 2011, с. 55].

Зважаючи на викладене вище, розглянемо емпіричні параметри термінологічних словників. В якості параметрів спеціальних словників в першу чергу можуть розглянемо їх *композиційні характеристики* (див. Додаток В) і набір елементів словникової інформації [Гринев-Гриневиц 2009, с. 20]. Під *композицією* словника розуміють вибір складу і розташування основних і допоміжних частин словника, визначення порядку дотримання одиниць опису, розташування, наповнення і оформлення словникових статей, що дозволяють авторові словника організувати відповідно до свого задуму різні види інформації про спеціальну лексику [Дев’ятко 2016, с 68].

Для зручності оцінки і опису елементів композиції словника їх можна розбити на дві групи параметрів – групу параметрів *макрокомпозиції* і групу параметрів *мікрокомпозиції*. Така класифікація ґрунтується на виділенні фахівцями макроструктури і мікроструктури словника. За Е. Агриколою, “*мікроструктура* є структурою окремої словникової статті, *медіоструктура* представляє собою взаємозв’язок між статтями у вигляді структурно-семантичних відношень, а *макроструктура* – організація словника в цілому” [Агрикола 1984, с. 73].

Також С. Гриньов виділяє ще й параметри *методичних настанов автора словника* [Гриньов 1993, с. 72] (*Таблиця 4.2.1.*). Узагальнено зазначені вище групи лексикографічних параметрів подано у вигляді таблиці у Додатку В. Що стосується *принципів відбору лексики*, то тут однозначних засад, на жаль, немає. Невирішеними залишаються питання включення дієслів та прикметників, хоча в своєму тлумачно-перекладному словникові ми вважаємо за потрібне залучати до реєстру словника і прикметники, і дієслова, оскільки вони здатні нести термінологічне навантаження [Дев’ятко 2016, с 69]. Дискусійним є питання протяжності багатокомпонентних термінів, однак вони включені в словник стоматологічних термінів у значній кількості, і на те є низка причин, про які йтиметься далі. Так, під час укладання тлумачно-

перекладного словника стоматологічної термінології вважаємо за доцільне використовувати такі критерії відбору лексики, серед яких найважливішими є: тематична приналежність (тематична орієнтованість); вживаність (поширеність) терміна, що виражена в частоті вживання в мові; складність перекладу (включення таких термінів, які хоч і є нешироковживаними, однак викликають певні складнощі під час перекладу) [Шилихина 2006, с. 31].

Таблиця 4.2.1.

Лексикографічні параметри тлумачно-перекладного словника
стоматологічних термінів

№ п/п	Параметри методичних настанов автора словника	Реалізація параметрів методичних настанов автора словника стоматологічної термінології
1	Предметна орієнтація словника	Вузькогалузевий, багатомовний словник, що відображує сучасну термінологію в галузі стоматології.
2	Призначення словника	Тлумачно-перекладний словник.
3	Адресат словника	Спеціалізований словник (зорієнтований на всіх, хто займається стоматологією).
4	Аспектна орієнтація словника (рівень описання мови)	Термінологічний, орфографічний, фонетичний та семантичний.
5	Функція словника	Дидактична, довідкова, інвентаризаційна, репродуктивна і перекладна.
6	Обсяг словника	Короткий словник.
7	Принципи відбору лексики.	Джерела: словники стоматологічної і медичної термінології, англomовні наукові спеціалізовані статті, медична документація. Гранична довжина: 4-компонентний термін. Критерії відбору термінів: тематична приналежність, поширеність, складність перекладу.

На принципи відбору лексики впливає ряд параметрів методичних настанов автора: предметна орієнтація, призначення, функції і передбачуваний обсяг словника. У фрагменті словника стоматологічних термінів (Додаток Е) та у вибірці (Додаток Є) представлено стоматологічні одно- та багатокомпонентні терміни, включаючи анатомічну номенклатуру, клінічні терміни (назви хвороб, симптомів, синдромів, найменування

стоматологічного інструментарію), загальномедичні терміни, релевантні для контексту наукового стоматологічного тексту, та терміни фармацевтичного спрямування, що відбиралися автором в процесі англійсько-українського та англійсько-російського перекладу фахової літератури, наукових статей та інструкцій для застосування стоматологічних матеріалів та лікарських засобів. В якості джерельної бази відбиралися лише англійськомовні автентичні тексти, що публікувалися протягом 2015–2018 років, аби відібрані терміни адекватно відображали найсучасніші досягнення в теоретичній та клінічній стоматології.

Оскільки словник є тлумачно-перекладним, однією із зон словникової статті є дефініція терміна. Зазначимо, що під час укладання словника використовувалися такі універсальні типи словникових дефініцій:

1. Денотативна (вказівка на реальні характерні ознаки об'єкта).
2. Логічна (вказівка на найближче родове поняття і на суттєву диференційну ознаку того поняття, яке позначено певною лексемою).
3. Еквівалентна (посилання на синонімічну одиницю).

Важливою характеристикою словника є його структура, або композиція, про яку йшлося вище. До **макроструктури** прийнято відносити питання загальної структури словника (передмова, вступ, правила користування словником, індекси, список умовних скорочень, власне словник (корпус), список словників-джерел, додатки) і визначення характеру представлення в словнику ряду лексичних одиниць.

У тлумачно-перекладному словнику стоматологічної термінології всі терміни розташовані в алфавітному порядку англійської мови, словникові статті побудовано за алфавітно-гніздовою системою. У кожній словниковій статті представлено однокореневі терміни та термінологічні словосполучення, які співвідносяться з першим головним словом гнізда.

До **мікроструктури** уналежнюють проблеми формату словникових статей, які є елементарними одиницями будь-якого словника, і характеру його заповнення. Так, *словникова стаття* – це кожен окремо взятий об'єкт

описання словника та словникові характеристики, що стосуються цього об'єкта .

На рівні мікроструктури словникової статтю вважаємо за доцільне оформлювати за зонувальною концепцією, оскільки структура статті поділяється на певні зони (структурні компоненти), що продиктовані типом словника. Зазвичай виокремлюють такі зони [Дубічинский 2011, с. 56]: 1) заголовковий термін (в деяких джерелах можна зустріти абсолютні синоніми: реєстрове слово, лексичний вхід, вокабула, лема, “чорне” слово); 2) ремарка щодо сфери вживання; 3) переклад цього заголовку, якщо словник перекладний; 4) акцентологічна, граматична, орфографічна, орфоепічна, словотвірна характеристики терміна; 5) дефініція, якщо словник тлумачний; 6) приклади сполучуваності з іншими словами; 7) похідні слова; 8) етимологічна інформація; 9) синонімічні/антонімічні одиниці; 10) лексикографічні ілюстрації, лексикографічні ремарки; 11) посилання, примітки.

Таким чином, модель словникової статті (мікроструктура) тлумачно-перекладного словника стоматологічних термінів складається з таких зон: 1) реєстр англійських термінів (заголовковий термін та фонетична транскрипція); 2) граматична характеристика терміна (значення частиномовної приналежності для однокомпонентних термінів); 3) зона еквівалентів: відповідник(-и) українською мовою; 4) зона дефініції терміна українською мовою; 5) приклади лексичної сполучуваності (у разі потреби в ілюструванні вживання того чи іншого терміна); 6) синонімічні одиниці реєстрового слова англійською мовою з посиланням на відповідну словникову статтю; 7) графічна інформація (в разі потреби для доповнення дефініції).

Найважливішими проблемами, з якими ми зіткнулися в процесі укладання словника стоматологічної термінології, є:

1. Створення реєстру, що полягає в адекватному доборі термінів, оскільки навіть великий за обсягом словник не може охопити всю термінологію галузі.

2. Питання еквівалентності в словнику – наведення рівнозначних слів-відповідників у мові перекладу, спроможних передати семантику реєстрового слова в повній мірі.

3. Забезпечення “ідентичного визначення однакових категорій понять та термінів на їх позначення” [Симоненко 2011, с. 309].

Фрагмент словникової статті, що містить реєстровий термін *crown*, а також словникові статті, що містяться в гнізді цього терміна, виглядатимуть так, як це проілюстровано на рисунку 4.2.1.

crown [kraun] – укр. ім. **маківка, коронка**; найвища частина органа чи анатомічної структури.

☞ **anatomical** ['ænə'tɒmɪk(ə)l] с. – укр. **коронка зуба анатомічна**; природна потовщена частина зуба, вкрита емаллю; син. **physiological crown**.

artificial ['ɑ:tɪ'fɪʃ(ə)l] с. – укр. ім. **коронка зуба штучна**; ортопедична незнімна конструкція, яка фіксується на куксу зуба і призначена для відновлення функцій та анатомічної форми зуба, який не підлягає менш інвазивному лікуванню (пломба, вкладка), а також може слугувати для відновлення чи зміни форми, положення або кольору зуба; син. **cap** (розм.)

☞ **clinical** ['klɪnɪk(ə)l] с. – укр. ім. **коронка зуба клінічна**; частина зуба, яка візуалізується над яснами у ротовій порожнині і дорівнює відстані від оклюзійної поверхні до найвіддаленішої точки на рівні ясенної борозни, та яка може змінюватися з часом в залежності від стоматологічного статусу.

complete [kəm'pli:t] с. – укр. ім. **коронка зуба повна**; штучна коронка, що покриває усі поверхні коронкової частини зуба: оклюзійну, вестибулярну, оральну, контактні медіальну й дистальну та фіксується на відпрепаровану куксу зуба; син. **full crown**.

Рис. 4.2.1. Ілюстрація фрагмента тлумачно-перекладного словника стоматологічних термінів.

Як відомо, наукова термінологія не є сталою системою, вона змінюється, пристосовується до потреб суспільства, твориться самим життям упродовж розвитку суспільства. Велика роль у її збереженні належить словникам. На сьогодні тлумачно-перекладні словники є найоптимальнішими, оскільки в них подані як перекладні відповідники вихідною мовою, так дефініція терміна. Ще Бодуен де Куртене зазначав: “...видання пам’яток і словників залишиться назавжди насущною потребою нашої науки, і без них навіть найгеніальнішим теоретичним висновкам буде не вистачати фактичного підґрунтя” [Бодуен де Куртене 1956, с. 54].

4.3. Концептуальна база укладання англо-українського словника стоматологічних термінів тлумачно-перекладного типу

Згідно з авторською лексикографічною концепцією укладання словника тлумачно-перекладного типу поряд з формуванням теоретичного підґрунтя дослідження, аналізом існуючих підходів до лексикографічного опису термінів з подальшим проєктуванням словника (призначення словника, визначення шару спеціальної лексики та аспектів її опису, визначення обсягу словника тощо) важливим та відповідальним етапом є відбір мовного матеріалу (реєстрових одиниць словника). Відбір термінів детермінується сформульованими в 1 розділі *критеріями* та *вимогами* до терміна, з-поміж яких найголовнішими є їх актуальність та спроможність забезпечення повноти термінологічної системи. Крім того, під час укладання традиційного словника вважаємо за доцільне підкреслити необхідність дотримання вимог міжнародних стандартів ISO 1951:2007 Presentation/representation of entries in dictionaries – Requirements, recommendations and information, ISO 12616:2002 Translation-oriented terminography, ISO 24616:2012 Language resources management – Multilingual information framework, а також вимог ДСТУ 3699:2009 Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять [ДСТУ 366:2009, с. 16].

Як вже зазначалося в попередніх розділах, джерельною базою укладання словника слугували вітчизняні та зарубіжні лексикографічні праці з різних галузей стоматології, а також енциклопедії, довідники [312, 327, 298, 283, 330, 321, 276, 303, 310, 318, 329]. Окрім того, до процесу укладання словника активно були залучені досвідчені лікарі-стоматологи та лікарі загальної практики.

Відповідно до авторської лексикографічної концепції в англо-українському словнику стоматологічних термінів тлумачно-перекладного типу прийнята алфавітно-гніздова система. У кожній словниковій статті представлені однокореневі терміни та термінологічні словосполучення, які співвідносяться з першим головним словом гнізда.

Так, кожна словникова стаття містить реєстрове слово англійською мовою та його фонетичну транскрипцію; перекладний відповідник та синонімічні одиниці українською мовою із зазначенням частини мови, а також дефініцію відповідного терміна. Також після словникової дефініції зазначаються в деяких випадках приклади лексичної сполучуваності відповідного терміна, про що сигналізує символ ◇. Крім того, наприкінці словникової статті зазначаються синонімічні одиниці до реєстрового слова англійською мовою, які одночасно є й посиланнями і відображуються у реєстрі словника. Наведемо приклад словникової статті до реєстрового терміна *bisphosphonate-related osteonecrosis*:

bisphosphonate-related osteonecrosis (BON) [*bɪstɪəʊnɛˈkrəʊsɪs*] – укр. **бісфосфонатний остеонекроз**; стан, що може розвинутися у пацієнта, який проходить терапію бісфосфонатами, і характеризується раптовим болем, набряком, інфекцією м'яких тканин, онімінням щелепи, розхитуванням зубів та оголенням кістки зазвичай в зоні екстракції зубів, при цьому процес загоєння не спостерігається впродовж 8 тижнів з моменту ідентифікації такого стану у пацієнта; ◇ *bisphosphonate related osteonecrosis of the jaw* – бісфосфонатний остеонекроз щелепи; син. ***bisphosphonate-associated osteonecrosis (BON)***; див. також ***osteonecrosis***.

Крім того, з метою полегшення для сприймання окремих складних дефініцій в словнику імплементовано принцип мультимодальності, що полягає в унаочненні дефініцій того чи іншого терміна та введенні картинок, фотографій чи графічної інформації, про що сигналізує символ (див. *Рисунок 4.2.1*).

Як вже зазначалося вище, переважну більшість словника становлять БКТ, а не однослівні терміни, і на те є певні причини. По-перше, це підвищена складність перекладу термінологічних сполук; по-друге, англійська мова є аналітичною мовою, тому більшість термінів складаються з кількох слів. Також помічено, що збільшення довжини БКТ відбиває прагнення до точності вираження поняття, оскільки зі збільшенням кількості компонентів в терміні ступінь його багатозначності нівелюється [Борисова 2001, с. 208].

Аби реалізувати принцип системності термінології та полегшити пошук необхідної термінологічної одиниці корпус традиційного словника, як вже зазначалося вище, побудований за алфавітно-гніздовим типом. Такий принцип побудови також допомагає систематизувати БКТ, яких є значна кількість в словнику. Так, подається опорне слово, а в його гнізді – термінологічні сполуки, що містять відповідний опорний термін з узгодженими чи/та неузгодженими означеннями. Порядок слів в гнізді при цьому прямий, оскільки в англійській мові неможливо змінити порядок слів на зворотний (як це можна зробити в українській мові), бо тоді зміниться і значення самого терміна.

Ще одне завдання, яке доводилося постійно виконувати в межах укладання словника тлумачно-перекладного типу, – це підбір українських еквівалентів. Саме на цьому етапі часто постає проблема багатозначності в словнику, коли термін має декілька різних значень, причому іноді до кожного значення необхідно подати своє гніздо термінологічних сполук. В першому випадку, коли немає потреби подавати до кожного значення терміна його термінологічне гніздо, відбувається звичайна нумерація значень в зоні українських відповідників:

adhesion [əd'hi:zən] – 1. укр. ім. **адгезія, зчеплення, скліювання; злипання; сила з'єднання поверхонь різних чи однорідних тіл;** 2. укр. ім. **молекулярне тяжіння; взаємне притягування на молекулярному рівні між поверхнями, що перебувають у тісному контакті;** 3. укр. ім. **зрощення, спайка; патологічне з'єднання зазвичай фіброзних сполучних тканин після проведеного хірургічного втручання чи травми;** див. також **adherence**.

Або:

case history – 1. укр. ім. **медична карта пацієнта; основний медичний документ, який формують для кожного пацієнта, який звертається до лікувально-профілактичної установи, і містить паспортну частину пацієнта та відомості про перенесені раніше захворювання; дані про поточну хворобу, результати обстеження і лікування хворого;** син. **medical record, health record;** 2. укр. ім. **історія хвороби, анамнез (хвороби); сукупність відомостей про стан здоров'я пацієнта в хронологічній послідовності, що передували наявній хворобі, патологічному стану чи ураженню, та які включають факти про перенесені зазначеним пацієнтом інфекційні хвороби, імунізаційні щеплення, алергічні реакції, вроджені хвороби чи фізичні вади, попередні госпіталізації; розвиток хвороби, її перебіг, терапевтичні заходи тощо. Збір таких відомостей, які лікар отримує шляхом розпитування пацієнта чи його родичів, є суб'єктивним методом дослідження хворого;** син. **anamnesis, medical history, clinical history (не плутати з history of medicine).**

В другому випадку, коли термін також має декілька різних значень, причому до кожного значення необхідно подати окреме гніздо термінологічних сполук, що співвідноситься з опорним словом, нумерацію вважаємо за доцільне подавати одразу після вхідного терміна. Таким чином, в реєстровій частині словника один і той самий термін з різною нумерацією фіксуватиметься таку кількість разів, скільки виокремлено його значень, причому до кожного такого терміна буде виокремлено його термінологічне гніздо. Зауважимо, що з метою економії місця опорний термін в гнізді скорочується і вказується лише перша літера терміна з крапкою, наприклад: *incisive canal* →

incisive c. Так, словникові статті для опорного терміна ‘*canal*’ матимуть такий вигляд, як на Рисунку 4.3.1.

<p>canal 1 [kə'næl] – укр. ім. канáл, протóк; анатомічне утворення у вигляді вузького трубчатого ходу.</p> <p>incisive [ɪn'saɪsɪv] <i>c.</i> – укр. канáл різцéвий; один з декількох кісткових каналів, що прямує в напрямку від дна носової порожнини в різцевий отвір на піднебінній поверхні верхньої щелепи, в якому проходять носо-піднебінні нерви і гілки більших піднебінних артерій, які анастомозують з перегородковою гілкою клино-піднебінної артерії; <i>син.</i> canalis incisivus (анатомічна номенклатура).</p> <p>mandibular [mæn'dɪbjʊlə] <i>c.</i> – укр. канáл нижньощéлєпний; канáл альвеолáрний; кістковий канал у нижній щелепі, що простягається від мандибулярного отвору на медіальній поверхні гілки нижньої щелепи до підборідного отвору, в якому проходять кровоносні судини і частина нижньощелепно́ї гілки трійчастого нерва; <i>син.</i> canalis mandibulae (анатомічна номенклатура), inferior dental canal.</p> <p>canal 2 (root) [kə'næl] – укр. ім. канáл (коренéвий); <i>див. також</i> canal, root c.</p>	<p>accessory root [ək'ses(ə)rɪ ru:t] <i>c.</i> – укр. канáл коренéвий додаткóвий; бічне відгалуження головного кореневого каналу, що зазвичай розташоване в апікальній третині кореня; <i>син.</i> canal, lateral c.</p> <p>collateral pulp [kə'læt(ə)r(ə)l pʌlp] <i>c.</i> – укр. канал коренéвий бічн́ий; відгалуження кореневого каналу будь-якої локалізації, окрім відгалужень від верхівки кореня; <i>син.</i> canal, branching.</p> <p>pulp [pʌlp] <i>c.</i> – <i>див.</i> canal, root c.</p> <p>root [ru:t] <i>c.</i> – укр. ім. канáл коренéвий; анатомічний простір всередині кореня зуба, який складається з пульпової камери (в межах коронки) та одного або декількох основних каналоподібних відгалужень (в межах кореня), а також більш складних анатомічних утворень, які можуть з'єднувати кореневі канали один з одним або з поверхнею кореня зуба; <i>син.</i> canalis radiceis dentis (анатомічна номенклатура), pulp canal.</p>
--	--

Рисунок 4.3.1. Ілюстрація фрагменту англо-українського словника стоматологічних термінів тлумачно-перекладного типу.

Прийнята у словнику алфавітно-гніздова система упорядкування термінів сприяє більш швидкому та ефективному знаходженню потрібної терміноодиниці та значно полегшує роботу зі словником. Оскільки терміни розташовані в алфавітному порядку, то їх буквений склад детермінує їх алфавітну послідовність. Наприклад:

brace

brachhygna^hthia

bracket

Branemark technique

bride

Окрім того, в алфавітній послідовності розташовані термінологічні одиниці в межах кожного гнізда.

Дво- та багатокomпонентні терміни, що складаються з означуваного та означувального компонентів, слід шукати за означуваним (головним) словом. Наприклад, термінологічне словосполучення '*accessory root canal*' слід шукати в гнізді терміна '*canal*'.

Головне слово гнізда в словниковій статті в подальшому скорочується і від нього залишається перша буква з крапкою (*abscess* → *a.*), з якої починається гніздове слово, при чому таке скорочення фігурує в термінологічному словосполученні саме в тому місці, де мусило б знаходитися головне гніздове слово згідно з правилами англійської граматики. В українській перекладній частині скорочення не використовується, тобто наводиться повний переклад БКТ, однак скорочення використовується під час семантизації терміноодиниці (в словниковій дефініції). Проілюструємо це на матеріалі укладеного фрагмента англо-українського словника стоматологічних термінів, зокрема на Рисунку 4.3.2.

abscess [ˈæbsəs] – укр. ім. **абсцес**, **нарив**, **гнійнік**; місцеве утворення гнійної порожнини в тканинах внаслідок запалення, викликаного гноє-утворювальними бактеріями (зазвичай стафілококами), іноді паразитами чи сторонніми тілами; асептичні А. розвиваються під впливом певних речовин. Абсцес здатен розвинути в будь-якій локації уздовж кореня зуба і зазвичай характеризується болем, який спричинюється тиском гною на нервову тканину в зубі або в тканинах пародонту, почервонінням та набряком.

alveolar [ˌælvɪˈəʊlə] **a.** – укр. **абсцес альвеолярний**, **флюс**,

періостит; (*застар.*); абсцес в межах альвеолярного відростка щелепи, який найчастіше обумовлений поширенням інфекції від сусіднього невітального зуба, син. **periapical abscess**.

apical [ˈæpɪk(ə)l] **a.**– укр. **абсцес апікальний** / **верхівковий** / **періапікальний**; абсцес, що локалізується поряд з верхівкою (апексом) зуба і зазвичай викликаний глибоким карієсом; *син.* **periapical abscess**, **dentoalveolar abscess**; *гінперонім:* **root abscess**.

bursal [ˈbɜrsəl] **a.** – укр. **абсцес суглобної сумки**.

diffuse [dɪˈfjuːs] **a.**– укр. **абсцес дифузний**; А., що не обмежений чітко окресленою капсулою.

Рис. 4.3.2. Ілюстрація фрагменту англо-українського словника стоматологічних термінів тлумачно-перекладного типу.

У перекладній українській частині прийняті такі розділові знаки: похила скісна риска (/) – для дуже близьких за значенням еквівалентів, які є взаємозамінними: *абсцес апікальний / верхівковий / періапікальний; карієс генералізований / множинний / системний*; кома (,) – для синонімів, близьких за значенням, вживання яких детермінується контекстом: **adhesion** – *адгезія, зчеплення, склеювання*; крапка з комою (;) для розрізнення синонімічних рядів.

Синоніми терміна зазначаються наприкінці словникової статті, при чому такі синоніми також фіксуються і в реєстрі словника, від яких робиться посилання на відповідну словникову статтю, де вже репрезентовано дефініцію синонімічного терміна, наприклад, термін **cavity classification** знаходиться в гнізді терміна **classification** і має посилання на синонімічний термін **Black's**

Classification of Dental Caries, в межах словникового опису якого вже лексикографічно описано термін та наведено його дефініцію:

Black's Classification of Dental Caries and Restorations – укр. класифікація каріозних порожнин за Блеком; рус. классификация кариозных полостей по Блеку; система класифікації каріозних порожнин, яку у 1896 році запропонував американський стоматолог Г. В. Блек, за якою всі каріозні порожнини розподілені на 5 класів з метою стандартизації методів препарування та пломбування каріозних порожнини. Г. В. Чорний розвинув цю класифікацію на початку 1900-х років; син. *cavity classification*.

.....

cavity classification – див. *Black's Classification of Dental Caries and Restorations*.

Також на початку словникової статті перед перекладним еквівалентом зазначається частина мови, якщо термін однокомпонентний. Це пов'язано насамперед з тим, що іноді англійський термін в залежності від контексту та від порядку слів, може перекладатися українською мовою в різних випадках різними частинами мови.

Наприклад:

base [beɪs] – 1. укр. ім. **ба́за, ба́зис, осно́ва**; найнижча частина конічної чи пірамідоподібної структури, конструкції, утворення тощо, на якій базується решта компонентів; син. **basis, basement**; ◇ *base of the bridge* – базис мостоподібного протеза; 2. укр. ім. (хім.) **луг, осно́ва**; безбарвна кристалічна речовина, яка, дисоціюючи у водному розчині, створює велику концентрацію гідроксильних іонів, і в результаті реакції нейтралізації з кислотою утворює сіль і воду; син. **alkali**, ант. **acid**; 3. укр. прикм. **ба́зовий, основний**; той, що лежить в основі чого-небудь; 4. укр. прикм. **лу́жний; осно́вний**; той, що стосується луку чи основи; син. **basic, alkaline**; ◇ *acid-base balance* – кислотно-лужний баланс.

У словнику використовуються такі українські скорочення (виділені курсивом):

ім. – іменник

прикм. – прикметник

дієсл. – дієслово

син. – синонім

ант. – антонім

див. – дивись

див. також – дивись також (в разі необхідності порівняння термінів)

укр. – українська (мова)

рус. – російська (мова)

заст. – застаріле (слово)

розм. – розмовний

Таким чином, можемо підсумувати, що двомовний англо-український тлумачний словник укладений так, щоб максимально відповідати запитам користувача, щоб спрощувати користувацький пошук необхідної терміноодиниці та при цьому імплементувати дидактичну мету. З огляду на вищезазначене аудиторія користувачів словника є досить широкою: він буде корисним для всіх, хто так чи інакше цікавиться медициною, стоматологією та термінологією відповідних наук, а саме для стоматологів, іноземних студентів стоматологічних факультетів, перекладачів медичної тематики, лексикографів, а також викладачів, аспірантів, ординаторів.

4.4. Доцільність інтеграції двомовного словника стоматологічних термінів в електронний цифровий простір

В епоху комп'ютеризації та глобалізації особливого значення в сучасній прикладній лінгвістиці набуває саме комп'ютерна лексикографія, яка є своєрідним лексикографічним інструментарієм в мовознавстві. Комп'ютерні технології спростили як роботу лексикографа зі створення словника, так і роботу кінцевого користувача зі словником. Потреба в укладанні вузькоспеціальних медичних термінологічних електронних словників, які б

відображували сучасний стан розвитку медичної науки, на сьогоднішній день постає так само гостро, як й укладання традиційних словників, що пояснюється лінгвістичними та екстралінгвістичними причинами. До лінгвістичних уналежнюють стандартизацію та уніфікацію вузькофахової української медичної термінології; необхідність виконання еквівалентного перекладу спеціалізованої медичної літератури; упорядкування структури термінологічної системи. Серед екстралінгвістичних – зростання співробітництва України з іншими країнами в медичній галузі; освоєння новітніх терапевтичних методів та обладнання; поява віртуальних способів створення, зберігання обробки та передачі інформації. Отже, причини створення електронного словника істотно корелюють із причинами створення аналогічного традиційного словника, більше того, багато в чому такі причини збігаються.

Не можна не погодитися з А. Д'яковим в тому, що нині “постала необхідність у формуванні національної термінології, у складанні термінологічних словників, які б відповідали світовим стандартам, з метою вивести національну термінографію на світовий рівень...” [Д'яков 2000, с. 6].

На наш погляд, принципово важливими є дві характеристики комп'ютерних словників, які відрізняють їх від традиційних і про які, зокрема, згадує Б. Свенсен, – це “можливість повнотекстового пошуку та необмежений обсяг словника” [Svensen 1993, с. 263]. Наразі існує значна кількість медичних перекладних електронних словників, які певною мірою містять стоматологічну термінологію, але не відображують усю терміносистему стоматології. Однак в переважній більшості вхідною мовою в таких словниках є російська, а електронні медичні словники, у яких вхідною чи вихідною мовою є українська найчастіше створюються тільки в локальному масштабі комерційними структурами, які не мають амбіцій щодо унормування та стандартизації української стоматологічної термінології [Дев'ятко 2016, с. 29]. Тим не менш є всі підстави для створення медичного, а згодом і стоматологічного електронного словника, особливо з урахуванням того, що

найбільш ґрунтовна лексикографічна праця з медицини – Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник – був виданий львівськими науковцями Л. Петрух та І. Головка. Крім того, слід запозичити позитивний досвід укладання електронних версій словників з термінографічної серії “Словосвіт” з використанням системи PolyDic 1.0, створеної науковцями Львівської політехніки (видано вже 5 версій електронних словників із різних галузей). Наразі в електронному вигляді існує версія “Російсько-англійського медичного словника для стоматологів” Б. Рєпіна та Т. Кривцової, що був укладений на основі традиційного однойменного словника, виданого в 2006 році, із використанням оболонки електронного словника АBBYY Lingvo.

Неабияк стають в пригоді Інтернет-словники медичної термінології, що доступні в режимі он-лайн, як-от: <http://medterms.com.ua/>, де можна знайти тлумачення медичних термінів українською мовою, <http://www.medsrv.ru/>, де подається англійський еквівалент та тлумачення російською мовою (створений на основі російськомовного “Великого тлумачного медичного словника” 2001) та міжнародний медичний словник <http://medical-dictionary.thefreedictionary.com/>, де докладно цитуються тлумачення медичних термінів англійською мовою з авторитетних медичних словників, таких як Farlex Partner Medical Dictionary, Dorland's Medical Dictionary for Health Consumers, Mosby's Medical Dictionary, Medical Dictionary for the Dental Professions, Mosby's Dental Dictionary тощо [Дев’ятко 2016, с. 30].

Вслід за мовознавцями В. Лейчиком, В. Дубічинським, Н. Сіваковою, які розробляли та обґрунтовували етапи лексикографічної праці, а також аналізуючи та синтезуючи наведені зазначеними вченими підходи, пропонуємо такий алгоритм інтеграції традиційного словника в електронний [Дев’ятко 2016, с. 30]:

1. Пропедевтичний етап: аналіз існуючих спеціалізованих комп’ютерних словників із метою виділення в них лексикографічних параметрів та шляхи їх доповнення або уточнення.

2. Трансформація макроструктури, медіаструктури та мікроструктури традиційного словника в аналогічні параметри електронної версії словника.

3. Формування реєстрової частини словника стоматологічних термінів.

4. Створення комп'ютерного забезпечення словника.

Крім того, в процесі створення словникових статей в межах лексикографічного опису клінічних термінів (назви хвороб, патологічних станів тощо) ми використовували дані Міжнародної статистичної класифікації хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям десятого перегляду, або скорочено Міжнародну класифікацію хвороб-10 (далі – МКХ-10) та паралельно англomовну версію тієї ж Класифікації – ICD-10. У зазначеній класифікації в розділі “Хвороби органів травлення” під кодом K00-K93 вивчався детально блок “Хвороби ротової порожнини, слинних залоз та щелеп” під кодом K00-K14. МКХ-10 є нормативним документом, який використовується як провідна статистична і класифікаційна основа в міжнародній системі охорони здоров'я, що забезпечує єдність методичних підходів та міжнародну верифікацію матеріалів.

Задля полегшення встановлення відповідності між терміном на позначення хвороби та відповідним кодом за МКХ-10 наприкінці словникової статті вважаємо за доцільне зазначати відповідний код.

Наприклад, код **K02** подано наприкінці словникової статті:

caries (dental)**['keri:z] – укр. ім. **ка́рієс** (зубів); патологічний процес, що виявляється у вигляді демінералізації і деструкції твердих тканин зуба з утворенням дефекту у вигляді порожнини; син. **decay, cavity** (розмов.). **K02

Таким чином, за кодом **K02** (перейшовши за гіперпосиланням) в МКХ-10 користувач буде мати змогу структуровано розглянути місце певної хвороби і впевнитися, що саме такий термін є загальноприйнятим та унормованим. Крім того, віднайти в МКХ-10 відповідний термін можна шляхом введення зазначеного коду або власне терміна в пошукове поле, яке є в онлайн-версії МКХ-10.

Що стосується анатомічної номенклатури, яка також відображена у фрагменті словника та у вибірці стоматологічних термінів, в процесі створення словникових статей ми використовували дані офіційної анатомічної номенклатури, зокрема упорядковане видання “Міжнародна анатомічна термінологія (латинські, українські, російські та англійські еквіваленти)” під ред. В. Черкасова.

Таким чином, враховуючи вимоги ДСТУ 3699:2009 та зазначених у попередньому пункті стандартів, можна попередньо сформулювати *модель словникової статті електронного словника*, яка буде суттєво корелювати з аналогічною моделлю традиційного словника (Схема 4.4.1).

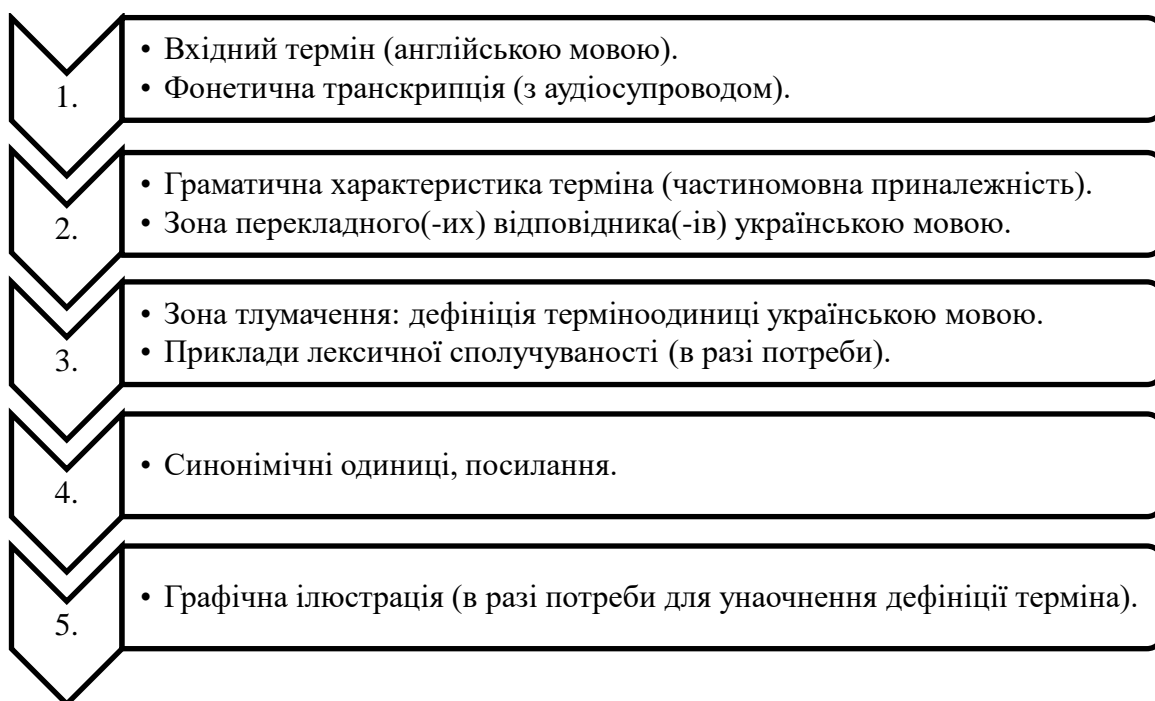

Схема 4.4.1. Модель словникової статті електронної версії англо-українського словника стоматологічних термінів тлумачно-перекладного типу.

Також варто відзначити, що єдиним в Україні держаним органом, який фахово досліджує українську науково-технічну термінологію, а саме Технічним комітетом стандартизації науково-технічної термінології (далі – ТК СНТТ) Держспоживстандарту та Міністерства освіти і науки України, розроблено програмне забезпечення для укладання двомовних словників PolyDic v. 1.0, з використанням якої уже видано чотири комп’ютерних диски

з електронними версіями двомовних термінологічних словників [Мисак 2008, с. 53]. На укладання багатомовних мультимедійних словників спрямовано розробку наступної версії системи PolyDic ML 3.0 [Мисак 2008, с. 53]. Поки не створено повноцінного електронного багатомовного тлумачного словника стоматологічних термінів, пропонуємо розроблювати власний словник з використанням оболонки електронного словника АBBYY Lingvo, створювати власні бази термінологічних даних з використанням програмного забезпечення SDL Multiterm, які в подальшому можна використовувати і в програмі TRADOS, і встановити в якості “надбудови” в текстовому редакторі Microsoft Office Word. Усе це дозволяє не лише систематизувати терміни й мати до них швидкий доступ, але й спростити та автоматизувати перекладацьку діяльність [Дев’ятко 2016, с. 30].

Таким чином, ми схарактеризували основні теоретичні аспекти створення електронної версії словника стоматологічних термінів, спираючись на теоретичні досягнення сучасної лексикографії та пов’язаних з нею лінгвістичних дисциплін. На вказаному етапі налагоджено тісну співпрацю та залучення до редагування словникового матеріалу фахівців-стоматологів, а в перспективі передбачається практична розробка електронної оболонки словника на основі традиційного словника стоматологічних термінів.

Висновки до 4 розділу

У четвертому розділі описано передумови, причини, а також принципи і концептуальну базу укладання англо-українського словника стоматологічної термінології тлумачно-перекладного типу, визначено низку завдань, на розв’язання яких має бути спрямована зазначена лексикографічна праця.

У процесі реалізації одного із завдань дослідження – спроби з’ясувати шляхи впорядкування стоматологічної термінолексики – чітко окреслено коло проблем, які виникають на шляху такої діяльності (проблема доцільності

використання термінологічної спадщини, термінотворча проблема, проблема синонімії та багатозначності в межах терміносистеми), а також запропоновано шляхи їх розв'язання. Основними напрямками термінологічної роботи в галузі стоматології та медицини в цілому мають бути: співвіднесення національної та міжнародної термінології; розробка методології уніфікації термінологічних систем поряд із їх поповненням за рахунок власномовних одиниць і необхідних іншомовних лексичних запозичень (теоретичний аспект); участь вітчизняних термінологів у роботі міжнародних організацій з питань стандартизації (прагматичний аспект); укладання різноманітних термінологічних словників та перекладних термінологічних словників за умов тісної співпраці фахівців у галузі медицини і філологів (прикладний аспект).

Лексикографічну діяльність детермінують відповідні принципи, які є керівними положеннями укладання двомовного спеціалізованого словника тлумачно-перекладного типу: 1) принцип наступності лексикографічних праць; 2) принцип суб'єктивного фактора укладача; 3) принцип прагматичної зумовленості створення словника; 4) принцип нормативності, який регулює процеси відбору та подання лексичного матеріалу в словнику; 5) принцип теоретичної та практичної багатоплановості лексикографічних праць.

Створення словника передбачає виділення певних лексикографічних характеристик, так званих *параметрів*, які слугують підґрунтям для опису та оцінки словника. Такими параметрами для англо-українського словника стоматологічних термінів є параметри *мікро-* та *макрокомпозиції*, а також *параметри методичних настанов автора* словника (його предметна орієнтація, адресат, призначення, аспектна орієнтація, функції, обсяг, принципи відбору лексики).

Макроструктура тлумачно-перекладного словника стоматологічної термінології передбачає його структурні особливості: 1) всі терміни розташовані в алфавітному порядку англійської мови, 2) словникові статті побудовано за алфавітно-гніздовою системою; 3) у кожній словниковій статті

представлено однокореневі терміни та термінологічні словосполучення, які співвідносяться з першим головним словом гнізда.

Мікроструктура – це кожен окремо взятий об'єкт описання словника та словникові характеристики, що стосуються цього об'єкта, тобто передусім це формат словникових статей, які є елементарними одиницями будь-якого словника і характеру його наповнення. На рівні *мікроструктури* словникова стаття оформлена за *зонуальною концепцією*, оскільки структура статті передбачає певні *зони*, продиктовані типом словника: 1) реєстр англійських термінів (заголовковий термін та фонетична транскрипція); 2) граматична характеристика терміна (зазначення частиномовної приналежності для однокомпонентних термінів); 3) зона еквівалентів: відповідник(-и) українською мовою; 4) зона дефініції терміна українською мовою; 5) приклади лексичної сполучуваності (у разі потреби в ілюструванні вживання того чи іншого терміна); 6) синонімічні одиниці реєстрового слова англійською мовою з посиланням на відповідну словникову статтю; 7) графічна інформація (застосовано принцип мультимодальності, що полягає в унаочненні дефініцій того чи іншого терміна та введенні малюнків чи схем, про що сигналізує символ).

Згідно із принципами відбору термінологічної лексики до реєстру словника включено, окрім іменників, дієслова та прикметники, оскільки вони здатні нести термінологічне навантаження. Критеріями відбору термінолексики є: тематична приналежність (тематична орієнтованість); поширеність терміна; вмотивованість. Також на принципи відбору лексики впливає ряд *параметрів методичних настанов* автора, а саме предметна орієнтація, призначення, функції і передбачуваний обсяг словника.

Запропоновано алгоритм інтеграції традиційного словника в електронний: 1) пропедевтичний етап: аналіз наявних спеціалізованих комп'ютерних словників із метою виділення в них лексикографічних параметрів та шляхи їх доповнення або уточнення; 2) трансформація композиційних характеристик традиційного словника в аналогічні параметри

електронної версії; 3) формування реєстрової частини словника стоматологічних термінів; 4) створення комп'ютерного забезпечення словника.

Унормування та систематизація вузькогалузевих терміносистем є на часі і розв'язується кількома шляхами: 1) формальним (визначальним показником є кількісний); 2) консервативним (збереження термінології в такому вигляді, якого вона набула за радянських часів); 3) етнографічним (відродження національної термінології періоду 'золотого десятиріччя' (1918–1932 рр. XX ст.); 4) інтернаціональним (відстоювання ідеї про доцільність значної кількості іншомовних запозичень); 5) поміркованим (підтримка оптимального балансу між запозиченою та власне українською термінологією з урахуванням історичних, національних та інших чинників). Вважаємо оптимальним останній варіант, оскільки він передбачає врахування різних чинників формування термінології, тому ймовірність дисбалансу в процесі впорядкування суттєво мінімізована. Головними критеріями в такому випадку мають стати економічність (інформативність), консонантність (милосвучність) та досконалість терміна (чітка граматична структура, логічність).

Таким чином, *перекладний тлумачний словник стоматологічних термінів* – це лінгвістично-енциклопедичний словник, в реєстрі (правій частині) якого міститься основна термінологія певної галузі знань (у нашому випадку стоматологічна термінолексика англійською мовою), подано еквівалентні відповідники іншою мовою (в нашому випадку українською та російською) та подано дефініцію того чи іншого терміна в рамках зазначеної терміносистеми.

Основні наукові результати розділу 4 опубліковані у таких працях автора: [50, 51, 53, 55].

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження слугують засади структуралізму (принцип системності) та когнітивізму (принципи експланаторності та антропоцентризму). Терміносистема стоматології як компонент макротерміносистеми медицини розглядається в рамках системно-структурної наукової парадигми з оновлених лінгвокогнітивних позицій.

Теоретичними засадами дисертаційного дослідження виступають такі положення: 1) типологічне класифікування стоматологічних термінів є основою для конструювання терміносистеми з подальшою її кодифікацією; 2) розробка загальної концепції та принципів укладання словника стоматологічних термінів уможлиблює лексикографічне відтворення стоматологічної терміносистеми з урахуванням лінгвістичної складової; 3) укладання словника стоматологічних термінів тлумачно-перекладного типу забезпечує нормалізацію та уніфікацію термінів стоматології, відображення структурно-семантичних зв'язків в рамках терміносистеми і випрацювання термінів на національній основі; 4) лексикографічне відтворення стоматологічної терміносистеми в контексті укладання словника тлумачно-перекладного типу відіграє фасилітаторську роль в процесі англо-українського перекладу стоматологічної термінології та є субстратом для подальших більш ґрунтовних досліджень в царині медичної термінографії.

Характерною особливістю стоматологічних термінів, як і решти медичних, є наявність латинських і грецьких коренів та терміноелементів, що властиво не лише для української та англійської мов, але й взагалі для індоєвропейських мов. За своїм складом стоматологічна термінологія з точки зору етимології та джерел запозичень, як власне і терміносистема медицини, є досить строкатою. Згідно з даними, отриманими в результаті аналізу вибірки обсягом 3130 стоматологічних терміноодиниць, власне українська термінологія становить 32%, запозичена термінологія – 53% та адаптована термінологія – 15%. Існування в багатьох випадках як питомо українського, так і запозиченого найменування на позначення певного поняття в медицині

призводить до створення синонімічних рядів та появи явища варіантності. Сприяти розв'язанню цієї проблеми покликане, з-поміж іншого, укладання словника стоматологічних термінів, який тим самим уможливить цілісне відображення структурно-семантичних зав'язків у рамках терміносистеми стоматології та особливостей англо-українського перекладу.

Уся сукупність стоматологічних термінів, що циркулюють в медичному дискурсі, становить собою терміносистему, сконструйовану на основі тезаурусної моделі та різних типів термінів – дериваційних, словотвірних, за шляхами поповнення, за будовою. Аналіз вибірки демонструє відносну кількість таких спеціальних термінів: 1) терміни вузькоспеціальні (клінічна стоматологічна термінологія, терміни на позначення інструментів, приладів, обладнання, діагностичних методів, матеріалів тощо – 55%); 2) терміни загальномедичні (ті, що в контексті стоматологічного тексту здобувають нові семантичні відтінки, – 25%); 3) анатомічна номенклатура (релевантна для стоматологічної галузі – 11%); 4) терміни фармацевтичного спрямування та суміжних дисциплін (9%). У свою чергу, задля стратифікації вузькоспеціальних термінів стоматології шляхом використання тезаурусного підходу виокремлено певні мікротерміносистеми, логічний поділ на які заснований на диференціації галузей стоматологічної науки (мікротерміносистеми терапевтичної, ортопедичної, хірургічної, стоматології дитячого віку та стоматології для спеціальних цілей), в межах кожної з яких детерміновано низки лексико-тематичних груп термінів.

Стоматологічна терміносистема в англійській та українській мовах є різноманітною за своїми дериваційно-структурними характеристиками. Задля забезпечення коректного перекладу терміна також важливо знати його словотвірну структуру та семантичні відмінності від загальнонародних слів. Медична термінологія з погляду походження належить до одного з найдавніших шарів термінологічного словника української мови, тому протягом багатовікової історії розвитку в ній відбилися основні способи термінотворення. Словотвірні типи стоматологічних термінів (кореневі

непохідні, похідні, складні (терміни-композиції, юкстапозиції), складені (дво- та БКТ), терміни-аббревіатури) базуються саме на класифікації способів їх творення (морфологічні, семантичні, синтаксичний, морфолого-синтаксичний способи). Зasadничими способами перекладу таких термінів є: транскодування (транскрипція, транслітерація); калькування; переклад варіативним відповідником; переклад еквівалентом; описовий переклад.

Укладання англо-українського тлумачного словника стоматологічних термінів зумовлено лінгвальними причинами (проблеми багатозначності та синонімії; необхідність унормування та впорядкування термінології; відновлення термінологічної спадщини; проблеми добору власне українських еквівалентів; необхідність систематизації терміносистеми та необхідність її інтеграції в САТ-програми; потреба у фасилітації перекладацького процесу в галузі медицини; відсутність перекладного тлумачного словника стоматологічних термінів на теренах України та за її межами) та екстралінгвальними причинами (посилення співпраці України з іншими країнами в стоматологічній галузі та посилення ролі англійської мови в сфері фахової комунікації в контексті процесів глобалізації; засвоювання новітніх методів і засобів терапії, обладнання, матеріалів тощо; необхідність розвитку україномовної компетенції фахівців в галузі медицини та стоматології тощо).

Укладання двомовного словника стоматологічних термінів тлумачно-перекладного типу базується на п'яти універсальних принципах лексикографування: 1) принцип наступності лексикографічних праць; 2) принцип суб'єктивного фактора укладача; 3) принцип прагматичної зумовленості створення словника; 4) принцип нормативності, який регулює процеси відбору та подання лексичного матеріалу в словнику; 5) принцип теоретичної та практичної багатоплановості лексикографічних праць.

Методологічними принципами описання лексичного значення термінологічних одиниць послужили такі: 1) принцип відсутності єдності метамовного описання ментальних одиниць, коли ті ж семантичні одиниці можуть отримувати різне описання засобами природної метамови; 2) принцип

доповненості семантичних описань; 3) принцип доповненості словникових дефініцій; 4) принцип денотативної диференціації значень.

Концепція макроструктури (розташування вхідних одиниць в алфавітному порядку англійської мови, алфавітно-гніздова система словникових статей) та мікроструктури тлумачно-перекладного словника стоматологічної термінології (структура статті підпорядковується зонувальній концепції) розроблена таким чином, щоб відповідати запитам користувачів та максимально ефективно імплементувати дидактичну, довідкову, інвентаризаційну, перекладну і нормативну функції словника.

Запропоновано алгоритм інтеграції традиційного словника в електронний: 1) пропедевтичний етап: аналіз наявних спеціалізованих комп'ютерних словників із метою виділення в них лексикографічних параметрів та шляхи їх доповнення або уточнення; 2) трансформація композиційних характеристик традиційного словника в аналогічні параметри електронної версії; 3) формування реєстрової частини словника стоматологічних термінів; 4) створення комп'ютерного забезпечення словника.

Унормування та систематизація вузькогалузевих терміносистем є на часі і розв'язується кількома шляхами: 1) формальним (визначальним показником є кількісний); 2) консервативним (збереження термінології в такому вигляді, якого вона набула за радянських часів); 3) етнографічним (відродження національної термінології періоду 'золотого десятиріччя' (1918–1932 рр. ХХ ст.); 4) інтернаціональним (відстоювання ідеї про доцільність значної кількості іншомовних запозичень); 5) поміркованим (підтримка оптимального балансу між запозиченою та власне українською термінологією з урахуванням історичних, національних та інших чинників). Вважаємо оптимальним останній варіант, оскільки він передбачає врахування різних чинників формування термінології, тому ймовірність дисбалансу в процесі впорядкування суттєво мінімізована. Головними критеріями в такому випадку мають стати економічність (інформативність), консонантність

(милозвучність) та досконалість терміна (чітка граматична структура, логічність).

Зазначена вузькофахова лексикографічна праця має на меті стати фасилітатором процесу перекладу медичних текстів та субстратом для створення більш ґрунтовного вузькоспеціалізованого словника тлумачно-перекладного типу. Разом з тим процес українського медичного термінотворення повинен бути централізовано координованим та систематичним. Перспективним вважаємо дослідження вузькогалузевих терміносистем медицини та укладання медичних перекладних термінологічних словників, що має величезне значення для унормування та стандартизації медичної наукової термінології, розвитку окремих галузей медицини, вироблення національної термінології, збереження самобутності й зростання національної свідомості українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абашина В. Н. Письменник і наука про мову (деякі аспекти лінгвістичних досліджень Франка). *Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: матеріали Міжнародної наукової конференції “СловоСвіт”*. Львів, 1998. С. 673–675.
2. Абрамова Г. А. Медицинская лексика: основные свойства и тенденции развития. Москва: Высшая школа, 2003. 256 с.
3. Авербух К. Я. Терминологическая вариантность: теоретический и прикладной аспект. *Вопросы языкознания: сб. науч. трудов*. Москва: РАН, 1986. № 6. С. 38–49.
4. Агрикола Э. Микро-, медио- и макроструктуры как содержательная основа словаря. *Вопросы языкознания: сб. науч. трудов*. Москва: РАН, 1984. №2. С. 72–82.
5. Аллафи Л.М.-Р. Когнитивный анализ стоматологической терминологии (на материале терминов ортодонтии в русском и английском языках): автореферат дис. ...канд. филолог. наук. Нальчик, 2004. 24 с.
6. Алексеева Л. М., Мишланова С. Л. Медицинский дискурс: теоретические основы и принципы анализа. Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 2002. 200 с.
7. Анісімова А. Г. Методологія перекладу англomовних термінів гуманітарних і суспільно-політичних наук: автореф. дис. ...доктора філолог. наук. Москва, 2010. 51 с.
8. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике. Москва: Высшая школа, 1995. С. 58.
9. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд., стер. Москва: Сов. энциклопедия, 1969. 608 с.
10. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода. Москва: Международные отношения, 1975. 240 с.

11. Бекишева Е. В. Формы языковой репрезентации гносеологических категорий в клинической терминологии: автореферат дис. ...доктора филолог. наук. Москва, 2007. 48 с.
12. Белодед И. К. Интернациональные элементы в лексике и терминологии. Харьков: Вища школа, 1980. 208 с.
13. Беляева О. М. Латинсько-український тлумачний словник клінічних термінів. Київ: ВСВ “Медицина”, 2016. 223 с.
14. Бицко Н. І. До питання формування української стоматологічної клінічної термінології. *Буковинський медичний вісник*. 2010. Т. 14, № 4. С. 166–169.
15. Бодуен де Куртене. Некоторые общие замечания о языковедении и языке. *История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях*. Часть 1, изд. третье, доп. Москва: Издательство “Просвещение”, 1964. С. 263–284.
16. Борисова Л. И. Лексические особенности англо-русского научно-технического перевода. Москва: МПУ, 2001. 208 с.
17. Борисюк І. Явище синонімії в термінології. *Дивослово*. 2000. № 4. С. 27–28.
18. Булик-Верхола С. З., Наконечна Г.В., Теглівець Ю.В. Основи термінознавства: навчальний посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. 166 с.
19. Бурдин С. М. О терминологической лексике. *Филологические науки*. Москва: Высшая школа, 1958. №4. С. 57–64.
20. Быков В. В. Методы науки. Москва: Издательство “Наука”, 1974. 215 с.
21. Вакуленко М. О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз: [монографія]. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 361 с.
22. Величкова С. М. Процессы заимствования в медицинской терминологии в области стоматологии. *Научные ведомости БелГУ*. Серия: Гуманитарные науки. 2013. №20 (163). URL:

<http://cyberleninka.ru/article/n/protsessy-zaimstvovaniya-v-meditsinskoj-terminologii-v-oblasti-stomatologii>

23. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Москва: Издательство “Индрик”, 2005. 1038 с.

24. Верхратський І. Г. Початки до уложення номенклятури і термінології природописної, народної. Львів: Въ печатні М. Ф. Поремби, 1864–1872 (вип. I–V).

25. Верхратський І. Г. Нові знадоби номенклятури і термінології природописної, народної, збирані між людьми. *Збірник математично-природописно-лікарської секції НТШ*. Львів, 1908. Т. 12, С. 13–23.

26. Виноградова О.Е. Интегральная методика углубленного описания значения слова (на материале семантического описания слов разных частей речи): дис. канд. филол. наук. Воронеж, 2016. 380 с.

27. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии. *Труды МИФЛИ*. Москва, 1939. Т.5. С. 3–54.

28. Влахов С. Н., Флорин С. В. Непереводимое в переводе: [монография]. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Высшая школа, 1986. 416 с.

29. Вовк А. Вибірковий англійсько-український словник з природознавства, техніки і сучасного побуту. Нью-Йорк: видавництво УТЦА, 1982. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Vovk_Anatol/Vybirkovyi_anhloukrainskyi_slovnyk_z_pryrodoznnavstva_tekhniky_i_suchasnoho_pobutu_Chastyina_1_A-M/

30. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии средств массовой информации). Москва: Изд-во МГУ, 2000. 128 с.

31. Гак В. Г. О некоторых закономерностях развития лексикографии (учебная и общая лексикография в историческом аспекте). *Актуальные проблемы учебной лексикографии*. Москва, 1977. С. 11–27.

32. Галас Б. К. Ф. С. Шимкевич як лексикограф і українське словникарство (кін. XVIII – поч. XX ст.). Ужгород, 1995. 300 с.

33. Галин М. Медичний латинсько-український словник. Прага: Видання “Спілки українських лікарів в Чехословаччині”, 1926. 304 с.
34. Ганіткевич Я. В. Словник русизмів у мові медиків: для студ. мед.вузів і лікарів. Львів: Львівський медичний ін-т, 1995. 26 с.
35. Главацька Ю. Термінологічне поле vs терміносистема: принципи наповнення та структуризації термінологічного поля в мові. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Лінгвістика*, 2014. Вип. 21. С. 15–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_2014_21_5.
36. Глущенко В.А. Лінгвістичний метод і його структура. *Мовознавство*, 2010. № 6. С. 32–44.
37. Гнатишена І. М. Сучасна німецька медична термінологія (аспекти етимології, структури та інтернаціоналізації): автореф. дис. ...канд. філол. наук. Чернівці: Чернівецький держ. ун-т ім. Ю.Федьковича, 1996. 24 с.
38. Головащук С. І. Перекладні словники і принципи їх укладання: (на лекс. матеріалі рос. та укр. мов). АН УРСР, Ордена Труд. Червон. Прапора Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1976. 245 с.
39. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. Москва: Высшая школа, 1987. 105 с.
40. Головин Б. Н. Язык и статистика. Москва: Просвещение, 1971. 190 с.
41. Гороть Є. І. Лексикографічна концепція “Англо-українського словника для англомовних студентів іноземців”. *Науковий вісник СНУ ім. Лесі Українки. Серія “Філологічні науки. Мовознавство”*. Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. № 5. С. 212–216.
42. Гринев С.В. Введение в терминоведение. Москва: Моск. лицей, 1993. 309 с.
43. Гринев-Гриневиц С. В., Сорокина Э. А., Скопюк Т. Г. Основы антрополингвистики (к лингвистическим основаниям эволюции мышления): [учебное пособие]. Москва: Компания “Спутник”, 2005. 114 с.

44. Гринев-Гриневиц С.В. Введение в терминологию: как просто и легко составить словарь: учебное пособие. Изд. 3-е, доп. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 224 с.
45. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: КМ Academia, 2000. 216 с.
46. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. Москва: Просвещение, 1977. 246 с.
47. Дев'ятко Ю. Стратегии и тактики англо-русского перевода медицинской терминологии. Материалы форума молодых исследователей-русистов в рамках Международного фестиваля «Великое слово». Одесса: Изд-во КП ОГТ, 2012. С. 142–149.
48. Дев'ятко Ю. С. Багатокомпонентні стоматологічні терміни: структурний аналіз та труднощі англо-українського перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2015. Вип. 58. С. 319–322.
49. Дев'ятко Ю. С. Дериwaційна характеристика медичних термінів (на матеріалі стоматологічних текстів). *Вісник Одеського національного університету*. Філологія. 2019. Том 24, № 1(19). С. 21–28.
50. Дев'ятко Ю. Електронний багатомовний словник стоматологічних термінів: теоретичні аспекти та спроба укладання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Проблеми української термінології. 2016. № 842. С. 28-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPUT_2016_842_6.
51. Дев'ятко Ю. Лексикографічно-термінографічна діяльність медичного перекладача: принципи та інструменти. *Проблеми української термінології: збірник наукових праць*. Львів, 2018. С. 8–12. URL: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Zbirnyk_2018/TK_Zbirnyk_2018_2_devjatko.htm
52. Дев'ятко Ю. С. Лексичні лакуни як культуроспецифічний феномен: особливості добирання перекладних відповідників у медичній

термінології (на матеріалі стоматологічних текстів). Вісник Одеського національного університету. Філологія. 2017. Том 22, № 2(16). С. 37–43.

53. Дев'ятко Ю. С. Проблеми лексикографічного опису багатокомпонентних стоматологічних термінів. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2015. Вип. 16. С. 11–19.

54. Дев'ятко Ю. С. Стоматологічна термінологіка: впорядкування та проблеми англо-українського перекладу. *Слов'янський збірник*. 2014. Вип. 18. С. 328–336. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/slzb_2014_18_40.

55. Дев'ятко Ю. С. Теоретичні засади укладання багатомовного тлумачного словника стоматологічної термінології. *Linguistic Bulletin*, (21). 2016. С. 66–73.

56. Демська О. Вступ до лексикографії. Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2010. 266 с.

57. Денисова С.П. Типологія категорій лексичної семантики. Київ: Вид-во Київського держ. лінгвістичного ун-ту, 1996. 294 с.

58. Дзида Н. Н. Проблема лакуарности в переводе. *Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования*. 2010. №1. С. 162–167.

59. Дидик-Меуш Г. Описовість денотата як необхідне явище української медичної термінології періоду становлення. *Українська термінологія і сучасність*. Київ: Видавництво НАН України, 1998. С. 62–64.

60. Долгих Н.Г. Теория семантического поля на современном этапе развития семасиологии. *Филологические науки*. 1973. № 1. С. 89–98.

61. Дроздова Т. В. Типы и особенности многокомпонентных терминов в современном английском языке (на материале терминологии производства искусственного холода): автореф. дис. ... канд. филолог. наук. Москва, 1989. 24 с.

62. Дубічинський В.В. Лексикографія: навч.-метод. посібник. Харків: НТУ “ХПІ”, 2011 р. 66 с.

63. Дубічинський В.В. Функції термінографічних праць. *Збірник наукових праць “Українська термінологія та сучасність”*. Київ, 2013. Вип. ІХ. С. 112–118.
64. Дудок Р. І. Міжмовні процеси інтерференції в термінологічній системі англійської мови. *Термінологічний вісник*. 2017. Вип. 4. С. 129–135.
65. Думка М. С. Про медицину скіфів (Історико-медичне дослідження). Київ: ДержМедВидав УРСР, 1960. 112 с.
66. Єрьомкіна Г. Г., Скуратова Т. Ф., Іващук Н. С., Кравцова Ю. О. The Latin language and bases of medical terminology (Латинська мова та основи медичної термінології): практичний курс. Одеса: Одес. держ. мед. ун-т, 2008. 188 с.
67. Жельвис В.И., Марковина И.Ю. Опыт систематизации англо-русских лакун. Исследование проблем речевого общения. Москва: Наука, 1979. 214 с.
68. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов. Изд. 5-е, испр. и дополн. Назрань: Пилигрим, 2010. 486 с.
69. Загнітко А., Ситар Г. Концепція польських прийменників та їхніх еквівалентів: досвід лексикографування. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies: зб. наук. праць*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. Вип. 38. С.105–107.
70. Закреницька Л. А. Термінологічна насиченість англомовних різножанрових фахових текстів (на матеріалі дискурсу християнського богослов'я). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 5. С. 191–195.
71. Запаско Я. П. Пам'ятки книжкового мистецтва: українська рукописна книга. Львів, 1995. 480 с.
72. Зацний Ю. А., Янков А. В. Историко-этимологические параметры элементов медицинской терминосистемы. *Вісник Сумського державного університету*. Серія “Філологічні трактати”. 2015. Том 7. № 1. С. 37–43.
73. Зіменковський А. Б., Федущак О. А., Єремеева Т. В., Сагач Ю. А. Проблема професійної термінології та систематизації в сучасних медичних

технологічних стандартах. *Клінічна фармація, фармакотерапія та медична стандартизація*. 2013. № 2. С. 119–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kff_2013_2_7.

74. История Института стоматологии АМН Украины (1928—2008): под общ. ред. Г. Н. Варавы и К. Н. Косенко. Акад. мед. наук Украины, ГУ “Ин-т стоматологии АМН Украины”. Одесса: Астропринт, 2012. 359 с.

75. Канделаки Т.Л. Значения терминов и системы значений научно-технических терминологий. *Проблемы языка науки и техники: Логические, лингвистические и историко-научные аспекты терминологии*. Москва, 1970. С. 3–39.

76. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2002. 564 с.

77. Карасик В. И. Язык социального статуса. Москва: ИТДГК “Гнозис”, 2002. 333 с.

78. Караулов Ю.Н. Современное состояние и тенденции развития русской лексикографии. Советская лексикография. Москва, 1988. – С. 5–18.

79. Карпіловська Є. А. Конструювання складних словотвірних одиниць. Київ: Наукова думка, 1990. 155 с.

80. Касарес Х. Введение в современную лексикографию. Москва, 1958. 354 с.

81. Кашуба М.В. Кониський Г. Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон – Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2008. 568 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Konisky_G

82. Кисільов В. Ф. Медичний російсько-український словник. Відтворення видання 1928 року. Київ: видавництво НАН України, 2008. 567 с.

83. Кияк Т.Р. Науково-технічний переклад (теоретичні та практичні аспекти). *Іноземна філологія*, 1992. Вип. 104. с. 141–150.

84. Кияк Т. Р. Нормалізація термінології: стан, проблеми, перспективи. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки*. 2008. №4. С. 181–185.
85. Кияк Т. Р. Лінгвістичні аспекти термінознавства: навч. посібник. Київ: УМК ВО, 1989. 104 с.
86. Кійко С. В., Пинтюк Є. С. Тезаурусне моделювання німецькомовної терміносистеми архітектури і будівництва. *Львівський філологічний часопис*, (8). 2020. С. 82–89.
87. Клименко Н. Ф. Афіксоїд. Українська мова: Енциклопедія/ [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.], 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во “Укр. енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 38.
88. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. Київ: Наукова думка, 1984. с. 251.
89. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. 335 с.
90. Кобякова І. К. Креативне конструювання вторинних утворень в англomовному художньому дискурсі. Вінниця: Новая книга, 2007. 128 с.
91. Кобякова І.К., Швачко С.О. Про деякі аспекти мовотворчої функції. *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*. 2004. Т. 1, № 2. С. 21–30.
92. Коваль І. В. Проблеми словотвору та термінології. *Матеріали третьої міжнародної конференції “Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мові як іноземній”*. Полтава, 2000. С. 60–65.
93. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва: Высшая школа, 1990. 253 с.
94. Комова М. Українське термінологічне словникарство. *Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць*. Київ: КНЕУ, 2003. Вип. VIII. С. 289–292.

95. Коновалова О. Комова М. Іншомовні запозичення в українській термінології. *Інформація, комунікація, суспільство 2016: матеріали 5-ої Міжнародної наукової конференції ІКС-2016*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 210–211. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/33381/1/97-210-211.pdf>
96. Коптілов В. В. Теорія та практика перекладу: навч. посібник. Київ: Юніверс, 2003. 280 с.
97. Король Т., Бичкова С., Манько В. Сучасна українська анатомічна термінологія в професійній освіті та практиці. Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2012, С. 78–81.
98. Кочан І.М. Кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові. *Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”*. Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. 2004. № 503. С. 34–37.
99. Кочан І.М. Українські термінологічні словники 20-х років ХХ століття з позицій сьогодення. *Термінологічний вісник: збірник наукових праць*. Київ: ІУМ НАНУ, 2011. Вип. 1. С. 156–162.
100. Кочан І.М. Міжнародні терміноелементи в системі науково-технічних термінів. *Вісник Держ. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”: Матеріали 6-ї Міжнародної наукової конференції СловоСвіт*. 2000. № 402. С. 54–59.
101. Кочан І.М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові. Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І.Франка, 2004. 520 с.
102. Кочерга О., Непийвода Н. Тенденції української термінологічної лексикографії. *Урок української*. 2000. № 3. С. 25–29.
103. Крижанівська А.Г., Симоненко Л. О. Актуальні проблеми упорядкування наукової термінології. К.: Вища школа, 1987. 234 с.

104. Куделько З. Б. Лінгвістичні аспекти нормалізації науково-технічної термінології. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Германська філологія*. Чернівці: ЧНУ, 2001. Вип. 114. С. 96–102.

105. Кудинова Т. А. К вопросу о природе многокомпонентного термина (на примере английского языка биотехнологий). *Вестник Пермского университета*. Пермь: ПТУ, 2001. № 2 (14). С. 58–64.

106. Кудрявцева И. Г. Особенности формальной структуры и семантические характеристики терминологических словосочетаний (на материале английской и русской специальной лексики научно-технической области “Интернет”): автореф. дис. ...канд. филолог. наук. Москва, 2010. 21 с.

107. Кульчицька Т. Ю. Українська лексикографія XIII–XX ст.: Бібліографічний показник. Львів: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАНУ, 1999. 360 с.

108. Купова Ю. Н., Купов С. С. Роль калькирования в переводе медицинской лексики. *Рос. мед.-биол. вестн. им. акад. И.П. Павлова*. 2009. №4. С. 4–8.

109. Кучеренко І.В. Адаменко М. М. Особливості перекладу медичних термінів. *Матеріали науково-практичної конференції “Соціум. Наука. Культура”*. Кременчук: Видавництво КНУ, 2004. С. 45–50.

110. Лаврентій Зизаній. ЛЕКСИС Сірѣчь РеченїА, ВѣкрáтъѢ събрáн(ъ)ны. И из словес(н)скаго языка, на прѣсты(й) Рýскій ДїАле(к)тъ Истол(ъ)ковáны. Л, Z. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/zyzlex/zyz99.htm>

111. Левченко М. Замѣтки о русинской терминологии. *Основа*. 1861. №7. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/rizne/rusyny.htm#levch>

112. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Москва: Издательство УРСС, 2005. 256 с.

113. Лейчик В. М. Термины-синонимы, дублеты, эквиваленты, варианты. *Актуальные проблемы лексикологии и словообразования*. 1973. Вып. 2. С. 103–107.

114. Лексикон словенороський Памви Беринди. Підг. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука. Київ, 1961. 271 с.
115. Лепеха Т. Формування української судово-медичної термінології в XI–XV ст. *Українська термінологія і сучасність*. Київ: видавництво КНЕУ, 2003. Вип. V. С. 152–155.
116. Лепченко Я. За якими принципами укладає тепер Інститут української наукової мови українську природничу термінологію. *Вісн. Ін-ту укр. наук. мови*: 36. статей. Відп. ред. Гр. Холодний. Київ, 1928. Вип. 1. С. 25–29.
117. Лещенко Т. О., Юфименко В. Г. Про деякі аспекти гуманітарної підготовки студентів-медиків. *Гуманітарна та екологічна підготовка студентів: тези навч.-метод. конф.* Полтава, 1994. С. 42–43.
118. Лисенко В. Шляхи становлення й розвитку української анатомічної термінології. *Українська термінологія і сучасність*. Київ: Видавництво КНЕУ, 2007. Вип. VII. С. 167–170.
119. Лисиченко Л. А., Богданова І. Є., Промська А. С. Екологія мови – запорука сталого розвитку українського суспільства. *Науково-технічний журнал “Техногенно-екологічна безпека”*, 8(2/2020) С. 55–59. Режим доступу: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/11716>
120. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови. Харків: Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 1997. 131 с.
121. Литвиненко Н. Сильові аспекти фахового мовлення (на матеріалі медичної лексики). *Урок української: науково-публіцистичний журнал-дайджест*. 2004. №3. С. 24–26.
122. Лісовий М. І. Культура професійного мовлення: навч. посіб. для студентів вищ. мед. навч. закладів. Вінниця: Нова Книга, 2010. 176 с.
123. Ломоносов М.В. Предисловие о пользе книг церковных в российском языке. *Хрестоматия по истории русского языкознания*. Москва, 1973. С. 29–30.

124. Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. Москва: Высшая школа, 1982. 234 с.
125. Лотте Д.С. Основы полстороения научно-технической терминологии. Москва: Изд-во АН СССР, 1961. 160 с.
126. Магльований А. В., Гриновець В. С., Сулим Ю. В. Університетській стоматологічній клініці у Львові — 100 років. *Acta Medica Leopoliensia (Львівський медичний часопис)*. 2006. № 2 (том XII). С.156-159.
127. Маланчук В.О. Хірургічна стоматологія та щелепно-лицьова хірургія. Том 1. Київ: Логос, 2011. 672 с.
128. Малахова В. В., Самойленко О. В. Афіксоїдальні утворення у медичній термінології сучасної української мови. *Матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції “Лексико-граматичні інновації в сучасних слов’янських мовах”*. 2019. С. 112–114.
129. Манюк О.М. До проблеми перекладу сучасних стоматологічних термінів. *Буковинський медичний вісник*. Чернівці, 2010. Т. 14. № 4. С. 170–172.
130. Марковина И. Ю. Культура и текст Введение в лакунологию. Москва: ГЭОТАР-Медиа. 2010. 140 с.
131. Мартиняк О. Явище синонімії у термінологічній лексиці. *Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”*. Серія “Проблеми української термінології”. 2008. № 620. С. 100–103.
132. Мацюк Г. П. Термін у соціолінгвістичних традиціях. *Ucrainica II. Současna ukrajinstika. Problemy jazyka, literatury a kultury*. Olomouc, 2006. С. 477–482.
133. Мельник А. І. Навчання студентів-медиків читання професійно орієнтованих текстів англійською мовою. *Іноземні мови*. 2005. № 4. С. 22–27.
134. Мисак Р. Комп’ютерні словники: класифікація та укладання. *Збірник наукових праць “Проблеми української термінології”*. 2008. С. 52–55.
135. Михайлишин Б. П. З історії термінів-епонімів. *Мовознавство*. 1994. № 4–5. С.45–50.

136. Місник Н., Симоненко Л. Про “стан здоров'я” мови медицини. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Львів, 2002. № 453. С. 262–269.
137. Місник Н.В. Історія становлення української медичної термінології. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов. 2011. № 5. С. 199-203. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_9_2011_5_39.
138. Місник Н.В. Медичний словник як основне джерело систематизації та унормування галузевої термінології. *Українська термінологія і сучасність. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції*. Київ, 1997. С.197–199.
139. Місяць Н. Білоус В., Білоус А. Про укладання латинсько-українського офтальмологічного словника-довідника. *Українська термінологія і сучасність*. Київ: видавництво НАН України, 1998. С. 219–223.
140. Морковкин В.В. Основы теории учебной лексикографии: дис. ... доктора филологических наук. Москва, 1990. 24 с.
141. Німчук В.В. Мова українського травника XVI ст. *Мовознавство*. 1976. № 5. С. 43–55.
142. Навчук Г.В., Ткач А. В. До питання про співвідношення питомого та запозиченого в сучасній українській медичній термінології. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: зб. наук. праць. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. Київ: Просвіта, 2008. Вип. 8. С. 78–83.
143. Навчук Г.В. Українська медична термінологія на сучасному етапі: проблеми впорядкування. *Буковинський медичний вісник*. Чернівці, 2010. Т. 14, № 4. С. 163–166.
144. Нелюба А. М. Суперечності морфемно-словотвірної термінології і способи їх уникнення. *Матеріали IX Міжнародної наукової конференції “Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах”*. 2019. С. 122–124.

145. Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ: ТОВ “Міжнародна фінансова агенція”, 1997. 303 с.
146. Нікітіна Ф.О. Засоби структуризації інтернаціональних терміноелементів в українській науковій термінології. *Мовознавство*. 1996. № 4-5, С. 47–49.
147. Німчук В.В. Словник Памви Беринди та його місце в історії лексикографії. *Мовознавство*. 1978. № 2. С.24–37.
148. Огієнко І. Для одного народу – одна наукова термінологія. *Рідна мова*. 1935. Ч. 11 (35). С. 491–498.
149. Орешко О. Українська медична термінологія (розвиток і сучасний стан): автореф. дис.... канд. філолог. наук. Брно, 2010. 15 с.
150. Панько Т.І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. Львів: Академія, 1994. 216 с.
151. Патерик Києво-Печерський. Упорядкувала, адаптувала українською мовою, склала додатки і примітки Ірина Жиленко. Відп. редактор В.М.Колпакова. 2-е вид. Київ, 2001. 348 с.
152. Перхач Р.-Ю. Т. Термінологія в інструкціях до медичних препаратів: лінгвокогнітивний та лінгвокультурний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2017. 20 с.
153. Перхач Р.-Ю. Т. Способи творення неологізмів у сучасній медичній термінології (на матеріалі української та польської мов). *Studia Slawistyczne. Etnolingwistyka i komunikacja międzykulturowa*. Lublin, 2016. № 3. S. 253–267.
154. Перхач Р.-Ю. Т. Корпус інструкцій до медичних препаратів як метод дослідження медичної термінології. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету: зб. наук. праць*. Кривий Ріг, 2015. Вип. 13. С.171–175.

155. Петрова О. Типологія внутрішньої форми слова в народній медичній термінології. *Українська термінологія і сучасність*. Київ: видавництво НАН України, 1998. С. 91–92.
156. Петрух Л. Історія розвитку медичного словникарства. *Праці наукового товариства ім. Шевченка. Лікарський збірник. Медицина і біологія*. 2014. Т. 38, Т. 24. С. 22–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pntsh_lik_2014_38_24_6.
157. Пещак М. М. Нариси з комп'ютерної лінгвістики. НАН України. Укр. мов.-інформ. фонд. Ужгород: Закарпаття, 1999. 199 с.
158. Пиріг Л. А. Українська мова у сфері медицини – сучасний стан і тенденції. *Ваше здоров'я*, 2005, 4; *Універсум*, 2005, 1–4, С. 36–37; *Українознавство*, 2005, 2. С. 69–70; *Медицина і біологія*. Т. 24. С. 110–116.
159. Пиріг Л. А. Українська мова в медицині: минуле і сучасність. *Укр. термінол. і сучасність. Збірн. наук, праць*. Вип. ІХ. К., 2013. С.175–180; *Праці НТШ*. Т. XXXVI. *Лікар. збірник*. Т. XXIV. Львів, 2014. С. 110–116.
160. Пиріг Л. А. Українська медична термінологія – багатоаспектність проблеми. *Мед. газета України*, 1996, 29; *UMANA News*, 1997, Vol. 3. №1. Р. 3–4. № 2. Р. 3–4.
161. Півньова Л. В. Структурна організація термінополя туризму в українській мові. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип. 5. С. 182–187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2019_5_26.
162. Поворознюк Р.В. Переклад медичних текстів: теорія та практика [Монографія]. Київ: Видавець Заславський О. Ю., 2017. 223 с.
163. Поворознюк Р. В. Теоретичні засади аналізу письмових та усних перекладів медичних текстів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика”*: зб. наук. праць. Херсон: ХДУ, 2013. Вип. 20. С.275–281.
164. Покровська О. А., Сапожнікова Л.Я., Руденко С.М. Українська термінографія: історія, теорія, практика: монографія. Харків: ХДУХТ, 2015. 126 с.

165. Полюга Л. Українське словництво на переломі. *Українознавчі студії*. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В.Стефаника, 2005–2006. № 6–7. С. 17–25.
166. Полюга Л.М., Симоненко Л.О. Про укладання термінологічних словників: деякі зведені принципи і поради. Хмельницький, 1991. 18 с.
167. Пономарів О. Мовностилістичні поради: лексика іншомовного походження. *Урок української*. 2001. № 11-12. С. 25–27.
168. Потапчук А.М. Основи стоматології: навч. посібн. вид. 2-е. Ужгород: Карпати, 2006. 416 с.
169. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склав та підготував до друку проф. С. Юшков. Київ: ВУАН, 1935. Редакція IV. С. 137–144.
170. Продан Ю. П. Термінографія в Україні початку ХХІ століття: проблеми, перспективи й тенденції розвитку. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: Історична та філологічна*. 2013. Вип. 10. С. 128–135. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/IoIsn_2013_10_22.
171. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология. *Вопросы терминологии*. М.: Высшее образование, 1961. С. 46–54.
172. Рожко М. М. Ортопедична стоматологія. К.: Книга-плюс, 2003. 569 с.
173. Рудакова А.В. Лексическое значение слова в словаре и языковом сознании носителей языка. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2015а. № 10(52): в 2-х ч. Ч. 1. С. 153–156.
174. Рудакова А.В. Методика обобщения словарных дефиниций при описании интегрированного лексикографического значения слова. *Вестник Дагестанского научного центра*. 2015б. №3(58). С. 152–156.
175. Рудакова А.В. О понятии интегрированного лексикографического значения слова и методике его описания. *Культура общения и ее формирование: межвуз. сб. науч. тр.* / Под ред. И.А. Стернина. Воронеж: Истоки, 2015в. Вып. 31. С. 109–115.

176. Рудинская Л. С. Современные тенденции развития гематологической терминологии (на материале английского языка). Автореф. дис.... канд. филол. наук. Москва: Институт языкознания РАН, 1997. 19 с.
177. Русанівський В. М. Префіксальний словотвір. *Словотвір сучасної української літературної мови*. Київ: Наукова думка, 1979. С. 228–284.
178. Самолисова О. Ніколаєва А. Поняття “термінологія” та деякі аспекти українського медичного термінотворення. *Українська термінологія і сучасність*. Київ: Видавництво КНЕУ, 2005. Вип. VI. С. 201–204.
179. Світлична Є.І. Латинська мова: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2011. 440 с.
180. Світлична Є. І., Базарова В. І., Жук Л. Г. Клінічна термінологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Харків: Вид-во НФаУ: Золоті сторінки, 2006. 168 с.
181. Секунда Т. Принципи складання української технічної термінології. *Вісник ІУНМ*. Київ, 1930. Вип. 2. С. 15–17.
182. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. П.: Довкілля-К, 2011. 844 с.
183. Селігей П.О. Сучасне термінотворення: симптоми та синдроми. *Мовознавство*. 2007. № 3. С. 48–61.
184. Сербенська О. А. Сучасна українська термінографія і проблеми екології мови. *Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”*. Серія “Проблеми української термінології”. 2002. № 453. С. 17–20.
185. Сергєєва Г. А. Англомовні запозичення в українській правничій термінології: автореф. дис. ...канд. філол. наук. Харківський національний університет ім. Каразіна, 2002. 16 с.
186. Серебренников Б. А. Проблема взаимоотношения общей методологии, лингвистической науки и частных методов лингвистического исследования. *Общее языкознание: методы лингвистических исследований / отв. ред. Б. А. Серебренников*. М.: Наука, 1973. С. 257–313.

187. Симоненко Л. Актуальні проблеми сучасного українського термінознавства. *Українська термінологія і сучасність*. К.: видавництво КНЕУ, 2009. Вип. VIII. С. 9–15.
188. Симоненко Л. О. Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку. *Українська термінологія і сучасність*. К.: видавництво КНЕУ, 2001. Вип. IV. С. 3–8.
189. Симоненко Л.О. Біологічна термінологія: формування та функціонування. Умань: РВЦ “Софія”, 2006. 103 с.
190. Симоненко Л. О. Тлумачно-перекладна термінографія. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті*. Київ: Наукова думка, 2011. С. 308–314.
191. Сифоров В.И., Канделаки Т.Л. Методологические аспекты терминологической работы комитета научно-технической терминологии АН СССР. *Вопросы языкознания*. 1983. № 2. С. 3–8.
192. Скворцов О.Г. Методы исследования лексических систем. Екатеринбург: Изд-во АМБ, 2001. 142 с.
193. Скляревская Г.Н. Новый академический словарь: объект, типологические признаки, место в системе русской лексикографии. *Очередные задачи русской академической лексикографии*. СПб., 1995. С. 15–23.
194. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу). К.: Логос, 2006. 100 с.
195. Скороходько Э. Ф. Вопросы перевода английской научно-технической литературы. К.: Изд-во Киевского университета, 1963. 92 с.
196. Смирнова Е. В. Структурно-семантический и лексикографический аспекты медицинской терминологии: на примере кардиологической лексики: автореферат дис. ...кандидата филологических наук. Ярославль, 2012. 23 с.
197. Соколовская Ж.П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова). Киев: Вища школа, 1979. 192 с.

198. Сорокин Ю. А., Марковина И. Ю., Панасюк И. Л. Основы лакунологии: главы задуманной книги. *Вопросы психолингвистики*. 2010. №1(11). С. 31–157.
199. Соссюр Фердинанд де. Курс общей лингвистики. Пер. с французского. М.: Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
200. Стаховська Н. Термін як елемент системи мовного вираження спеціальних понять. *Українська термінологія і сучасність*. К.: видавництво КНЕУ, 2001. Вип. IV. С. 277–280.
201. Стегніцька Л. В. Історія становлення медичної термінології [Електронний ресурс]. URL: www.rusnauka.com/19_TSN.../3_174070.doc.htm
202. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. Москва, 1975. 311 с.
203. Стернин И. А., Рудакова А. В. Словарные дефиниции и семантический анализ. Воронеж: Истоки, 2017. 34 с.
204. Стернин И.А. Анализ скрытых смыслов в тексте. Воронеж: Истоки, 2011. 66 с.
205. Стернин И.А. Денотативная дифференциация и метаязыковая модификация словарных дефиниций при обобщении лексикографических значений. *Культура общения и ее формирование: межвуз. сборник научных трудов* / Под ред. И.А. Стернина. Воронеж: Истоки, 2014а. Вып. 29. С. 129–136.
206. Стернин И.А. Об основных принципах описания семантики слова в лингвистической экспертизе. *Коммуникативные исследования*. Воронеж: Истоки, 2014б. С. 44–47.
207. Стернин И.А. Проблема неединственности метаязыкового описания языковых единиц в лингвистике. *Психолингвистика и лингвоконцептология: сб. науч. тр.* / Под ред. И.А. Стернина. Воронеж: Истоки, 2012. Вып. 5. С. 8–17.
208. Стернин И.А., Попова З.Д., Стернина М.А. Лакуны и безэквивалентные единицы в лексической системе языка. *Язык и*

национальное сознание. *Вопросы теории и методологии*. Воронеж, 2002. С. 155–170.

209. Стефанов В. Деякі основні принципи розробки стандартів на науково-технічну термінологію. *“Проблеми української науково-технічної термінології”*. Львів, 1992. С. 180–183.

210. Стоматология: болезни зубов [Електронний ресурс]. URL: <http://medicalplanet.su/stomatology/MedicalPlanet>.

211. Стрижаковська О. Народні назви дитячих хвороб в українських говірках Буковини. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія*. 2010. Вип. 496-497. С. 92–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnusf_2010_496-497_16

212. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология. Вопросы теории. Москва: Книжный дом “Либроком”. 2009. 247 с.

213. Таран З. Місце греко-латинських запозичень в українській медичній термінології. *Українська термінологія і сучасність*. Київ: НАН України, 1997. С. 93–95.

214. Телеки М. М. Словоскладання у сучасній латинській медичній термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, серія “Філологія”*. 2017. № 26, том 2. С. 85–88.

215. Терапевтическая стоматология: учебник для студентов медицинских вузов / Под ред. Е. В. Боровского. М.: “Медицинское информационное агентство”, 2004. 840 с.

216. Термінологічна робота. Засади і правила розробляння стандартів на терміни та визначення понять: ДСТУ 3966:2009. [Чинний від 2010-07-01]. Київ: Держспоживстандарт України, 2010. 34 с. (Національний стандарт України).

217. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. Київ, 2001. Том I. С. 267–270.

218. Ткач А.В., Навчук Г. В. Принципи організації української медичної термінології на лексико-семантичному рівні. *Актуал. питання клін. та експерим. мед.: матеріали 86-ої підсумкової конференції науковців Буковинського державного медичного університету*. Чернівці: БДМУ, 2005. С. 208–214.
219. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови: [монографія]. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 160 с.
220. Тхор Н. М. Англомовна стоматологічна термінологія (семантичний аспект). *Записки з романо-германської філології*, 2017. Вип. 1. С. 130–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zrgf_2017_1_18.
221. Філюк Л. М. Моделювання тезаурусу української будівельної термінології. *Мова*. 2014. № 22. С. 127–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mova_2014_22_26.
222. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50-ти Т. К.: Наукова думка, 1976. 1986.
223. Хаютин А. Д. Термин, терминология, номенклатура. Самарканд, 1971. 129 с.
224. Цісар Н. Метафора та метонімія в номінації симптомів і синдромів. *У вимірах слова: збірник наукових праць на пошану проф. І. Кочан*. Дрогобич, 2019. с. 356–363.
225. Чернявский М. Н. Латинский язык и основы медицинской терминологии. Київ: Медицина, 2004. 448 с.
226. Шалаєва Г. Структурний аналіз сучасної медичної термінології та труднощі перекладу багатокomпонентних медичних термінів. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2014. № 1. С. 90–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apcniim_2014_1_15.
227. Шарбенко Т. В., Леценко Т. О. Унормованість термінів з ортопедичної стоматології. *Український стоматологічний альманах*. 2012.

228. Шилихина К. М. Теоретическая и практическая лексикография. Воронеж, 2006. 59 с.
229. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / под ред. Л. Р. Зиндер, М. И. Матусевич. Изд. 2-е стер. М.: Эдиториал УРСС, 2004. 427 с.
230. Яната О. За яким принципом треба укладати українську природничу номенклатуру. *Вісн. Ін-ту укр. наук. мови*: 36. статей / Відп. ред. Г. Холодний. Київ, 1928. Вип. 1. С. 21–24.
231. Anspach R. R. Notes on the sociology of medical discourse: the language of case presentation. *J Health Soc Behav.* 1988, Vol. 29. P. 357–375.
232. Brunt R. Medical English Since the Mid-nineteenth Century. Fachsprachen. New York, 1999. 340 p.
233. Budin C. Language Planning and Terminology Planning – Theories and Practical Strategies. *International Conference on Terminology Science and Terminology Planning. In Commemoration of E. Drezen 1892–1992.* Vienna: TermNet, 1994. P. 85–93.
234. Bunsch-Lauer I.A. Non-Verbal Elements in German and English Medical Texts. *Proceedings of the 11th European Symposium on LSP.* Vol.II. Copenhagen, 1998. P. 771–778.
235. Cabré M. T. Theories of terminology. Their description, prescription and explanation. *Terminology* 9:2. 2003. P. 163–199.
236. Charline M. Dofka Dental terminology, Thompson Learning, 2000. 345 p.
237. Clarke-Kennedy A.E. The Art of Medicine in Relation to the Progress of Thought. Cambridge University Press, 1945. 50 p.
238. Deviatko Yu. The morphemic analysis of dental terms as an important way of term definition in the context of multilingual dictionary compiling. *Kwartalnik Neofilologiczny.* 2019. LXVI, № 3, P. 566–574.

239. Džuganová B. English medical terminology – different ways of forming medical terms. *Jahr*, 2013. Vol. 4. p. 55–69.
240. Felber H. *Terminology Manual*. Paris, UNESCO, Infoterm, 2002. 426 p.
241. Fleischman S. *Language and Medicine. the Handbook of Discourse Analysis/* Ed. by D.Schiffrin, D.Tannen, H.E. Hamilton, L., 2001. 817 p.
242. Flood W.E. *Scientific words. Their structure and meaning*. London, 1960. 220 p.
243. Fluck H.R. *Fachsprachen*. Tübingen, 1996. 345 p.
244. Galinski Ch., Budin G. *New Trends in Translation-Oriented Terminology Management. Scientific and Technical Translation*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Co., 1993. P. 209–215.
245. Gaudin F. Socioterminologie: propos et propositions épistémologiques'. *Le Langage et l'Homme*, XXVIII, 4. 1993. P. 247–258.
246. Goncharuk M., Cavalcanti A. L., Stoika O., Hliudzyk-Shemota M., Boykiv A., Deviatko Yu. Satisfaction with dental and medical education quality among foreign students considering non-native English-speaking origin of the teachers. *Cumhuriyet Dental Journal*. 2020. Volume 23, Issue 4, P. 308–317.
247. Hale K. Gaps in grammar and culture. *Linguistics and Anthropology : in Honour. C. F. Voegelin*. JISSE, 1975. 234 p.
248. Kageura K. *The Dynamics of Terminology: A Descriptive Theory of Term Formation and Terminological Growth (Terminology and Lexicography Research and Practice)*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2002. 330 p.
249. Kucharz E. Medical terminology: Its size and typology. *Wiad Lek*. 2015. Vol. 68. P. 413–416.
250. Langacker, Ronald W. *Foundations of cognitive grammar: Theoretical prerequisites*. Vol. 1. Stanford university press, 1987. 528 p.
251. Lovis C., Baud R. Medical dictionaries for patient encoding systems: a methodology. *Artif Intell Med*. Volume 14, Issues 1–2, 1998, p. 201–214.

252. Lovis C., Baud R., Rassinoux A.M., Michel P.A, Scherrer J.R. Medical dictionaries for patient encoding systems: a methodology. *Artificial Intelligence in Medicine*. Volume 14, Issues 1–2,1998, p. 201–214.
253. Lynch C. Medical Terminology Management. *Handbook of Terminology Management*. Amsterdam/ Philadelphia, 1997. P. 160–170.
254. Melaschenko M., Bieliaieva O., Lysanets Y. Lexical borrowings from classical languages in the english and french medical terminologies: a comparative study. *Wiad Lek*. 2018. Vol. 71(5). P. 1080–1083.
255. Moyle D. L., Frederick P. Medical terminology. Philadelphia, 1945. 144 p.
256. Multilingual electronic vocabulary Multitran [Електронний ресурс]. URL: <http://www.multitran.ru/>
257. Nida Eu., Taber Ch. The Theory and Practice of Translation. Leiden: Brill. 1974. 218 p.
258. Nomina Anatomica Ucrainica: анатомічні назви, прийняті в Базелі на IX-х зборах / Ред. О. Курило. Київ: Державне видавництво України, 1925. 82 с.
259. Perkhach R., Kysil D., Dosyn D., Zavuschak I., Kis Y., Hrendus M. Method of Structural Semantic Analysis of Dental Terms in the Instructions for Medical Preparations. *CEUR workshop proceedings*, vol. 2604, P. 662–669, 2020.
260. Poštolková B. et al. O české terminológii. Praha: Academia, 1983. 119 p.
261. Roelcke T. Fachsprachen. Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH, 2005. 250 p.
262. Rondeau G. Introduction a terminologie. Quebec, 1980. 344 p.
263. Sager J. C., Dungworth D., MacDonald P. F. English Special Languages: Principles and Practice in Science and Technology. 2-nd edition. Wiesbaden: O. Brandstetter Verlag KG, 1997. 368 p.
264. Savory T. H. The language of science. London: Andre Deutsch, 1967. 173 p.

265. Simpson J., Weiner E. Oxford English Dictionary. Oxford University Press, 1989. 21728 p.
266. Schmidt J.E. Dictionary of medical slang. Literary Licensing, 2013. 216 p.
267. Schefe P. Zur Funktionalitat der Wissenschaftssprache – am Beispiel der Medizin. Miinchen, 1981. p. 356–371
268. Skinner H. A. The origin of medical terms. Williams & Wilkins. 1949. 379 p.
269. Svensén B. Practical lexicography: Principles and Methods of Dictionary-Making. Oxford University Press, N. Y., 1993. 304 c.
270. Turmezei T. The linguistic roots of Modern English anatomical terminology. *Clin Anat.* 2012. Vol. 25(8). P. 1015–1022.
271. Uniform requirements for manuscripts submitted to bio-medical journals. *British Medical Journal*, 1982. C. 23–28.
272. Wulff H. R. The language of medicine. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 97(4), 2004. p. 187–188.
273. Wüster E. Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie. *Hrsg.von o. Univ. Prof. Dipl. Ing. Dr L. Bauer.* T. 1– 2. Wien: New-York: Springer Verlag, 1979.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

274. Англо-русский медицинский словарь для стоматологов / Авт.-сост.: Д.Ф. Ковшило и др. Москва: МИА, 2003. 486 с.
275. Англо-русский медицинский энциклопедический словарь: адаптированный перевод 26-го издания Стедмана / пер. А. А. Визель; науч. ред. Э. Г. Улумбеков, О. К. Поздеев; глав. ред. А. Г. Чучалин. Москва: ГЭОТАР, 1995. 717 с.
276. Беляєва О. М. Латинсько-український тлумачний словник клінічних термінів. Київ: ВСВ “Медицина”, 2016. 223 с.

277. Воронова М. Н. Латинско-немецко-русский толковый словарь для стоматологов. Днепр: Інновація, 2010. 76 с.
278. Галин М. Медичний латинсько-український словник / Упоряд. М. Галин; Під ред. Б. Матюшенко, В. Наливайко. Прага: Видання “Спілки українських лікарів в Чехословаччині”, 1926. 304 с.
279. Георги Д. Арнаудов. Медицинская терминология на пяти языках (латинский, русский, английский, французский, немецкий). София: Госиздат. Медицина и физкультура, 1979. 943 с.
280. Грінченко Б. Д. Словарь української мови, т. 1–4. Київ: 1958–1959.
281. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ: Наук. думка, 1983. Т. 6: У – Я / Уклад.: Г. П. Півторак та ін. 2012. 568 с.
282. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ: Наук. думка, 1983 Т. 6: У – Я / Уклад.: Г. П. Півторак та ін. 2012. 568 с.
283. Англо-український ілюстрований медичний словник Дорланда: У 2 т. / Ред. П. Джуль, Б. Зіменковський. Львів: Видавничий дім “Наутілуc”, 2002.
284. Селігей П.О. Етимологічний словник запозичених суфіксів і суфіксоїдів в українській мові. НАН України, Інститут мо-вознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Академперіодика, 2014. 324 с.
285. Золотухін Г. О. Українсько-англо-російський медичний словник-розмовник: навч. посібник для студ. вищ. мед. закл. освіти III-IV рівнів акредитації та лікарів. Київ: Україна, 2001. 213 с.
286. Ілюстрований медичний словник Дорланда: у 2-х т. / Ред. П. Джуль, Б.С. Зіменковський. Львів: НАУТІЛУС, 2003.
287. Криничанский А. В. Толковый словарь медицинских терминов: 2 000 слов и выражений. Сочи: Сонет, 1991. 60 с.

288. Медичний російсько-український словник / Упоряд. Кисільов В. Ф. Київ: ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. 172 с.
289. Международная анатомическая номенклатура (с официальным списком русских эквивалентов). Москва: Медицина, 1980. 424 с.
290. Мушак С., Нечай С. Стоматологічний російсько-латинсько-український словник. Всеукр. лікар. т-во. Київ: ВУЛТ, 2004. 62 с.
291. Никула Т.Д. Російсько-українсько-латинський тлумачний терапевтичний словник: посібник для студ., інтернів, викладачів мед. вузів, училищ і практичних лікарів. МОЗ України. ЦМК з ВМО. Український держ. мед. ун-т ім. О.О. Богомольця. Київ, 1994. 126 с.
292. Нечаїв С. В. Популярний російсько-український медичний словник греко-латинських терміноелементів. Київ: [б.в.], 2002. 32 с.
293. Новий англо-український медичний словник: близько 75 000 термінів / За ред. В. Л. Ривкін, М. С. Бенюмович. Київ: Арії, 2007. 784 с.
294. Новий англо-український українсько-англійський медичний словник: близько 24 000 термінів / Упоряд.: Н. Р. Мокіна; за ред. Шевченко Л. І., Шматка В. І., Лося В. В. Київ: Арії, 2010. 480 с.
295. Новодранова В. Ф. Толковый англо-русский и русско-английский словарь метафорических терминов черепно-челюстно-лицевой хирургии и стоматологии. Москва: Медицинское информационное агентство, 2007. 342 с.
296. Новый англо-русский словарь для стоматологов / сост. Л. Ю. Берзегова, Д. Ф. Ковшило, О. В. Кузнецова, Л. Н. Соломенцева. Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2009. 390 с.
297. Присяжнюк М. Російсько-український медичний словник професійної мови фахівців внутрішніх хвороб (із тлумаченням термінів). Київ: КМА, 1995. 512 с.
298. Репин Б.И., Кривцова Т. Н. Русско-английский медицинский словарь для стоматологов. Москва: Медицинское информационное агентство, 2005. 370 с.

299. Ривкин В.Л. Медицинский толковый словарь: 6500 терминов. 2-е изд., расшир. и доп. Москва: Медпрактика, 1999. 208 с.

300. Російсько-український (московсько-руський або москвинсько-русинський) медичний (лікарський) словник з іншомовними назвами: більше 20 000 слів. 2-е вид. випр. та доп. Київ: Українське лікарське товариство у Києві, Благодійний фонд “Третє тисячоліття”, 2001. 592 с.

301. Російсько-український медичний словник: матеріали до української медичної термінології / Ред. комісія: проф. О. В. Корчак-Чепурківський (голова); упоряд. д-р мед. М. А. Галин; Київський губернiальний відділ охорони народного здоров'я, Підрозділ медичної та санітарної просвіти. Київ, 1920. 164 с.

302. Російсько-українсько-англійський базовий словник студента-медика/ укл.: Н.П. Литвиненко, Н.В. Місник, Л.Я. Аврахова та ін.; за ред. Г.О. Золотухіна. Київ: Здоров'я, 2001. 262 с.

303. Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина / НАН України; Комітет наукової термінології; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Вассер С. П., Дудка І. О., Єрмоленко В. І., Зерова М. Д., Єльченко А. Я. Ред. О. Д. Бельгард. Київ: Наукова думка, 1996. 660 с.

304. Російсько-українсько-латинський словник основних термінів та словосполучень по стоматології дитячого віку і ортопедичній стоматології / Одес. держ. мед. ун-т; Укладачі: С. В. Радочіна, В. С. Бондаренко, Л. Б. Цевух. Одеса: Одес. держ. мед. ун-т, 1996. 87 с.

305. Русско-украинско-английский медицинский словарь: 30 000 слов / Е. И. Шапкин, В. В. Никонов, В. Е. Шапкин; под ред. В. В. Никонова. Харьков: КОНСУМ, 1998.

306. Русско-украинско-латинский словарь медицинских терминов. Оториноларингология, стоматология / Под ред. В.Г Коляденко., Ю.В. Шанина . Киев: Здоровье, 1993. 86 с.

307. Словник інтернаціональних терміоелементів грецького та латинського походження в сучасній термінології / І. М. Гнатишена, Т. Р. Кияк. Київ: КМ, 1996. 104 с.
308. Словник української мови: Академічний тлумачний словник / Гол. ред. І. Л. Білодід. В 11-ти томах. Київ: Наукова думка, 1970-1980.
309. Словники України on-line [Електронний ресурс]. URL: <http://corep.ulif.org.ua/dictua>.
310. Тлумачний термінологічний довідник із ортопедичної стоматології / М. Я. Нідзельський, О. А. Писаренко, В. М. Соколовська, С. С. Ясногорська. Полтава: СПДФО Гаража М. Ф., 2015. 361 с.
311. Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник. Т.1: А-К / Уклад. Л.І. Петрух, І.М. Головка, О.Я. Томашевська, А.Ю. Рудницька. Львів: Видавнича спілка “Словник”, 1995. 652 с.
312. Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник: у 4 т. Т. 3: О – С / Уклад. Л.І. Петрух, І.М. Головка. Київ: ВСВ “Медицина”, 2016. 743 с.
313. Українсько-латинсько-російський медичний словник / Г.В.Казьєр, В.Г. Соколовський, Є.О. Февральов, П.П. Чернецький; Ред. С. Новицький. Київ: Держмедвидав УРСР, 1960. 487 с.
314. Філіпюк Т. Російсько-український медичний словник: близько 15000 слів. Львів: Світ, 2002. 196 с.
315. Чайковський М. Систематичний словник української математичної термінології. Берлін: Вид-во української молоді, 1924. 116 с.
316. Червяк П. І. Медична енциклопедія. Видання третє, доповнене. Київ: Вид. центр “Просвіта”, 2012. 1504 с.
317. Червяк П.І., Захараш М.П. Російсько-український медичний словник. Київ: Генеза, 1997. 617 с.
318. Черкасов В. Г. Міжнародна анатомічна термінологія (латинські, українські, російські та англійські еквіваленти). Вінниця: Нова Книга, 2010.

319. Черняк П. І. Російсько-український медичний словник. Київ: Генеза, 1997. 617 с.
320. Энциклопедический словарь медицинских терминов. В 3-х томах / Главный редактор Б. В. Петровский. Москва: Советская энциклопедия, 1982. Т. 1. 1424 с.
321. ADA Dictionary of Dental Terms. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.ada.org/373.aspx>
322. Collins Dictionary [Электронный ресурс]. URL: <http://www.collinsdictionary.com/>.
323. Glossary of Dental Clinical and Administrative Terms [Электронный ресурс]. URL: <http://www.collinsdictionary.com/>.
324. MacMillan G. Medical Dictionary. N.Y., 1854.
325. Medical Dictionary for the Health Professions and Nursing [Электронный ресурс]. URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com>
326. Merriam-Webster Online [Электронный ресурс]. URL: <https://www.merriam-webster.com/>
327. Mosby's Dental Dictionary: 2-nd edition. Charles A. Babbush, Margaret J. Fehrenback, Marry Emmons. St. Louis. London: Mosby Inc., 2007. 816 p.
328. Mosby's Medical Dictionary. Editor: Marie T. O'Noole London: Mosby Inc., 2013. 9-th edition. 2000 p.
329. Oxford Dictionary of Dentistry. Edited by Robert Ireland. Oxford; New York: Oxford University Press, 2010. 410 p.
330. Stedman's Medical Dictionary for the Dental Professions: 2-nd edition. Thomas Lathrop Stedman, Walters Kluwer Health/ Lippincott Williams & Wilkins, 2011. 648 p.
331. The American Heritage® Medical Dictionary [Электронный ресурс]. URL: <http://www.yourdictionary.com/about/the-american-heritage-medical-dictionary.html>

СПИСОК ДОВІДНИКОВИХ ДЖЕРЕЛ

332. Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ-ІІ). Париж, Нью-Йорк, 1976. Т. 8. С. 3062-3076.
333. Енциклопедія українознавства: Словникова частина. Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. Львів, 1996. с. 1711.
334. Справочник по стоматологии / Под ред. АМН СССР проф. А.И. Рыбакова, проф. Г.М. Иващенко. Москва: “МЕДИЦИНА”, 1977. 582 с.
335. Українська мова: енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський та ін. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
336. Фармацевтична енциклопедія [Електронний ресурс] / голова ред. ради та авт. передм. В. П. Черних. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Моріон, 2010. 1586 с. URL: <http://www.pharmencyclopedia.com.ua>
337. Veneers. Aesthetic dentistry [Електронний ресурс]. URL: http://www.stomatolog.com.ua/article_527.php.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

338. Cambridge Advanced Learner's Dictionary [Електронний ресурс]. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/>
339. Dental Learning Systems [Електронний ресурс]. URL: <https://cdeworld.com/courses>
340. International Journal of Dentistry [Електронний ресурс]. URL: <https://www.hindawi.com/journals/ijd/>
341. Online Dental Education [Електронний ресурс]. URL: <https://www.dentalxp.com/dental-articles.aspx>
342. The Journal of the American dental Association [Електронний ресурс]. URL: [https://jada.ada.org/article/S0002-8177\(14\)63472-3/abstract](https://jada.ada.org/article/S0002-8177(14)63472-3/abstract)

343. TheFreeDictionary's Acronym Finder [Електронний ресурс]. URL: <https://acronyms.thefreedictionary.com/>
344. TheFreeDictionary's Medical dictionary by Farlex [Електронний ресурс]. URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/>
345. AEGIS Dental Network [Електронний ресурс]. URL: <https://www.aegisdentalnetwork.com/adn/articles/>
346. Електронний стоматологічний журнал “Dental tribune” [Електронний ресурс]. URL: <https://www.dental-tribune.com/clinical/>
347. Електронний стоматологічний журнал “Dentistry online” [Електронний ресурс]. URL: <https://dentistry.co.uk/>
348. Інструкції для застосування стоматологічних матеріалів компанії “DFL” [Електронний ресурс]. URL: <https://www.dfl.com.br/en/categorie/ionomers/>
349. Інструкції для застосування стоматологічних матеріалів компанії “DMG” [Електронний ресурс]. URL: <https://www.dmg-dental.com/en/products/prevention-and-caries-infiltration/caries-infiltration/>
350. Інструкції для застосування стоматологічних матеріалів та лікарських засобів для застосування в стоматології компанії “Septodont” [Електронний ресурс]. URL: <https://www.septodontusa.com/products-msds/categories>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1.

Найуживаніші префікси в англійській мові в галузі стоматології (на матеріалі
 “Російсько-англійського медичного словника для стоматологів” Б. Репіна і
 Н. Кривцової (далі – D.1), Mosby’s Dental Dictionary (далі – D.2)
 та вибірки стоматологічних термінів (далі – D.3))

Пре- фікс	Абсолютна частота			Значення	Приклад
	D.1	D.2	D.3		
<i>im-</i> (= <i>in-</i>)	93	82	53	1) позиціонування/розташування всередині/в товщі чого-небудь. 2) <i>не-, зне-, без-</i> (заперечення значення, що транслюється коренем)	- <i>implant</i> – імплантат - <i>inlay</i> – вкладка - <i>immobilization</i> – знерухомлення, іммобілізація - <i>inoperable</i> – неоперабельний
<i>ex/o-</i>	87	89	17	вказує на вилучення, виймання, рух зсередини назовні	<i>excavation</i> – екскавація (видалення каріозного дентину шляхом його виймання зсередини зуба назовні)
<i>inter-</i>	81	44	29	посередині, між: <i>інтер-, між-</i>	<i>interdental</i> – міжзубний
<i>anti-</i>	81	54	1	вираження протидії: <i>проти-, анти-</i>	- <i>antiedemic</i> – проти набряковий (засіб). - <i>antiodontalgic</i> – (засіб) проти зубного болю;
<i>peri-/o</i>	67	44	63	<i>навколо-; періо-</i>	<i>periodontal</i> – навколорізубний, періодонтальний
<i>sub-</i>	62	57	18	<i>нід-, суб-</i>	<i>subacute</i> – підгострий (процес)
<i>dis-</i>	54	25	9	1) розділення на частини: <i>роз-, дис-</i> 2) видалення, усунення чого-небудь: <i>зне-</i> 3) значення, протилежне тому, що транслюється основою: <i>роз-, з-</i>	- <i>dissection</i> – розсічення - <i>to disinfect</i> – знезараження - <i>discoloration</i> – знебарвлення - <i>disorder</i> – розлад - <i>displacement</i> – зміщення
<i>de-</i>	52	34	12	1) заперечення значення, що транслюється основою. 2) видалення, усунення;	- <i>devitalized tooth</i> – девіталізований зуб (невітальний зуб, “неживий” зуб). - <i>dehydration</i> – зневоднення, дегідратація;
<i>hyper-</i>	43	107	4	підвищення, надмірність, збільшення понад норму: <i>гіпер-</i>	- <i>hyperplasia</i> – гіперплазія (збільшення кількості клітин в органі (тканині));
<i>hypo-</i>	34	77	12	зниження, нестача: <i>гіпо-, недо-</i>	<i>hyposalivation</i> – гіпосалівація (недостатнє виділення слини слинними залозами)

<i>intra-</i>	27	22	6	всередині чого-небудь: <i>в-</i> , <i>інтра-</i> ; <i>внутрішньо-</i>	<i>intracellular</i> – внутрішньоклітинний, <i>intra-coronal</i> – внутрішньокоронковий
<i>ante-</i>	22	19	7	передній, ранній, той, що передує: <i>до-</i> ; <i>перед-</i>	<i>- anteposition</i> – <i>антепозиція</i> (зміщення органу <i>вперед</i>). <i>- anterior</i> – <i>передній</i> , фронтальний (про групу зубів) <i>pre-molar</i> – <i>премоляр</i> (зуб, який в зубному ряду <i>передує</i> моляру)
<i>pre-</i>	59	38	7		
<i>mal-</i>	21	16	12	неправильний, неналежний, недостатній: <i>не-</i> , <i>недо-</i>	<i>- maleruption</i> – <i>неправильне</i> прорізування зуба. <i>- malocclusion</i> – <i>неправильний</i> прикус
<i>trans-</i>	21	22	11	крізь, через: <i>пере-</i> , <i>транс-</i> , <i>за-</i>	<i>to transplant</i> – <i>пересаджувати</i> (тканини)
<i>infra-</i>	4	8	9	<i>нижній, той, що розташований під певною структурою: інфра-</i>	<i>infraocclusion</i> – <i>інфраоклюзія</i> , <i>infrastructure</i> – <i>інфраструктура</i> (в денціальній імплантології: структура імплантата, <i>занурена в кісткову тканину</i>)

Таблиця А.2.

Найуживаніші суфікси в англійській мові в галузі стоматології (на матеріалі “Російсько-англійського медичного словника для стоматологів”

Б. Репіна та Н. Кривцової (далі – D.1)

та вибірки стоматологічних термінів (далі – D.3))

Суфікс	Абсолютна частота		Семантика	Приклад
	D.1	D.3		
<i>-al</i>	1525	625	утворює відіменникові прикметники	<i>gingival</i> – <i>гінгівальний</i> , <i>ясенний</i> . <i>dental</i> – <i>денціальний</i> , <i>зубний</i> . <i>cervical</i> – <i>цервікальний</i> , <i>пришийковий</i>
<i>-ic</i> , <i>-ar</i>	619, 271	155 146	утворює відіменникові прикметники, що позначають відношення до предмета чи явища, вираженого коренем	<i>alveolar</i> – <i>альвеолярний</i> . <i>mandibular</i> – <i>нижньоощелепний</i> , <i>мандибулярний</i> . <i>odontogenic</i> – <i>одонтогенний</i> . <i>zygomatic</i> – <i>вличний</i> ;
<i>-ia</i>	298	93	утворює іменники, що позначають стани чи розлади: <i>-ія</i>	<i>anaesthesia</i> – <i>анестезія</i> . <i>dental hyperesthesia</i> – <i>гіперестезія</i> зуба (<i>підвищена больова чутливість</i> зуба);
<i>-ous</i>	255	95	утворює прикметники із значенням “той, що має певні якості, ознаки”	<i>- infectious</i> – <i>інфекційний</i> . <i>- autogenous</i> – <i>аутогенний</i> . <i>- aphthous</i> – <i>афтозний</i> ;

-itis	244	43	вказує на запалення, запальний процес та служить для утворення іменників на позначення хвороб запальної природи: -it, -um	<i>gingivitis</i> – гінгівіт (запалення ясен). <i>alveolitis</i> – альвеоліт (запалення альвеоли після видалення зуба);
-osis	156	32	1) стан, положення, дія: -oz, -oc. 2) патологічний стан, аномалія, хворобливий стан: -oz	<i>diagnosis</i> – діагноз. <i>chondrosis</i> – хондроз (утворення хрящової тканини). <i>paradontosis</i> – парадонтоз, <i>halitosis</i> – галітоз
-oid	69	20	утворює прикметникізі значенням “подібний до, пов’язаний з”: -подібний	<i>dentinoid</i> – дентиноподібний.

Таблиця А.3.

Найуживаніші терміоеlementи в постпозиції (суфіксоїди) в англійській мові в галузі стоматології (на матеріалі “Російсько-англійського медичного словника для стоматологів” Б. Репіна та Н. Кривцової (далі – D.1) та вибірки стоматологічних термінів (далі – D.3))

Суфіксоїд	Абсолютна частота		Семантика	Приклад
	D.1	D.3		
-oma	114	33	вказує на аномальне розростання тканин, часто злоякісне: -ом(a)	- <i>fibroma</i> – фіброма (сполучнотканинна доброякісна пухлина). - <i>carcinoma</i> – карцинома (злаякісна пухлина, утворена з епітеліальних клітин); але: <i>zygoma</i> – вилиця
-(o)tomy	46	17	хірургічне розсічення, резекція: -томіj(a)	- <i>alveolotomy</i> – альвеолотомія (розсічення стінки альвеоли). - <i>apicotomy</i> – апікотомія (резекція верхівки кореня зуба)
-plasty	42	12	пластична операція чи хірургічне моделювання певної ділянки тіла: -пластик(a)	- <i>osteoplasty</i> – остеопластика, кісткова пластика. - <i>cheiloplasty</i> – хейлопластика, пластика губ.
-ist	39	7	служить для утворення іменників, які називають особу певної спеціальності	<i>orthodontist</i> – ортодонт <i>radiologist</i> – рентгенолог
-ectomy	38	12	позначає процес хірургічного видалення: -ектоміj(a)	<i>gingivectomy</i> – гінгівектомія (хірургічне видалення запаленого краю пародонту)
-algia	31	8	вказує на больові відчуття в певній частині тіла чи органі: -алгіj(a)	<i>neuralgia</i> – невралгія <i>alveolalgia</i> – комірковий біль
-graphy -graph,	19 32	9	візуалізаційний метод дослідження з	<i>odontography</i> – одонтографія.

			діагностичною метою: - графі[j(a)]	<i>orthopantomography</i> – ортопантомографія
-gram	17	14	зображення, отримане з діагностичною метою (в ході проведення відповідного дослідження): -грам(а)	<i>odontogram</i> – одонтограма <i>orthopantomogram</i> – ортопантомограма. <i>oscillogram</i> – осцилограма

Додаток Б

Таблиця Б.1

Найпоширеніші терміноелементи в препозиції до кореня (префіксоїди)
в галузі стоматології із семантикою кількості або числа
(на матеріалі вибірки стоматологічних термінів)

Префіксоїд	Семантика	Приклад
bi-	два, подвійний	<i>bifurcation</i> – біфуркація, роздвоєння (кореня зуба)
hemi-, semi-	половина: пів-, напів-	<i>hemisection</i> – гемісекція зуба (хірургічне видалення одного з коренів моляра разом з прилеглою коронковою частиною). <i>semipermeable</i> – напівпроникний
quad-	чотири-	<i>quadrisect</i> – розділення на чотири частини <i>quadritubercular</i> – чотиригорбиковий (зуб)
uni-	один, одно-	<i>unilateral</i> – односторонній
mono-	моно-, одно-	<i>monoradicular</i> – однокореневий (зуб), <i>mononuclear</i> – одноядерний, мононуклеарний
poly-	багато	<i>polyinfection</i> – множинна інфекція

Таблиця Б.2

Найпоширеніші терміноелементи в препозиції до кореня (префіксоїди)
в галузі стоматології із семантикою кольору (на матеріалі вибірки
стоматологічних термінів)

Префіксоїд	Значення	Приклад
albus- (Latin), leuk(c)/o- (Greek)		<i>albumen</i> – альбумін, білкова речовина. <i>leucocyte</i> – лейкоцит, біле кров'яне тільце;
cyan-/o-		<i>cyanosis</i> – ціаноз, синюха, синюшність
erythr-/o-		<i>erythrocyte</i> – еритроцит, червоне кров'яне тільце
melan-/o-		<i>melanoma</i> – меланома (злякисний новотвір темного чи чорного кольору, що утворюється на шкірі в результаті трансформації меланоцитів)

xanth-/o-		<i>xanthoma</i> – ксантома (доброякісне солідне пухлиноподібне утворення жовтого кольору)
-----------	---	--

Таблиця Б.3

Найпоширеніші префікси в галузі стоматології із семантикою розміру чи ступеню вираження ознаки

Префікс	Значення	Приклад
<i>hyper-</i>	підвищення, надмірність, збільшення понад норму	- <i>hyperplasia</i> – гіпер плазія (збільшення кількості клітин в органі (тканині));
<i>hypo-</i>	зниження, нестача: гіпо-, недо-	<i>hyposalivation</i> – гіпо салівація (недостатнє виділення слини слинними залозами)
<i>iso-</i>	рівний, однаковий, ідентичний	- <i>isograft</i> – ізо трансплантат (трансплантат від донора до реципієнта, які є генетично ідентичними) - <i>isodontic</i> – той, що має зуби однакового розміру та форми
<i>pan-</i>	загальний, всеосяжний: <i>все-</i> , <i>пан-</i>	- <i>pandemia</i> – пан демія; (епідемія із всеосяжним поширенням інфекції) - <i>pan-symmetry</i> – абсолютна симетрія
<i>ultra-</i>	крайній ступінь прояву: <i>над-</i> , <i>ультра-</i>	<i>ultra-speed handpiece</i> – високошвидкісний наконечник

Таблиця Б.4

Найпоширеніші префікси в галузі стоматології із семантикою розташування чи напрямку руху

Префікс	Значення	Приклад
<i>ab-</i>	в значенні заперечення: <i>не-</i> , <i>а-</i>	<i>abnormal</i> – ненормальний , анормальний
<i>ad-</i> варіанти: <i>ac(c)-</i> , <i>af(f)-</i> , <i>ag(g)-</i> , <i>al(l)-</i> ,	<i>біля/в напрямку до</i> (загальне значення <i>близького розташування, прилягання, суміжності</i>)	- <i>adnerval</i> – той, що прилягає до нерва. - <i>plaque accimulation</i> – накопичення нальоту; - <i>affinity</i> – спорідненість, схожість
<i>ante-</i> <i>pre-</i>	передній, ранній, той, що передує: <i>до-</i> ; <i>перед-</i>	- <i>anteposition</i> – анте позиція (зміщення органу вперед). - <i>anterior</i> – передній , фронтальний (про групу зубів) <i>pre-molar</i> – пре моляр (зуб, який в зубному ряду передує моляру)

ambi-	дво-, багато- (буквально: “навколо, з усіх сторін”)	ambilateral – двосторонній
de-	1) заперечення значення, що транслюється основою. 2) видалення, усунення;	- devitalized tooth – девіталізований зуб (невітальний зуб, “ неживий ” зуб). - dehydration – зневоднення, дегідратація ;
endo-	всередині, в	endodontia – ендодонтія (вчення про лікування кореневих каналів). endoosseous – внутрішньокістковий ;
ex/o-	вказує на вилучення, виймання, рух зсередини назовні	excavation – екскавація (видалення каріозного дентину шляхом його виймання зсередини зуба назовні)
inter-	посередині, між	interdental – міжзубний
im-(=in-)	1) позиціонування /розташування всередині/в товщі чого-небудь. 2) не-, без- (заперечення значення, що транслюється коренем)	- implant – імплантат - inlay – вкладка - immobilization – знерухомлення, імобілізація - inoperable – неоперабельний
infra-	нижче-, під-; інфра-	- infrastructure – інфраструктура (в дентальній імплантології : тіло імплантата, що служить своєрідним фундаментом для супраструктури та майбутньої протетичної конструкції). - infraorbital – підочноямковий
para-	біля, поруч	paratonsillar – навколомигдаликовий, паратонзиллярний
peri/o	навколо	periodontal – навколозубний, періодонтальний
retro-	позаду, назад; минулий: ретро-, позаду(у)-, за-	- retromolar – ретромолярний (той, що розташовується за моляром) - retromandibular vein – занижньоощелепна вена
sub-	під-, суб-	subacute – підгострий (процес)
supra-	above/over	- suprastructure – супраструктура (в дентальній імплантології : шийка та голівка імплантата, що розташовуються над тілом імплантата). - supramental – надпідборідний ;
syn-	об’єднаний, сукупний, спільний; ті, що діють чи функціонують разом, в комплексі	- synalgia – відображений біль (біль в ділянці тіла, яка є істотно віддаленою від істинного джерела болю, при цьому такі больові відчуття фіксуються одночасно). - synergy – спільна дія
trans-	крізь, через: пере-, транс-, за-	to transplant – пересаджувати (тканини)

Найпоширеніші префікси в галузі стоматології із семантикою стану

Префікс	Значення	Приклад
a-, an-	без	anaerobic infection – анаеробна (буквально: без киснева) інфекція (мікроорганізми, здатні жити без атмосферного кисню)
anti-	проти-, анти-	- antiedemic – проти набряковий (засіб). - antiodontalgic – (засіб) проти зубного болю. - antibiotic – анти біотик;
contra-	1) значення, протилежне тому, що транслюється основою: проти- 2) той, що розташований навпроти: контра-	- contraindication – проти показання - contralateral – контра латеральний, розташований на протилежній стороні
dis-	1) розділення на частини: роз- , дис- 2) видалення, усунення чогонебудь: зне- 3) значення, протилежне тому, що транслюється основою: роз- , з-	- dissection – роз січення - to disinfect – зне зараження - discoloration – зне баврвлення - disorder – роз лад - displacement – зміщення
mal-	неправильний, неналежний, недостатній: не- , недо-	maleruption – неправильне прорізування зуба. - malocclusion – неправильний прикус - malnutrition – недо їдання

Композиційні параметри термінологічних словників

Композиційні параметри	
Група параметрів макро-композиції	Група параметрів мікрокомпозиції (параметри лексикографічної інформації в межах словникової статті)
<p>1. Принцип представлення лексики в словнику.</p> <p>2. Склад основних частин словника;</p> <p>3. Представлення термінологічних словосполучень і багатозначної лексики.</p>	<p>1. Реєстраційні (відомості про реєстрацію, умови запису інформації про конкретну лексичну одиницю).</p> <p>2. Формальні (дані про особливості матеріальної форми лексичної одиниці).</p> <p>3. Етимологічні (характеристики утворення та етапів розвитку терміна).</p> <p>4. Атрибутивні (дані про віднесеність лексичної одиниці до певної сфери функціонування).</p> <p>5. Інтерпретаційні (різні способи інтерпретації та тлумачення терміна).</p> <p>6. Асоціативні (зв'язок терміна з іншими на основі формальних чи семантичних асоціацій).</p> <p>7. Прагматичні (нормативний статус терміна, прагматичні особливості його вживання).</p> <p>8. Ілюстративні (ілюстрації вживання терміна в мовленні).</p> <p>9. Мікроструктурні (структура словникової статті, відсилання, шрифти і т. д.)</p>

Лексикографічні параметри словника стоматологічної термінології vs. лексикографічні параметри термінологічних словників

Параметри методичних настанов автора словника			Методичні настанови автора словника стоматологічної термінології
1.	Предметна орієнтація словника	<ul style="list-style-type: none"> - тематична орієнтація (загальнонаукові, багатогалузеві, галузеві, вузькогалузеві, вузькоспеціальні словники) - ареальна орієнтація (в межах певної країни). - хронологічна орієнтація (етимологічні, історичні словники, словники неологізмів). - метадіалектна орієнтація. - ідіолектна орієнтація. - мовна орієнтація (одно-, дво- та багатомовні словники) 	вузькогалузевий, двомовний словник, що відображує сучасну термінологію в галузі стоматології
2.	Призначення словника	<ul style="list-style-type: none"> - перекладні словники. - довідкові словники; - інформаційні словники (дескрипторні словники, рубрикатори, класифікатори); - навчальні словники. - тлумачно-перекладні словники 	тлумачно-перекладний словник

3.	Адресат словника	-загальні словники. - спеціалізовані словники	спеціалізований словник (зорієнтований на всіх, хто займається стоматологією)
4.	Аспектна орієнтація словника (рівень описання мови)	- фонетичний (словники вимови). - орфографічний (словники правопису); - словотвірний (словники терміоелементів). - синтаксичний (словники сполучуваності слів). - семантичний (тлумачні словники)	термінологічний, орфографічний, фонетичний та семантичний
5.	Функція словника	- навчальна. - довідкова. - інвентаризаційна та систематизувальна. - нормативна	словник виконує функції: навчальну, довідкову, інвентаризаційну і перекладну
6.	Обсяг словника	- великі словники (> 100 тис. слів). - середні (> 40 тис. слів). - малі (> 10 тис. слів). - словники-мінімуми та короткі словники (до 10 тис. слів)	короткий словник
7.	Принципи відбору лексики	- вибір джерел термінів. - критерії розмежування термінів та не термінів. - критерії включення: а) лексики суміжних галузей знань. б) номенів. в) дієслів і прикметників. - гранична довжина терміна. - критерії відбору термінів (частотність, уживаність, значущість)	джерела: словники стоматол. термінології, англомовні наукові спеціалізовані статті, документація. гранична довжина: 5-компонентний термін. критерії відбору термінів: тематична приналежність, поширеність, складність перекладу

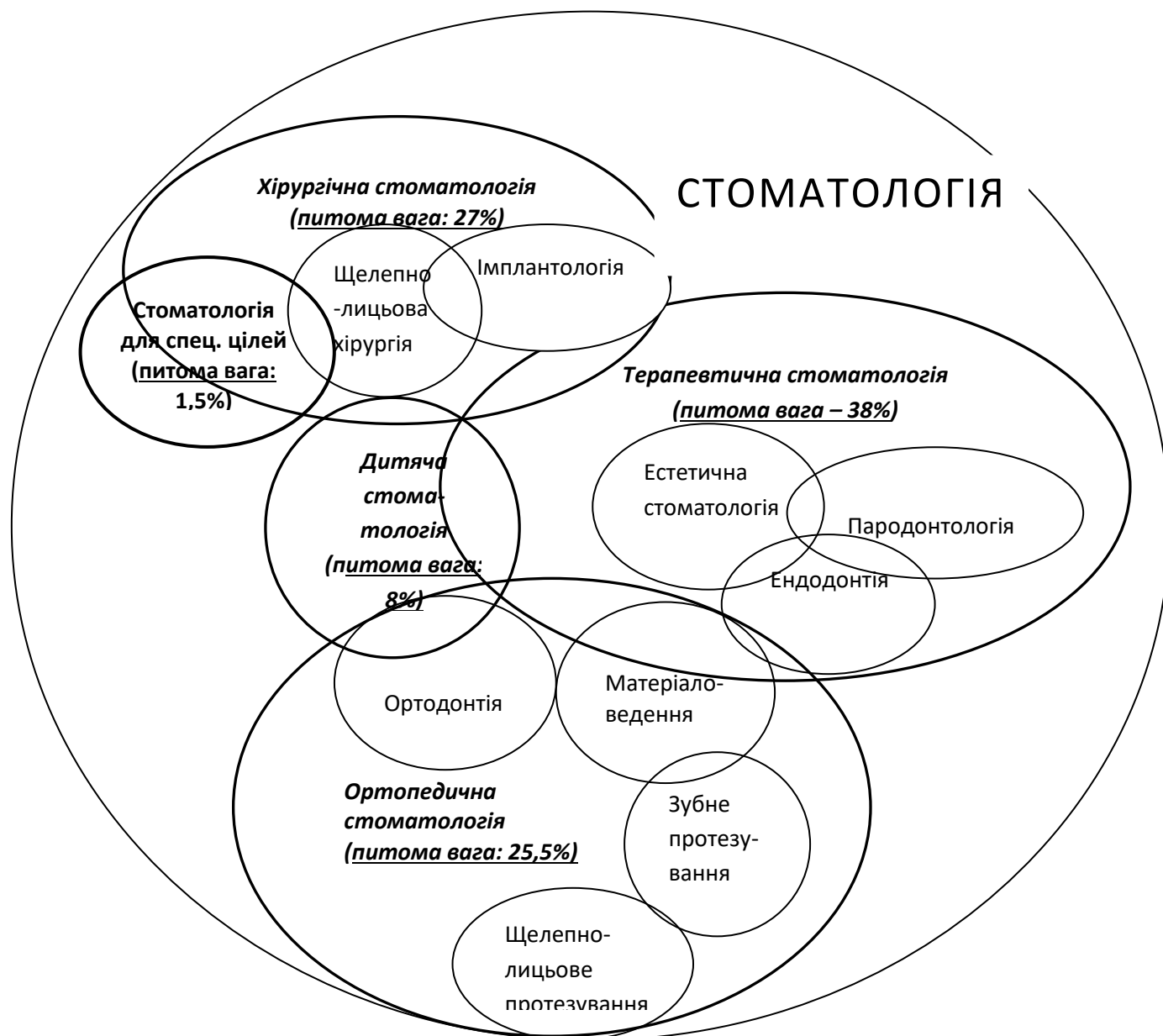

Рис. Г.1. Репрезентація розподілу стоматологічних термінів за мікротерміносистемами та за лексико-тематичними типами як відображення відношень в межах стоматологічної терміносистеми.

Яким має бути сучасний перекладний словник стоматологічної термінології?

Дозвольте створити сучасний словник стоматологічної термінології, який максимально відповідає Вашим запитам

*** Обязательно**

Адрес електронної пошти *

Ваш адрес ел. пошти _____

Ваш рід занять:

Студент стоматологічного факультету

Лікар-стоматолог

Науковець

Перекладач

Другое:

1. Якими словниками Ви користуєтеся для перекладу англomовної стоматологічної фахової літератури? *

Мой ответ _____

2. Чи відповідають словники, які Ви використовуєте, Вашим запитам і містять достатній обсяг термінів? *

Мой ответ _____

3. Який словник стоматологічних термінів є найбільш потрібним: *

англійсько-український

українсько-англійський

англійсько-українсько-російський

4. Що має містити, на Вашу думку, сучасний перекладний словник стоматологічних термінів (відмітити варіанти): *

транскрипцію англійського терміна;

власне українські перекладні відповідники;

російські перекладні відповідники;

поряд з перекладом терміна його наукове визначення;

графічну інформацію, що дозволяє краще зрозуміти визначення терміна;

код МКХ-10 (в разі наявності);

граматичну інформацію (наприклад, закінчення терміна в родовому відмінку однини)

Другое: _____

5. Чого не вистачає сучасним словникам стоматологічної термінології? *

Мой ответ _____

Рис. Д.1. Зразок анкети у Google-формах для опитування потенційних адресатів двомовного тлумачного словника стоматологічних термінів

Рід занять респондентів

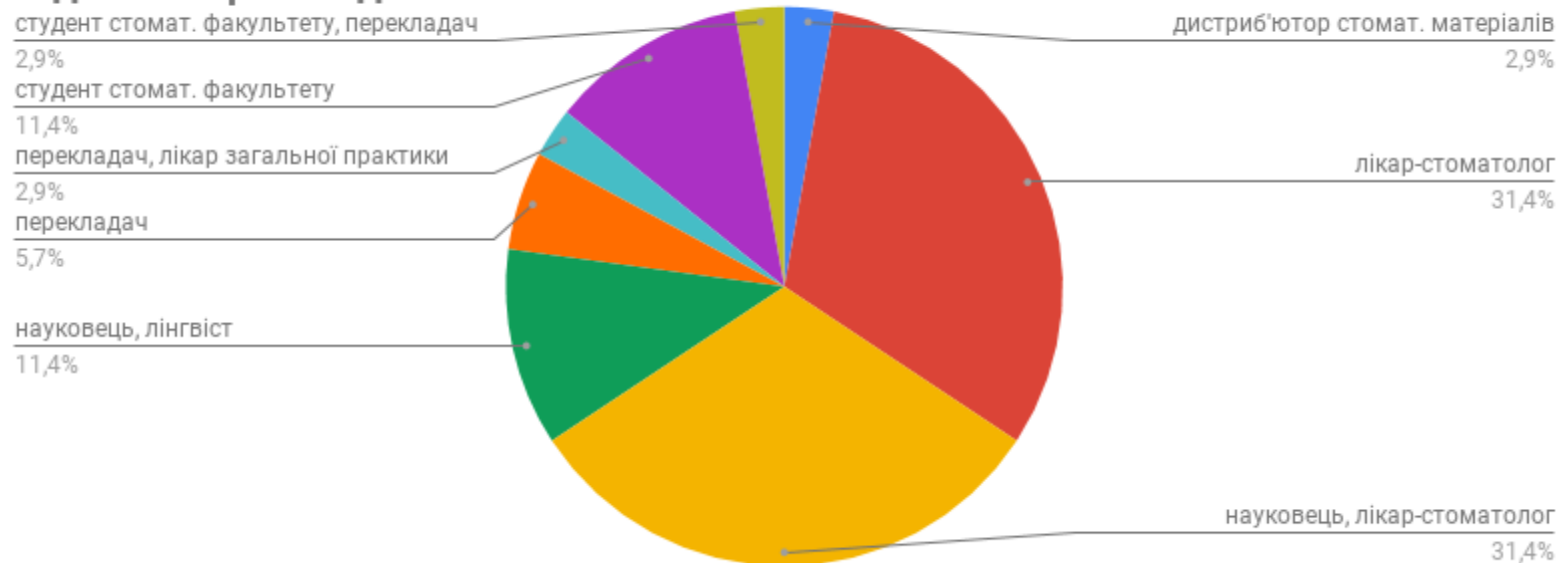

Рис. Д.2. Відсотковий розподіл респондентів (потенційних адресатів тлумачно-перекладного словника стоматологічних термінів) за родом занять

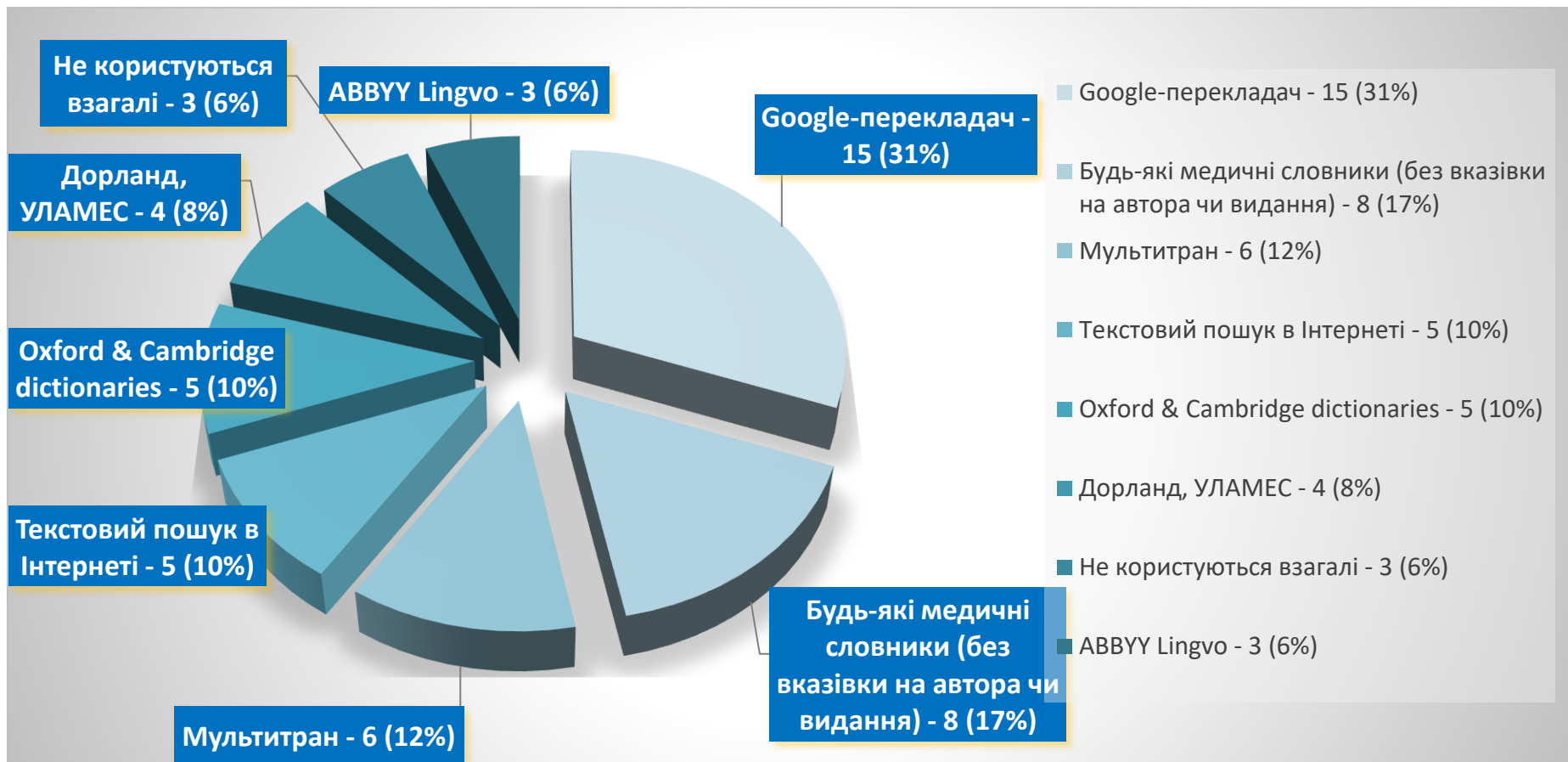

Рис. Д.3. Кількісний розподіл (абсолютні та відсоткові показники) відповідей респондентів на питання “Якими словниками Ви користуєтеся для перекладу англomовної стоматологічної фахової літератури?”

Рис. Д.4. Відсотковий розподіл відповідей респондентів на питання “Чи відповідають словники, які Ви використовуєте, Вашим користувацьким запитам?”

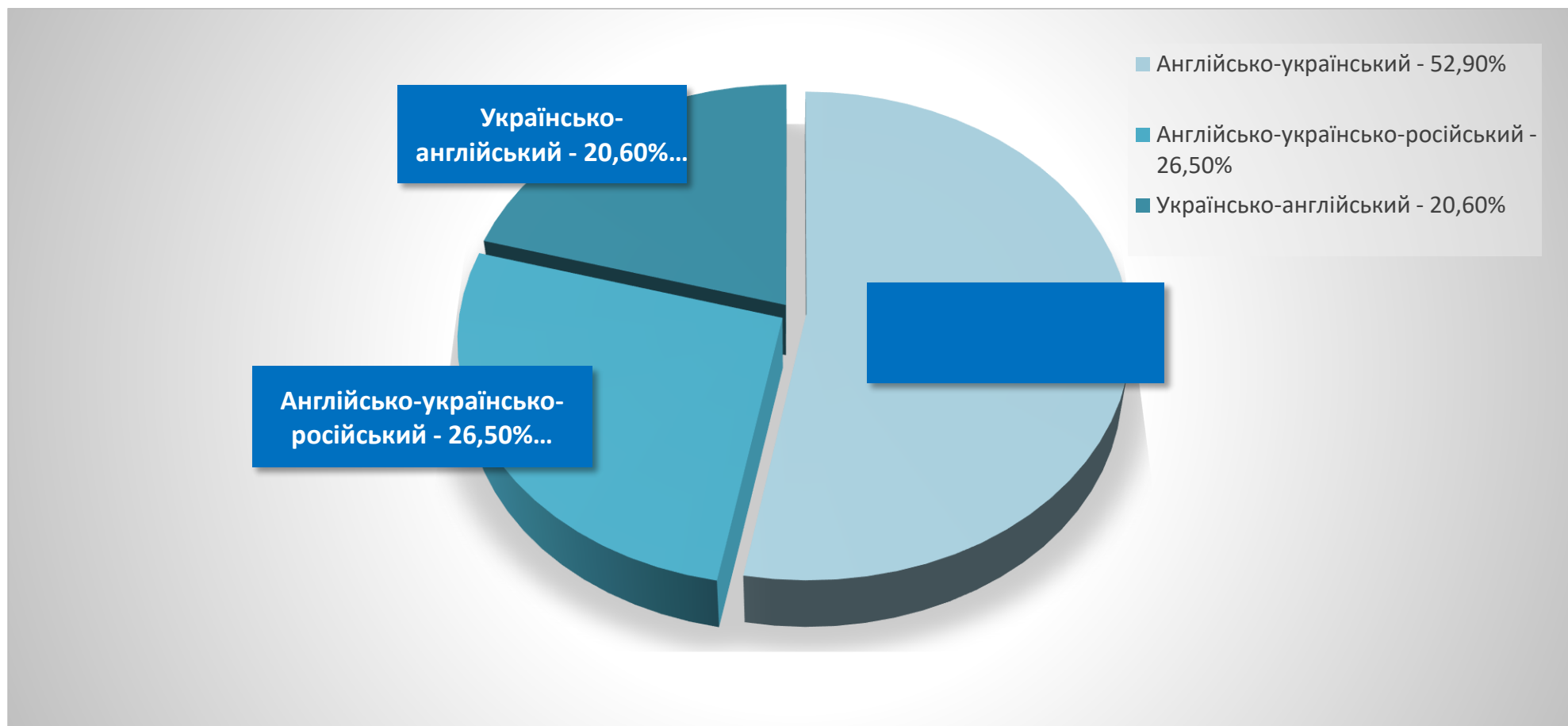

Рис. Д.5. Відсотковий розподіл відповідей респондентів на питання “Який словник стоматологічних термінів є найбільш потрібним?”

Рис. Д.6. Кількісний розподіл (абсолютні та відсоткові показники) відповідей респондентів на питання “Які зони інформації має містити словникова стаття сучасного тлумачно-перекладного словника стоматологічних термінів?”

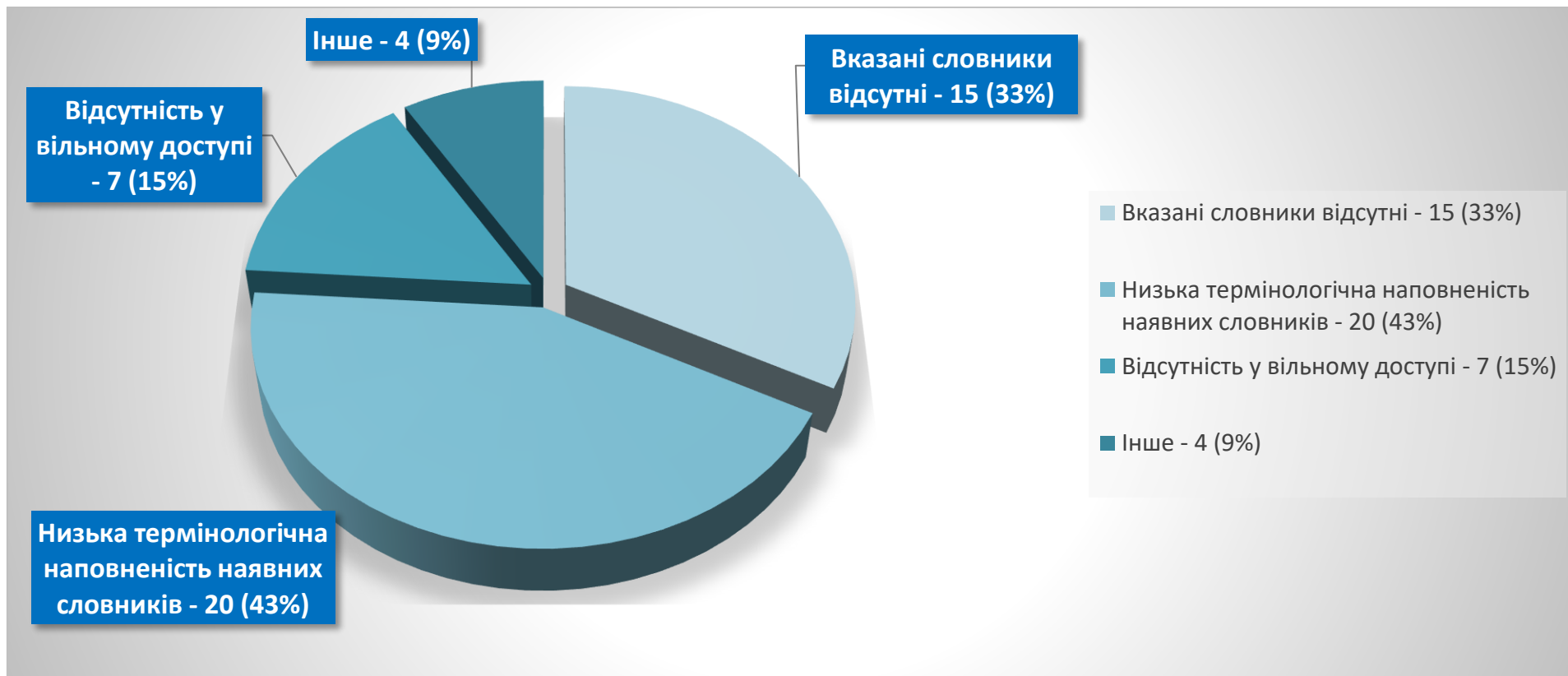

Рис. Д.7. Кількісний розподіл (абсолютні та відсоткові показники) відповідей респондентів на питання “Недоліки сучасних перекладних словників стоматологічних термінів (або медичних словників, що містять термінологію стоматології)?”

**Фрагмент англійсько-українського тлумачного словника
стоматологічної термінології**

Aa

AAO (American Association of Orthodontics) – *укр.* Американська спільнота ортодонтів; неприбуткова міжнародна спільнота фахівців-стоматологів, які спеціалізуються на лікуванні оклюзійних порушень.

AAOMR (American Academy of Oral and Maxillofacial Radiology) – *укр.* Американська академія щелепно-лицьової та оральної рентгенології; професійна стоматологічна організація, яка займається наданням населенню високоякісних, доказових діагностичних послуг у випадках патологій щелепно-лицьової та оральної ділянок.

AAOMS (American Association of Oral and Maxillofacial Surgeons) – *укр.* Американська спільнота щелепно-лицьової та оральної хірургії; професійна стоматологічна асоціація хірургів щелепно-лицьової та оральної ділянок в США, в рамках якої проводяться підвищення кваліфікації фахівців, різного роду дослідження в зазначеній галузі та клінічна практика.

AAP (American Academy of Periodontology) – *укр.* Американська академія пародонтології; неприбуткова міжнародна спільнота фахівців-стоматологів, які спеціалізуються на профілактиці, діагностуванні та лікуванні захворювань пародонту та аспектах

встановлення й супроводу дентальних імплантатів.

abatement [ə'beɪtmənt] (*не плутати з abutment*) – *укр.* ім. **послаблення болю / симптомів хвороби**; той, що розташований подалі від осі.

abaxial [ab'aksɪəl] – *укр.* *прикм.* **абаксіальний**; той, що розташований подалі від **осі**.

abdomen ['æbdəmen] – *укр.* **черевна порожнина**; порожнина, що обмежена зверху діафрагмою, а знизу — стінками великого і малого тазу.

abdominal [æb'dɒmɪn(ə)l] – *укр.* *прикм.* **абдомінальний, черевний**; той, що стосується черевної порожнини; ◇ abdominal pain – біль в черевній порожнині, абдомінальний біль.

abduct [əb'dʌkt] – *укр.* дієсл. **відводити** (*про рух кінцівки, щелепи*), **відтігувати**.

abductor muscle [əb'dʌktə 'mɪsl] – *укр.* ім. **абдуктор, м'яз відвідний**; м'яз, що задіяний під час відведення кінцівки від тіла.

aberrancy [æ'ber(ə)n(t)sɪ] – *укр.* ім. **аберація, відхилення від норми, девіація**; індивідуальне відхилення від норми в будові або функції; *син.* **aberration**.

aberrant [æ'berənt] – **1.** *укр.* *прикм.* **абера́нтний, аномальний**; той, що відхиляється від нормальної будови, розташування чи стану; **2.** *укр.* *прикм.*

спотворений, порушений, неправильний (напр. про сприйняття).

abfraction [əb'frækʃ(ə)n] – укр. ім. **абфракція, клиноподібний дефект зубів, некаріозний пришийковий дефект;** патологічний стан, що характеризується мікроструктурною втратою твердих тканин зубів в області концентрації напруження, що клінічно проявляється у вигляді V-подібного стирання емалі в області шийки на вестибулярній поверхні зубів. У більшості випадків абфракція спостерігається серед людей середнього і літнього віку; див. також **abrasion, attrition, bruxism, erosion.**

ablation [æb'leɪʃ(ə)n] – укр. ім. **абляція; ампутація, відсічення; видалення;** фізичний процес видалення чи ампутації певної частини тіла або руйнування деякої частини біологічних тканин (часто термін вживається в контексті використання медичних лазерів, коли промінь лазера денатурує білкові структури тканини); ◇ laser ablation – лазерная абляція.

abnormality [æbnɔ:'mælnɪtɪ] – укр. ім. **порушення, патологія; порок розвитку, аномалія; мальформація;** стан, що характеризується відхиленням від норм життєдіяльності організму.

abnormality of occlusion – укр. **аномалія прикусу;** неправильне змикання зубних рядів.

ABO (American Board of Orthodontics) – укр. **Американська Рада ортодонтів;** перша спеціалізована рада в стоматології, заснована в 1929 році, яка є єдиною ортодонтичною спеціалізованою радою, що визнана Американською стоматологічною асоціацією та входить до складу Американської спільноти ортодонтів.

abrade [ə'breɪd]- **1. укр. дієсл. стирати; шліфувати; шлифувати;** зішліфовувати механічним способом верхній шар матеріалу за допомогою абразивних речовин; **2. укр. дієсл. проводити екскоріацію;** механічне, зазвичай лінійне поверхове порушення цілісності шкіри; у більшості випадків виникає у випадку розчісування.

abrasion [ə'breɪʒ(ə)n] – укр. ім. **абразія, стирання; зношування, абразивна/зношувальна здатність;** процес патологічного стирання твердих тканин зуба внаслідок дії фізичних сил провокувальних факторів, як-от: неправильне чищення зубів, парафункційні звички тощо; ◇ dentine abrasion – абразивне зношування дентину; син. **grinding;** див. також: **attrition.**

air a. [eə] – укр. **повітряно-абразивна обробка зубів;** тип мікроабразивної обробки зубів, яку проводять з використанням порошкоподібного абразивного матеріалу, що подається

струменем повітря під високим тиском;

син. **air-powder polishing**.

gingival a. – укр. ерозивне ураження ясен;

dentifrice a. ['dentifris] – укр. зношувальна здатність засобів для чищення зубів; стирання цементу та дентину оголених коренів зубів абразивними засобами для чищення зубів.

abrasion resistance [ə'breɪz(ə)n rɪ'zɪst(ə)n(t)s] – укр. міцність на стирання; здатність твердих тканин зуба протистояти рухам, що призводять до зношування, при цьому що вищим є ступінь стійкості до стирання, тим довше забезпечується збереження зовнішнього вигляду та структури зубів.

abrasion spoon [ə'breɪz(ə)n spu:n] – укр. ім. кюретка, хірургічна ложка; медичний інструмент з робочою частиною у формі петлі, кільця або лопатки із загостреними краями та паличкоподібним руків'ям; використовується для кюретажу (вискоблювання) патологічних чи каріозних тканин; син. **drawshave, curette, curet**.

abrasive [ə'breɪsɪv] – 1. укр. прикм. абразивний, шліфувальний; той, що стосується абразивних матеріалів в стоматології чи шліфувальної обробки та полірування твердих тканин зуба; 2. укр. ім. абразів, шліфувальний /полірувальний матеріал; твердий зернистий матеріал чи порошок, що застосовується в стоматології для

полірування чи шліфування твердих тканин чи реставрацій.

abrasive disk [ə'breɪsɪv dɪsk] – укр. диск полірувальний; спеціальний абразивний диск для обробки (шліфування чи полірування) стоматологічних реставрацій.

abrasive point [ə'breɪsɪv pɔɪnt] – укр. голівка полірувальна; інструмент у формі конуса, диска чи чашечки для проведення фінішної обробки композитних реставрацій фронтальних і жувальних груп зубів, а також в інших випадках, що вимагають фінішної обробки.

abrasive strip [ə'breɪsɪv stri:p] – укр. стрічка абразивна, штрипс; спеціальна стрічка для полірування та контурування реставрацій у важкодоступних зонах та на контактних поверхнях, що являє собою металеву або пластикову стрічку з напиленням абразивного матеріалу.

abrasive system [ə'breɪsɪv 'sɪstəm] – укр. абразивна система; комплекс матеріалів, що застосовуються для професійного чищення та полірування зубів, до яких найчастіше належать засоби на основі карбонату кальцію; засоби, що містять алмазні часточки (для кераміки), похідні алюмінію, порошок оксиду заліза (для обробки сплавів із золота та інших металів) чи оксиди олова.

abrasiveness [ə'breɪsɪvnis] – укр. ім. абразивність, абразивна здатність; властивість твердого тіла стирати інше тіло чи стиратися самому в процесі тертя.

abrasivity [ə'breɪsɪvɪtɪ] – укр. *ім. абразивність*; абразивні властивості матеріалу чи речовини.

relative dentin a. (RDA) – укр. *ступінь / індекс абразивності (зубних част)*;

abscess ['æbsəs] – укр. *ім. абсцес, нарив, гнійник*; місцеве утворення гнійної порожнини в тканинах внаслідок запалення, викликаного гноєутворювальними бактеріями (зазвичай стафілококами), іноді паразитами чи сторонніми тілами; асептичні А. виникають під впливом певних речовин. Абсцес здатен розвинути в будь-якій локації уздовж кореня зуба. А. зазвичай характеризується почервонінням, набряком та болем, який виникає в результаті тиску гною на нервову тканину в зубі або в тканинах пародонту.

alveolar a. [ˌælvɪ'əʊlə] – укр. *абсцес альвеолярний*; абсцес в межах альвеолярного відростка щелепи, який найчастіше зумовлений поширенням інфекції від невітального зуба, *син. periapical abscess.*

apical a. ['æpɪk(ə)l] – укр. *абсцес апікальний / верхівковий*; абсцес, що локалізується поряд з верхівкою (апексом) зуба і зазвичай викликаний глибоким карієсом; *син. periapical abscess, dentoalveolar abscess; гіперонім: root abscess.*

bursal a. ['bɜrsəl] – укр. *абсцес суглобової сумки.*

collar-button a. ['kɒlə 'bʌtn] – *див. shirt-stud abscess.*

diffuse a. [dɪ'fjuːs] – укр. *абсцес розлітний / дифузний*; А., що не обмежений чітко окресленою капсулою.

gingival a. [ˈdʒɪndʒɪv(ə)l; dʒɪnˈdʒaɪv(ə)l] – укр. *абсцес ясенний / гінгівальний, флюс*; поверхневий абсцес, що формується в межах тканин ясен, які оточують зуб, і часто викликаний потраплянням їжі в періодонтальну кишеню.

lateral a. ['læt(ə)r(ə)l] – *див. син. periodontal abscess.*

mother a. ['mʌðə] (*професіоналізм*) – укр. *абсцес первинний*; абсцес, який розвивається в місці первинного інфікування патогенним гноєутворювальним мікроорганізмом. Первинний абсцес розвивається часто на фоні легеневої інфекції, наприклад, пневмонії; *син. primary abscess; див. також: secondary abscess.*

ossifluent a. – укр. *абсцес холодний остеогенний.*

Paget's a. – укр. *абсцес Педжета, абсцес рецидивний*; названий на честь видатного британського хірурга і патологоанатома Джеймса Педжета а. П. характеризується рецидивами на місці колишнього гнійника, який загоївся. *син. residual abscess, recurrent abscess.*

palatal a. ['pælət(ə)l] – укр. *абсцес піднебінний / палатинальний*; 1. латеральний періодонтальний абсцес, асоційований з лінгвальною поверхнею

зуба верхньої щелепи; **2.** альвеолярний абсцес, який уражає кортикальну пластинку, через що в процес залучаються м'які тканини піднебіння.

periodontal a. [ˌpɛrɪəˈdɒntəl] – *укр.* **абсцес навколозубний / періодонтальний;** абсцес, що уражає утримувальний апарат зуба й альвеолярну кістку та розвивається внаслідок прогресування хвороби періодонтальної зв'язки.

phlegmonous a. – *укр.* **абсцес флегмонозний;** а., що характеризується гострим запаленням пухкої сполучної тканини, яка знаходиться під шкірою.

Pott's a. – *укр.* **абсцес Потта, хвороба Потта, туберкульозний спондиліт;** один з різновидів холодного абсцесу, що являє собою інфекційне ураження хребетного стовпа, основними симптомами якого є біль і ураження хребців. На відміну від звичайного а., протікає без загальних та місцевих ознак запального процесу; зустрічається практично завжди у дітей і підлітків; *син.* **tuberculous spondylitis, Pott's disease.**

primary a. – *див.* **abscess, mother.**

recurrent a. [rɪˈkʌr(ə)nt] – *див.* **abscess, Paget's.**

residual a. [rɪˈzɪdjuəl] – *див.* **abscess, Paget's.**

retropharyngeal a. – *укр.* **абсцес заглотковий, абсцес ретрофарингеальний;** абсцес лімфатичних вузлів, що локалізується в стінках глотки та який найчастіше спричинюють золотистий

стафілокок та гемолітичний стрептокок групи А.

root a. – *див.* **abscess, apical.**

satellite a. ['sæt(ə)laɪt] – *укр.* **абсцес супутній;** багатоосередкове ураження при нокардіозі, коли спостерігається повільне безболісне розповсюдження від центрального гнійного ураження “дочірніх” або супутніх абсцесів, кожен з яких оточений неповністю сформованим фіброзним шаром.

secondary a. ['sek(ə)nd(ə)rɪ] – *укр.* **абсцес вторинний;** вторинний а., на відміну від первинного, часто розвивається з інших причин, з-поміж яких виокремлюють обструкції, аномалії легенів, потрапляння сторонніх предметів в дихальні шляхи, інші інфекції організму.

subgaleal a. [slɒbˈgeɪlɪəl] – *укр.* **абсцес голови підапоневротічний / субапоневротічний;** гнійник під сухожильним шоломом (епікраніальний апоневроз).

subperiosteal a. [slɒpɛrɪˈɒstɪəl] – *укр.* **абсцес підокісний, гнійний періостит;** абсцес між окістям і кортикальною пластинкою кістки.

absorb [əbˈzɔːb] (*не плутати з adsorb*) – *укр.* *дієсл.* **абсорбувати, поглинати, вбирати; 1.** поглинати що-небудь усією товщею речовини-абсорбента; **2.** здатність деяких реставраційних матеріалів (наприклад, композитів) зменшувати інтенсивність світла фотополімерної лампи; ◇ *Darker*

composite resins have a tendency to absorb light. – Композитні матеріали темніших відтінків схильні до поглинання світла (фотополімерної лампи).

absorbability [əbˌzɔːbəˈbɪləti] – укр. ім. **1. абсорбційна здатність, гігроскопічність**; здатність матеріалу чи речовини до поглинання чого-небудь.

absorbent [əbˈzɔːbənt] – укр. прикм. **1. всмо́ктувальний, поглина́льний, абсорбційний, гігроскопічний**; син. **absorptive**; ◇ *absorbent cotton wool* – гігроскопічна вата; **2. укр. ім. всмо́ктувальний засіб, вбира́ч; абсорбе́нт.**

abutment [əˈbʌtmənt] – укр. ім. **абатмент**; **1.** (в стоматології в цілому) природній зуб, його корінь, кукса або імплантат, який використовується для підтримки та утримання постійного або знімного протеза; **2.** (власне в дентальній імплантології) проміжна ланка між зубним імплантатом і коронкою зуба, що являє собою надкістковий елемент імплантату, на якому фіксується конструкція, що заміщує втрачені зуби – це може бути одинична коронка, мостоподібний протез або знімний протез. Абатменти відрізняються за розміром, формою і матеріалом.

angulated a. [ˈæŋɡjələɪtɪd] – укр. **кутовий абатмент**; абатмент, тіло якого розташоване під певним кутом по відношенню до довгої **óci** імплантату. К. а. використовується, коли імплантат має

дещо інший кут нахилу **щодо** майбутнього протеза.

castable a. – див. **abutment, UCLA.**

custom a. [ˈkʌstəm] – укр. **індивідуальний абатмент**; виготовлений відповідно до конкретних індивідуальних умов пацієнта абатмент, який прикріплюється до верхньої частини дентальної інфраструктури, що виступає над яснами, та на який фіксується реставрація; може бути литим або виготовленим машинним способом, і застосовується у випадках, коли готовий заводський абатмент не може бути використаний.

healing a. [ˈhiːlɪŋ] – укр. **загоювальний абатмент, формувач ясен**; циліндр або гвинт, що використовується на другому етапі протезування. З. а. дозволяє досягти двох цілей: забезпечити загоєння м'яких тканин до того, як буде встановлено постійний абатмент, та зберегти адекватний простір в ротовій порожнині для майбутньої реставрації.

multiple a. [ˈmʌltɪpl] – укр. **множинний абатмент**; абатменти, зашиновані в єдине ціле в якості пристрою для підтримки й фіксації незнімного протезу.

UCLA a. – укр. **ковпачок моделювальний**; литий компонент, що використовується для створення індивідуального абатмента для протезування; син. **castable abutment.**

acatalasemia – укр. ім. **акаталазія, акаталаземія, хвороба Такагари**;

вроджена відсутність чи низький рівень каталази крові, що призводить до частих рецидивів інфекції та виразкування ясен, порожнини рота, носоглотки, а також характеризується частими епізодами альвеолярної піореї; захворювання переважним чином спостерігається в Японії та Європі. *син.* **acatalasia**; *див.* також **alveolar pyorrhea**.

acatalasia – *див.* **acatalasemia**.

acid ['æsid] – *укр.* *ім.* **кислотá**; воднева сполука, молекули якої у водному розчині відщеплюють іони водню та здатні заміщуватися металами із утворенням солей; кислотно-лужний баланс кислот коливається від 0 до 6,9.

double a. ['dʌbl] – *укр.* **кислотá подвійної дії**;

glacial acetic a. ['gleisiəl ə'si:tik] – *укр.* **кислотá льодяна́ (безводна) оцтова**.

hydrofluoric a. ['haɪdrəflu:'ɔrɪk] – *укр.* **кислота фтористоводне́ва**.

phosphoric a. [fɒs'fɔrɪk] – *укр.* **кислота фósфорна/ортофósфорна**; *син.* **orthophosphoric acid**.

acid conditioning ['æsid kən'diʃ(ə)niŋ] – *укр.* **кислótне кондиціонува́ння**; підготовка поверхні зуба шляхом її оброблення кислотою для забезпечення належного зчеплення з адгезивом чи силантом.

acid etching ['æsid 'etʃɪŋ] – *укр.* **кислótне протра́влювання**; процес обробки кислотою (зазвичай ортофосфорною) поверхні зубної емалі з метою видалення емалевих призм для забезпечення

ретенції силанту, реставраційного матеріалу чи ортодонтичних конструкцій.

acidity [ə'sidəti] – *укр.* *ім.* **кислótність**; загальна назва показників, які характеризують вміст йонів водню у рідинах, що досліджуються з діагностичною або гігієнічною метою.

acidosis [ˌæsi'dəʊsɪs] – *укр.* *ім.* **ацидóз**; патологічний розлад кислотно-лужного балансу організму в бік збільшення рівня кислотності, коли концентрація йонів водню сягає понад 40 нмоль/л або рівень рН нижчий за 7,4. З-поміж причин а. виокремлюють: прийом кислоти всередину, підвищене вироблення кислоти (наприклад, в разі цукрового діабету або голодування) або виведення лугів через нирки або кишківник; *син.* **oxidosis, oxyosis, acid intoxication**.

compensated a. [ˈkɒmpenseɪtɪd] – *укр.* **ацидóз компенсoваний**; стан ацидозу, коли рівень рН організму підтримується в межах норми завдяки компенсаторним механізмам нирок або легенів.

diabetic a. [ˌdaɪə'betɪk] – *укр.* **ацидóз діабетíчний**;

metabolic a. [ˌmetə'bɒlɪk] – *укр.* **ацидóз обмі́нний**.

respiratory a. [rɪs'paɪ(ə)r(ə)trɪ] – *укр.* **ацидóз дíхальний / респіра́торний**; ацидемія в результаті надмірного накопичення вуглекислого газу, викликаного гіповентиляцією легенів.

acid-resistant ['æsidrɪzɪstənt] – укр. *прикм.* **кислотостійкий**; той, що здатен протистояти впливу кислоти; *син.* **acid-seal, acid-proof.**

acid-proof ['æsidpru:f] – укр. *прикм.* **кислотостійкий**; характеризує бактерії, які не знебарвлюються оксикислотами після того, як вони були забарвлені барвниками, як-от: основним фуксином; *син.* **acid-fast.**

acclusion – укр. **порушення прикусу**; недосконале змикання зубів-антагоністів; *син.* **disclusion.**

actinomycosis [ˌæktɪnəʊmaɪ'kəʊsɪs] – укр. *ім.* **актиномікоз**; специфічне запальне бактеріальне захворювання, коли на шкірі та в підшкірних тканинах розвивається щільний інфільтрат, що має тенденцію до прогресування та в якому виявляються специфічні друзи. А. характеризується хвилеподібним тривалим протіканням та зазвичай викликається А. israelii та А. Gerencseriae, а також деякими видами пропіонових бактерій.

activator ['æktɪveɪtə] – укр. *ім.* **активатор**; **1.** знімний ортодонтичний апарат, призначений для стимуляції мімічних м'язів; **2.** речовина, яка зумовлює активний стан іншої речовини або прискорює процес чи хімічну реакцію; *син.* **promoter, activating agent.**

ADA (American Dental Association) – укр. **Американська асоціація стоматологів**; професійна спільнота стоматологів, яка є

найстарішою та найбільшою в світі національною асоціацією стоматологів, що заснована в 1859 році та нараховує 155000 членів; офіційне друковане видання асоціації – JADA (журнал Американської асоціації стоматологів).

adamantinoma – *див.* **ameloblastoma.**

adaptation [ˌædæp'teɪʃ(ə)n] (*не плутати з adaptation*) – укр. *ім.* **1. адаптування**; **адаптація**; підгін, конденсація або контурування реставраційного матеріалу або непрямой реставрації до зуба або його моделі з метою забезпечення точного контакту; укр. *ім.* **2. регулювання**; **вирівнювання**; позиціонування робочої частини інструмента по відношенню до поверхні зуба перед активацією такого інструмента; укр. *ім.* **3. пристосування**; сприятливі зміни функції чи конституції органу або тканини з метою підлаштування до нових умов; укр. **4. гомеостатична реакція.**

adaxial [æd'æksɪəl] – *прикм.* укр. **адаксіальний**; той, що розташований чи спрямований ближче до осі.

adenia (*застар.*) – укр. *ім.* **аденія**; хронічне запалення та збільшення лімфатичних вузлів, хронічна обширна лімфаденопатія (*маловживаний термін на позначення системних гіперпластичних процесів в лімфатичних вузлах*).

adenoameloblastoma

[ˌædɪnə'æməʊblæs'toʊmə] – укр. *ім.* **аденоамелобластома**, **аденоматозна одонтогенна пухлина**; доброякісна

пухлина з чітко вираженими межами та капсулою одонтогенно-епітеліального походження, що зазвичай локалізується в зоні ретинованого зуба на нижній або верхній щелепі, і трапляється досить часто у підлітків чи молодих людей; *син.*

adenomatoid odontogenic tumour.

adenophlegmon (*застар.*) – *укр. ім.* **аденофлегмона**; гнійно-запальний процес залози чи лімфатичного вузла, що поширюється на навколишню сполучну тканину.

adentia – *укр. ім.* **адентія, анодонтія**; повна або часткова відсутність зубів внаслідок їх втрати або аномалії розвитку зубощелепової системи; *син.* **edentia, anodontia, adontia.**

adhere [əd'hiə] – **1. укр. дієсл.** зчіплюватися, скліюватися; **2. укр. дієсл.** дотримуватися (*протоколу, рекомендацій лікаря*).

adherence [əd'hiə(ə)n(t)s] – **1. укр. ім.** зчеплення, скліювання; здатність забезпечувати щільне з'єднання поверхонь (*наприклад, поверхонь реставраційного матеріалу та твердих тканин зуба*); **2. укр. ім.** дотримання (*рекомендацій лікаря*); *див. також* **adhesion.**

adhesion [əd'hi:ʒən] – **1. укр. ім.** адгезія, зчеплення, скліювання; злипання; сила з'єднання поверхонь різних чи однорідних тіл; **2. укр. ім.** молекулярне тяжіння; взаємне притягування на молекулярному рівні між поверхнями,

що перебувають у тісному контакті; **3. укр. ім.** зрощення, спайка; **спайка; спайкообразованіе**; патологічне з'єднання (зрощення) зазвичай фіброзних сполучних тканин після проведеного хірургічного втручання чи травми.

adhesion of the lips – *укр.* **вроджене зрощення губ, атрезія ротового отвору, синхейлія; синхейлія**; вроджена аномалія розвитку, коли спостерігається повне чи часткове зростання губів або ж відбувається в результаті рубцювання пошкоджених чи уражених патологічним процесом губів; *син.* **synchilia, atresia of the mouth, див. також adherence.**

adhesive [əd'hi:si:v] – **1. укр. ім.** адгезив, адгезивна система; **клейка речовина**; **2. укр. прикм.** адгезивний, липкий, клейкий; речовина чи матеріал, що посилює або створює з'єднання, зчеплення певних поверхонь та являє собою густу рідину чи гель, що використовується для зчеплення тканини зуба та реставраційного матеріалу.

adhesive retention – *укр.* **адгезивна фіксація, цементування**; процедура фіксації в потрібній позиції за допомогою спеціального цементу непрямих композитних та цільнокерамічних реставрацій, а також ендодонтичних штифтів.

adhesive-precoated brace – *укр.* **брéкет, обрóблений адгезивом.**

adhesiveness [əd'hi:sivnəs] – укр. *ім.*
адгезивність, здатність до адгезії;
ліпкість, клійкість.

administer [əd'ministə] – **1.** укр. *дієсл.*
призначати, застосовувати (лікувальний
засіб); **2.** укр. *дієсл.* **вв'одити** (лікувальний
засіб в організм); доставляння
лікувального засобу (певної активної
субстанції) в організм пацієнта або
суб'єкта дослідження шляхом ін'єкції,
інгаляції чи перорального прийому
всередину або ж іншим способом, що
проводиться лікарем або молодшим
медичним персоналом під керівництвом
лікаря, або ж самостійно пацієнтом чи
суб'єктом дослідження.

administration [əd'ministrɪʃ(ə)n] – **1.** укр.
ім. **управління, адміністрування;**
керівництво справами чи діяльністю
певної групи, спільноти чи колективу; **2.**
укр. *ім.* **адміністрація;** посадові особи,
які очолюють заклад, організацію,
установу та на яких покладено
управлінські та виконавчі функції; **3.** укр.
ім. **призначення, введення/прийом**
(лікувального засобу); **застосування;**
доставлення лікувального засобу (певної
активної субстанції) в організм пацієнта
або суб'єкта дослідження шляхом
ін'єкції, інгаляції чи перорального
прийому всередину або ж іншим
способом, що проводиться лікарем або
молодшим медичним персоналом під
керівництвом лікаря, або ж самостійно

пацієнтом чи суб'єктом дослідження; *див.*
також **administer.**

adontia – *див.* **adentia.**

adrenaline [ə'dren(ə)lɪn] – укр. *ім.* **адреналін,**
епінефрін; гормон, що виділяється
мозковою частиною надниркових залоз
та частково клітинами хромафінної
системи. А. використовується в місцевих
анестетиках для забезпечення
вазоконстрикційної дії з метою
продовження тривалості анестезії,
забезпечення гемостазу і зменшення
системних ускладнень; *син.* **chromaffin**
hormone, epinephrine.

adsorb [æd'sɔ:b] (*не плутати з absorb*) – укр.
дієсл. **адсорбувати;** здатність
притягувати і достатньо міцно
утримувати речовини (адсорбатів,
адсорбтивів) із газової фази чи розчинів
на поверхні твердих тіл (адсорбентів) або
на межі поділу (поверхні) рідин.

adsorption [æd'sɔ:ps(ə)n] – укр. *ім.*
адсорбція, поглинання; притягування й
достатньо міцне утримування речовин
(адсорбатів, адсорбтивів) із газової фази
чи розчинів **на поверхні** твердих тіл
(адсорбентів) або на межі поділу
(поверхні) рідин.

adjustment [ə'dʒʌstmənt] – укр. *ім.*
коригування, корекція;
припасовування; модифікаційні зміни
зубного протеза чи реставрації після їх
примірки в ротовій порожнині.

occlusal a. [ə'klu:səl] – укр. **корекція**
(реставрації) **по оклюзії; оклюзійне**

припасовування; пришлифовування оклюзійних поверхонь зубів або ж реставрацій для забезпечення їх гармонійного змикання та природного взаємного розташування відповідно до стану жувальних м'язів та скронево-нижньощелепових суглобів.

adventitious dentin – див. **dentin** та **dentin, secondary**.

adverse reaction ['ædvɜ:s rɪ'ækʃ(ə)n] – укр. **побічна реакція, побічний ефект; небажане явище;** будь-яке виявлення небажаного наслідку (іноді небезпечного для здоров'я пацієнта) або модифікація фізіологічних функцій, що виникає в межах терапевтичних доз препарату (рекомендованих для лікування, діагностики, профілактики захворювань). Побічна дія є антиподом основної дії препарату, заради якої він використовується.

agenesia – 1. укр. ім. **агенезія, агенез;** вроджена відсутність чи недорозвиток органу, його частини (*наприклад, брак бокових зубів та третіх молярів*); син. **agenesis**; 2. укр. ім. **безпліддя**.

agenesis [eɪ'dʒɛnɪsɪs] – див. **agenesia**.

agent ['eɪdʒ(ə)nt] – укр. ім. 1. **агент, засіб;** активна сила чи речовина, що здатна чинити певний вплив; 2. укр. ім. **чінник;** фактор (мікроорганізм, хімічна субстанція чи форма радіації тощо), брак чи наявність якого зумовлює хворобу чи погіршення наявної форми хвороби.

bonding a. ['bɒndɪŋ] – укр. ім. **бонд-агент, бонд;** речовина, що використовується для міцного зчеплення реставраційного матеріалу з тканинами зуба; див. також **bond**.

coupling a. ['kʌplɪŋ] – укр. **агент зв'язувальний;** речовина або матеріал, який зв'язується як з матрицею, так і з наповнювачем композиту, що дозволяє поєднати їх у складі власне композиту.

wetting a. ['wetɪŋ] – укр. **агент змочувальний, засіб змочувальний;** речовина, яка знижує поверховий натяг води, і зазвичай використовується під час відливи воскової моделі в стоматології.

whitening a. ['(h)waɪt(ə)nɪŋ] – укр. **засіб/агент відбілювальний;** стоматологічний матеріал, що наноситься на поверхню зубів для їх освітлення на один чи декілька тонів; син. **bleaching agent**.

aglossia [ə'glɒsɪə] – укр. ім. **аглосія;** аномалія розвитку, коли спостерігається повна або часткова вроджена відсутність язика.

agnathia [ə'gnætiə] – укр. ім. **агнатія;** аномалія розвитку, коли спостерігається вроджена відсутність нижньої щелепи, що зазвичай супроводжується близьким розташуванням вушних раковин; аномалія зустрічається досить рідко; син. **agnathy**.

alginate ['ældʒɪ,neɪt] – укр. ім. **альгінат, матеріал альгінатний;** сіль альгінової кислоти, а саме альгінат натрію, **що**

отримується з бурих водоростей, та який є основою для еластичних відбиткових мас.

alginate impression – укр. **відбіток альгінатною масою.**

alginate impression material – укр. **матеріал альгінатний відбитковий**; матеріал на основі альгінату для виготовлення ситуаційних та інших відбитків в ортопедичній стоматології, який після змішування з водою в певних пропорціях утворює гідролоїдний гель. До складу а. м., окрім альгінатної розчинної солі, входить гіпс в якості реагента, натрієвий фосфат в якості затримувача реакції, карбонати, діатомові водорості та ін.

alignment [ə'laɪnmənt] – укр. *ім.* **вирівнювання**; корекція зубного ряду щодо опорних структур, сусідніх зубів та зубів-антагоністів (*в ортодонтії*).

alkali ['ælk(ə)laɪ] – укр. *ім.* **луг, водорозчинна основа**; хімічна речовина, що має сильні лужні властивості та яка у водному розчині проходить дисоціацію, внаслідок чого утворюються гідроксильні (ОН) йони; *син.* **base, alkali metal.**

allodynia – укр. *ім.* **аллодінія**; біль на стимул, який зазвичай больових відчуттів не викликає (наприклад, позитивна реакція зуба на перкусію в разі пульпіту).

allograft ['alə,graft] – укр. *ім.* **алотрансплантат, алогенний трансплантат, гомотрансплантат**; тканини, сполучнотканинні комплекси,

чи орган в цілому (наприклад, зуб), що трансплантується реципієнту від донора того ж біологічного виду, але генетично не ідентичного; *син.* **allogeneic graft, homograft, homologous graft, homoplastic graft**; *див. також graft.*

allograft – укр. *ім.* **алотрансплантація, гомотрансплантація**; пересадка видаленого зуба чи тканин від однієї людини іншій (в широкому розумінні, від іншої особини того ж виду) за наявності банку зубів чи тканин, що пройшли спеціальну обробку й зберігаються в консервантах; *син.* **homotransplantation.**

alveolar [æl'viələ] – укр. *прикм.* **альвеолярний**; той, який стосується альвеоли, що є структурною частиною щелепи, та в якій розміщується корінь зуба.

alveolar arch [ɑ:tʃ] – *див.* **arch, alveolar.**

alveolar body ['bɒdɪ] – *див.* **alveolar process of maxilla.**

alveolar bone [bəʊn] – *див.* **bone, alveolar.**

alveolar border ['bɔ:də] – укр. **край альвеолярний**; максимально оклюзійний край альвеолярної кістки; *син.* **alveolar process of maxilla.**

alveolar crest [krest] – *див.* **alveolar ridge.**

alveolar pneumonia [nju:'mæʊniə] – *див.* **alveolitis.**

alveolar process ['prəʊses] – укр. **відрісток альвеолярний (щелепи)**; частина кісткової структури щелепи (верхньої або нижньої), що утворює кісткове ложе, в

якому розташовуються альвеоли зубів;
син. **alveolar bone, alveolar ridge, gum ridge.**

alveolar process (of maxilla) [mæk'sɪlə] – *укр.* **відрісток альвеолярний** (*верхньої щелепи*); гребінь, що виступає на нижній поверхні верхньої щелепи, де розташовуються зубні комірки; термін також використовується на позначення гребеню, що виступає на поверхні нижньої щелепи, в якому розташовані зубні комірки; *син.* **alveolar body, alveolar bone, alveolar border, basal ridge, dental process.**

alveolar pyorrhea [ˌpaɪə'riə] – *укр.* **альвеолярна піорія, пародонтоз** (*застар.*), **амфодонтоз; хвороба Фощара; періодонтоз;** генералізоване ураження запального чи дистрофічного характеру тканин пародонту, яке повільно прогресує, при цьому знижується висота альвеолярного відростка, спостерігається утворення пародонтальних кишень, виділення із них гною, оголюються шийки зубів, згодом зуби розхитуються та зміщуються, нерідко також спостерігається альвеолярний абсцес.

alveolar ridge [rɪdʒ] – *укр.* **альвеолярний гребінь;** вершина альвеолярного відростка верхньої чи нижньої щелепи, що містить зубні альвеоли; як правило, саме альвеолярний гребінь втрачає свою висоту (відбувається втрата кісткової

тканини) в разі захворювання пародонту;
син. **alveolar crest, gum ridge.**

alveolar socket ['sɒkɪt] – *укр.* **альвеола зубна, комірка/лунка зубна;** заглиблення в кістці альвеолярного відростка, в якому розташовується корінь зуба разом з періодонтальною зв'язкою; *син.* **toothsocket.**

alveolectomy [ælvɪələktə'mi] – *укр.* *ім.* **альвеолектомія;** хірургічне видалення частини альвеолярного відростка під час видалення зуба з метою змінення форми альвеолярного гребеня для полегшення подальшого протезування.

alveoli [ˌælvɪ'əʊli] – *мн.* від **alveolus.**

alveo(lo)lingual – *укр.* *прикм.* **альвеоло-язичний, альвеоло-лінгвальний;** той, що стосується лінгвальної поверхні альвеолярного відростка нижньої щелепи; *син.* **alveolingual.**

alveolitis [ˌælvɪ'əʊlɪtɪs] – **1.** *укр.* *ім.* **альвеоліт;** запалення стінок лунки зуба внаслідок її інфікування, що найчастіше спостерігається після видалення зуба; *син.* **alveolar periostitis;** **2.** *укр.* *ім.* **альвеоліт;** дифузне запальне ураження альвеол легень без ураження бронхіального дерева з тенденцією до формування фіброзу інтерстиціальної тканини легень; *син.* **alveolar pneumonia.**

alveoloclasia – *укр.* *ім.* **альвеолоклазія;** пошкодження чи руйнування альвеоли зуба.

alveo(lo)plasty – *укр.* *ім.* **альвеолопластика;** хірургічна операція

з формування альвеолярного гребеня в разі його атрофії чи дефекта, що виникли після травми, остеомієліту, видалення пухлини, шляхом підокісного введення трансплантатів з метою позитивного впливу на репаративний остеогенез і рельєф протезного ложа; надання форми й згладжування країв лунки після видалення зуба з подальшим накладанням шва; *син.* **alveoplasty**.

interradicular alveoloplasty – *укр.* міжкоренева альвеолопластика; видалення міжкореневої кістки й стискання кортикальної пластини для отримання бажаного альвеолярного контуру.

alveotomy [ælvɪələtə'mi] – *укр. ім.* альвеолотомія; розсічення стінки альвеоли зуба, що дозволяє здійснювати дренаж гною з альвеолярної комірки.

alveolus [ˌælvɪə'əʊləs] – 1. *укр. ім.* комірка, лунка; невелике заглиблення в чому-небудь; 2. *укр. ім.* альвеола, комірка зуба; невелике заглиблення в щелепній кістці, в якому розташований зуб; 3. *укр. ім.* альвеола; тонкостінна структура у формі пухирця в легенях, де відбувається газообмін; *мн.* **alveoli**.

amalgam [ə'mælgəm] – *укр. ім.* амальгама; сплав металів для реставрації зубів, виробництва штампів, до складу якого входить ртуть; процес твердіння амальгами ґрунтується на кристалізації металів із ртуттю; в стоматології використовується переважно два типи

сплавів: срібла та олова, що містять невелику кількість міді, цинку та, можливо, іншого металу, і другий тип – мідна амальгама (*див. також copper amalgam*), що містить більше міді (32-37% міді); *син.* **amalgam alloy, dental amalgam alloy**.

copper a. ['kɒpə] – *укр.* амальгама мідна; сплав металів для реставрації зубів, що містить 32-37% міді, срібла, 59-66% ртуті, 2-4% цинку і призначений для пломбування каріозних порожнин I, II і V класів молочних та жувальних зубів. Така амальгама залишається м'якою протягом деякого часу після змішування, а потім твердіє; застосовують також у техніці, наприклад, для металізації поверхні матеріалу (позолочення).

silver a. ['sɪlvə] – *укр.* амальгама срібна; суміш із металевих стружок і ртуті для пломбування каріозних порожнин I, II и V класів молярів та премолярів, що складається з 65% срібла та 35% олова або 72,5% срібла та 27,5% олова. В природі зустрічається в ртутних та срібних родовищах і є досить рідкісною.

amalgam condenser [kən'den(t)sə] – *укр.* штóпфер для амальгами, амальгам-штóпфер; інструмент для ущільнення амальгамової пломби; *син.* **amalgam plugger**.

 amalgam carrier (*amalgam-carrier*) ['kæpɪə] – *укр. ім.* амальгамоносій; амальгамотрєгер; стоматологічний інструмент для внесення амальгами чи

композитного матеріалу в порожнину, що пломбується.

amalgamator [ə'mælgəmeɪtə] – *укр. ім.* амальгамозмішувач; апарат для приготування амальгами шляхом її замішування за допомогою вібраційних рухів.

ameloblastoma ['æməloʊblæs'toʊmə] – *ім. укр.* амелобласто́ма, адамантобласто́ма; застар. адамантинóма; доброякісна епітеліальна пухлина, в якій формуються структури, подібні до зубного (емалевого) органа і яка зазвичай розвивається із зародка зуба в товщі щелепи; *син.* adamantoblastoma, застар. adamantinoma.

Ames test – *укр.* тест Ёймса; тест з метаболічною активацією; тест на канцерогенність за частотою мутацій; генетичний тест для оцінки мутагенного потенціалу хімічних сполук, в якому використовуються бактерії Salmonella Typhimurium в якості тест-об'єкту.

analgesia [ˌænəl'dʒi:ziə] – *укр. ім.* аналгезія, аналгія; зменшення больової чутливості (в тому числі вибіркоче, коли інші види чутливості не зачіпаються) за допомогою фармакологічних препаратів різних груп (наркотичні анальгетики, нестероїдні протизапальні засоби, спазмолітики і ін.), хірургічних методів (нейротомія),

фізіотерапевтичного впливу (електроаналгезія за методикою електросну, електромагнітні поля ультрависокої, високої й надвисокої частоти, низькочастотні магнітні поля тощо). Інтенсивність сприйняття болю може знижуватися до повної неможливості його сприйняття; *син.* analgia; пор. з anesthesia.

analysis [ə'næləsis] – **1.** *укр. ім.* ана́ліз; розщеплення речовини чи суміші на прості елементи; процес, за допомогою якого визначається склад речовини; **2.** *укр. ім.* про́ба, дослідження; процес клінічного чи лабораторного вивчення певних показників організму на основі візуалізаційних засобів чи кількості речовини в організмі шляхом використання біологічного матеріалу (тканин, рідин чи виділень) з метою підтвердження чи спростування певного захворювання чи патологічного стану; *син.* test; assay.

bite a. [baɪt] – *укр.* ана́ліз/дослі́дження при́кусу/оклю́зії; *син.* occlusal analysis; *див. також* bite.

bite mark a. [baɪt ma:k] – *укр.* ана́ліз слі́дів уку́су; методика судово-медичної стоматології, що полягає в порівнянні слідів укусу із відбитком зубного ряду відповідної особи з метою ідентифікації людини, яка зробила укус.

check a. [ʃek] – *укр.* ана́ліз контро́льний.

tracer a. ['treɪsə] – *укр.* ана́ліз методо́м мічених атомів; введення

радіоактивних міток в певну речовину з метою простеження за перетвореннями цієї речовини в ході біохімічних процесів, що відбуваються в живих клітинах.

X-ray a. [ˌeksˈreɪ] – укр. дослідження рентгєнівське; див. також **X-ray**.

X-ray pattern a. [ˌeksˈreɪ ˈpæt(ə)n] – укр. аналіз рентгенограми; див. також **X-ray**.

anesthesia [ænisˈθi:ziə] – 1. ім. укр. знебóлення, знечúлення, анестезія; часткова чи повна втрата чутливості (температурної, больової і т. д.) у зв'язку з відновлюваною блокадою функції чутливих нервів; 2. ім. укр. анестезія; широке поняття на позначення методів знеболення; син. **anaesthesia**.

balanced a. [ˈbæləntst] – укр. анестезія комбінóвана; анестезія, для виконання якої використовується комбінація лікарських засобів в кількості, достатній для досягнення оптимального рівня основного або бажаного ефекту та мінімізації небажаних явищ.

basal a. [ˈbeɪsl] – укр. анестезія базáльна; стан наркозу, в який вводять пацієнта перед введенням основного анестетика, що дозволяє забезпечити стан місцевої чи загальної анестезії шляхом застосування значно зменшеної кількості анестетику.

block a. [blɔk] – укр. анестезія блокáдна, блокáда нєрва; анестезія регіонáрна / провідникóва; блокáда регіонáрна; анестезія, що передбачає локальне

введення місцевого анестетика в нерв (внутрішньо) або безпосередньо навколо нього (параневрально); син. **regional anesthesia; conduction anesthesia; neural anesthesia**; див. також **block**.

conduction a. [kənˈdʌkʃ(ə)n] – укр. анестезія провідникóва; місцева анестезія, що забезпечується шляхом ін'єкції місцевого анестетика в зоні проходження великого нервового стовбура та на деякій відстані від оперативного поля, при цьому відключається проведення больової чутливості і знеболення відбувається у всій зоні його іннервації. Провідникова анестезія в стоматології передбачає використання невеликого об'єму анестетика у відносно високих концентраціях.

infiltration a. [ˌɪnfɪlˈtreɪʃ(ə)n] – укр. анестезія інфільтраційна; місцева анестезія, що забезпечується шляхом ін'єкції місцевого анестетика безпосередньо в тканини з метою впливу на нервові закінчення на конкретній ділянці задля забезпечення знеболення; використовується для оперативних процедур на верхньощелепних премолярах і зубах фронтальної групи; син. **infiltrative anesthesia, field block**; див. також **anesthesia, block**.

intraosseous a. [ɪntrəˈɑ:siəs] – укр. анестезія внутрішньокісткóва; місцева анестезія, що забезпечується шляхом введення ін'єкції місцевого анестетику в пористу губчасту речовину кістки.

intrapulpal a. [ˌɪntrəˈpʌlpəl] – укр. **анестезія внутрішньопульпярна;** місцева анестезія, що забезпечується шляхом введення місцевого анестетика безпосередньо в пульпову камеру під тиском.

general a. [ˈdʒen(ə)r(ə)l] – укр. **анестезія загальна, наркбз;** штучне гальмування центральної нервової системи, що супроводжується втратою свідомості, чутливості, м'язового тону та деяких рефлексів під дією анестезувальних препаратів; анестезувальні препарати, можуть вводитися інгаляційно, внутрішньовенно, внутрішньом'язово, ректально або через шлунково-кишковий тракт.

local a. [ˈlʌk(ə)l] – укр. **анестезія місцева, знебблення місцева;** зворотна втрата больової чутливості тканин на обмежених ділянках тіла без втрати свідомості, що досягається внаслідок фармакологічної блокади проведення імпульсів по чутливих нервових волокнах. В основі місцевої анестезії лежить дія анестезувальних засобів, які зменшують потік йонів натрію в нервові клітини, блокуючи потенціал дії клітин.

mandibular a. [mænˈdɪbjʊlə] – укр. **анестезія нижньощелепова;** анестезія мандибулярна; *син.* **inferior alveolar nerve block,** *див.* **block, inferior alveolar nerve.**

mucosal a. [mjuːˈkəʊsəl] – укр. **анестезія слизової оболонки;** *див. також* **topical anaesthesia.**

refrigeration a. [rɪˈfrɪdʒ(ə)ˈreɪʃ(ə)n] – укр. **анестезія охолбдженням, кріоанестезія;** місцева анестезія, що виконується шляхом зниження температури необхідної ділянки до близької до замерзання за допомогою розпилювання на шкіру високолетучої речовини (наприклад, хлоретилу). У результаті швидкого випаровування хлоретилу різко охолоджується шкіра, завдяки чому розвивається знечулення. Такий тип анестезії використовується для зняття болю в разі забою м'яких тканин, спортивних травм, *у* разі необхідності проведення незначних і поверхневих хірургічних втручань; *абс. син.* **cryoanesthesia.**

topical a. [ˈtɒpɪk(ə)l] – укр. **анестезія поверхнева / аплікаційна;** місцеве знечулення ділянки шкіри або слизової оболонки, що перешкоджає функціонуванню нервових рецепторів і волокон, та призводить до блокування сприйняття болю та інших відчуттів. П. а. може здійснюватися шляхом інстиляції анестезувального засобу, використання тампонів, просякнутих анестезувальним засобом, нанесення мазі або спрею. Застосовується перед проведенням незначних поверхневих хірургічних втручань чи перед проведенням

діагностичних процедур; *син.* **surface anesthesia**.

anesthetic [ˌænis'tetɪk] – **1.** *укр. прикм.* **анестезувальний, знеболювальний;** той, що стосується знеболення/анестезії; **2.** *укр. ім.* **анестетик;** лікарський засіб, що тимчасово пригнічує збудливість рецепторів чутливих нервів та/або блокує проведення імпульсів по нервових волокнах шляхом блокади натрієвих каналів в мембранах нервових закінчень та волокон. У результаті введення А. блокуються больові, а згодом і температурні та тактильні рецептори; *син.* **anaesthetic, anesthetic agent**.

local a. [ˈləʊk(ə)l] – *укр.* **анестетик місцевий, місцевоанестезувальний препарат;** *див. також* **anaesthesia, local**.

topical a. [ˈtɒpɪk(ə)l] – *укр.* **анестетик аплікаційний;** *див. також* **anaesthesia, topical**.

angiogenesis [ˌændʒiəˈdʒenɪsɪs] – *укр. ім.* **ангіогенез;** процес утворення нових кровоносних судин в органі чи тканині.

angular [ˈæŋɡjʊlə] – *укр. прикм.* **кутовий, ангулярний;** той, що розташований в куті.

angular cheilitis [kæŋˈlaɪtɪs] – *укр.* **ангуліт, стоматит ангулярний, хейліт ангулярний, заїда;** запальне ураження слизової оболонки та шкіри кутиків рота, що виявляється у вигляді одиничних чи множинних тріщин, які в запущених випадках можуть поширюватися на щоки та губи. До причинних факторів а.

належать: первинна інфекція чи суперінфекція, викликана умовно-патогенними мікроорганізмами, як-от *Candida albicans*, стафілококи або стрептококи; погана гігієна; слинотечіння або часте змочування кутів рота слиною; погано підігнані зубні протези та зниження прикусу; дефіцит рибофлавіну тощо; *син.* **angular stomatitis; commissural cheilitis; perlèche;** *див. також* **cheilitis**.

ankylosis [ˌæŋkɪˈlɔʊsɪs] – *укр. ім.* **анкілоз;** малорухомість або відсутність рухів у суглобі, зумовлена фіброзною, хрящовою або кістковою спайкою суглобових поверхонь кісток.

ankylosis of the jaw – *укр.* **анкілоз щелепи;** часткова чи повна нерухомість нижньої щелепи, що зумовлена патологічними змінами в суглобі.

anodontia [ˌænəʊˈdɒntɪə] – *див.* **adentia**.

apex [ˈeɪpeks] (*мн.* **apices**) – *укр. ім.* **верхівка, апекс;** найвища точка органа чи анатомічної структури; \diamond *tooth apex* – *верхівка (кореня) зуба, апекс зуба*.

apexification – *укр. ім.* **апексифікація;** процедура, спрямована на створення кальцифікованого бар'єру в кореновому каналі з некротичною пульпою з метою формування апексу.

apicotomy – *укр. ім.* **апикотомія;** інвазійний метод лікування, що полягає у хірургічному видаленні (резекції) верхівки зуба з метою усунення вогнища

ураження зубного кореня; *син.* **root resection, apicoectomy.**

apicoectomy – *укр. ім.* **апікоектомія**; *див.* *син.* **root resection, apicotomy.**

aphtha ['æfθə] (*мн.* **aphthae**) – **1.** *укр. ім. одн.* **а́фта**; невеличка виразка чи пухирець на слизовій оболонці порожнини рота; **2.** *укр. ім. мн.* **а́фти; стоматіт**; хвороба, що характеризується періодичними епізодами болючих виразок невідомої етіології на слизовій оболонці, які покриті сірим ексудатом, оточені еритематозним гало і в діаметрі коливаються від кількох міліметрів до двох сантиметрів; виразки обмежуються слизовою оболонкою й не зачіпають надкiсницю та спонтанно загоюються через один-два тижні.

apical ['æpɪk(ə)] – *укр. прикм.* **верхівковий, апікальний**; той, що стосується верхівки чи розташований в зоні апексу; ◇ *apical area* – *апикальна зона (зона біля верхівки зуба).*

apical bifurcation of tooth – *укр.* **роздвоєння верхівки зúба.**

apparatus 1 [ˌæp(ə)'reɪtəs] – *укр. ім.* **апарат**; сукупність органів, які виконують певну функцію організму; ◇ *masticating apparatus* – *жувальний апарат.*

attachment a. (заст.) – *укр.* **апарат прикріплення зуба; пародонт**; морфофункціональний комплекс тканин та зв'язок, які оточують зуб, тісно пов'язані між собою генетично, морфологічно та функціонально, забезпечують належне

функціонування зубів і включають ясна, цемент зуба, пародонтальну зв'язку і альвеолярні відростки; *син.* **periodontium, dentalligamentous apparatus** *пор. з dental apparatus.*

apparatus 2 [ˌæp(ə)'reɪtəs] – *укр. ім.* **апарат, прилад, пристрій**; спеціальний технічний пристрій, призначений для виконання певних функцій; ◇ *x-ray apparatus* – *рентгенівський апарат.*

close-focus roentgenotherapy a. – *укр.* **апарат для короткофокусної рентгенотерапії**; один із методів променевої терапії, під час якої з лікувальною метою використовується рентгенівське випромінювання від 10 до 60 кВ для опромінення на невеликій відстані (6 – 7,5 см) поверхових патологічних уражень шкіри та слизових оболонок.

dental a. – *укр.* **апарат зубний, апарат жувальний**; органи та структури, що забезпечують процес жування: щелепи, зуби з їх опорними структурами, скронéво-нижньо-щéлеповий суглоб, жувальні м'язи, язик, губи, щоки, слизові оболонки порожнини рота; *син.* **masticatory apparatus, masticatory system.**

masticatory a. – *див. син.* **apparatus, dental.**

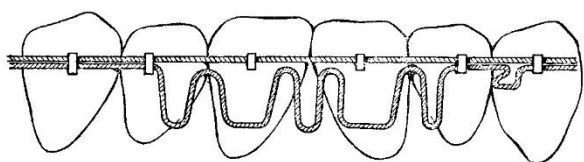
UHF therapy a. – *укр.* **апарат для УВЧ-терапії**; апарат для проведення фізіотерапевтичної процедури, в основі якої лежить вплив на організм значного електромагнітного поля з частотою

електромагнітних коливань 40,68 МГц або 27,12 МГц.

appliance [ə'plaiən(t)s] – *укр. ім. прилад, пристрій*; загальний термін для позначення апаратів, що використовуються з діагностичною чи лікувальною метою.

Angle's a. – *укр. апарат Ёнгля*; універсальна ортодонтична конструкція, яка застосовується у різних випадках дефектів прикусу або окремих зубів з метою виправлення їх положення. Залежно від характеру проблеми можуть використовуватися різні типи конструкцій.

📷 **Begg's a.** – *укр. апарат Бегга*; незнімна ортодонтична конструкція, що складається з тонких, легких, круглих, дротяних дуг із замковим пристроєм, в якому тонка ортодонтична дуга укріплюється в безпосередньому контакті із зубом, що перешкоджає силі, яка переміщує зуби до віддаленої від них дуги внаслідок дії фіксувальної лігатури.

fixed orthodontic a. – *укр. апарат незнімний ортодонтичний*; механічний пристрій, що фіксується до зубів з метою зміни взаємного розташування зубів.

removable orthodontic a. – *укр. апарат знімний ортодонтичний*; пристрій, що встановлюється в ротовій порожнині з

метою виправлення неправильного прикусу і сконструйований таким чином, що його легко може знімати й встановлювати сам пацієнт.

Roger-Anderson pin fixation a. – *укр. апарат для зовнішньої фіксації нижньої щелепи*; пристрій для позаротової фіксації переломів нижньої щелепи та прогнатичних корекцій, коли штифти, розміщені в кісткових сегментах, з'єднуються металевими стержнями.

single-staple tissue suture a. – *укр. апарат односкобовий для зшивання м'яких тканин*.

approach [ə'pʁəʊʃ] – **1.** *ім. укр. підхід, дб́ступ*; техніка чи метод, що застосовується для відкриття оперативного поля з метою проведення операції; *◇ surgical approach – хірургічний підхід*; *◇ cutdown approach – оперативний дб́ступ*; **2.** *дієсл. укр. наближа́тися*; переміщатися на ближчу віддаль до когось, чого-небудь.

aprosopia – *укр. ім. апрозо́пія*; часткова чи повна відсутність структур обличчя, деформація обличчя.

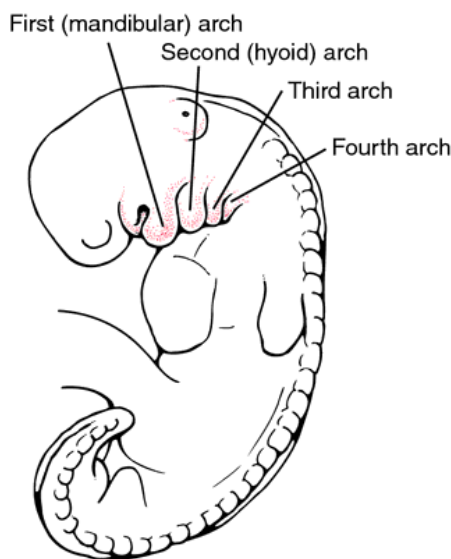
aptyalia (*заст.*) – *укр. ім. аптіа́лія*; гіпосаліва́ція, ксеростомія; сухість у ротовій порожнині, що викликана зниженим виділенням слини чи повною її відсутністю; *син. (заст.) aptyalism*; *див. також син. hyposalivation, asialism, xerostomia.*

arch 1 [ɑ:tʃ] – *укр. ім. дуга́*; структура, що має дугоподібну або лукоподібну форму.

alveolar [ˌælvɪˈəʊlə] *a.* – укр. дуга альвеолярна; верхньощелепова або нижньощелепова зубна дуга, утворена альвеолярним відростком щелепи.

dental ['dentl] *a.* – укр. дуга зубна; вигнута умовна лінія, яку утворює зубний ряд, і яка проходить через вестибулярні краї оклюзійних поверхонь і ріжучих країв коронок (у разі адентії така умовна лінія проходить по альвеолярному гребеню); *син.* **dental arcade** (за міжнародною анатомічною номенклатурою); *див. також* **mandibular arch** та **maxillary arch**.

📷 **mandibular a.** [mæn'dɪbjʊlə] – 1. укр. дуга мандибулярна; перша вісцеральна дуга, що є зачатком верхньощелепової і нижньощелепової зон та розташована на вентролатеральній стінці глотки зародка відразу ж за ротовим отвором; у зародків ссавців є зачатком нижньої щелепи; 2. укр. дуга зубна нижньощелепова; *див. син.* **mandibular dental arch**.

mandibular dental a. – укр. дуга зубна нижньощелепова; умовна вигнута лінія,

яку утворює зубний ряд нижньої щелепи; *син.* **inferior dental arch, mandibular process, first pharyngeal arch; mandibular/lower dental arcade** (міжнародна анатомічна номенклатура).

maxillary [mæksɪl(ə)rɪ] **dental a.** – 1. укр. дуга зубна верхньощелепова; вигнута умовна лінія, яку утворює зубний ряд верхньої щелепи; *син.* **superior dental arch; maxillary/upper dental arcade** (міжнародна анатомічна номенклатура) 2. укр. відросток альвеолярний верхньої щелепи; *див. також син.* **alveolar process (of the maxilla)**.

arch 2 [ɑ:tʃ] – *ім.* укр. дужка; невелика за розмірами структура, що має вигнуту форму.

palatoglossal a. [ˈpælətə'glɒs(ə)l] – укр. дужка піднебінно-язикова; дужка піднебінна передня; складка на слизовій оболонці, що розташована на бічній стінці зіву та пролягає від м'якого піднебіння до бічної поверхні кореня язика і обмежує спереду мигдаликову ямку; у своїй товщі містить піднебінно-язиковий м'яз.

palatopharyngeal a. [ˈpælətəfə'rɪndʒiəl] – укр. дужка піднебінно-глоткова; дужка піднебінна задня; складка на слизовій оболонці, розташована на боковій стінці зіву, що пролягає від м'якого піднебіння до бічної стінки глотки і обмежує ззаду мигдаликову ямку; у своїй товщі містить піднебінно-глотковий м'яз.

ARI (Adhesive Remnant Index) – укр. **індекс залишкової кількості бонду**; показник за шкалою залишкової кількості бонд-агенту.

artery ['ɑ:təri] – укр. *ім.* **артерія**; кровеносна судина, якою кров рухається від серця до органів та частин тіла.

angular a. ['æŋgjʊlə] – укр. **артерія кутова**; кінцева гілка лицеві артерії, що проходить вгору по бічній поверхні носа з дрібними відгалуженнями до крила й спинки носа, далі проходить до кутика ока, де анастомозує з дорсальною артерією носа (*dorsal artery of the nose*); **arteria angularis** (міжнародна анатомічна номенклатура); **branch to angular gyrus**.

superior anterior alveolar a. – укр. **передня верхня альвеолярна артерія**; кровеносна судина, що відгалужується від підчочномкової артерії (**infraorbital a.**) всередині підчочномкового (інфраорбітального) каналу; розповсюджується через передні альвеолярні канали до верхніх різців і ікол та слизової оболонки верхньощелепового синуса; (*широко вживається у множині*: **anterior superior dental arteries**).

ascending palatine a. [ə'sendɪŋ 'pælətɪn] – укр. **артерія піднебінна висхідна**; кровеносна судина, що відходить від початкового відділу лицеві артерії (**facial a.**) і, піднімаючись вгору по боковій стінці глотки, проходить між

шилоязиковим і шилоглотковим м'язами, забезпечуючи їх кровопостачання. Кінцеві гілки цієї артерії розгалужуються в ділянці глоткового отвору слухової труби, у піднебінних мигдаликах і частково в слизовій оболонці зіву, де анастомозують з висхідною глотковою артерією; *син.* **arteria palatina ascendens** (міжнародна анатомічна номенклатура).

buccal a. ['bʊkəl] – укр. **артерія щічна**; невелика судина, що проходить вперед і вниз по щічному м'язі, кровопостачає його, слизову оболонку ротової порожнини, ясен в зоні зубів верхньої щелепи і низку прилеглих м'язів; анастомозує з лицеві артерією (**facial a.**); *син.* **arteria buccalis** (міжнародна анатомічна номенклатура).

descending palatine a. [di'sendɪŋ 'pælətɪn] – укр. **артерія піднебінна низхідна**; кровеносна судина, що проходить у великому піднебінному каналі, де розподіляється на велику піднебінну артерію (**a. palatine major**) і малі піднебінні артерії (**aa. palatinae minores**), що виходять, відповідно, через велику і малі піднебінні отвори на піднебіння. Малі піднебінні артерії прямують до м'якого піднебіння, а велика пролягає вперед, кровопостачає тверде піднебіння і оральні поверхні ясен; анастомозує з висхідною піднебінною артерією; *син.*

arteria palatina descendens (міжнародна анатомічна номенклатура).

external carotid a. [ɪk'stɜːn(ə)l kə'rotɪd] – укр. **зовнішня сонна артерія**; одна з найбільших парних кровоносних судин голови та шиї, що відгалужується від загальної сонної артерії на рівні верхнього краю щитоподібного хряща в межах сонного трикутника шиї на рівні четвертого шийного хребця (у 2-5% людей на рівні від другого до п'ятого хребця). Прямуючи вгору, зовнішня сонна артерія на рівні шийки нижньої щелепи розгалужується на кінцеві гілки – поверхневу скроневу і верхньощелепову артерії. За топографічними особливостями її гілки поділяють на: передню групу, до якої належить верхня щитоподібна, язикова й лицева артерії; задню групу, що складається з потилично-та задньої вушної артерії; присередню групу, до якої належать гілки висхідної глоткової артерії.

facial a. ['feɪʃ(ə)l] – укр. **артерія лиця**; парна кровоносна судина, що відходить від зовнішньої сонної артерії та від якої, в свою чергу, відгалужуються чотири шийних (висхідна піднебінна, тонзиллярна, залозова і підборідна) та п'ять лицевих гілок (нижня губна (**inferior labial artery**), верхня губна (**superiorlabial artery**), бічні носові, кутова та м'язові), що кровопостачають різні структури голови; *син.* **external maxillary artery**.

frontal a. ['frʌnt(ə)l] – укр. **артерія лобова**, **артерія надблорова**; одна з кінцевих гілок поверхневої скроневої артерії, прямує вперед та вгору і кровопостачає лобне черевце потилично-лобового м'яза, кругові м'язи очей, сухожильний шолом і шкіру чола; *син.* **supratrochlear artery**.

greater palatine a. ['rælətʌɪn] – укр. **велика піднебінна артерія**; судина, яка відгалужується від верхньощелепової артерії та виходить з великого піднебінного каналу через великий піднебінний отвір, проходить вперед по піднебінній борозні кісткового піднебіння, живлячи кісткову тканину і слизову оболонку твердого піднебіння, а також ясна; далі велика піднебінна артерія заходить в різцевий канал, де анастомозує із задньою перегородковою гілкою клино-піднебінної артерії; *син.* **arteria palatina major** (міжнародна анатомічна номенклатура).

inferior alveolar a. [ɪn'fɪəriə ,ælvɪ'əʊlə] – укр. **нижня коміркова/альвеолярна артерія**; велика судина, яка відгалужується від верхньощелепової артерії та прямує вниз і через отвір нижньої щелепи потрапляє в канал нижньої щелепи, де проходить разом з однойменними веною та нервом і кровопостачає зуби, ясна та підборіддя. У цьому каналі від нижньої коміркової артерії відходять такі гілки: зубні, навколозубні, підборідна та щелепно-під'язикова гілки; *син.* **arteria alveolaris**

inferior (анатомічна номенклатура);

inferior dental artery.

inferior labial a. [ɪn'fɪəriə 'leɪbiəl] – укр.

артерія губна́ нижня; судина, що відгалужується від лицевої артерії на рівні дещо нижчому за кут рота, входить у товщу колового м'яза рота, кровопостає шкіру, м'язи й слизову оболонку нижньої губи, анастомозуючи з однойменною артерією з протилежного боку; **син.**

inferior labial branch of facial artery, arteria labialis inferior (анатомічна номенклатура).

infraorbital a. [ɪnfrə'ɔ:rbitəl] – укр. **артерія**

підочно́ямковá; судина, що відходить від верхньощелепової артерії, прямує в очну ямку через нижню очноямкову щілину, лягає в підочноямкову борозну, заходить у підочноямковий канал і виходить в підочноямкову ділянку лица, де розгалужується **та** кровопостає м'язи лица (мімічні м'язи), зокрема, м'язи, що розташовані у товщі верхньої губи, виличні м'язи, носовий м'яз, нижню частину колового м'яза ока, а також шкіру цієї ділянки, де вона анастомозує з гілками лицевої і поверхневої скроневої артерії; **син.**

arteria infraorbitalis (анатомічна номенклатура).

internal carotid a. [ɪn'tɜ:n(ə)l kə'rɒtɪd] – укр.

внутрішня сонна артерія; судина, що бере початок від роздвоєння загальної сонної артерії на рівні верхнього краю щитоподібного хряща. Гілки в. с. а.

кровопостають головний мозок, орган зору, слизову оболонку барабанної і носової порожнин. Топографічно внутрішню сонну артерію поділяють на чотири частини: шийну, кам'янисту, печеристу і мозкову.

lingual a. ['lɪŋgwəl] – укр. **артерія язиковá;**

одна з парних кровоносних судин, що відходить від зовнішньої сонної артерії на рівні великих відрогів під'язикової кістки і кровопостає язик та м'язи навколо язика.

maxillary a. [mæk'sɪl(ə)rɪ] – укр. **артерія**

верхньощеле́пна; парна велика судина, друга за величиною кінцева гілка зовнішньої сонної артерії, від якої вона відходить під прямим кутом на рівні шийки нижньої щелепи. Верхньощелепна артерія проходить горизонтально вперед між гілкою нижньої щелепи і клино-нижньощелепною зв'язкою, потім між бічним крилоподібним м'язом та скронеvim м'язом і на рівні підскроневої ямки заходить у крило-піднебінну ямку, де розгалужується на кінцеві гілки, які поділяють на три групи: нижньощелепну, підскронеvu і крило-піднебінну; **син.** **arteria maxillaris** (анатомічна номенклатура).

mental a. ['ment(ə)l] – укр. **підборідна**

артерія/гілка; кровоносна судина, що є продовженням нижньої коміркової артерії; вийшовши з каналу нижньої щелепи через підборідний отвір, розгалужується **й** кровопостає м'язи

лиця та шкіру підборідної ділянки, а також нижню губу; артерія анастомозує з гілками нижньої губної артерії; *син. mental branch (of inferior alveolar artery); arteria mentalis* (анатомічна номенклатура).

masseteric a. – укр. **артерія жувальна**; кровоносна судина, що належить до підскроневої групи гілок верхньощелепної артерії, проходить через вирізку нижньої щелепи, СНЩС та заходить в жувальний м'яз, кровопостачаючи його. Інколи Ж. а. відходить від задньої глибокої скроневої артерії.

sphenopalatine a. [sfɪː.nou'pælətain] – укр. **артерія клино-піднебінна**; друга кінцева гілка верхньощелепної артерії, яка кровопостачає носову порожнину, заходячи у її задній відділ через клино-піднебінний отвір, де розгалужується на такі гілки: задні бічні носові артерії та задні перегородкові гілки; *син. arteria sphenopalatina* (анатомічна номенклатура).

sublingual a. [slɒ'liŋgwəl] – укр. **артерія під'язикова**; кровоносна судина, що відходить від язикової артерії ще до входження її в товщу язика, прямує вперед над щелепно-під'язиковим м'язом збоку від піднижньощелепної протоки, кровопостачаючи під'язикову слинну залозу, прилеглі м'язи, а також слизову оболонку дна ротової порожнини, ясен, і анастомозує з гілками лицевої артерії;

син. arteria sublingualis (анатомічна номенклатура).

superior labial a. [ɪn'fɪəriə 'leɪbiəl] – укр. **верхня губна артерія**; судина, що відгалужується від лицевої артерії на рівні кута рота, входить у товщу колового м'яза рота, кровопостає шкіру, м'язи та слизову оболонку нижньої губи, анастомозуючи з однойменною артерією з протилежного боку, також від в. г. а. відходить гілка перегородки носа, що живить її структури; *син. superior labial branch of facial artery, arteria labialis superior* (анатомічна номенклатура).

transverse facial a. [trænz'vɜːs 'feɪʃ(ə)l] – укр. **поперечна артерія лиця**; кровоносна судина, що відгалужується від поверхневої скроневої артерії та йде горизонтально, спочатку крізь привушну слинну залозу, кровопостачаючи її, потім проходить по зовнішній поверхні жувального м'яза між нижнім краєм виличної дуги й привушною протокою. П. а. л. своїми численними гілочками живить шкіру й м'язи лиця (мімічні м'язи) підчочномкової та щічної ділянок голови; її гілочки анастомозують з гілками лицевої артерії; *син. arteria transversa faciei* (анатомічна номенклатура).

articulating paper [ɑː'tɪkjələɪtɪŋ 'peɪpə] – укр. **папір артикуляційний для контролю прікусу**; копіювальний папір, що використовується в стоматології для

перевірки прикусу після проведеної реставрації.

asialism – див. *син.* **aptyalia, xerostomia**.

aspiration [æsp(ə)'reɪf(ə)n] – *ім. укр.* **1. аспірація, відсмоктування**; видалення нехарактерних газу, рідини чи тканин з порожнини чи органу шляхом відсмоктування вакуум-насосом; **2. укр. вдихання** (*стороннього тіла*); потрапляння сторонніх тіл, рідини/їжі чи шлункового вмісту в дихальні шляхи під час акту вдихання.

fine needle a. (FNA) – *укр.* **тонкоголкові аспіраційна біопсія (ТАБ)**; процедура отримання біоптату шляхом втягування шприцом вмісту вузла чи новоутвору; *син.* **needle biopsy**.

aspiration biopsy – див. **aspiration, fine needle a. (FNA)**.

aspirator [ˈæsp(ə)reɪtə] – *укр. ім.* **відсмоктувач, аспіратор**; апарат, що використовується з метою відсмоктування ексудату/рідини/ газів з порожнини за допомогою створення вакууму; *син.* **ejector**.

dental a. [ˈdent(ə)l] – *укр. ім.* **слиновідсмоктувач**; пристрій для відсмоктування слини та інших рідин з ротової порожнини в процесі проведення стоматологічних процедур; *син.* **saliva ejector**.

asymmetry [eɪ'sɪmɛtri] – *укр. ім.* **асиметрія**; брак чи порушення симетрії в будові організму чи його частин.

facial a. [ˈfeɪf(ə)l] – *укр.* **асиметрія обличчя**.

mandible a. [ˈmændɪbl] – *укр.* **асиметрія щелепи**.

atheroma [æθə'ɾəʊmə] – **1. укр. ім. атерома, атерома шкіри; жирове переродження**; кіста сальної залози, пухлиноподібне утворення, що формується в результаті обтурації протоки сальної залози; *син.* **atheroma of skin**; **2. укр. ім. атерома; атероматозна бляшка**; жирові відклади на внутрішній стінці кровоносної судини при атеросклерозі, які зумовлюють зменшення її просвіту; *син.* **atheromatous plaque, atherosis**.

attachment [ə'tæʃmənt] – *ім. укр.* **прикріплення, з'єднання; атáчмен**; замкове кріплення частин бюгельних чи мостоподібних протезів, яке є фіксатором знімних протезів, що складається з матриці та вкладкової частини і найчастіше виготовляється з довговічних сплавів.

attrition [ə'triʃ(ə)n] – **1. укр. ім. стирання, зношування** (*зубів*); процес фізіологічного стирання твердих тканин зуба внаслідок дії фізичних сил, вікового фактору чи в результаті парафункціональних звичок; **2. укр. ім. зношуваність** (*зубів*); характеристика твердих тканин зуба піддаватися стиранню внаслідок дії фізичних сил, вікового фактору чи в результаті парафункціональних звичок; *пор. з* **abrasion**.

augmentation – див. **bone augmentation**.

autoclave [ˈɔ:təkleɪv] – 1. *укр. ім.* **автокла́в, стериліза́тор паровій**; пристрій, в якому відбувається стерилізація перев'язувального матеріалу чи інструментів водяною парою під високим тиском; 2. *укр. дієсл.* **автоклавува́ти, стерилізува́ти**; процес знезаражування в стерилізаторі під впливом високих температур; *див. також sterilizer.*

steam-jacketed a. – *укр.* **стериліза́тор текучопаровій**; пристрій для знезараження при температурі 100°C, що використовується для стерилізації матеріалів (деякі поживні середовища, розчини вуглеводів), які псуються або розкладаються в разі стерилізації парою під тиском.

cabinet-type a. – *укр.* **автокла́в ша́фовий, автокла́в кабінетного типу**; **autogenous** [ɔ:'tɒdʒənəs] – *укр. прикм.* **автоге́нний, саморі́дний**; той, що походить з того ж організму (коли донором біологічного матеріалу є сам пацієнт); *син.* **autologous, autogenic.**

autograft [ɔ:təʊgrɑ:ft] – *укр. ім.* **аутогра́нспланта́т, автоге́нний гра́нспланта́т**; матеріал для трансплантації, забір якого здійснюється в межах організму самого реципієнта.

autografting [ɔ:təʊgrɑ:ftɪŋ] – *укр. ім.* **аутогра́нспланта́ція**; хірургічна операція пересадки тканин в межах одного організму; *син.* **autotransplantation.**

avulsion [ə'vʌlʃ(ə)n] – 1. *укр. ім.* **аву́льсія; ві́вих**; відрив чи навмисне відділення структури чи її частини травматичним чи хірургічним шляхом; 2. *укр.* **травма́тичний ві́вих зу́ба**; *син.* **tooth avulsion.**

axial ['æksɪəl] – *укр. прикм.* **осьові́й, аксіа́льний**; 1. той, що стосується осі; 2. той, що стосується чи є паралельним до повздожньої осі зуба; ◇ *axial wall* – *осьова стінка (зуба)*; 3. той, що стосується чи безпосередньо розташований в центральній частині тіла – голові чи тулубі, що протиставляється розташуванню на кінцівках; ◇ *axial skeleton* – *аксіальний скелет (скелет голови та тулуба)*.

axial plane ['æksɪəl pleɪn] – *укр.* **осьова́ площина́, площина́ осьово́го пере́різу**; уявна гіпотетична площина, перпендикулярна повздожній **осі** тіла; *див. також plane.*

axial plane of teeth ['æksɪəl pleɪn] – *укр.* **осьова́ площина́ зубі́в**; мезіо-дистальна або щічно-язикова площина зубів; *див. також plane.*

axial wall – *укр.* **осьова́ стінка**; *див. також wall.*

axis ['æksɪs] (*pl. axes*) – 1. *укр. ім.* **вісь, осьова́ лі́нія**; уявна пряма, що проходить через центр симетрії або центр ваги будь-якого тіла; 2. *укр. ім.* **другий шийний хребе́ць, епістрофе́й**; **axonotmesis** – *укр. ім.* **аксонотме́зис**; ураження нерва, під час якого виникають процеси дегенерації та

регенерації, аксони при цьому зберігають цілісність, а нормальна чутливість відновлюється (хоч і не повною мірою) протягом двох-чотирьох місяців, що, однак, супроводжується дизестезією.

Bb

baby bottle tooth decay – укр.

«пляшечко́вий» ка́рієс, нічний ка́рієс; ка́рієс раннього віку; ка́рієс раннього віку; стоматологічне захворювання, яке виникає у дітей від одного до трьох років у результаті годування з пляшечки під час сну, внаслідок чого відбувається тривале контактування зубів з молоком, дитячою сумішшю чи соком, які мають високий вміст цукру. П. к. виникає внаслідок розкладення цукру на молочну кислоту та інші речовини, що викликають карієс; *син.* **early childhood caries (ЕСС), nursing caries**; *див. також decay.*

bacillary [bə'sɪləɹi] – укр. *прикм.*

паличкоподібний, бацилярний; *рус. прилаг. палочковидный; бацилярный;* той, що стосується бацил або має паличкоподібну форму; *син.* **bacillar, bacilliform.**

bacillicarrier [bə'sɪlə'kæriə] – укр. *ім.*

бацилоно́сій; людина, в органах якої знаходиться збудник інфекційної хвороби, який не викликає в неї захворювання; Б. також є людина, яка після повного клінічного одужання продовжує носити в організмі й виділяти в навколишнє середовище хвороботворні мікроорганізми.

bacilliform [bə'sɪləfɔrm] – *див. син.* **bacillary.**

bacillus [bə'sɪləs] (*мн.* **bacilli** [bə'sɪlɪ]) – укр.

ім. баці́ла, паличкоподі́бна бакте́рія, па́личка; грампозитивні бактерії, що

мають форму палички, та до циклу розвитку яких входить спороутворення за несприятливих умов зовнішнього середовища. Бацили належать до родини Bacillaceae і поділяються на два роди: Bacillus – аероби та Clostridium – анаероби. Значна частина бацил є сапрофітами, але виокремлюють і патогенні види, зокрема, до роду Bacillus відносять збудника сибірки, до роду Clostridium – збудників правця, злякисного набряку (газової гангрені), ботулізму тощо; *див. також bacteria.*

back-action clasp – *див.* **clasp, back-action.**

backing ['bækiŋ] – укр. металевий карка́с

зубної фа́сетки; металева опора, яка служить для прикріплення фасеток до протеза.

bacteremia [baktə'ri:mɪə] – укр. *ім.*

бакте́ріємія; 1. наявність бактерій в системному кровотоці, що виникає в результаті проникнення патогенного збудника з місця локалізації інфекції в кров. Б. може бути транзиторною (тимчасовою), інтермітувальною (періодичною) або стійкою. Транзиторна бактеріємія може бути результатом стоматологічних процедур (наприклад, екстракція зубів, профілактичні заходи у дорослих) або ж може супроводжувати інфекційні хвороби на ранніх етапах їх розвитку.

bacteria (*мн. від bacterium*) [bæk'tɪəriə] –

укр. *ім.* (*мн.*) бакте́рії (*від* бакте́рія (*одн.*); різноманітна за біологічними

властивостями група мікроскопічних одноклітинних організмів, які не мають оформленого ядра (його роль виконує молекула ДНК) та які, зокрема, за формою поділяють на коки (куляста форма), бацили (паличкоподібні), вібріони (комоподібні), спірили (звиті Б., що мають один або більше повних оборотів спіралі); *див також bacillus, coccus, spirochete.*

acidogenic b. [ˈæsidəˈdʒɛnɪk] – *укр.* **кислотоутворювальні / ацидогенні бактерії;**

aerobic b. [eəˈrəʊbɪk] – *укр.* **аероби, аеробні бактерії;** бактерії, для життєдіяльності яких потрібен вільний молекулярний кисень.

anaerobic b. [ˌænəˈrəʊbɪk] – *укр.* **анаероби, анаеробні бактерії;** бактерії, що здатні жити без атмосферного кисню, за рахунок так званого анаеробного дихання.

chromogenic b. [krəʊməˈdʒɛnɪk] – *укр.* **пігментоутворювальні бактерії;** мікроорганізми, які взаємодіють із залізом в слині, утворюючи пігментні плями на поверхні зубів, при цьому колір таких плям вказує на відповідну бактерію (наприклад, зеленкуваті пігментні плями зумовлюються такими бактеріями, як *Penicillium* та *Aspergillus*).

putrefying b. [ˈpjuːtrɪfaɪŋ] – *укр.* **гнильні бактерії;** бактерії, що зумовлюють процеси гниття померлих організмів, забезпечуючи разом з іншими

редуцентами рециркуляцію азоту; *син.* **putrefactive bacteria.**

resident b. [ˈrezɪd(ə)nt] – *укр.* **постійні / резидентні бактерії; постійна / резидентна мікрофлора;** нормальна мікрофлора, що є специфічною та постійною для певного біотопу, для якої особливістю є її індивідуальність й анатомічна стабільність. Зокрема, до резидентної мікрофлори ротової порожнини належать різні види стрептококів, пептококів, вейлонел, бактероїдів, лактобактерій, лептотриксів, фузобактерій, актиноміцетів, спірохет та інші.

spore-forming b. [spɔːˈfɔːmɪŋ] – *укр.* **спороутворювальні / спорогенні бактерії.**

thermoduric b. [ˌθɜːməʊˈdjʊərəɪk] – *укр.* **термостійкі бактерії; bacterial culture – див. culture, bacterial.**

bactericidal [bæktɪərɪˈsaɪdl] – *укр.* **прикм. бактерицидний, дезінфікувальний;** властивість деяких чинників різної природи (фізичної, хімічної, біологічної) викликати загибель бактерій. Серед чинників фізичної природи бактерицидну дію виявляють високі температури (від 70 до 170°C залежно від форм бактерій), різні види випромінювань (прямі сонячні, УФ, рентгенівські, гамма), УЗ; чинники хімічної природи: хіміопрепарати, дезінфектанти, антисептики, консерванти (галоїди, окисники, кислоти й луги, альдегіди, спирти, важкі метали, феноли,

барвники, алкалоїди, сульфаніламід, нітрофуран тощо); чинники біологічної природи: бактеріофаги та мікробі-антагоністи. *син.* **germicidal, disinfectant, microbicidal.**

bactericide [bæk'tɪərɪ'saɪd] – *укр. ім.* **бактерицид, бактерицидний агент / речовина; дезінфікувальна речовина; протибактеріальний засіб, що має здатність вбивати бактерії та інші мікроорганізми; син.** **bacteriacide, antibacterial drug.**

bacteriolytic [bæk'tɪərɪə'lɪtɪk] – *укр. прикм.* **бактеріолітичний; той, що має властивість розщеплювати бактерії за допомогою ферментів або інших агентів (наприклад, антибактеріальні компоненти, що містяться в слині).**

bacteriostatic [bæk'tɪərɪə'stætɪk] – *укр. прикм.* **бактеріостатичний; тип антибактеріальної дії хімічних речовин (антибактеріальних засобів), що характеризується затримкою росту і розмноження бактерій, тобто спричинює бактеріостаз, при цьому загибелі бактерій може не спостерігатися; пор. з** **bactericidal.**

bacterium [bæk'tɪərɪəm] – *укр. суц.* **бактєрія; мікроорганізм; див. bacteria.**

bacteroid ['baktə'roɪd] – *укр. прикм.* **бактероїдний; той, що стосується чи нагадує бактерію; див. також Bacteroides.**

bacteroides ['baktə'roɪdz] – *укр. ім.* **бактероїди; рід облигатно-анаеробних**

грамнегативних бактерій паличкоподібної форми, що не утворюють спор та належать до родини Bacteroidaceae. Б. є представниками нормальної мікрофлори кишківника, а також залучені в процеси зброджування вуглеводів, утилізації білків і біотрансформації жовчних кислот. Деякі види є патогенними і викликають неклостридіальні анаеробні і змішані анаеробно-аеробні інфекції в організмі людини.

balance 1 ['bal(ə)ns] – **1. укр. ім. балáнс, рівновáга; вирівнювання; система показників, які характеризують співвідношення елементів у будь-якому змінному явищі; син. equilibrium; ◇ occlusion balance – вирівнювання зубної оклюзії; 2. укр. дієсл. балансува́ти, урівновáжувати; вирівнювати; приводити до стану рівноваги, рівності; син. put in equilibrium.**

balance 2 ['bal(ə)ns] – **1. укр. ім. ва́ги; прилад для зважування предметів, матеріалів чи речовин або визначення ваги тіла; син. scale; 2. укр. дієсл. звáжувати (за допомогою вагів); визначати масу предметів, матеріалів чи речовин за допомогою вагів; син. weigh.**

balanced articulation – *див. occlusion, balanced.*

balanced bite – *див. occlusion, balanced.*

balanced occlusion – *укр. збалансована оклюзія; див. occlusion, balanced та balance 1.*

balancing contacts – *укр.* **балансува́льна оклюзія**; оклюзійний контакт зубів-антагоністів різнойменними горбиками на балансувальній стороні оклюзії, яка протиставляється робочій стороні оклюзії.

balancing interference – *укр.* **порúшення бала́нсу оклюзії**; стан контакту однойменних горбиків і фісур зубів на балансувальній стороні під час латеральної оклюзії.

balancing side – *укр.* **балансува́льна сторона́, балансува́льний бік**; бік, що є протилежним робочому при бічній оклюзії.

band [bænd] – *укр.* **ім. 1. стрічка, смужка** (для перев'язки); конструкція, що має вигляд смужки чи пояски, яка призначена для охоплення та фіксації чи закриття будь-якої частини тіла чи органу з терапевтичною метою; **2. укр. ім. кільце́** (назубне); конструкція у вигляді закільцьованої металевої смужки для охоплення коронки чи кореня зуба в процесі виконання терапевтичних заходів; **3. укр. ім. тяж**; з'єднання різних частин чого-небудь у вигляді смужки, нитки чи стрічки, що може мати як біологічну, так і фізичну природу.

orthodontic b. [ɔ:rtʰoo'da:ntɪk] – *укр.* **кільце́ назубне ортодонти́чне**; частина брекет-системи, яка має вигляд пласкої вузької смужки з нержавіючої сталі, **що** розташовується навколо зуба і

утримується на місці за допомогою спеціального цементу.

band pusher [bænd 'puʃə] – *укр.* **інструме́нт для встановлення ортодонти́чних кілець**; спеціальний ручний пристрій для встановлення та позиціонування ортодонтичних кілець.

band remover [bænd rɪ'mu:və] – *укр.* **щипці для зніма́ння кілець ортодонти́чних**; спеціальний ручний пристрій для видалення ортодонтичних кілець.

bandage ['bændɪdʒ] – **1. укр. ім. бінт; пов'язка; перев'язувальний матеріал**; нестерильний матеріал, який використовується для утримування на місці стерильної пов'язки або шини, або ж застосовується самостійно задля підтримки певної частини тіла або обмеження рухів з терапевтичною метою; *син. swathe; пор. з dressing*; **2. укр. дієсл. бинтува́ти, перев'язува́ти**; процес застосування перев'язувального матеріалу (*нестерильного*) з терапевтичною метою; *син. to swathe*; **3. укр. ім. пов'язка підтримува́льна, бандаж**; особливий вид фіксувальної, підтримувальної чи стискальної пов'язки, що використовується для корекції, фіксації певних частин тіла та превентивного лікування у різних галузях медицини.

Barton's b. – укр. бандаж Бартон; пов'язка у вигляді «вісімки», що проходить під нижньою щелепою і навколо голови з метою забезпечення

підтримки нижньої щелепи в разі її травмування.

gauze b. [gɔ:z] – укр. бинт марлевий; пов'язка марлева; пов'язка марлевая; перев'язувальний матеріал, виготовлений з бавовняної тканини (марлі), що найчастіше має вигляд стрічки певної ширини і може використовуватися як для накладення стерильної перев'язки (в разі її стерильності), так і для фіксації певної частини тіла чи іммобілізації певної частини тіла.

elastic b. [ɪ'læstɪk] – укр. бинт еластичний; спеціальний медичний бинт з вплетенням гумових ниток, який застосовується для профілактики та лікування хронічних венозних запальних процесів в до- і післяопераційний періоди, а також задля профілактики утворення гематом і утримування ендопротезів у стабільному стані; також використовується з метою профілактики і лікування спортивних травм тощо.

BAOSFE (bone-added osteotome sinus floor elevation) – укр. синус-ліфтинг з

використанням кісткового трансплантату після остеотомії.

bar [bɑ:] – укр. ім. дуга; бálка; каркас металевий; бálка; каркас металліческий; металевий сегмент, що характеризується більшою довжиною у порівнянні з шириною, і служить для з'єднання двох або більше частин знімного часткового протеза.

anterior palatal b. [æn'ti(ə)riə 'pælətɪ] – укр. передня піднебінна дуга ортодонтичного протеза; див. також **palatal bar**.

arch b. [ɑ:tʃ] – укр. шіна назубна; будь-який з декількох видів дротяних дуг, балок чи шин, що відповідають зубній дузі за формою і застосовуються для лікування переломів щелеп та стабілізації пошкоджених зубів.

lingual b. ['lɪŋgwəl] – укр. дуга язиковіва/лінгвально, бюгель язиковий; бюгель язичний; 1. основний з'єднувач, що розташований на язиковій поверхні зубного ряду і поєднує білатерально частини знімного часткового протеза нижньої щелепи (в ортопедії); 2. шина, що розташована на язиковій поверхні зубного ряду, яка поєднує між собою фронтальну групу зубів верхньої чи нижньої щелепи з метою збереження їх положення впродовж певного часу (в ортодонтії).

palatal b. ['pælət(ə)l] – укр. дуга піднебінна; бюгель піднебінний; бюгель небний; апарат, що відіграє роль основного

з'єднувача, має вигляд коромисла, розташовується на піднебінні і використовується як доповнення до будь-якої ортодонтичної чи ортопедичної конструкції, поєднуючи їх частини.

barbed broach – див. **broach**.

BARI (Boosted Advanced Rehabilitation on Implants) technique – укр. техніка BARI; прискорений протокол реабілітації пацієнтів з опорою на дентальні імплантати; також Bari – назва міста, в якому зазначений клінічний підхід було вперше розроблено та випробувано.

basal [ˌbeɪs(ə)l] – укр. прикм. **базальний; базисний; базисный**; **1.** той, що лежить в основі чого-небудь; **2.** той, що стосується дна порожнини зуба на жувальній поверхні.

basal bone [ˌbeɪs(ə)l bæʊn] – укр. **кістка базальна**; кісткова тканина, що утворює верхню та нижню щелепи та яку продовжує альвеолярний відросток.

basal ridge [ˌbeɪs(ə)l rɪdʒ] – див. **alveolar process of maxilla**.

basal seat [ˌbeɪs(ə)l si:t] – укр. **протезне ложе знімного протеза**; тканини та структури ротової порожнини, які утримують знімний протез в ротовій порожнині.

basal surface – див. **denture, basal surface of denture**.

base [beɪs]– **1.** укр. ім. **база, базис, основа**; найнижча частина конічної чи пірамідоподібної структури, конструкції, утворення тощо, на якій базується решта компонентів; син. **basis, basement**; ◇ *base*

of the bridge – базис мостоподібного протеза; **2.** укр. ім. (хімія) **луг, основа**; безбарвна кристалічна речовина, яка, дисоціюючи у водному розчині, утворює велику концентрацію гідроксильних іонів, а в результаті реакції нейтралізації з кислотою утворює сіль і воду; син. **alkali**, ант. **acid**; **3.** укр. прикм. **базовий, основний**; той, що лежить в основі чого-небудь; **4.** укр. прикм. **лужний; основний**; той, що стосується лугу чи основи; син. **basic, alkaline**; ◇ *acid-base balance* – *кисотно-лужний баланс*.

apical b. ['eɪpɪk(ə)l] – укр. **базис апікальний**; умовна лінія, що проходить на рівні верхівок коренів зубів верхньої та нижньої щелеп.

cement b. [sə'ment] – укр. **прокладка цементна**; ізолювальний шар цементу, що може містити лікувальний компонент, і використовується в глибоких каріозних порожнинах з метою захисту пульпи, мінімізації впливу металокерамічної конструкції чи усунення піддугів в разі конічної форми порожнини.

denture b. ['den(t)ʃə] – укр. **базис зубного протеза**; **1.** частина зубного протеза, який чітко прилягає до слизової оболонки протезного ложа, відновлює нормальний контур м'яких тканин ротової порожнини й утримує штучні зуби.

record b. [rɪ'kɔ:rd] – див. **baseplate**.

temporary b. ['temp(ə)rərɪ] – див. **baseplate**.

tongue b. [tʌŋ] – *укр.* **кóрінь язика́**; задня третина язика, що звернена до глотки; *див також tongue.*

trial b. – *див.* **baseplate.**

baseline ['beɪsláɪn] – *укр.* **вихідний показнік, вихідні дані; тóчка відліку**; початкові показники чого-небудь (по відношенню до яких зазвичай ведуться певні вимірювання в рамках дослідження, тощо).

baseliner ['beɪs,laɪnə] – *укр.* **проклáдний матеріáл**; матеріал стоматологічний, що призначений для створення проміжного шару між основним пломбувальним матеріалом та дентином (пульпою) з лікувальною метою чи з метою ізоляції.

baseplate ['beɪspleɪt] – *укр.* **пластінка бáзисна**; тимчасова пластинчаста протетична конструкція, яка є прообразом базису знімного протеза й застосовується для реєстрації міжоклюзійного співвідношення, визначення розташування штучних зубів та задля забезпечення точного прилягання майбутнього протеза шляхом пробного розміщення в ротовій порожнині; *син.* **record base, temporary base, trial base**; *див. також base.*

baseplate wax – *укр.* **віск бáзисний, віск зуботехнічний бáзисний**; матеріал у вигляді прямокутних воскових пластин для виготовлення зубних протезів (базисів із воску, оклюзійних валиків та ін.), що має необхідну еластичність, достатню твердість, а робочої

пластичності набуває при температурі 40°C; *див. також wax.*

basic ['beɪsɪk] – 1. *укр.* *прикм.* **основній, головний; бáзисний**; той, що лежить в основі чого-небудь; *син.* **base**; 2. *укр.* *прикм.* **осно́вний, лу́жний**; той, що вступає в реакцію нейтралізації з кислотами; *син.* **alkaline.**

basis – *див.* **base.**

beam [bi:m] – 1. *укр.* *ім.* **про́мінь**; потік або майже однонаправлена емісія електромагнітного випромінювання або часточок; 2. *укр.* *ім.* **ба́лка, ші́на**; будь-яка стрижнева конструкція, кривизна якої змінюється під дією навантаження; *син.* **bar.**

X-ray b. [ˌeks'reɪ] – *укр.* **рентгéнівське випромі́нювання, пу́льі́вське випромі́нювання; рентгéнівські про́мені, x-промені**; короткохвильове електромагнітне випромінювання з довжиною хвилі від 10 нм до 0,01 нм, джерелом якого є рентгенівська трубка; в електромагнітному спектрі діапазон частот рентгенівського випромінювання знаходиться між ультрафіолетом та гамма-променями; *син.* **radiographic beam**; *див. також x-ray.*

Beaver Tail instrument – *див.* **instrument, Beaver Tail.**

bedside ['bed,saɪd] – 1. *укр.* *ім.* **пóстіль, лі́жко (хворого)**; 2. *укр.* *прикм.* **білялі́жковий**; той, що знаходиться безпосередньо біля ліжка (хворого); 3. *укр.* *прикм.* **кліні́чний**; той, що має

клінічну релевантність в умовах лікування в постільному режимі.

bedside diagnosis [ˌdaɪəɡ'nəʊsɪs] – укр. **клінічний діагноз, клінічна діагностика; клінічна діагностика;** висновок про природу, сутність, основні прояви і перебіг хвороби, сформульований в історії хвороби чи амбулаторній карті в умовах лікування в постільному режимі; див. також **diagnosis**.

bedside manner [ˈmænə] – укр. **лікарський такт;** складова медичної етики, що полягає у виявленні співчуття, ввічливості та доброзичливого ставлення лікаря до пацієнта в клінічній обстановці.

Begg's appliance – див. **appliance, Begg's**.

Behcet's syndrome – див. **syndrome, Behcet's**.

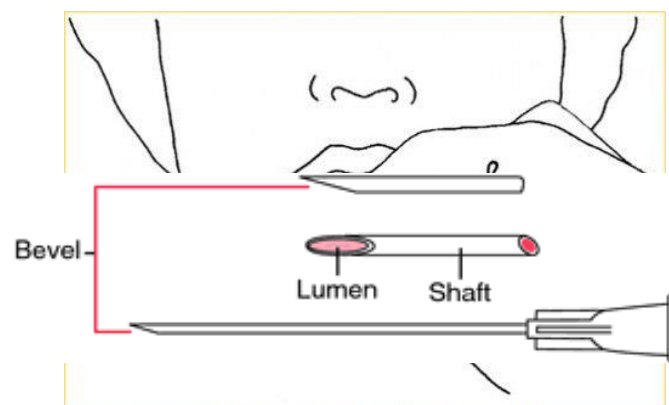
Bell's palsy – див. **palsy, Bell's**.

benign [bɪˈnɪn] – укр. **прикм. доброякісний** (про перебіг хвороби, про розвиток пухлини тощо); той, що не загрожує життю, не має ознак інвазії та метастазування й піддається хірургічному лікуванню; син. **nonmalignant**; ант. **malignant**.

bevel [ˈbev(ə)] – 1. укр. **ім. скіс, фásка; скóшування емáлі (нід кутом);** нахил однієї поверхні по відношенню до іншої, але не під прямим кутом; у стоматології препарування твердих структур зуба з утворенням скошеної поверхні, яка утворює кут понад 90° зі стінкою порожнини; 2. укр. **зріз** (голки,

інструменту); зрізаний під певним кутом та загострений ріжучий край інструменту (голки, інструменту тощо), необхідний для полегшеного проникнення в м'які тканини, вену тощо; 3. укр. *дієсл.* **скóшувати;** створювати скошений край певної поверхні чи структури.

cavosurface b. [kəvə'sɜːfɪs] – укр. **порожнінно-поверхівий кут;** кут, що

утворюється між препарованою стінкою порожнини та поверхнею зуба.

contra b. [ˈkɒntrə]– укр. **обёрнений скіс;** розташування відпрепарованого краю зуба в напрямку до основи пародонтальної кишені задля відокремлення епітелію ясенної борозни від зовнішнього епітелію; син. **reverse bevel, internal bevel**.

internal b. – див. **bevel, contra b.**

reverse b. – див. **bevel, contra b.**

bibulous [ˈbɪbjʊləs] – укр. **прикм. гігроскопічний, абсорбувальний, поглинальний;** той, що здатен добре поглинати вологу; син. **absorptive**.

Beuterlock reamer – див. **reamer, Beuterlock r.**

bicuspid [baɪ'kʌspɪd] – 1. *укр. ім. премоляр, малій корінній (зуб); див. син. premolar*; 2. *укр. прикм. двогорбиковий; той, що стосується премоляра.*

b. i. d. – *укр. присл. двічі на день; аббревіатура, утворена від латинського словосполучення bis in die; зазвичай використовується в рецептах на лікарські засоби.*

bidigital palpation [ræ'l'peɪʃ(ə)n] – *укр. двопальцеве дослідження, двопальцева пальпація; тактильний фізикальний метод огляду та діагностики ротової порожнини, що проводиться з метою виключення аномалій, під час якого лікар використовує великий і вказівний пальці однієї руки; див. також palpation.*

bifid ['blɪfɪd] – *укр. прикм. роздвоєний, розщеплений; той, що розділений на дві частини; ◇ bifid tongue –розщеплений язик.*

bifurcation [ˌbaɪfə'keɪʃ(ə)n] – *укр. ім. роздвоєння, біфуркація; точка вилоподібного розділення органу (кореня зуба тощо) на дві частини чи гілки однакового калібру.*

bilateral [baɪ'læt(ə)r(ə)l] – *укр. двосторонній, білатеральний; той, що стосується обох сторін чого-небудь.*

bilateral cleft lip [baɪ'læt(ə)r(ə)l kleft 'lɪp] – *укр. розщілина губи двостороння; див. також cleft lip.*

bimanual palpation [baɪ'mænjuəl ræ'l'peɪʃ(ə)n] – *укр. пальпація*

бімануальна; тактильний фізикальний метод огляду та діагностики ротової порожнини, що проводиться з метою виключення аномалій, під час якого лікар використовує обидві руки для дослідження ротової порожнини пацієнта зсередини та ззовні одночасно; *див. також palpation.*

bimaxillary [bɪmæksɪ'l(ə)rɪ] – *укр. прикм. бімаксилярний; той, що стосується правої та лівої частин верхньої щелепи.*

bimaxillary protrusion – *див. protrusion, bimaxillary p.*

bioburden [baɪəu'bɜːdn] – *укр. ім. мікрофлора, мікробіологічне навантаження; кількість мікроорганізмів, що населяють поверхню об'єкту до проходження етапу стерилізації/дезінфекції.*

biocompatible [ˌbaɪəukəm'pætəbl] – *укр. прикм. біосумісний; той, який не чинить негативного впливу на клітини, тканини, органи чи системи та який не становить жодного ризику токсичності, ураження чи відторгнення імунною системою; ◇ biocompatible material – біосумісний матеріал.*

biodegradation [ˌbaɪəʊˌdeɪɡreɪdɪ'bɪlɪtɪ] – *укр. ім. біодеградація, біологічний рзпад, біорозкладання; природний процес руйнування складних речовин, матеріалів, продуктів до менш складних сполук в результаті діяльності живих організмів (бактерій, інших мікроорганізмів тощо).*

biodegradable [ˌbaɪəʊdɪˈɡreɪdəbəl] – укр. *прикм. біодеградувальний*; стосується речовини чи матеріалу, що може бути розкладений на простіші нешкідливі компоненти внаслідок впливу біологічних факторів; *див. також biodegradation.*

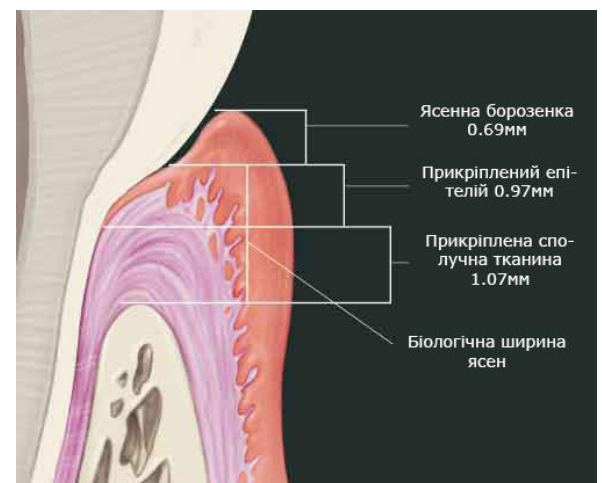
biofeedback [baɪəʊˈfiːdbæk] – укр. *установка біологічний зворотний зв'язок*; технологія, що передбачає комплекс дослідницьких, немедичних, фізіологічних, профілактичних та лікувальних процедур, в ході яких людині шляхом зовнішнього ланцюга зворотного зв'язку, організованого переважно за допомогою мікропроцесорної або комп'ютерної техніки, пред'являється інформація про стан та зміни тих чи інших власних фізіологічних процесів.

biofilm [baɪəʊfɪlm] – укр. *ім. біоплівка*; складний (найчастіше мультивидовий) шар мікроорганізмів, що характеризується виділенням позаклітинної матриці, яка утримує мікроорганізми разом, виконує захисні функції та допомагає прикріплюватися до твердих поверхонь і структур (наприклад, до твердих тканин зуба).

bacterial plaque b. [bækˈtɪəriəl plɑ:k] – укр. *бляшка зубна, наліт зубний, наліт бактеріальний*; шар мікроорганізмів та їх продуктів життєдіяльності, що являє собою міцну плівку на яснах, зубах та реставраціях зубів, яка спричинює карієс

і захворювання періодонту, причому такі мікроорганізми є резистентними до дії антибіотиків та інших протимікробних агентів; *син. dental biofilm.*

biologic width [[baɪəˈlɒdʒɪk wɪdθ] – укр. *біологічна ширина*; комплекс м'яких тканин ясен навколо зуба, що розташовуються над альвеолярною кісткою та гістологічно включають сполучну тканину (шарпееві волокна) і прикріплений до зуба епітелій. Деякі дослідники до Б. ш. уналежнюють ясенну борозну з вільним епітелієм. Вперше гістологічну будову й середні розміри біологічної ширини встановив Gargiulo A. et al. в дослідженні на видалених зубах.

Середні розміри біологічної ширини: прикріплена сполучна тканина 1,07 мм + прикріплений епітелій 0,97 мм = 2,04 мм. Ширина ясенної борозни складає 0,69 мм.

bionator – укр. *ім. біонатор*; знімний ортодонтичний пристрій, призначений для корекції функціональних та скелетних передньозадніх

невідповідностей між верхньою та нижньою щелепами.

biopsy ['baɪəpsi] – *укр. ім. біопсія*; метод дослідження, під час якого проводять забір живих клітин чи тканин (біоптату) для мікроскопічного дослідження, що проводиться з діагностичною чи дослідницькою метою; часто використовується для діагностування пухлин.

aspiration b. – *див. aspiration, fine needle a. (FNA).*

needle b. – *див. aspiration, fine needle a.*

oral brush b. ['ɔ:rəl brʌʃ] – *укр. браш-біопсія*; біопсія ротової порожнини; неінвазійний метод ранньої діагностики злоякісних новоутворів порожнини рота, під час якого стерильною щіткою методом зіскоблювання отримують зразки тканин з місця ураження задля подальшого проведення гістологічного дослідження.

punch b. [pʌntʃ] – *укр. щипкова біопсія*; різновид біопсії, під час якої забір живих тканин проводиться за допомогою біопсійних щипців задля проведення подальшого гістологічного дослідження.

shave b. [ʃeɪv] – *укр. тангенційна біопсія*; різновид біопсії, під час якої проводиться зішкріб (як правило, спеціальним скальпелем) підозрілої ділянки шкіри для проведення подальшого дослідження; виконується на обмеженій ділянці шкіри для діагностики патологічних процесів, що не проникають в глибокі шари шкіри.

bioresorbable ['baɪəʊrɪ'zɔrbəbl] – *укр. прикм.*

біорезорбувальний, саморозсмоктувальний; про матеріал, який здатен розкладатися в організмі та не потребує механічного видалення; \diamond *bioresorbable suture* – *кетгут, само-розсмоктувальний шовний матеріал.*

bird face [bɜ:d feɪs] – *укр. брахігнатія, «пташине» обличчя*; аномалія розвитку, що характеризується недорозвитком нижньої щелепи; *син. brachygnathia*; *див. також face.*

bis [bɪs] – *укр. перша ч. скл. слів: біс-*; вказує на наявність двох подібних чи дзеркально подібних частин цілого, які разом утворюють певну хімічну сполуку; \diamond *bisphenol A-glycidyl methacrylate (Bis-GMA)*- *бісфенол А-гліцидил метакрилат.*

bisphosphonate – *укр. ім. бісфосфонат, дифосфонат*; лікарський засіб, що попереджує резорбцію кістки шляхом пригнічення процесу руйнування кісткової тканини остеобластами та використовується для лікування остеопорозу, оститу деформувального («хвороба Педжета»), кісткових метастазів, множинної мієломи, недосконалого остеогенезу та ін. хвороб, які характеризуються ламкістю кісток; розрізняють два типи бісфосфонатів: азотовмісні та безазотні.

bisphosphonate-related osteonecrosis (BON)

[bɪstɪəʊnɛ'krəʊsɪs] – *укр. бісфосфонатний остеонекроз (щелеп)*; стан, який може розвинути у пацієнтів, які проходять

терапію бісофосфонатами, під час якого раптово виникає біль, набряк, інфекція м'яких тканин, оніміння щелепи, розхитування зубів та оголення кістки зазвичай в зоні екстракції зубів, при цьому процес загоєння не спостерігається впродовж восьми тижнів з моменту ідентифікації такого стану у пацієнта, який не отримував променевої терапії в черепно-лицевій ділянці; *син.*

bisphosphonate-associated osteonecrosis (BON); *див. також osteonecrosis.*

bite [baɪt] – 1. *укр. дієсл. кусати (зубами);* стискати що-небудь шляхом захоплення зубами; 2. *укр. ім. прикус, оклюзія, змикання (зубних рядів);* взаємовідношення зубних рядів при максимальному контакті та повному змиканні зубів верхньої та нижньої щелепи в центральній оклюзії; *син. occlusion;* 3. *укр. ім. уку́с;* поранення та завдання болю шляхом впивання в живі тканини зубів, жала, хоботка тощо.

balanced b. ['bælənst] – *укр. збалансований прикус, урівноважена оклюзія.*

closed b. [kləuzd] – 1. *укр. закритий прикус;* порушення змикання зубних рядів, під час якого верхній зубний ряд надмірно перекриває нижній; *син. overbite, deep b.;* 2. *укр. зніжений прикус;* зменшення вертикальної міжоклюзійної відстані, що спричинено такими факторами, як стирання зубів або втрата зубів жувальної групи.

deep b. [di:p] – *укр. глибокий прикус; див. bite, closed b.*

distal b. ['dist(ə)l] – *укр. дистальний / прогнатичний прикус, прогнатія, дистальна оклюзія;* порушення змикання зубних рядів в сагітальній площині, яке характеризується різцевою дизоклюзією і зміщенням нижнього зубного ряду назад по відношенню до верхнього в результаті непропорційного розвитку верхньої та нижньої щелеп і належить до класу другого порушення змикання зубних рядів за Енглеєм; *син. prognathic bite / occlusion, posteriorbite.*

edge-to-edge b. – *укр. прямий прикус, ортогенічне змикання;* варіант фізіологічного змикання зубних рядів, коли ріжучі краї різців верхньої щелепи змикаються відповідно з ріжучими краями різців нижньої щелепи.

open b. ['eɪrən] – *укр. відкритий прикус, дизоклюзія;* аномалія будови зубощелепової системи та розлад змикання зубних рядів, що характеризується зазвичай наявністю оклюзії жувальних зубів та відсутністю оклюзії фронтальної групи зубів; *син. apertognathia.*

posterior b. [pɒ'sti(ə)rɪə] – *див. bite, distal b.*

prognathic b. [prɒg'næɪk] – *див. bite, distal b.*

raised b. [reɪzd] – *укр. завищений прикус;* **bite block** [baɪt blɒk] – *укр. прикусний блок / шаблон;* 1. спеціальний одноразовий чи багаторазовий (який можна стерилізувати) блок для

утримування плівки в стабільному положенні під час виконання внутрішньоротової ретгенограми; 2. *укр.* **прикусний в'алик**; стоматологічна конструкція із зімкненими поверхнями, прикріплені до базису тимчасового або постійного протеза, що використовується для реєстрації взаємовідношення верхньої щелепи до нижньої та для позиціонування зубів; *син.* **occlusal rim, bite rim.**

bitelock [ˈbɪtlɒk] – *укр.* **оклюдатор**; спеціальний пристрій, що застосовується для утримання прикусного валика поза ротовою порожниною в тій же позиції, яку він займав у ротовій порожнині.

bite-wing radiograph – *укр.* **прикусна рентгенограма, оклюзійна рентгенограма**; прикусна техніка рентгенографії, що використовується для визначення інтерпроксимального карієсу на ранніх стадіях до його клінічних проявів та задля оцінки стану пародонту.

biting [ˈbaɪtɪŋ] – *укр.* **прикушування**; погана звичка, що полягає в закушування зубами слизової оболонки чи м'яких тканин ротової порожнини.

cheek b. [tʃi:k] – *укр.* **закушування слизової оболонки щоки.**

lip b. [lɪp] – *укр.* **закушування губи.**

tongue b. – *укр.* **закушування язика.**

Black's Classification of Dental Caries and Restorations – *укр.* **класифікація каріозних порожнин за Блэком**; система

класифікації каріозних порожнин, яку у 1896 році запропонував американський стоматолог Г. В. Блек, за якою всі каріозні порожнини розподілені на **п'ять** класів задля стандартизації методів препарування та пломбування каріозних порожнин.

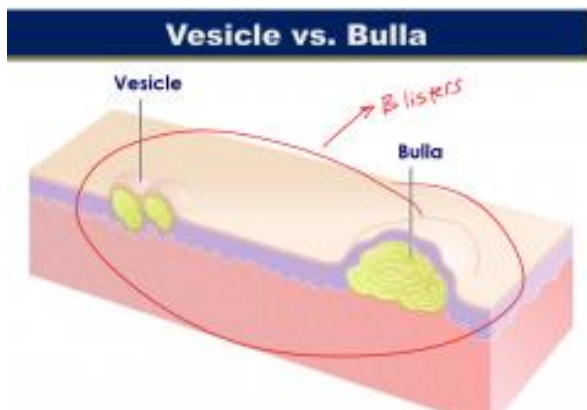
bleaching [ˈbli:tʃɪŋ] – *укр.* **відбілювання**; косметична стоматологічна процедура з використанням хімічних окислювальних засобів з метою усунення дисколорацій зубів; *син.* **whitening agent.**

bleeding [ˈbli:dɪŋ] – *укр.* **кровотеча**; **кровоточивість**; **кровоточивость**; витікання крові із кровоносних судин внаслідок порушення їхньої цілісності; ∠ *gingival bleeding* – **кровоточивість ясен.**

blennadenitis (*застар.*) – *укр.* **ім. бленаденіт**; запалення фолікул слизових оболонок.

blister [ˈblɪstə] – **1. укр.** **ім. пухир**; **бўлла, бульбозне ураження**; **бўлла, буллэзное поражение**; кулясте м'яке порожнинне утворення епідермісу діаметром понад 0,5 см, що височіє на поверхні шкіри або слизової оболонки і наповнене серозним ексудатом; виникає як окремий симптом

в разі опіків, потертості або деяких захворювань (наприклад, при гострих дерматитах); *гіпонім* **bullae**; 2. *укр. ім.* **пухирець, везікула**; напівкулясте порожнинне утворення до 0,5 см в діаметрі, що злегка піднімається над рівнем шкіри й розташоване всередині

епідермісу; містить серозний ексудат, зрідка – серозно-геморагічний; може спостерігатися в разі простого/рецидивного герпесу, рецидивних афт; медикаментозного стоматиту, алергічного стоматиту, мультиформної еритеми, синдрому Райтера, синдрому Бехета, синдрому Стівена-Джонсона, герпангіни, вітряної віспи тощо; *гіпонім* **vesicle**.

blisterform oral lesions ['blɪstəfɔ:m 'ɔ:rəl 'li:z(ə)n] – *укр.* **бульбзне ураження слизової оболонки ротової порожнини**; кулясте м'яке порожнинне утворення (у вигляді везикули, булли чи пустули) діаметром від одного сантиметра й більше, що чітко окреслене та височіє на поверхні шкіри або слизової оболонки і наповнене серозним, геморагічним чи муциновим ексудатом; *див. також* **blister**.

block [blɒk] – 1. *укр. ім.* **блокув́ання, затримка, обструкція**; перепона на шляху чого-небудь; *син.* **obstruction**; 2. *укр. дієсл.* **блокува́ти, перешкоджа́ти**; створювати перешкоди на шляху чого-небудь; *син.* **to obstruct**; 3. *укр. ім.* **блок**; психологічна перепона, викликана страхом, яка не дозволяє пацієнтові співпрацювати зі стоматологом; *син.* **mental block**; 4. *укр. ім.* **блока́да (больової провідності), місцева анестезія**; переривання проведення больових імпульсів до головного мозку шляхом введення лікарських засобів в нервові сплетіння чи в параневральний простір; *гіпонім* **nerve block**.

nerve b. [nɜ:v] – *укр.* **нерво́ва блока́да; провіднико́ва анестезія; проводнико́вая анестезія**; спосіб тимчасового зворотного блокування передачі нервових імпульсів по великому нервовому стовбурові шляхом введення розчину місцевого анестетика в параневральний простір; *гіперонім* **regional anesthesia**.

anterior superior alveolar n. b. [æn'tɪəriə su:'piəriə ælvɪ'əʊlə] – *укр.* **анестезія переднього верхньощелепового коміркового нерва**; ін'єкція місцевого анестетика, яку вводять традиційним шприцом та яка використовується для знечуження тканини пульпи та вестибулярної поверхні пародонту передніх зубів верхньої щелепи.

buccal n. b. ['bəkəl] – укр. **анестезія щічного нерва**; ін'єкція місцевого анестетика, яку вводять традиційним шприцом та яка використовується для знечуження вестибулярної поверхні періодонтальної зв'язки в зоні молярів нижньої щелепи на певній стороні.

greater palatine n. b. ['greɪtə 'pælətajn] – укр. **анестезія великого піднебінного нерва**; ін'єкція місцевого анестетика, що вводиться в тканини піднебіння з метою знечуження лінгвальної поверхні періодонтальної зв'язки молярів нижньої щелепи на певній стороні.

incisive n. b. [ɪn'saɪsɪv] – укр. **анестезія різцевого нерва**; ін'єкція місцевого анестетика, що вводиться в різцевий нерв біля підборідного отвору, що забезпечує знечуження премолярів та різців нижньої щелепи.

inferior alveolar n. b. [ɪn'fɪ(ə)rɪə 'ælvɪələ] – укр. **анестезія нижньощелепового коміркового нерва, мандибулярна анестезія**; ін'єкція місцевого анестетика для знечуження передніх двох третин язика, пульпи зубів нижньої щелепи, дна ротової порожнини, вестибулярної поверхні періодонтальної зв'язки премолярів і передніх зубів нижньої щелепи, лінгвальної поверхні періодонтальної зв'язки всього зубного ряду нижньої щелепи, шкіри підборіддя та нижньої частини губи; *син.* **mandibular anesthesia.**

infraorbital n. b. [ɪnfrə'ɔ:rbɪtəl] – укр. **підочноямкова / інфраорбітальна анестезія**; ін'єкція місцевого анестетика для знечуження тканин пульпи та періодонтальної зв'язки верхніх фронтальних зубів і премолярів, а також першого моляра та в деяких випадках його мезіощічного кореня; також може спостерігатися знечуження однієї сторони носа, верхньої губи та нижньої повіки.

mental n. b. [mentl] – укр. **анестезія підборідного нерва.**

nasopalatine n. b. ['neɪzə'pælətajn] – укр. **анестезія носопіднебінного нерва**; ін'єкція місцевого анестетика для білатерального знечуження лінгвальної поверхні періодонтальної зв'язки верхніх фронтальних зубів.

Blood [blʌd] – укр. *ім.* **кров**; рідка сполучна тканина, що циркулює системою судин під дією сили ритмічних скорочень серця і становить 5–9% маси тіла, що у дорослої людини дорівнює приблизно 5,0–5,5 л; складається з рідкої частини — плазми (55–60%) та формених елементів (40–45%) і виконує низку життєво важливих функцій: захисну (забезпечення гуморального й клітинного імунітету), дихальну (перенесення кисню та вуглекислоти), трофічну (перенесення поживних речовин), екскреторну (виведення шлаків), гуморальну (транспортування гормонів та БАР), гомеостатичну (підтримання сталості

внутрішнього середовища організму, у тому числі імунного гомеостазу).

blood cell count ['blʌd sel 'kaʊnt] – *укр.* **загальноклінічний аналіз крові**; лабораторне обстеження кількісного та якісного складу крові, що відображує загальний стан всієї системи кровотворення та дозволяє оцінити основні функції крові, наявність і активність патологічного процесу в організмі; включає визначення концентрації гемоглобіну, величини гематокриту, концентрації еритроцитів (червонокривців), лейкоцитів, тромбоцитів, а також розрахунок еритроцитарних індексів тощо.

blood chemistry [blʌd 'kemɪstri] – *укр.* **біохімічний аналіз крові**; метод лабораторної діагностики, що дозволяє оцінити роботу внутрішніх органів (печінка, нирки, підшлункова залоза, жовчний міхур та ін.), отримати інформацію про метаболізм (обмін ліпідів, білків, вуглеводів), з'ясувати потребу в мікроелементах за хімічними показниками крові.

blood glucose level [blʌd 'glu:kəʊz 'lev(ə)l] – *укр.* **рівень глюкози в крові**;

blood transfusion [blʌd træn'sfju:z(ə)n] – *укр.* **гемотрансфузія, переливання крові**; процедура з відновлення втрачених компонентів крові та відновлення функцій крові, що полягає у перенесенні певної кількості цільної крові або

компонентів крові від донора до реципієнта.

bond [bɒnd] – *укр.* **ім. зв'язок, з'єднання**; сила, з якою два чи більше компонентів утримуються як єдине ціле; **2. укр. ім. зв'язок**; з'єднання між двома атомами або радикалами хімічної сполуки; **3. укр. дієсл. зв'язувати, скріплювати, з'єднувати.**

primary b. ['praɪm(ə)rɪ] – *укр.* **первинний зв'язок**; хімічний зв'язок, який потребує змін в структурі матеріалу; виокремлюють йонний, ковалентний і металевий первинні зв'язки.

secondary b. ['sekənd(ə)rɪ] – *укр.* **вторинний зв'язок**; фізичний зв'язок, або Ван-дер-Ваальсові сили, що є проявом слабких міжатомних зв'язків, **як-от:** варіації фізичної маси або розташування електричного заряду.

bonding ['bɒndɪŋ] – *укр. ім. бондинг*; процес, у результаті якого два чи більше компонентів повністю інтегруються внаслідок хімічної чи механічної адгезії між поверхнями цих компонентів.

bonding agent ['bɒndɪŋ 'eɪdʒ(ə)nt] – *див. agent, bonding a.*

bone [bəʊn] – *укр. кістка*; трубчастий орган опорно-рухової системи, що складається з пластинчастої кісткової тканини, характеризується високою твердістю, значним вмістом мінеральних речовин і своєрідною мікроструктурою, а також утворює скелетну систему.

alveolar b. ['ælvɪələ] – укр. кістка альвеолярна; відрісток альвеолярний; кортикальна кісткова тканина щелепи, що утворює зубні альвеоли, в яких розташовуються корені зубів; *син.* **alveolar supporting bone, alveolar process of maxilla.**

📷 **basal b.** ['beɪs(ə)] – укр. кістка базальна; частина нижньої та верхньої щелепи, із якої розвивається альвеолярний відрісток.

bundle b. ['bʌndl] – укр. кістка пучкова; гістологічно особливий різновид кісткової тканини альвеолярного відрістка, що оточує зуби і в яку проникають колагенові волокна пародонтальної зв'язки. П. к. може бути як єдиним варіантом кісткової тканини стінки альвеоли, так і розташовуватися поверх звичайної пластинчастої кісткової тканини, чітко відмежовуючись від неї; *син.* **proper alveolar bone.**

cancellous b. ['kænsələs] – укр. кістка губчаста, кістка трабекулярна; пориста кісткова тканина, що утворена мережею нещільно розташованих кісткових трабекул та характеризується великою площею поверхні, легкістю і міцністю; губчаста кісткова тканина містить орган кровотворення – червоний

кістковий мозок та служить основою для кортикальної кістки.

compact b. ['kɒmpækt] – укр. кістка компактна, пластинка кортикальна; міцна та щільна кістка, яка утворює зовнішній кортикальний кістковий шар і складається з періостальної кістки, ендостальної кістки та гаверсової кісткової системи; *син.* **cortical bone.**

malar b. ['meɪlə] – укр. кістка вілична; парна кістка лицевого черепа людини, з якою сполучаються однойменні відрістки скроневої, лобової та верхньощелепової кісток; *син.* **zygomatic bone.**

frontal process of m. b. ['frʌntl 'prɑ:sɛs] – укр. лобовий відрісток віличної кістки.

maxillary process of m. b. [mæk'sɪləri 'prɑ:sɛs] – укр. верхньощелеповий відрісток віличної кістки.

temporal process of m. b. ['temp(ə)rəl 'prɑ:sɛs] – укр. скроневий відрісток виличної кістки.

bone apposition [bəʊn 'æpə'zɪʃ(ə)n] – укр. ім. кісткоутворення; фізіологічний процес формування нової кісткової тканини; *син.* **bone deposition.**

bone augmentation [bəʊn 'ɑ:gmen'teɪʃ(ə)n] – укр. аугментація кісткової тканини; процедура нарощування об'єму кісткової тканини з метою відновлення чи покращення стану кістки, що проводиться, як правило, в рамках підготовки до встановлення дентального імплантату; матеріали для аугментації

кістки можуть бути автогенними, аллогенними, ксеногенними або алопластичними.

bone deposition [bəʊn 'depə'zɪʃ(ə)n] – див. **bone apposition**.

bone formation [bəʊn fɔ:'meɪʃ(ə)n] – укр. ім. **остеогенез, кісткоутворення**; процес відкладення органічної мукополісахаридної матриці (остеоїдної тканини), яка згодом мінералізується солями кальцію; див. також **bone apposition**.

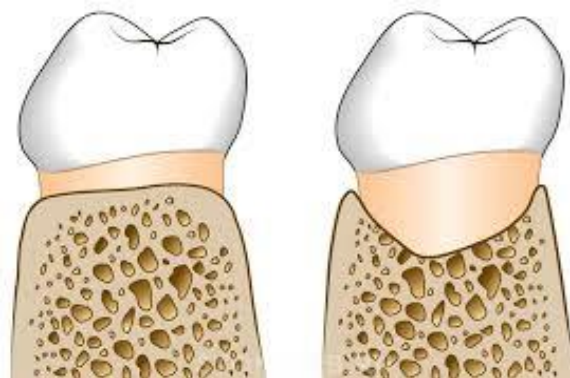
bone graft [bəʊn gra:ft] – укр. **трансплантат кістковий**; матеріал для відновлення та регенерації кісткової тканини; виокремлюють автогенні, аллогенні, ксеногенні та алопластичні кісткові трансплантати.

bone morphogenetic proteins (BMPs) – укр. *мн.* **кісткові морфогенетичні білки**; фактори росту, що впливають на формування кісткової та хрящової тканин, та одна з основних груп морфогенетичних сигнальних білків, які організовують будову тканин в організмі.

bone screw [bəʊn sku:] – укр. **гвинт кістковий, гвинт для остеосинтезу**; металевий імплантат, що в ході реконструктивних маніпуляцій вводиться в кісткову тканину для іммобілізації фрагментів кістки з метою посилення загоювальних процесів.

Bonwill's triangle – див. **triangle, Bonwill's**.

bony crater ['bəʊni 'kreɪtə] – укр. **кратер кістковий**; чашоподібне резорбтивне

заглиблення в альвеолярному відросткові, що може локалізуватися як в інтердентальній ділянці, так і в межах певного зуба, обмежуючись вестибулярною та лінгвальною стінками.

brace [breɪs] – див. **bracket**.

brachygnathia – див. **bird face**.

brackets ['brækɪts] – укр. **брєкети зубні, брєкет-систєма**; складний ортодонтичний апарат, що фіксується за допомогою спеціального адгезиву на зуби і використовується для корекції положення зубів при порушеннях прикусу та нерівностях зубного ряду; *син.* **braces**.

Branemark technique – див. **osseointegration**.

bridge [brɪdʒ] – укр. ім. **протєз мостоподібний, «міст» (розм.)**; незнімний стоматологічний протез, що застосовується для заміщення дефектів зубних рядів у випадках, коли зруйновано кілька сусідніх зубів, тому протез може кріпитися на сусідні здорові опорні зуби чи імплантати; *син.* **fixed partial denture, fixed bridge**.

broach [brəʊʃ] – укр. ім. **пульпоекстрактор**; ендодонтичний голкоподібний

інструмент із нержавіючої чи вуглецевої сталі, що має спеціальні численні гострі зазубрини і призначений для одноразового видалення пульпи із кореневого каналу зуба; *син.* **barbed broach**.

smooth b. [smu:ð] – *укр.* **го́лка корене́ва**; ендодонтичний інструмент, що використовується для визначення устя кореневого каналу та ступеню його прохідності аж до верхівки; *син.* **pathfinder, pathfinder broach**.

brush [brʌʃ] – **1.** *укр.* **щі́тка, щі́точка**; інструмент для чищення та полірування поверхні зубів; **2.** *укр.* **браш**; інструмент для нанесення праймерів, адгезивів, протравки чи інших матеріалів, а також для забору біологічного матеріалу; *див.* також **biopsy, oral brush b.**

clasp b. [kla:sp] – *укр.* **браш для чищення кламерів**; спеціальний інструмент невеликого розміру від двох до трьох дюймів в довжину зі спіралеподібно скрученою щетиною конічної форми для очищення важкодоступних кламерів, які з'єднують протез із природними зубами.

Dixon bristle b. ['diks(ə)n 'brɪs(ə)l] – *укр.* **щі́тка щетінна**; м'яка щітка для чищення та полірування неметалевих частин знімного протеза.

interdental b. ['ɪntə'dentl] – *укр.* **щі́точка інтердентальна**, спеціальний інструмент зі спіралеподібно скрученою щетиною, що може мати різну товщину,

та призначений для ефективного очищення міжзубних проміжків; *син.* **interproximal brush**.

bruxism ['brʌk,sɪzəm] – *укр.* **ім. бруксізм**; стоматологічне захворювання, основним симптомом якого є скреготання зубами, що виникає найчастіше під час сну внаслідок стискання щелеп шляхом мимовільного скорочення жувальних м'язів; часто б. асоціюється з підвищеною втомлюваністю, тривогою, емоційним стресом або страхами і нерідко спричинюється оклюзійними розладами, що в результаті призводить до патологічного стирання твердих тканин зубів, захворювань пародонту та суглобових чи нервово-м'язових розладів; *син.* **tooth-grinding**.

buccal ['bʌk(ə)l] – *укр.* **прикм. щі́чний, букáльний**; той, що стосується внутрішньої поверхні щік чи анатомічно розташований біля них.

buccal corridor width ['bʌk(ə)l 'kɔ:rədə wɪdθ] – *укр.* **ширина щічного коридора**; затемнений простір між кутиком рота та серединою верхньощелепового ікла, що візуалізується білатерально.

buckling ['bʌklɪŋ] – *укр.* **скупченість передніх зубів**; патологія зубних рядів, що характеризується тісним розташуванням зубів у фронтальній ділянці через дефіцит вільного місця.

buccolabial ['bʌk(ə)'leɪbiəl] – *укр.* **прикм. щічно-губний**; той, що стосується

внутрішньої поверхні щік та губів чи анатомічно розташований біля них.

buccolingual ['bʌk(ə)'liŋwəl] – укр. *прикм.* **щічно-язиківий**; той, що стосується внутрішньої поверхні щік та язика чи анатомічно розташований біля них.

buccopharyngeal ['bʌk(ə)færiŋ'dʒi:əl] – укр. *прикм.* **щічно-глотковий**; той, що стосується внутрішньої поверхні щік та глотки чи анатомічно розташований біля них.

buccogingival ['bʌk(ə)'dʒɪŋdʒɪvəl] – укр. *прикм.* **щічно-ясенний**; той, що стосується внутрішньої поверхні щік та ясен чи анатомічно розташований біля них.

bullae ['bulə] – див. **blister**.

bundle bone – див. **bone, bundle**.

bur [bɜ:] – укр. **бор стоматологічний, свердло, розгортка**; роторний різальний інструмент, виготовлений із нержавіючої сталі чи карбиду вольфраму для препарування твердих тканин зуба й обробки зубних каріозних порожнин, голівка якого може мати найрізноманітнішу форму в залежності від локалізації й потреб препарування та приводиться в рух бормашиною; *син.* **dental drill**.

carbide b. ['kɑ:baɪd] – укр. **бор твердосплавний, бор карбид-вольфрамовий**.

crosscut b. ['krɒskʌt] – укр. **бор з насічками на різальних гранях**; бор з насічками,

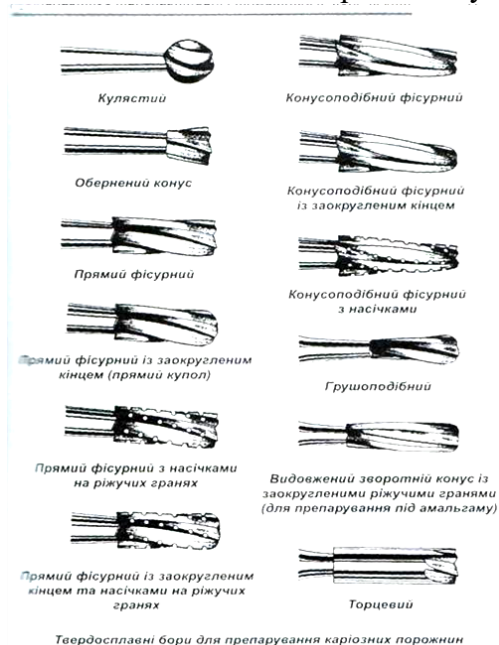
що розташовані перпендикулярно відносно осі інструменту.

diamond b. ['daɪəmənd] – укр. **бор з алмазним напиленням**.

end-cutting b. – укр. **бор торцевий**; бор, що має різальні леза лише на кінчику голівки.

finishing b. ['fɪnɪʃɪŋ] – укр. **бор полірувальний, бор фінішний**.

inverted cone b. [ɪn'vɜ:tid kəʊn] – укр. **бор оберненоконусний**; бор, голівка якого має вигляд усіченого конуса, при чому товстіша частина розташовується на

кінчику голівки.

long-shanked b. [lɒŋ ʃæŋkɪd] – укр. **бор для прямого наконечника**.

round b. [raʊnd] – укр. **бор кулястий**.

short-shanked b. [ʃɔ:t ʃæŋkɪd] – укр. **бор для кутового наконечника**.

straight fissure b. [streɪt 'fɪʃə] – укр. **бор фісурний прямий**; бор циліндричної форми без насічок.

tapered fissure b. ['teɪpəd 'fɪʃə] – укр. бор
фісурний конусоподібний.

burnisher ['bɜːnɪʃə] – укр. ім. гладілка
стоматологічна; стоматологічний
інструмент із заокругленою робочою
частиною для розгладжування,
ущільнення зубних пломб чи
реставрацій.

Cc

CAD/CAM (**computer aided design / computer aided manufacturing**) – укр. **технологія CAD/CAM;** (в *стоматології*) новітня методика, що використовує комп'ютерні технології з метою моделювання, аналізу та виготовлення непрямих реставрацій: коронок, вінірів, вкладок, мостоподібних протезів тощо.

calcification [ˌkælsɪfɪˈkeɪʃ(ə)n] – укр. *ім.* **кальцифікація;** процес відкладення солей кальцію в органічній матриці кістки, який може носити як фізіологічний (формування кісток та зубів), так і патологічний характер (кальцифікація пульпи зуба); *див. також calcinosis.*

dystrophic [disˈtrəʊfɪk] *с.* – укр. **кальцифікація дистрофічна, звапніння дистрофічне;** **петрифікація;** патологічне відкладення нерозчинних солей кальцію у некротичних або дегенеративно змінених тканинах; основною причиною К. д. є фізико-хімічні зміни тканин, які викликають абсорбцію вапна із крові та тканинної рідини, при цьому в тканинах утворюються різного розміру петрифікати – вапнисті конгломерати кам'янистої щільності; *див. також calcinosis.*

ectopic oral [ekˈtɒpɪk ˈɔːrəl] *с.* – укр. **кальцифікація ектопічна у ротовій**

порожнині; накопичення затверділих солей кальцію у ротовій порожнині, які виявляються у вигляді каменів у пульповій камері або в слині; *див. також denticle; salivary stone.*

metastatic [ˌmet əˈstæt ɪk] *с.* – укр. **кальцифікація метастатична, звапнення метастатичне;** звапнення, що розвивається в разі загального розладу обміну солей кальцію, що супроводжується гіперкальціємією і характеризується відкладанням солей кальцію одночасно в змертвілій живій тканині.

calcifying epithelial odontogenic tumor [ˌkælsɪfaɪŋ epiˈθiːliəl ɒdɒntəˈdʒenɪk ˈtjuːmə] – укр. **пухлина звапнена епітеліальна одонтогенна, пухлина Піндборга;** рідкісна пухлина, що розвивається з одонтогенного епітелію і характеризується вогнищевими ділянками кальцифікації, для якої характерні такі ж ознаки, як і для амелобластоми (спільні характеристики віку, статі, локалізації ураження); *син. Pindborg tumor.*

calcinosis [ˌkælsɪˈnəʊsɪs] – укр. **кальциноз, звапнення;** патологічне формування відкладів солей кальцію у різних тканинах чи органах; *див. також calcification.*

calcium (Ca) [ˌkælsɪəm] – укр. *ім.* **кальцій (Ca);** основний елемент з атомною масою 40,07, що виявляється майже у всіх тваринних та рослинних тканинах і є

необхідним для мінералізації кісток і зубів. Фізіологічний рівень Ca у крові становить 9 – 11,5 мг/100 мл. Дефіцит в раціоні може спричинити рахіт або остеопороз. Надмірна екскреція у разі гіперпаратиреозу призводить до остеопорозних проявів.

calcium hydroxide ['kælsɪəm haɪ'drɒksaɪd] – укр. **гідроксид кальцію**; безбарвна дрібнокристалічна речовина, що досить широко використовується у стоматології та має високолужну реакцію, завдяки чому забезпечуються антибактеріальні властивості матеріалу; в якості основної речовини входить до складу лайнерів та прокладок для захисту пульпи.

calcium hydroxyapatite ['kælsɪəm haɪdrɒksɪ'apətʌɪt] – укр. **гідроксиапатит кальцію**; основний неорганічний компонент, що входить до складу емалі, кісток, дентину та цементу.

calcium salts ['kælsɪəm sə:lts] – укр. **солі кальцію**; кальцій, що наявний у слині у вигляді фосфатів та карбонатів, який, як вважають, утворює зубний камінь внаслідок преципітації зі слини.

calcium silicate ['kælsɪəm 'sɪlɪkeɪt] – укр. **кальцію силікат**; неорганічна речовина, сіль лужноземельного металу кальцію та метакремнієвої кислоти у вигляді білих кристалів, що входить до складу постійних пломбувальних матеріалів.

calculus (dental) ['kælkjʊləs] – укр. **камінь зубний**; тверді мінералізовані зубні відкладення на коронковій чи кореневій

ділянках зуба, що формуються із залишків їжі, відмерлих клітин, бактерій, солей фосфору, заліза та кальцію; *син. tartar (розм.)*.

identification of c. by air application – укр. **діагностування зубного каменю шляхом висушування**; використання стисненого повітря для висушування періодонту з метою візуалізації мінімальної кількості зубного каменю, який, особливо під'ясенний зубний камінь, іншим способом виявити досить складно.

salivary c. [sə'lɑɪv(ə)rɪ] – *див. calculus, supragingival.*

serumal c. – *див. calculus, subgingival.*

subgingival c. [sʌb'dʒɪndʒɪvəl] – укр. **камінь зубний під'ясенний**; зубні відкладення, що локалізуються в апікальному напрямку від ясенного краю і розташовуються в періодонтальних кишнях; такі відклади зазвичай темніші та щільніші в порівнянні з над'ясенним зубним каменем; *син. (застар.) serumal calculus.*

supragingival c. ['su:prə'dʒɪndʒɪvəl] – укр. **камінь зубний над'ясенний**; зубні відклади, що локалізуються в корональному напрямку від ясенного краю; такі відклади зазвичай світліші та менш щільні у порівнянні з під'ясенним зубним каменем; *син. salivary calculus (застар.)*.

Calculus Surface Index (CSI) ['kælkjʊləs 'sɜ:fɪs 'ɪndeks] – укр. **індекс зубного**

ка́меня (ІЗК); один з компонентів індексу гігієни порожнини рота, під час якого досліджують 4 різці нижньої щелепи з усіх боків (4-х) на наявність зубного каменю, при чому кожна поверхня зуба, на якій виявлено зубний камінь, оцінюється в 1 бал. ІЗК обчислюють за формулами (для зуба): $IЗК_3 = \Sigma/4$, де Σ – сума балів поверхонь зуба, 4 – число обстежуваних поверхонь; для індивідуума: $IЗК_i = \Sigma IЗК_3/4$, де $\Sigma IЗК_3$ – сума індексів поверхні відкладів зубного каменю кожного зуба; 4 – число обстежуваних зубів.

calibrated probe [kælibreɪtɪd prəʊb] – укр. зонд калібрований; див. **probe, periodontal.**

Canadian Dental Hygienists' Association (CDHA) – укр. Асоціація стоматологів-гігієністів Канади; некомерційне ініціативне об'єднання канадських гігієністів, засноване у 1964 році, що пропагує стоматологічні стандарти, надає офіційну інформацію та попередження про небезпеку, а також проводить просвітницьку діяльність з питань важливості гігієни ротової порожнини.

canal 1 [kə'næɪl] – укр. ім. **канáл, протóк;** анатомічне утворення у вигляді вузького трубчатого ходу.

incisive c. [ɪn'saɪsɪv] – укр. **канáл різцевий;** один з декількох кісткових каналів, що прямує в напрямку від дна носової порожнини в різцевий отвір на піднебінній поверхні верхньої щелепи, в

якому проходять носо-піднебінні нерви і гілки більших піднебінних артерій, які анастомозують з перегородковою гілкою клинопіднебінної артерії; *син.* **canalis incisivus** (анатомічна номенклатура).

mandibular c. [mæn'dɪbjʊlə] – укр. **канáл нижньощелепний;** **канáл альвеолярний;** кістковий канал у нижній щелепі, що простягається від мандибулярного отвору на медіальній поверхні гілки нижньої щелепи до підборідного отвору, в якому проходять кровоносні судини і частина нижньощелепної гілки трійчастого нерва; *син.* **canalis mandibulae** (анатомічна номенклатура), **inferior dental canal.**

canal 2 (root) [kə'næɪl] – укр. ім. **канáл кореневий;** див. також **canal, root c.**

accessory root c. [ək'ses(ə)rɪ ru:t] – укр. **канáл кореневий додатковий;** бічне відгалуження головного кореневого каналу, що зазвичай розташоване в апікальній третині кореня; *син.* **canal, lateral.**

collateral pulp c. [kə'læt(ə)r(ə)l pʌlp] – укр. **канал кореневий бічний;** відгалуження кореневого каналу будь-якої локалізації, окрім відгалужень від верхівки кореня; *син.* **canal, branching.**

pulp c. [pʌlp] – див. **canal, root c.**

root c. [ru:t] – укр. ім. **канáл кореневий;** анатомічний простір всередині кореня зуба, який складається з пульпової камери (в межах коронкової частини зуба) та одного або декількох основних

каналоподібних відгалужень (в межах кореня), а також

більш складних анатомічних утворень, які можуть з'єднувати кореневі канали один з одним або з поверхнею кореня зуба; *син.* **canalis radialis dentis** (анатомічна номенклатура), **pulp canal**.

cancellous ['kænsələs] – *укр.* *прикм.* **губчастий, решітчастий**; той, що має нещільну, пористу структуру; зазвичай вживається по відношенню до пористої кісткової тканини, багатой на артерії та вени.

cancer ['kæŋ(t)sə] – *укр.* **злоякісна пухліна, злоякісний новоутвір; рак**; група неопластичних захворювань (налічується понад 100 видів), що характеризуються аномальним ростом клітин та мають властивість інвазії і метастазування в інші частини тіла на відміну від доброякісних пухлин, які не метастазують в інші частини тіла; рак включає карциному та саркому, однак зазвичай термін використовують як

синонім до карциноми; *див. також гіпоніми carcinoma, sarcoma.*

betel c. ['bi:t(ə)l] – *укр.* **рак бетелевий, бетель-рак**; плоскоклітинний рак слизової оболонки щік, що найчастіше спостерігається у мешканців Індії та інших азіатських країн, які мають звичку жувати й утримувати в ротовій порожнині суміш бетеля з тютюном; *син.* **buo cheek cancer.**

buo cheek c. – *див.* **cancer, betel c.**

oral cavity c. ['ɔ:r(ə)l 'kævɪtɪ] – *укр.* **злоякісний новоутвір порожнини рота; рак порожнини рота**; злоякісна пухлина ротової порожнини, що характеризується аномальним ростом клітин і локалізується найчастіше в зоні ротоглотки, ясен, дна порожнини рота, нижньої губи чи кореня язика.

candidiasis [ˌkændɪ'dɪəsiːs] – *укр.* *ім.* **кандидоз**; інфекційне захворювання, збудником якого є дріжджоподібні грибки *Candida albicans*, рідше *C. tropicalis*, *C. krusei*, *C. pseudotropicalis*, *C. stellatoidea* та інші, і може уражати шкіру, слизові оболонки чи внутрішні органи; *син.* **moniliasis, thrush, candidosis.**

atrophic c. [ə'trɒfɪk] – *див.* **candidiasis, erythematous c.**

erythematous c. [ˌɛr ə'θemətəs] – *укр.* **кандидоз еритематозний / атрофічний**; тип кандидозу ротової порожнини, який характеризується формуванням гладеньких червоних еритематозних плям на твердому або м'якому піднебінні,

слизовій оболонці щік або дорсальній поверхні язика; Е. к. є ускладненням багатьох станів, як-от: дефіцит вітамінів, цукровий діабет; *син.* **atrophic candidiasis**.

pseudomembranous c. ['sju:dəu'membrənəs] – *укр.* **кандидоз псевдомембранозний, пліснявка;** захворювання, що характеризується утворенням жовтувато-білого нальоту на поверхні слизової оболонки ротової порожнини, який відносно легко знімається механічним способом; *син.* **thrush**.

canine (tooth) ['kænaɪn] – *укр.* *ім.* **ікло;** зуб з коронкою та коренем конічної форми, що розташований з обох боків кожної щелепи дистальніше по відношенню до бокових різців; І. є в тимчасовому та постійному прикусі; *син.* **cuspid** (*застар.*).

canine guidance ['kænaɪn 'gaɪd(ə)n(t)s] – *укр.* **іклове ведення;** тип оклюзії, при якій оклюзійні контакти ікол призводять до того, що контакти жувальних зубів розмикаються при екскурсивних рухах нижньої щелепи; *див. також* **guidance**.

canine substitution ['kænaɪn ,sʌbstɪ'tju:ʃ(ə)n] – *укр.* **заміщення різців іклами;** тип ортодонтичного лікування, під час якого ікла зміщуються мезіально задля заміщення відсутнього від народження латерального різця; зазвичай така процедура проводиться на верхній щелепі.

📷 **cantilever bridge** ['kæntɪlɪ:və brɪdʒ] – *укр.* **протез мостоподібний консольний;**

незнімний частковий зубний протез, який має лише одну опору у вигляді сусіднього зуба; *син.* **extension bridge, cantilever fixed partial denture**.

capitulum [kə'pɪtʃələm] – *укр.* *ім.* (анатомічна номенклатура) **голівочка;** маленька головка чи невелике підвищення на кістці, за допомогою якого ця кістка з'єднується з іншою; *син.* **head, condyle**.

capitulum mandibulae – *див.* **process, condyloid p.**

capping ['kæpɪŋ] – *укр.* *ім.* **покриття, оболонка;** нанесення захисного ковпакоподібного шару.

📷 **direct pulp c.** [dɪ'rekt ɪlp] – *укр.* **покриття пульпи зуба прямé;** процедура нанесення на оголену пульпу зуба (в глибоких каріозних порожнинах) спеціального захисного матеріалу чи лікувальної пасти з метою стимулювання репаративних процесів та загоювання уражених тканин пульпи.

📷 **indirect pulp c.** [ɪndɪ'rekt ɪlp] – *укр.* **покриття пульпи зуба непрямé;** процедура нанесення лікувальної пасти на основі гідроксиду кальцію поверх тонкого шару дентину, який покриває

пульпу (в глибоких каріозних порожнинах) з метою стимулювання утворення вторинного дентину та захисту пульпи; *син.* **indirect pulp treatment**.

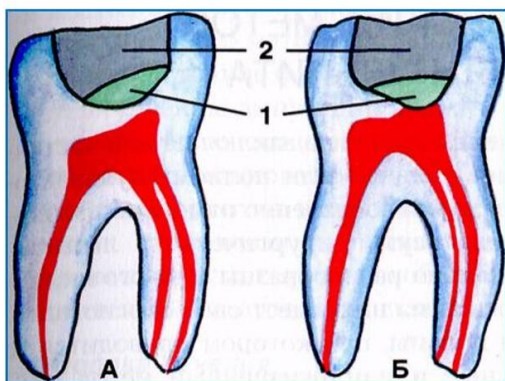
Види біологічного лікування пульпіту

А - Непряме покриття пульпи

Б - пряме покриття пульпи

1 - лікувальна паста

2 - пломба (тимчасова чи постійна)

carbide bur – *див.* **bur, carbide**.

carcin(o)- [ka:r'sinə] – *укр.* **карцино-**;

перша частина складних слів, яка означає зв'язок із злоякісною пухлиною, карциномою.

carcinoma [ˌka:sɪ'nəʊmə] – *укр.* *ім.*

карцинома, рак; злоякісний новоутвір, який розвивається з епітеліальної (покривної) тканини, і схильний до метастазування та проникнення в навколишні тканини; *див.* *також гіперонім cancer*.

basosquamous c. [ˈbeɪsəskwə'moʊs] – *укр.*

карцинома плоскоклітинна базальна; карцинома, яка гістологічно має як базальні, так і плоскоклітинні елементи; іноді виявляється у ротовій порожнині і є більш схильною до метастазування у

порівнянні з базально-клітинною карциномою.

squamous cell c. (SCC) [ˈskweɪməs sel] – *укр.*

карцинома плоскоклітинна (ПКК); рак плоскоклітинний; злоякісна пухлина, що найчастіше розвивається з плоского епітелію і може виникати на різних ділянках тіла, включаючи слизові оболонки (в тому числі ротової порожнини), особливо на ділянках, які зазнають впливу сонячних променів; факторами ризику є фотохімічні пошкодження, зловживання алкоголем та паління.

terminal duct c. [ˈtɜːmɪn(ə)l dʌkt] – *укр.*

карцинома кінцевих протоків; місцевоінвазійна злоякісна пухлина, що повільно прогресує та утворена міоепітеліальними протоковими елементами і часто зустрічається у малих слинних залозах, особливо на піднебінні.

verrucous c. – *укр.* **рак бородавчастий,**

карцинома сосочкова; різновид плоскоклітинного раку, що уражає слизову оболонку ротової порожнини, росте повільно, почасти інвазивно, утворює екзофітні папіломатозні або бородавчасті структури і часто асоціюється із жуванням тютюну.

care [keə] – **1.** *укр.* *ім.* **догляд (за хворим),**

лікування, спостереження (медичне); сукупність послуг, що надаються медичними працівниками пацієнтам; *див.* *також treatment*; **2.** *укр.* *дієсл.* **піклуватися (про хворого); доглядати**

(за хворим); надання медичними працівниками послуг пацієнтам.

caries ['kɛəri:z] – 1. укр. ім. **ка́рієс**; молекулярний розпад або загибель кістки, що характеризується її розм'якшенням пористістю та знебарвленням, і зумовлює хронічне запалення окістя, навколишніх тканин, утворення холодного абсцесу; 2. укр. ім. **ка́рієс зубний**; патологічний процес, що проявляється у вигляді локальної демінералізації та розм'якшення емалі з подальшим ензимним розчиненням органічних структур, та який згодом прогресує до деструкції твердих тканин зуба з утворенням дефекту у вигляді порожнини, що може мати різну глибину; син. **decay, cavity** (розмов.).

advanced c. [əd'vɑ:nst] – див. **caries, gross c.**

baby bottle c. – див. **baby bottle tooth decay.**

cemental [sə'mentəl] с. – укр. **ка́рієс цемéнтний, ка́рієс цемéнту**; каріозне ураження цементу, що виникає внаслідок рецесії ясен і оголення поверхні кореня; син. **root surface c.; cervical c.**

cervical c. ['sɜ:vɪk(ə)l] – див. **caries, cemental c.**

incipient c. [ɪn'sɪpiənt] – укр. **ка́рієс зубів початковий; ка́рієс на стадії плями**; перша стадія розвитку каріозного ураження, що клінічно має вигляд «білої плями» та характеризується наявністю мікроскопічних пор, які проходять крізь емаль до зони підповерхневої

демінералізації, де локалізується основне вогнище ураження.

enamel [ɪ'næm(ə)l] с. – укр. **ка́рієс ема́левий, ка́рієс ема́лі**; каріозне ураження емалі зуба, що розвивається в межах фісури чи через накопичення біоплівки; на початковій стадії К. е. має вигляд білої плями, яка з часом без належного лікування темнішає і набуває коричневого кольору.

gross [grəʊs] с. – укр. **ка́рієс обші́рний**; форма каріозного ураження зубів, що характеризується раптовим початком та прогресивним руйнуванням зубів, яке легко візуалізується клінічно; син. **advanced caries, rampant caries.**

nursing ['nɜ:siŋ] с. – див. **baby bottle tooth decay.**

pit-and-fissure c. – укр. **ка́рієс я́мковий**; каріозне ураження, що розвивається в ямках або фісурах переважно на жувальних поверхнях молярів і премолярів чи на язикових поверхнях різців верхньої щелепі типово проявляються у вигляді глибокої порожнини з вузьким місцем проникнення; син. **pit and fissure cavity.**

proximal ['prɒksɪməl] с. – укр. **ка́рієс проксима́льний**; каріозне ураження зуба, що розвивається на медіальній або дистальній поверхні зуба.

rampant ['ræmpənt] с. – див. **caries, gross c.**

recurrent [rɪ'kɹɪ(ə)nt] с. – укр. **ка́рієс вто́рінний**; каріозне ураження, що розвивається по периферії попередньо

виконаної реставрації (пломби, вкладки) або під нею; *син.* **secondary caries**.

residual [rɪ'zɪdʒuəl] *с.* – *укр.* **ка́рієс за́лишко́вий**; каріозне ураження, що розвивається із залишкового каріозного дентину в порожнині, поверх якого виконується реставрація.

secondary ['sek(ə)nd(ə)rɪ] *с.* – *див.* **caries, recurrent c.**

Caries Assessment Tool (CAT) – *укр.* **критерій оцінки ка́рієсу**; аналіз, за допомогою якого оцінюють фактори ризику розвитку карієсу (навколишнє середовище, сімейний анамнез, загальний стан здоров'я тощо) у новонароджених та маленьких дітей, що дозволяє зменшити захворюваність на карієс.

carious ['ke(ə)rɪəs] – *укр. прикм.* **ка́ріозний**;
1. той, що уражений чи спричинений карієсом; \diamond *carious dentine* – *ка́ріозний дентин*; 2. той, що стосується карієсу; \diamond *carious index* – *ка́ріозний індекс*.

carious lesion ['ke(ə)rɪəs 'li:z(ə)n] – *укр.* **ка́ріозна порожні́на**; уражені карієсом тверді тканини зуба; *син.* **decay, tooth decay, carious cavity**.

carious cavity ['ke(ə)rɪəs 'kævɪtɪ] – *див.* **carious** та **carious lesion**.

Carnoy's solution – *див.* **solution, Carnoy's s.**

carrier 1 ['kæriə] – *укр. ім.* **но́сій, переносник**; апарат або прилад для перенесення чого-небудь.

amalgam c. – *див.* **amalgam, amalgam c.**

carrier 2 ['kæriə] – *укр. ім.* **но́сій, переносник**; особа, яка є організмом-господарем специфічного інфекційного агенту та у якої жодних клінічних ознак хвороби не спостерігається; при цьому вона є потенційним джерелом інфекції для інших людей. Носій може бути як здоровим, так і перебувати на стадії одужування після перенесеної хвороби; *див.* також **carrier, convalescent c.**

convalescent c. [ˌkɒnvə'les(ə)nt] – *укр.* **реконвалесцентний носій**; носій інфекційного агенту на стадії одужання після перенесеної хвороби.

cartridge ['kɑ:trɪdʒ] – *укр. ім.* **ка́ртридж**; (*в стоматології*) спеціально сконструйований пристрій, що може мати різні конфігурації та різне наповнення розхідного стоматологічного матеріалу (відбиткові матеріали, матеріал для тимчасових коронок тощо), та який застосовується тільки разом зі спеціальним «пістолетом»-змішувачем для внесення відповідного матеріалу.

carver ['kɑ:və] – *укр. ім.* **шпа́тель моделюва́льний**; ручний стоматологічний інструмент, що може мати різні робочі конфігурації, і

використовується для формування та контурування пластичних матеріалів, як-от воску, композитів, амальгами тощо; *син.* **carving instrument**.

case history ['keɪs 'hɪst(ə)rɪ] – *укр.* **історія хвороби, анамнез**; сукупність відомостей про стан здоров'я пацієнта в хронологічній послідовності, що передували наявній хворобі, патологічному стану чи ураженню, та які включають факти про перенесені зазначеним пацієнтом інфекційні хвороби, імунізаційні щеплення, алергічні реакції, вроджені хвороби чи фізичні вади, попередні госпіталізації; розвиток хвороби, її перебіг, терапевтичні заходи тощо. Збір таких відомостей, які лікар отримує шляхом розпитування пацієнта чи його родичів, є суб'єктивним методом дослідження хворого; *син.* **medical history** (*не плутати з history of medicine*).

cell [sel] – *укр.* **клітина**; структурно-функціональна одиниця всіх живих організмів, яка виконує певні функції та характеризується власним метаболізмом, проникністю клітинної мембрани та здатністю до самовідтворення і диференціації.

bone-forming [bəʊn 'fɔːmɪŋ] *с.* – *див.* **osteoblast**.

mucous ['mjuːkəs] *с.* – *укр.* **слизова / мукоїдна клітина, мукоцит**; клітина секреторного відділу слизової або

білково-слизової залози (наприклад, залоз шлунку, слинних залоз тощо).

serous c. ['sɪərəs] – *укр.* **сероцит, білкова секреторна клітина**; спеціальна залозиста епітеліальна клітина, яка продукує білки-ферменти, та характеризується наявністю у цитоплазмі округлого ядра та спеціальних секреторних гранул, або везикул. До сероцитів належать ацинарні клітини слинних залоз і підшлункової залози, головні клітини слизової оболонки шлунку та клітини Панета, що розташовуються в кишківнику.

cell culture [sel 'kʌlʃə] – *укр.* **клітинна культура, культура клітин**; жива генетично однорідна популяція клітин, яку культивують в умовах *in vitro* в штучно створеному поживному середовищі для вивчення росту певних штамів, проведення експериментів з питань контролю захворювань або з метою вивчення реакції відповідних клітин на певні лікарські засоби чи агенти.

cell differentiation [sel 'dɪfərənʃi'eɪʃ(ə)n] – *укр.* **диференціація клітин, клітинне диференціювання**; процес реалізації генетично обумовленої програми формування спеціалізованого фенотипу клітин, що відображує їх здатність до виконання певних профільних функцій. Диференціація змінює функцію клітини, її розмір, форму та метаболічну активність.

cement 1 [sə'ment] – укр. ім. **цемент**; неорганічний матеріал, який під час взаємодії з рідинами утворює пластичну масу, що згодом твердіє, утворюючи монолітне тверде тіло.

acrylic resin dental c. [ə'krɪlɪk 'reɪzɪn 'dentʃ(ə)l] – укр. **цемент акріловий стоматологічний**; стоматологічний полімерний пломбувальний матеріал, що отримують шляхом змішування відповідного порошку, що містить поліметилметакрилат, наповнювач, пластифікатор і полімеризаційний ініціатор, та рідини у вигляді мономеру, яка має в складі метилметакрилат, інгібітор та активатор; див. також **cement, dental cement.**

dental c. ['dentʃ(ə)l] – укр. **цемент стоматологічний**; велика група стоматологічних матеріалів, які характеризуються наявністю порошку та рідини для подальшого приготування матеріалу та які можуть мати різний склад та показання для застосування, як-от: пломбування зубів, фіксація непрямих реставрацій, формування прокладок та тимчасових реставрацій тощо.

dental base c. ['dentʃ(ə)l beɪs] – укр. **цемент/матеріал прокладочний**; цемент, що застосовується в глибоких порожнинах в якості ізолювального шару для захисту пульпи від небажаного впливу пломбувальних матеріалів; див. також син. **baseliner; base, cement b.**

polycarboxylate c. – укр. **цемент полікарбоксилатний**; стоматологічний цемент, що отримують шляхом змішування порошку оксиду цинку з рідиною, що містить полікарбонову кислоту, та який використовується для фіксації литих реставрацій, ортодонтчних апаратів та в якості прокладок, тимчасового пломбування зубів тощо.

silicate c. ['sɪlɪk(e)ɪt] – укр. **цемент силікатний**; відносно міцний та твердий стоматологічний матеріал, який отримують шляхом розмішування порошку (суміш оксиду кальцію, оксиду кремнію і оксиду алюмінію та ін.) та рідини (водяний розчин фосфорної кислоти); використовується переважно для реставрації фронтальної групи зубів для пломбування каріозних порожнин III і V класів; син. **silicious dental cement.**

silicophosphate c. ['sɪlɪkəʊ'fɒsfet] – укр. **цемент силікофосфатний**; стоматологічний цемент (порошок: суміш 10-20 % оксиду цинку, силікатного скла; рідина: концентрований розчин ортофосфорної кислоти, що містить 45 % води і 2-5 % солей алюмінію і цинку), що являє собою сполучення цинк-фосфатного (ЦФЦ) і силікатного цементів (СЦ), тобто поєднує у собі естетичність СЦ і міцність ЦФЦ; застосовується для цементування незнімних зубних протезів і ортодонтчних апаратів, а також для

пломбування каріозних порожнин III і V класів; *син.* **Kryptex cement.**

zinc oxide-eugenol c. [zɪŋk 'ɒksaɪd 'juːdʒɪnɒl] – *укр.* **цинк-оксид-евгенольний цемент (ЦОЕЦ);** стоматологічний цемент (порошок: оксид цинку, наповнювачі; рідина: очищений евгенол, або гвоздикава олія в кількості 85%), що характеризується заспокійливою дією на живі тканини, герметизувальними якостями та незначною зносостійкістю, тому застосовується переважно для тимчасової фіксації ортопедичних конструкцій, тимчасового пломбування зубів, а також в якості прокладки для захисту пульпи в глибоких каріозних порожнинах зубів.

zinc phosphate c. [zɪŋk ['fɒsfet] – *укр.* **цинк-фосфатний цемент (ЦФЦ);** стоматологічний цемент на основі фосфатів (порошок: 75-90% окису цинку з додаванням окису магнію, окису кремнію й окису алюмінію; рідина: водяний розчин фосфорної кислоти 45-64%, 2-3% алюмінію і 0-9 % цинку), що має широкий діапазон застосування – від фіксації ортопедичних незнімних конструкцій зі сплавів і порцеляни (вкладки, коронки, мостоподібні протези) й ортодонтичних апаратів до застосування їх у якості прокладочних матеріалів для захисту пульпи від токсичного впливу постійної пломби.

cementoenamel junction (CEJ) [sə'mentəɪ'næməɪl 'dʒʌŋkʃ(ə)n] – *укр.*

цементно-емалеве з'єднання; місце, де межують емаль коронки і цемент кореня зуба, при чому все, що знаходиться вище зазначеної межі, відповідає анатомічній коронці зуба, а все, що розташовується в апікальному напрямкові відносно з'єднання – відповідає анатомічному кореню зуба; *син.* **cervical line.**

cementum [sɪ'mentəm] – *укр.* **ім. цемент (зуба);** специфічна кісткова тканина, що покриває корінь і шийку зуба людини і зубів інших ссавців, та забезпечує щільне прикріплення зуба в кістковій альвеолі. Ц. складається на 68-70% з неорганічного компоненту і на 30-32% з органічних речовин.

acellular c. [eɪ'seljʊlə] – *укр.* **цемент первинний, цемент безклітинний;** цемент, який прилягає до дентину і покриває бічні поверхні кореня та не містить цементоцитів.

cellular c. ['seljʊlə] – *укр.* **цемент вторинний, цемент клітинний;** кальцифікована тканина, яка покриває верхівкову третину кореня і зону біфуркації багатокорневих зубів та містить цементоцити.

Centers for Disease Control and Prevention (CDC) – *укр.* **Центри з контролю та профілактики захворювань (в США);** федеральне агентство Міністерства охорони здоров'я США, створене в 1946 році зі штаб-квартирою в Атланті, штат Джорджія, поряд з кампусом Університету Еморі, метою якого є

охорона здоров'я і безпеки громадян, регулювання епідеміологічної ситуації шляхом контролю і профілактики захворювань, травмувань та інвалідності на національному та міжнародному рівнях.

cephalometry [sefə'lɒmitri] – укр. *ім. цефалометрія*; вимірювання кісткових структур голови шляхом аналізу й інтерпретації звичайного рентгенівського знімка лицевих кісток, для якого застосовують знімки в прямій і бічній проекціях.

ceramic coating [sə'ræmiks 'kəʊtɪŋ] – укр. *керамічне покриття*; тонкий шар керамічного матеріалу, зазвичай гідроксиапатиту, який використовується для покриття зубних імплантатів з метою підвищення їх твердості та посилення контакту імплантату з кістковою тканиною.

ceraceous [si'reɪʃəs] – див. **waxy**.

cervical ['sɜ:vɪk(ə)l] – укр. *прикм. шийний, цервікальний*; **1.** той, що стосується шиї, потилиці чи шийного відділа хребта; ◇ *fifth cervical vertebra* – *п'ятий шийний хребець*; **2.** той, що стосується шийки певного органу; ◇ *cervical erosion* – *ерозія шийки матки*; *cervical caries* – *пришийковий карієс*.

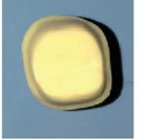
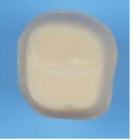
cervical line ['sɜ:vɪk(ə)l laɪn] – див. **cementoenamel junction**.

chamber ['tʃeɪmbə] – укр. *ім. камера; палата*; *палата*; замкнене середовище зі

своїм мікрокліматом чи своєрідними умовами.

pulp c. [rʌlp] – укр. *пульпова камера*; анатомічна порожнина зуба, в якій розташовується пульпа.

chamfer ['tʃæmfə] – укр. *жолобуватий уступ, фásка*; вид скошування твердих тканин, що формується під час препарування зуба під непряму реставрацію (наприклад, під металокерамічну коронку), який являє собою заокруглений жолобуватий уступ завширшки 0,8-1,2 мм, що дає змогу максимально точно зберегти зубні тканини; див. також **shoulder, knife-edge**.

Уступ Поверхня	<u>Плечеподібний</u>	<u>Жолобоподібний</u> заокруглений	<u>Ножеподібний</u>
Дистальна			
<u>Оклюзійна</u>			

charting ['tʃɑ:tɪŋ] – укр. *занесення клінічних даних в карту пацієнта*; табуляція клінічних даних про динаміку захворювання пацієнта у відповідному бланку.

checkbite [tʃek baɪt] – укр. *реєстрація міжоклюзійного співвідношення, реєстрація прикусу*; реєстрування позиційного співвідношення зубів або щелеп, що відбувається шляхом розміщення пластичного матеріалу, який

здатен швидко тверднути (наприклад, воску), між оклюзійними поверхнями зубів, при цьому затверділий матеріал і служить відповідним реєстратом; *син.*

interocclusal record.

centric c. ['sentrik] – *укр.* **реєстрація центральної оклюзії щелеп;** визначення центрального співвідношення щелеп, коли змикання зубних рядів відбувається природно з максимальною кількістю контактних точок.

lateral c. ['læt(ə)rəl] – *укр.* **реєстрація бічної/латеральної оклюзії щелеп;** визначення міжоклюзійного співвідношення за умов зміщення нижньої щелепи вправо чи вліво шляхом скорочення латерального крилоподібного м'язу лівої чи правої сторони відповідно.

protrusive c. [prə'tru:siv] – *укр.* **реєстрація передньої оклюзії щелеп;** визначення міжоклюзійного співвідношення за умов зміщення нижньої щелепи вперед, що досягається шляхом двобічного скорочення латеральних крилоподібних м'язів.

cheilitis [kaɪ'lartɪs] – *укр.* *ім.* **хейліт;** захворювання губ запальної природи з ураженням слизової оболонки, червоної облямівки губ, що характеризується блідістю губ, мацерацією з поперечними тріщинами і яскраво-червоною облямівкою на лінії змикання губ; *син.* **cheilosis.**

actinic c. [æk'tɪnɪk] – *укр.* **хейліт актинічний, світловий хейліт;** запалення губ, особливо нижньої губи, що характеризується утворенням струпу, його злущуванням, виразкуванням та атрофією шкіри губ, що викликається систематичним впливом ультрафіолетового випромінювання сонячного світла; *син.* **solar cheilitis, solar cheilosis.**

angular c. ['æŋɡjʊlə] – *укр.* **хейліт ангулярний, стоматит ангулярний, ангуліт;** запалення слизової оболонки та шкіри кутів (кута) рота, що трапляється досить часто, особливо у людей літнього віку, а у молодих осіб зазначений стан може бути показником інфікування ВІЛ; причинами А. х. можуть слугувати дефіцит заліза, вітамінів групи В, фолієвої кислоти, контактна алергія, цукровий діабет, інфекція (*Candida albicans*, *Staphylococcus aureus* або β -гемолітичні стрептококи), а також часткова чи повна адентія; *син.* **angular cheilosis;** *див. також* **HIV, candidiasis.**

glandularis. c. – *укр.* **хейліт залозистий, хейліт грандулярний;** запальне захворювання губних слинних залоз, що досить рідко виникає на тлі травм, інфікування, шкідливих звичок; характеризується гіперплазією залоз, гнійними виділеннями, виразкуванням, збільшенням об'єму губ та утворенням в губних залозах кіст; крім того, захворювання характеризується ризиком

трансформації в плоскоклітинну карциному.

solar c. ['səʊlə] – див. **cheilitis, actinic c.**

cheilosis – див. **cheilitis.**

chemical cure ['kemɪk(ə)l kjuə] – укр. **хімічне твердіння, хімічна полімеризація**; тип полімеризації стоматологічного матеріалу, коли хімічний процес твердіння розпочинається після повного замішування матеріалу, при чому час полімеризації залежить від температури та наявності каталізаторів.

chewing ['tʃu:ɪŋ] – 1. укр. **прикм. жувальний**; той, що стосується процесу жування; **син. masticatory**; 2. укр. **ім. жування**; рухи нижньої щелепи під час пережовування їжі, що контролюються нервово-м'язовою дією та обмежуються анатомічною будовою скронево-нижньощелепового суглобу (СНЩС); **син. mastication.**

chisel ['tʃɪz(ə)l] – укр. **долотó стоматологічне**; інструмент, що нагадує теслярське долото, і призначений для різання чи зіскрібання твердих тканин; різальний край інструменту є скошеним лише з однієї сторони, а руків'я може бути прямим або кутовим.

chronic ['krɒnɪk] – укр. **прикм. хронічний**; той, що характеризується довготривалим повільним перебігом (*про хворобу*); **ант. acute.**

clamp [klæmp] – 1. укр. **ім. затискач, тримач**; хірургічний інструмент, що виконує функцію стискання чи утримування

тканин; див.

також forceps; 2.

укр. **ім. затискач,**

кламп; (в

стоматології)

спеціальний утримувальний пристрій для фіксації латесної хустки в ротовій порожнині; див. **також rubber dam c.**

cervical c. ['sɜ:vɪk(ə)l] – див. **clamp, gingival c.**

gingival c. [dʒɪn'dʒaɪv(ə)l] – укр. **ім. затискач ясенний, кламп**; затискач для

маніпулювання на яснах задля здійснення

ретракції чи стягування м'яких

тканин; **син. cervical**

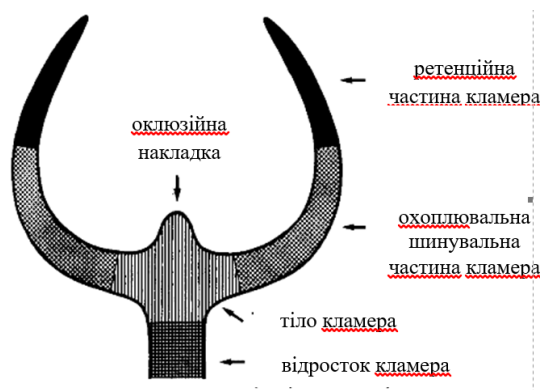
clamp; див. **також clamp, rubber dam c.**

rubber dam c. ['rʌbə dəm] – укр. **затискач/кламп для кофердаму/рабердаму**; металевий затискач для фіксації латексної хустки в ротовій порожнині з метою покращення умов операційного поля шляхом його ізоляції від середовища ротової порожнини; **син. rubber dam retainer.**

clasp [kla:sp] – укр. **ім. утримувач, клімер**; 1. пристрій для утримування чого-небудь; 2. конструктивна деталь знімного часткового протеза, що

кріпиться до опорного зуба, утримуючи, таким чином, протез на щелепі; к. може мати один чи два плеча, тіло та відросток.

arm c. [ɑ:m] – укр. плечé кламера; ретенційна та охоплювальна частини кламера, що мають форму «гачка», який забезпечує фіксацію чи стабілізацію протезу.

back-action c. [ˈbækˈækʃ(ə)n] – укр. кламер зворотньої дії; **bar** c. [bɑ:] – див. **clasp**,

Roach c.

cast c. [kɑ:st] – укр. кламер літій; кламер, що виготовлений із сплаву металів шляхом відливки у необхідну форму із збереженням власної кристалічної структури.

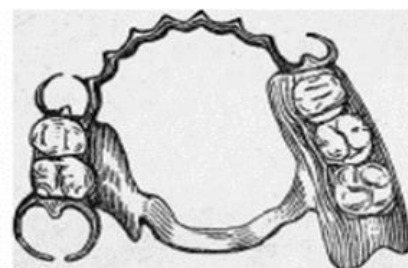
circumferential c. [səˈkɪmfəˈrenʃ(ə)l] – укр. кламер кільцьовий; кламер, що складається з довгого плеча, яке охоплює практично всю поверхню зуба, та двох оклюзійних накладок у медіальній і дистальній фісурах; при цьому опорна частина плеча від медіальної оклюзійної накладки іде по поверхні зуба, протилежній нахилу, на рівні межової лінії і, охоплюючи дистальну поверхню,

віддає на жувальну поверхню зуба ще одну оклюзійну накладку.

combination c. [ˈkɒmbɪˈneɪʃ(ə)n] – укр. кламер комбінований; кламер, що застосовують у разі вестибулярного чи орального нахилу зубів; складається із жорсткого плеча, що з'єднується з оклюзійною накладкою, і ще одного масивного плеча, не зв'язаного з першою частиною і спрямованого до дуги протеза.

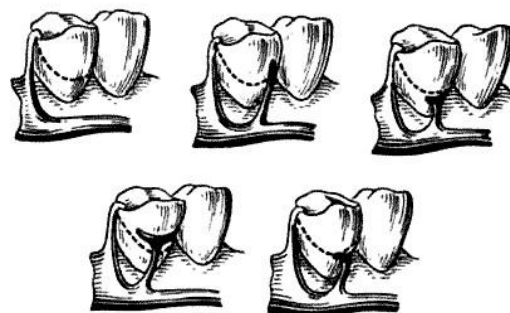
continuous c. [kənˈtɪnjuəs] – укр. кламер безперервний, кламер багатоланковий; кламер протеза, що має вигляд з'єднаних між собою плечей, і який

прилягає до кожного

природного зуба в ділянці горбка чи пояса, забезпечуючи, таким чином, опору протеза на язикову поверхню зубів й слизову оболонку.

Roach c. [rəʊʃ] – укр. кламер Роуча; розщеплений Т-подібний кламер, що має

міцну оклюзійну накладку, яка переходить у тіло, і два Т-подібні плеча,

прикріплені до сідла, язикової чи піднебінної дуги; Т-подібні розщеплення забезпечують добру ретенцію за рахунок використання апроксимальних поверхонь коронки; використовується у разі низьких клінічних коронок, дистального нахилу ікол, премолярів та молярів, а також у разі нетипового розташування межової лінії; *син.* **bar clasp**.

clasp dental prosthesis [kla:sp 'dentl 'prɔsθəsis] – *укр.* **бюгельний зубний протез на клэмерах**; (*див. також clasp*).

classification ['klæsifi'keɪʃ(ə)n] – *укр.* *ім.* **класифікація**; процес супідрядності понять (або об'єктів) у будь-якій діяльності людини чи галузі знань з метою встановлення зв'язків між цими поняттями (об'єктами) і орієнтування в різноманітті понять (об'єктів).

Kennedy c. – *укр.* **класифікація дефектів зубних рядів за Кеннеді**; класифікація, запропонована Кеннеді в 1923 році, включає 4 класи: перший – зубні ряди з двосторонніми кінцевими дефектами, другий – зубні ряди з односторонніми кінцевими дефектами, третій – зубні ряди з одностороннім включеним дефектом у бічному відділі, четвертий – зубні ряди з включеними дефектами переднього відділу. Якщо зубний ряд має декілька дефектів, що належать до різних класів, його відносять до нижчого за ієрархією класу.

cavity c. ['kæviti] – *див.* **Black's Classification of Dental Caries and Restorations**.

Angle's c. of malocclusion – *укр.* **класифікація зубощелепних аномалій за Ёнглем**.

cleft [kleft] – **1.** *укр.* *ім.* **щіліна, розщілина**; патологічний фісуроподібний поздовжній отвір, який найчастіше утворюється під час ембріонального розвитку; **2.** *укр.* *прикм.* **роздвоєний**; той, що патологічно розщеплений на дві частини.

cleft lip [kleft lip] – *укр.* **розщілина верхньої губи, «заяча» губа, хейлосхіз**; аномалія розвитку, коли верхня губа має одну чи більше розщілин, які з'являються внаслідок порушення зрощення ембріональних структур або зупинки їхнього розвитку.

cleft palate [kleft 'pælt] – *укр.* **розщілина піднебіння, «вовча паща», палатосхіз**; вроджений дефект в порожнині рота, який виникає внаслідок незрощення двох половин твердого піднебіння в період ембріонального розвитку; *син.* **uranoschisis, uraniscochasma**.

crown [kraun] – *укр.* *ім.* **маківка, коронка**; найвища частина органа чи анатомічної структури.

anatomical c. ['ænə'tɒmɪk(ə)l] – укр.

Коронка зуба
анатомічна

Коронка зуба
клінічна

коронка зуба
анатомічна;
природна
потовщена
частина зуба,
вкрита емаллю;

син. **physiological crown.**

artificial c. ['ɑ:tɪ'fɪʃ(ə)l] – укр. ім. **коронка зуба штучна;** ортопедична незнімна конструкція, яка фіксується на куску зуба та призначена для відновлення функцій та анатомічної форми зуба, який не підлягає менш інвазивному лікуванню (пломба, вкладка), а також може слугувати для відновлення чи зміни форми, положення чи кольору зуба; син. **cap** (розм.).

clinical c. ['klɪnɪk(ə)l] – укр. ім. **коронка зуба клінічна;** частина зуба, яка візуалізується над яснами у ротовій порожнині і дорівнює відстані від оклюзійної поверхні до найвіддаленішої точки на рівні ясенної борозни, та яка може змінюватися з часом в залежності від стома. ^{Коронка зуба анатомічна} татусу.

complete c. [ˌkɒm.pli't] – укр. ім. **коронка зуба повна;** штучна, що покриває усі поверхні коронкової частини зуба: оклюзійну, вестибулярну, оральну, контактні медіальну й дистальну та фіксується на відпрепаровану куску зуба; син. **full crown.**

dowel c. ['daʊəl] – укр. ім. **коронка з опорно-утримувальним штифтом;** непряма

реставрація, що відновлює всю коронкову частину зуба та ретенція якої посилена інтегрованим штифтом, зануреним у пролікований та запломбований кореневий канал; син. **post crown.**

faced c. [feɪst] – див. **crown, veneered metal crown.**

jacket c. ['dʒækɪt] – укр. ім. **коронка жакетна;** штучна коронка, що служить для відновлення форми природного зуба (у якого зазвичай збережено пульпу) або в якості опорного елемента у складі мостоподібного протезу; ж. к. найчастіше виготовляється із порцеляни чи пластмаси, а для її фіксації створюється під час препарування спеціальний виступ навколо зуба.

porcelain c. ['pɔːslɪn] – укр. ім. **коронка керамічна.**

porcelain fused to metal c. – див. **crown, veneered metal c.**

porcelain veneer c. – див. **crown, veneered metal c.**

temporary c. ['temp(ə)rərɪ] – укр. ім. **коронка тимчасова/провізорна;** тимчасова непряма реставрація для короткострокового використання на час, поки виготовляється постійна реставрація – коронка чи мостоподібний протез.

veneered metal c. [və'niəd meɪəl] – укр. **коронка металокерамічна;** штучна коронка з достатніми естетичними характеристиками, конструктивною

особливістю яких є поєднання металевого суцільнолитого ковпачка і керамічної маси, за допомогою якої шляхом спікання моделюється анатомічна форма зуба; *син.* **faced crown, veneer crown, porcelain fused to metal crown, porcelain veneer crown.**

crown remover [kraun rɪ'mu:və] – *укр. ім.* **коронкознімач**; апарат пружинного або важільного типу для зіштовхування коронки з опорного зуба під час її перевірки чи знімання.

culture ['kʌltʃə] – **1. укр. ім. культу́ра** (*клітинна*); генетично однорідна популяція клітин або мікроорганізмів, що вирощується в штучно створених умовах *in vitro* на/в поживному середовищі; **2. укр. ім. культивува́ння**; вирощування генетично однорідної популяції клітин або мікроорганізмів в штучно створених умовах *in vitro* на/в поживному середовищі; **3. укр. дієсл. культивува́ти**; викликати розмноження мікроорганізмів або живих клітин у сприятливому для їх росту середовищі.

bacterial c. [bæk'ti(ə)riəl] – *укр. культу́ра бактеріальна, посів бактеріологічний*; культивування популяції життєздатних бактерій на/в поживному середовищі з діагностичною, терапевтичною, промисловою або сільськогосподарською метою.

blood c. [blʌd] – *укр. ім. гемокульту́ра*; мікробіологічне дослідження зразка

крові з метою перевірки на наявність мікроорганізмів.

endodontic c. – *укр. культу́ра ендодонтічна*; культивування мікроорганізмів, отриманих з кореневого каналу чи периапікальних тканин, з діагностичною метою.

culture medium ['kʌltʃə 'mi:diəm] – *укр. поживне середовище*; одно- чи багатокomпонентна субстанція, яку використовують для лабораторного (штучного) культивування мікроорганізмів.

cure [kjʊə] – **1. укр. ім. лікува́ння**; перебіг терапевтичних заходів, спрямованих на подолання хвороби; *син.* **treatment**; **2. укр. ім. оду́жання, вілікування**; успішне лікування хвороби, поранення; **3. укр. ім. лікарський засіб, ліки**; будь-яка речовина або комбінація речовин (одного або декількох АФІ та допоміжних речовин), що має певні властивості та проявляє ефективність в лікуванні тієї чи іншої хвороби; *син.* **remedy**; **4. укр. ім. затвердіння**; процедура полімеризації смол чи смоловмісних стоматологічних матеріалів; *див також curing.*

curet [kyʊ'ret] – *укр. ім. кюре́та*, ручний інструмент з гострим ложкаподібним робочим лезом, що може мати різні форми та розміри, і призначений для видалення (вискоблювання) патологічних тканин, вирівнювання поверхні коренів зубів, проведення

ясенного кюретажу хірургічним чи нехірургічним шляхом; *син.* **curette**.

curettage ['kjʊɹə,tɑ:ʒ] – *укр. ім.* **кюрета́ж**, процес видалення (вискоблювання) патологічних тканин за допомогою кюретки; *див. також* **curet**.

curing ['kju(ə)riŋ] – *укр. ім.* **полімериза́ція**; процес твердіння стоматологічного матеріалу шляхом утворення високомолекулярних сполук (полімерів) з низькомолекулярних сполук (мономерів), що входять до складу матеріалу; *син.* **polymerization**.

curing light ['kju(ə)riŋ laɪt] – *укр. ім.* **фотополімериза́тор**; стоматологічна поляризаційна лампа високої інтенсивності, що випромінює блакитне світло, та призначена для світлової полімеризації (швидкого затвердіння) різноманітних композитних пломбувальних матеріалів і компомерів.

curve of occlusion – *укр.* **оклюзі́йна крива́**; крива, що проходить через точки змикання зубів-антагоністів; *син.* **occlusal curvature**.

cusp [kʌsp] – *укр.* **го́рбок зубний**; найвищі заокруглені точки зубів, що розташовуються у жувальній області коронки зуба.

cuspid ['kʌspɪd] – *див.* **canine**.

cyst [sɪst] – **1.** *укр. ім.* **міху́р**; порожнисте фізіологічне або патологічне утворення в організмі; **2.** *укр. ім.* **кіста́**; патологічна порожнина в органі, тканині з явно вираженою стінкою, яка утворена

фіброзною тканиною і часто вистелена епітелієм чи ендотелієм, та наповнена рідким або напіврідким вмістом.

calcifying odontogenic c. ['kælsɪfaɪŋ ɒdɒntə'dʒenɪk] – *укр.* **кіста́ звáпнена одонтоге́нна, кіста Горліна**; кіста, що розвивається з одонтогенного епітелію, виробляючи значну кількість кератиновмісних клітин-привидів та формуючи зони дистофічної кальцифікації; найчастіше трапляється серед молодих осіб; *син.* **Gorlin cyst**.

dentigerous c. [den,tɪdʒəəs] – *укр.* **кіста́ фо́лікулярна, кіста́ зубовмі́сна**; одонтогенна кіста, що формується і розвивається із зачатка непрорізаного зуба, локалізується частіше в зоні 3-го нижнього моляра чи верхнього ікла, рідше – 2-го нижнього премоляра, при цьому, як правило, вистелена всередині епітелієм і наповнена рідким чи в'язким вмістом та охоплює коронку непрорізаного зуба, у результаті чого коронка виявляється в порожнині кісти; *син.* **follicular cyst**.

dentinal lamina c. – *укр.* **кіста́ зубної пласті́нки, кіста прорізува́ння**; одонтогенна кіста, що трапляється в період прорізування зубів у дітей і спричинює клінічно очевидне випинання в зоні альвеолярного гребеня; *син.* **eruption cyst**.

follicular c. [fə'lɪkjʊlə] – *див.* **dentigerous cyst**.

globulomaxillary c. – укр. **кіста глобуломаксилярна**; фісурна кіста, що розташована між різцевою кісткою та альвеолярним відростком верхньої щелепи, тобто між бічним різцем та іклом; будова носоальвеолярної кісти аналогічна будові кісти носопіднебінної протоки.

Gorlin c. [ˈgɔr.lɪnz] – укр. **синдром Гóрліна**; див. **cyst, calcifying odontogenic cyst.**

incisive canal c. [ɪnˈsaɪsɪv kəˈnæl] – укр. **кіста різцевого каналу**; див. **син. cyst, nasopalatine.**

multilocular c. – укр. **кіста багатокáмерна.**

nasoalveolar c. [ˈneɪzəˈælvɪələ] – укр. **кіста носоальвеолярна, кіста носогубна**; істинна кіста неодонтогенного походження, що розташовується в альвеолярному відростка біля основи ніздрі поза кістковою тканиною і часто не асоційована ані зі слизовою оболонкою, ані зі шкірою; вистелена псевдобагатошаровим епітелієм респіраторного типу.

nasopalatine c. [ˈneɪzəˈpælətam] – укр. **кіста назопалатинальна, кіста носопіднебінного каналу, кіста різцевого каналу**; кіста, що розвивається у верхній щелепі із залишків епітелію носопіднебінного каналу і являє собою порожнисте утворення округлої або яйцеподібної форми в області різців з білуватим в'язким вмістом; внутрішня поверхня кісти вистелена циліндричним, рідше

плоским епітелієм; **син. incisive canal cyst.**

non-odontogenic c. [nɒnɒdɒntəˈdʒenɪk] – укр. **кіста неодонтогéнна**; патологічне м'якотканинне утворення дизонтогенетичного характеру, що може мати різноманітну локалізацію в ротовій порожнині, однак не асоційовано із зубним органом; до н. к., які ще називають фісуральними, уналежнюють кісти різцевого каналу, глобуломаксилярні, носоальвеолярні кісти.

odontogenic c. [ɒdɒntəˈdʒenɪk] – укр. **кіста одонтогéнна**; порожнисте патологічне утворення округлої або яйцеподібної форми, вистелене всередині епітелієм, що утворене з тканин, які формують власне зуб, зокрема, до о. к. уналежнюють фолікулярну, періодонтальну кісти, кератокісту, кісту прорізування тощо.

periodontal c. [ˌpɛrɪəˈdɒntəl] – укр. **кіста періодонтáльна**; див. **син. radicular cyst, dentoalveolar cyst, dental cyst, lateral cyst, periapical cyst.**

primordial c. [praɪˈmɔːdiəl] – укр. **кіста первинна, кератокіста**; одонтогенне патологічне порожнинне утворення, вистелене товстим шаром багатошарового плоского зроговілого епітелію, що містить рідину, розвивається із емалевого органу та зазвичай локалізується в зоні зачатку 3-го нижнього моляра, а згодом поширюється

уздовж нижньої щелепи і виявляється найчастіше тоді, коли сягне кута та гілки нижньої щелепи, при цьому може спостерігатися обширне руйнування кісткової тканини.

radicular c. [rə'dɪkjʊlə] – укр. **кіста навколокоренéва, кіста радикулярна;** одонтогенна набута кіста запального генезу, на яку припадає до 86% всіх одонтогенних кіст; морфогенетично пов'язана з апікальним хронічним гранулематозним періодонтитом і формується внаслідок кістогранульоми; причиною може бути будь-який молочний чи постійний зуб, уражений карієсом чи його ускладнення; *син.* **radicular odontoma, periapical cyst, root end cyst.**

root end c. [ru:t end] – *див.* **radicular cyst.**

simple bone c. – укр. **кіста кісткова проста;** патологічна порожнина у кістковій тканині, яка утворюється навколо коренів зубів та легко візуалізується на рентгенографічному знімку; етіологія до кінця не з'ясована, раніше відома як травматична кісткова кіста та солітарна кісткова кіста.

solitary bone c. – *див.* **simple bone cyst.**

Вибірка стоматологічних термінів для подальшого лексикографічного опрацювання

Dd

1. dam, rubber d. – кофердам.
2. debonding – дебондинг.
3. debridement – очистка, видалення зубного нальоту.
4. debridement, epithelial d. (deepithelization) (див. curettage, subgingival) – під'ясенна очистка зубного нальоту та бактеріальної плівки з сепарацією клаптя; те ж що і під'ясеневий кюретаж.
5. debridement, nonsurgical periodontal d. See also scaling - під'ясенна очистка зубного нальоту та бактеріальної плівки без сепарації клаптя (нехірургічна).
6. debris – стружка, дебрис, наліт.
7. decay – див. caries.
8. deciduous dentition (див. dentition, primary) – молочний прикус.
9. deciduous (preferred term is primary) – молочні зуби.
10. deciduous teeth (див. teeth, primary) – молочні зуби.
11. deep bite (див. overbite) – глибокий прикус.
12. dehiscence – дегісценція (різновид дефекту м'яких або ж твердих тканин ротоової порожнини).
13. dehydration – дегідратація
14. demineralization – демінералізація
15. dens in dente – «зуб в зубі», інвагінація зуба.
16. dens invaginatus – зуб в зубі (аномалія, що проявляється вп'ячуванням емалевого органу).
17. density – щільність.
18. dental – зубний.
19. dental abutment – опорний зуб, абатмент.
20. dental alloy – сплав зуботехнічний; сплав кількох металів, що використовується в стоматології, зокрема, для виготовлення стоматологічної амальгами.
21. dental amalgam – амальгама стоматологічна; сплав срібла та деяких інших металів, що використовується в стоматології в якості пломбувального матеріалу.
22. dental arc – зубна дуга, зубна арка; альвеолярний відросток щелепи.
23. dental attrition – атриція (різновид патологічного стирання зубів).
24. dental biofilm – зубна біоплівка.
25. dental calculus – зубний камінь.
26. dental calculus, tartar – зубний камінь.
27. dental care delivery – надання стоматологічної допомоги.
28. dental cavity lining – стоматологічна прокладка (для дна глибокої відпрепарованої порожнини).
29. dental cement – цемент зуба

30. dental cyst (див. cyst та odontogenic cyst) – одонтогенна кіста.
31. dental deposit – зубний наліт.
32. dental drill (див. bur) – бор стоматологічний.
33. dental drilling engine – ім. бормашіна; ротаційний інструмент, який розвиває високу частоту обертання шпинделя (до 400 000 об./хв.) при невеликому обертальному моменті; син. dental engine, drilling machine. high-speed (dental) ~ високо-швидкісна бормашина. surgical ~ хірургічна бормашина.
34. dental dysfunction – дисфункція зубощелепового апарату.
35. dental engine (див dental drilling engine) – бормашина.
36. dental finisher – ім. бór-пóлір; спеціальний бор для полірування поверхні реставрації.
37. dental fissure – фісура зуба.
38. dental floss – зубна нитка
39. dental formula – зубна формула
40. dental identification – дентальна ідентифікація (ідентифікація особи за стоматологічним статусом)
41. dental index – стоматологічний індекс (показник)
42. dental inlay – вкладка зубна; стоматологічний мікропротез, який відновлює анатомічну форму та функції зуба, заповнюючи собою дефект в його коронковій частині; див також. **inlay**.
43. dental neck – шійка зúба; частина зúба, яка розташована між коренем та коронкою, де відбувається перехід надальвеолярної частини зúба у внутрішньоальвеолярну.
44. dental periосcopy – метод періоскопії (аналіз стану тканин пародонта під оптичним збільшенням).
45. dental prophylaxis – санація ротової порожнини, профілактична санація зубів; комплекс оздоровчих заходів, спрямованих на виявлення патологічних змін органів ротової порожнини, їхнє усунення і профілактику.
46. dental prosthesis – протéз зубний; спеціальний пристрій, призначений для відновлення дефекту зубного ряду, що замінює один чи кілька втрачених зубів; син. denture. clasp ~ бюгельний протез. dentomaxillofacial ~ зубощелепний протез. whole piece ~ цільнолитий протез.
47. dental retention pin – зубний опорний штифт.
48. dental sac – зубний фолікул
49. dental treatment paste – паста лікувальна стоматологічна.
50. dental unit - стоматологічне крісло.
51. dental X-ray film processor – пристрій для обробки рентгенограми зубів.
52. dental X-ray unit – прилад рентгéнівський стоматологічний; спеціальний пристрій для виконання рентгéнівських знімків в стоматології з діагностичною метою.

53. denticle – дентикль.
54. dentifrice (toothpaste) – зубна паста.
55. dentigerous cyst (див. cyst та odontogenic cyst) – одонтогенна кіста.
56. dentine – ім. дентин; різновид кісткової тканини, яка складає основну масу зубів, в зоні коронки дентин покритий емаллю, а в зоні кореня – цементом. artificial ~ штучний дентин. carious ~ каріозний дентин. circumpulpar ~ навколо пульпарний дентин; *син.* parapulpar dentin. globular ~ глобулярний дентин. natural ~ природний дентин. new tubular secondary ~ новий регулярний дентин з каналцями. peritubular ~ навколоканалцевий дентин. primary ~ первинний дентин. reparative ~ репаративний дентин, третинний дентин; *син.* replacing dentin, tertiary dentin. root ~ кореневий дентин. sclerotic ~ прозорий дентин; *син.* transparent dentin. secondary ~ вторинний дентин; *син.* adventitious dentin, irregular dentine. softened ~ розм'яклий дентин.
57. dentin bonding agent – адгезив.
58. dentin, primary – первинний дентин.
59. dentin, sclerotic - склерозований дентин.
60. dentin, secondary – вторинний дентин.
61. dentin, tertiary – третинний дентин.
62. dentin, transparent (sclerotic dentin) – прозорий (склерозований) дентин.
63. dentinal – дентинний.
64. dentinal dysplasia – дисплазія дентину.
65. dentinal fluid – емалева (дентинна) рідина.
66. dentine substitute – замітник дентину; спеціальний пломбувальний матеріал, який за своїми фізичними та механічними властивостями нагадує природний дентин.
67. dentine tubule – дентинний каналець; тонкі каналці, що пронизують дентин в радіальному напрямку від пульпи зуба до емалі чи цементу; у порожнині Д. к. розташовані дентинні відростки одонтобластів.
68. dentinoenamel junction (DEJ) – дентинно-емалеве з'єднання.
69. dentinoma – одонтома.
70. dentist - стоматолог.
71. dentistry – стоматологія.
72. dentition – зубний ряд, прикус.
73. dentition – зубний ряд; певне розташування зубів в зубній дузі (див. також dental arch). deciduous ~ ряд молочних зубів. permanent ~ ряд постійних зубів.
74. dentition periods – періоди становлення прикусу.
75. dentoalveolar – *прикм.* дентоальвеолярний.
76. dento-facial analyzer – дентолицьовий аналізатор.
77. dentogingival junctional tissue – зубоясенне з'єднання.

78. dentulous – такий, що характеризується наявністю власних зубів
79. denture (див. dental prosthesis). continuous gum ~ базисний протез. implant ~ імплантат зубний. inlay ~ мостоподібний протез на опорних вкладках. lower ~ нижньощелепний протез. overlay ~ покривальний протез. partial removable ~ частковий знімний зубний протез. roofless ~ знімний верхньощелепний протез без базису. temporary ~ тимчасовий протез. trial ~ тимчасовий пробний протез. upper ~ верхньощелепний протез.
80. denture retention components – ім. тримач для протезів.
81. denture stomatitis – протезний стоматит.
82. denture, basal surface of – внутрішня поверхня протезу.
83. denture, basal surface of d. (посилання з basal surface).
84. depression – заглиблення.
85. desensitization – зняття чутливості.
86. desiccate – висушувати.
87. detritus – детрит.
88. device, Temporary Anchorage Device (TAD) – тимчасовий анкораж, міні-імплантати, *син.* Mini Dental Implants
89. devital tooth – девітальний зуб.
90. diagnosis – діагноз.
91. diagnosis, clinical – клінічний діагноз.
92. diagnosis, dental hygiene
93. diagnosis, differential – диференційний діагноз.
94. diagnostic cast (див. study model) – діагностична модель.
95. diagnostic equilibration – діагностичне вирівнювання оклюзії.
96. diamond bur – бор з алмазним напиленням; див. також **bur**.
97. diamond wheel – диск з діамантовим напиленням.
98. diastema – діастема.
99. diffuse abscess (див. **abscess**, diffuse a.) – дифузний (розлитий) абсцес.
100. Digital Imaging and Communications in Medicine (DICOM) – формат файлу, що отримується в результаті проведення процедури конусно-променевої комп'ютерної томографії.
101. dimension, vertical – вертикальний параметр оклюзії.
102. direct pulp capping – пряме покриття пульпової камери.
103. direct restoration – пряма реставрація; реставрація, що виконується стоматологом безпосередньо в ротовій порожнині пацієнта.
104. discharge – 1. виписка; 2. виділення, секрет.
105. disclusion – дизоклюзія.
106. discoloration, enamel – дисколорація емалі.
107. disease transmission – передача захворювання.
108. disease vector – переносник захворювання.

109. disease – захворювання.
110. disease, hand-foot-and-mouth (aphthous fever, epidemic stomatitis, epizootic stomatitis).
111. disease, iatrogenic – ятрогенне захворювання.
112. disease, oral, hereditary – спадкове стоматологічне захворювання.
113. disease, periodontal – пародонтальна патологія
114. disinfectant (germicidal, microbicidal) – дезинфікант
115. disk – диск.
116. disk, diamond – диск з алмазним напиленням.
117. disk, polishing – полірувальний диск.
118. disorder – розлад, порушення.
119. dissection, subperiosteal dissection – підокісне розсічення, підокісна резекція.
120. dissymmetry – асиметрія.
121. distal – *прикм.* дистальний; розташований далі від центра тіла або його серединної площини; спочатку термін використовувався лише відносно кінцівок, пізніше – зв'язок, судин, м'язів, зубів; \diamond tooth distal surface – дистальна поверхня зуба.
122. distal contact – дистальний контакт.
123. distal end – дистальне закінчення.
124. distal marginal ridge – дистальний крайовий гребінь.
125. disto-buccal – *прикм.* дистально-щічний, дистально-букальний.
126. distoclusion – дистальна оклюзія.
127. distomolar – надкомплектний моляр.
128. distortion – дисторсія, порушення.
129. disturbances, occlusal – порушення оклюзії.
130. DMF index rate – decayed-missing-filled surfaces – індекс ураженості карієсом; індекс ґрунтується на підрахунках зруйнованих зубів, відсутніх зубів та запломбованих поверхонь.
131. donor site – донорська область (область забору трансплантата).
132. dorsal – дорсальний.
133. dose – доза.
134. dose, exposure – експозиційна доза.
135. drainage – дренаж.
136. drawshave (див. abrasion spoon) – кюретажна ложка.
137. dressing (посилання з **bandage**) – пов'язка; стерильний матеріал, який використовується в разі проведення операцій і перев'язок для осушення операційного поля і рани, тампонади рани з метою зупинки кровотечі й дренивання, для накладення пов'язок, а також для захисту рани від вторинного інфікування й ушкоджень.
138. drill – бор.
139. drug resistance – резистентність до лікарського засобу.
140. drug(s) – лікарський засіб.
141. drugs, endodontic – ендодонтичні лікарські засоби (середники).
142. drugs, over-the-counter (OTC) – безрецептурні лікарські засоби.

143. dry field – сухе робоче поле.
144. dry socket – суха лунка, альвеоліт.
145. dual impression technique – методика зняття подвійного відбитка.
146. duct – протока.
147. dye, occlusal registration – артикуляційний папір.
148. dysesthesia – дизестезія; зміна чутливості, що супроводжується неприємними відчуттями.
149. dysfunction, dental – дисфункція зубощелепового апарату (частіше вживається у значенні дисфункції СНЩС).
150. dysgeusia – дисгевзія; порушення смаку.
151. dysplasia – дисплазія.

Ее

1. early childhood caries – карієс дитячого віку, “пляшечковий” карієс.
2. eccentric – ексцентричний; такий, що відрізняється від звичного чи центрального положення.
3. ectoderm – ектодерма, зовнішній зародковий шар.
4. ectopic – ектопічний; такий, що виникає поза звичним положенням.
5. edentia *див. adentia*.
6. edentulism – адентія; патологічний стан, що характеризується відсутністю зубів.
7. **edentulous** – *прикм.* беззубий; той, що характеризується браком зубів.

8. edge-to-edge bite – прямий прикус, *див. також bite*.
9. ejector, saliva – слиновідсмоктувач; пристрій, що використовується для вилучення слини за рахунок дії негативного тиску.
10. elastomer – еластомер, вид відбиткового матеріалу.
11. electroanesthesia – електроанестезія, знеболення за рахунок впливу електричного струму.
12. electrocoagulation – електрокоагуляція, контрольована деструкція тканин за рахунок впливу тепла, що індукується струмом.
13. electrogalvanism – гальваноз; явище розвитку електричного потенціалу між двома металами, що знаходяться у розчині електроліту.
14. electromyography – електроміографія; метод діагностики стану жувальних м'язів.
15. electrophoresis – електрофорез; рух заряджених частинок суспензії через рідке середовище у відповідь на зміну параметрів електричного поля.
16. electrosterilization – електростерилізація; медикаментозна обробка кореневого каналу за рахунок явища електролізу лікарських засобів.
17. **elevator, dental** – *ім.* елеватор стоматологічний; інструмент, що використовується в щелепно-лицьовій хірургії та стоматології для видалення

зубів та коренів зубів чи для їх відділення від зубних лунок.

18. elixir – еліксир; водно-спиртовий розчин з приємним смаком та запахом.

19. elongation – подовження; процес або ж стан зростання параметру довжини.

20. embrasure – амбразура; невеликі простори трикутної форми між проксимальними поверхнями двох суміжних зубів.

21. emergence profile – осьовий контур зуба або ж коронки по відношенню до суміжних м'яких тканин.

22. emergence profile – ясенний профіль, ясенний контур

23. emphysema – емфізема; набряк, що викликаний потраплянням повітря в простір між тканинами.

24. empyema – емпієма; наявність гнійного ексудату в порожнині чи просторі;

25. enamel – *ім.* емаль; речовина, що покриває дентин в ділянці коронки зуба.

26. enamel epithelium – емалевий епітелій.

27. enamel matrix – емалева матриця; мінеральна структура емалі, котра секретується амелобластами.

28. enamel matrix derivative (eMD) – дериват емалевої матриці

29. enamel organ – емалевий орган; частина зачатку зуба, з якої формується емаль.

30. enamel spindles – емалеве веретено; утворення в структурі емалі, що виникає внаслідок проникнення одонтобластів з

області емалево-дентинного з'єднання в структуру емалі.

31. enamel tufts – емалеві пучки; щіткоподібні утворення в структурі емалі.

32. encapsulated abscess – абсцес, що знаходиться в «сумці» чи капсулі; *див. також abscess.*

33. **endodontic** – *прикм.* ендодонтічний; той, що стосується обробки чи лікування корневих каналів.

34. endodontic implant – ендодонто-ендоосальний імплантат.

35. endodontic techniques – ендодонтічні маніпуляції.

36. **endodontic treatment** – ендодонтічне лікування; лікування та подальше пломбування корневих каналів.

37. endodontically involved – ендодонтічно-уражений; такий, що вражає структуру пульпи чи периапікальних тканин.

38. **endodontics** – *ім.* ендодонтія; розділ терапевтичної стоматології, що вивчає будову й функції ендодонту (комплексу тканин, які включають пульпу та дентин), перирадикулярних тканин, а також патологію й методи лікування порожнини зуба і корневих каналів.

39. endodontists – ендодонтист.

40. endolith – дентикль.

41. endoneurium – ендоневрій; Комплекс аксона и шваннової клітини, який оточений сполучнотканинною оболонкою

42. endophytic – ендофітний; такий, що характеризується ростом із зовні всередину.
43. endosseous – внутрішньокістковий.
44. endosteal – ендостальний; тонкий шар клітин, що вистилає порожнини всередині кістки, в яких міститься кістковий мозок.
45. endosteal implant – внутрішньокістковий імплантат.
46. endosteum – ендост; сполучнотканинна оболонка кісткового мозку.
47. end-to-end bite – прямий прикус.
48. energy density – щільність потоку енергії
49. enostosis – еностоз, остеома; кістковий виріст, що знаходиться всередині порожнини, або ж центрально по відношенню до кортикальної пластинки.
50. enucleation – енуклеація; повне вилучення ураження.
51. enunciation – допоміжна функція зубів, що полягає у їх участі в процесі мовлення.
52. ephebodontics – доросла стоматологія.
53. epidermoid cyst – епідермоїдна кіста.
54. epinephrine (див. adrenaline – описано)
55. epineurium – епіневрій,
56. epiPen – епіпен, автоматизований пристрій для ін'єкції епінефрину.
57. epithelialization – епітелізація; процес загоєння вторинним натягом.
58. epithelioma – епітеліома, пухлина з епітелію.
59. epithelium – епітелій.
60. epoxy resin – епоксидна смола.
61. epulis – епуліс (епулід), пухлина ясен або ж слизової.
62. **epulis** – *ім.* епуліс, епулід; пухлиноподібні сполучнотканинні розростання на альвеолярних відростках щелеп.
63. equilibration – еквілібрація;
64. **equilibration** – *ім.* вирівнювання, урівноваження; досягнення стану рівноваги серед складових стоматогнатичної системи.
65. equilibrium – (посилання з баланс), put in equilibrium – (посилання з баланс)
66. ergonomics – ергономіка.
67. erosion – ерозія, хімічна або ж механохімічна деструкція твердих тканин зубів.
68. eruption – прорізування.
69. eruptive gingivitis – гінгівіт прорізування.
70. erythema – еритема.
71. erythema multiforme complex – багатоформна ексудативна еритема.
72. erythroplakia – еритроплакія.
73. erythroplasia of Queyrat – еритроплазія Кейра.
74. erythrosin – еритрозин; барвник для виявлення зубного нальоту.

75. e-space – різниця між мезіодистальною шириною молочних ікла, першого моляра та другого моляра та мезіодистальною шириною постійних ікла, першого премоляра та другого премоляра
76. esthetic zone – естетична зона; ділянка, котра візуалізується при посмішці.
77. **etching** – 1. *прикм.* протравлюючий, травільний; 2. протравлювання, протравка; спеціальний матеріал на основі кислоти, найчастіше ортофосфорної, який призначений видалення “змазаного шару” та створення мікрорельєфу поверхні емалі, дентину, цементу шляхом витравлювання органічних речовин з твердих тканин, що сприяє адгезії стоматологічного матеріалу до тканин зуба.
78. etiology – етіологія.
79. eugenol – евгенол.
80. **evaluation** – *ім.* обстеження; оцінка стану пацієнта, що полягає в зборі анамнезу шляхом опитування пацієнта, його огляду, проведення відповідних тестів, які дозволяють стоматологу діагностувати клінічну ситуацію, що склалася.
81. evidence – доказ.
82. evulsed tooth – вивих зуба; зміщення зуба із лунки під дією травматичного чинника.
83. **evulsion** – *ім.* авульсія, екстракція; випадіння зуба з альвеолярної лунки в результаті травми.
84. ewing's sarcoma – саркома Юінга
85. **examination form** – карта огляду пацієнта; спеціальна форма, в якій лікар веде записи стосовно протікання хвороби, зазначає результати анамнезу пацієнта та інші деталі, які мають вплив на здоров'я пацієнта.
86. examination, extraoral examination – огляд
87. examination, Intraoral examination – інструментальне обстеження ротової порожнини
88. **excipient** – *ім.* наповнювач; часточки неорганічної речовини різних розмірів, які містяться в певній кількості в праймері, бонді чи композиті, і підвищують міцність та стабільність матеріалу.
89. **excision** – *ім.* видалення, резекція, висічення; хірургічна процедура видалення кістки чи тканин.
90. excursion, lateral – латеральна екскурсія, рух нижньої щелепи з центрального в латеральне чи протрузивне положення.
91. exfoliation – фізіологічна втрата молочних зубів.
92. **exfoliative** – *прикм.* ексфоліативний, випадючий; стосується тонкого шару епідермісу, який відшаровується з поверхні; \diamond exfoliative cytology – ексфоліативна цитологія.

93. **exodontics** – наука та практична галузь, що займається вивченням питань видалення зубів з ротової порожнини.
94. **exophytic** – екзофітний; такий, що росте назовні.
95. **exostosis** – *ім.* екзостоз, виріст на кістці; утворення кісткових наростів.
96. **expanded polytetrafluoroethylene (ePTFe)** – політетрафторетилен з структурою, що містить розширені пори; полімер, діаметр пор в структурі якого забезпечує рух рідини, проте обмежує рух клітин.
97. **experiment** – експеримент.
98. **experimental group** – експериментальна група.
99. **expert** – експерт.
100. **explorer** – стоматологічний зонд.
101. **external oblique line** – зовнішня коса лінія.
102. **external resorption** – зовнішня резорбція; патологічний процес, що виникає у випадку запалення поверхні кореня зуба, що в свою чергу зумовлює атаку організмом твердих тканин кореня зуба, в результаті чого він розсмоктується чи руйнується.
103. **extirpation** – екстирпація.
104. **extracoronal** – такий, що знаходиться поза межами коронкової частини зуба.
105. **extraction** – *ім.* екстракція, видалення; процес видалення зуба чи його частини.
106. **extraoral** – *прикм.* зовнішньоротовий; той, що знаходиться зовні ротової порожнини.
107. **extraoral anchorage** – позаротовий анкораж (опора); використовується в ході ортодонтичного лікування.
108. **extra-oral findings** – лицеві параметри
109. **extrusion** – екструзія; рух зуба поза межі звичної оклюзійної площини.
110. **exudate** – *ім.* ексудат, віпит; каламутна, багата на білки і клітини гематогенної та гістогенної природи рідина, що утворюється в місці запалення чи ураження.
111. **exudation** – ексудація.
112. **eye loupes** – бінокляри, або ж збільшувачі лупи; вид оптично-збільшувачої апаратури.
113. **eyewear, protective** – захисні окуляри.
114. **Exercise prosthesis** – фізіотерапевтичний протез; ортопедична конструкція для виконання вправ різними структурами зубощелепового апарату.
115. **Expansion** – розширення; збільшення протяжності, розміру, або ж обсягу.

Ff

1. **face** – обличчя.
2. **face, bird face** – див. також **face**.
3. **face-bow** – мастикаціограф; лицеві дуга; апарат для реєстрації положення

щелеп пацієнта та перенесення даних на артикулятор для відтворення бічних і передньо-задніх рухів нтжньої щелепи .

4. **facet** – *ім.* фасетка; облицювання зуба із фарфору чи пластмаси на вестибулярній поверхні, за допомогою якого штучному зубу надають природний та гармонійний вигляд.

5. **facial angle** – лицевий кут; антропометричний параметр вираженості протрузії нижнього відділу обличчя в формі співвідношення нахилу площини обличчя відносно франкфуртської горизонталі.

6. **facial asymmetry** – асиметрія обличчя.

7. **facial bone** – кістки лицевого скелету.

8. **facial profile** – профіль обличчя; сагітальний контур обличчя.

9. **fasciitis** – фасциїт; доброякісна пухлина/ураження підшкірного шару обличчя.

10. **fast green** – барвник малахітовий зелений; барвник для ідентифікації ділянок акумуляції зубного нальоту.

11. **fenestration** – фенестрація; круглий або овальний дефект кортикальної пластинки.

12. **ferule** – ферул; сукупність твердих тканин зуба навколо кукси.

13. **fetor ex ore** – галітоз.

14. **fetor oris** – неприємний запах з рота.

15. **fibroblast growth factor (fGf)** – фактор росту фібробластів

16. **fibroma** – фіброма.

17. **fibromatosis** – фіброматоз.

18. **fibrous dysplasia** – фіброзна дисплазія.

19. **filament** – філамент.

20. **file** – *ім.* файл, ендодонтичний інструмент; тонкий металевий інструмент складної будови для обробки стінок кореневого каналу. **U-** ~ U-файл; ротаційний інструмент, переріз робочої частини якого має три U-подібних жолоби, що утворюють по зовнішньому краю гладкі радіальні фаски, які ковзають по стінках каналу, що виключає можливість самонарізування та заклинювання інструменту в каналі.

21. **filled resin** – наповнений композитний матеріал.

22. **filling** – *ім.* пломбування, реставрація; відновлення втрачених тканин зуба за допомогою металу, амальгами, композиту чи фарфору.

23. **film** – плівка.

24. **film badge** – плоский плівковий дозиметр.

25. **final restoration** – постійна реставрація; відновлення втрачених тканин зуба та відновлення його анатомічної форми на тривалий час.

26. **finish line** – межа препарування.

27. **finishing strip** – штрипса для полірування.

28. **first aid** – перша допомога.

29. fissure – 1. розщілина (піднебіння); глибоке, виражене заглиблення; ділянка незрощення; 2. фісура (зуба).
30. **fissure sealing** – герметизація фісур, запечатування тріщин; обробка жувальної поверхні зубів силантом (спеціальним герметиком), який заповнює («запечатує») фісури (тріщини) та робить поверхню зубів більш гладенькою, що суттєво знижує ризик розвитку карієсу.
31. fissured tongue – складчастий язик.
32. fistula – нориця, фістула.
33. fit – *дієсл.* адаптувати; припасовувати; забезпечення точності прилягання стоматологічної конструкції до природних тканин зуба.
34. fitting – *ім.* адаптація, припасовка; ступінь точності прилягання стоматологічної конструкції до природних тканин зуба.
35. fixation – фіксація.
36. fixed appliance system – незнімна ортодонтична апаратура, *див. син. fixed orthodontic appliance.*
37. **fixed orthodontic appliance** – незнімна ортодонтична апаратура; спеціальний ортодонтичний пристрій для виправлення форми зубних дуг та положення окремих зубів, а також для корекції аномалії прикусу, *син. fixed appliance system.*
38. fixed partial denture – незнімний ортопедичний протез.
39. fixed removable denture – умовно знімний протез; конструкція, що може бути вилучена з порожнини рота пацієнта лише лікарем-стоматологом (не пацієнтом).
40. flange – фланець; частина протеза, що починається від пришийкової частини штучних зубів і закінчується краєм протеза.
41. flange-guided appliance – апарат з фланцевим спрямуванням; тип ортопедичної конструкції з розширеною латеральною частиною, змодельованою таким чином, щоб направляти збережену після резекції частину нижньої щелепи у положення центральної оклюзії.
42. flap – клапоть.
43. flap, mucoperiosteal flap – слизово-окісний клапоть; мукоперіостальний клапоть.
44. flap, partial thickness flap – розщеплений клапоть, *син. split flap.*
45. flap, pedicle flap – клапоть на ніжці.
46. flap, roll flap – згорнутий клапоть.
47. flap, split flap – розщеплений клапоть, *син. partial thickness flap.*
48. flap advancement – диспозиція клаптя
49. flap elevation – сепарація клаптя.
50. flask – кювета зуботехнічна.
51. floor of cavity – дно порожнини.
52. **floor of pulp chamber** – *див. pulp floor.*
53. **floss** – *ім.* флос, зубна нитка; нитка із синтетичного волокна, що призначена для видалення нальоту та залишків їжі із міжзубних проміжків.

54. flossing – флосинг; процес механічної очистки міжзубних проміжків з використанням стоматологічної нитки.
55. flow, dental material – текучий стоматологічний матеріал.
56. fluctuation – флюктуація; феномен хвилеподібного руху рідини в товщі тканин.
57. fluorapatite – фторапатит.
58. fluorescein – флуоресцеїн; барвник для ідентифікації зубного нальоту.
59. fluorescence – флюорисценція.
60. fluoridation – фторування.
61. fluoride – фторид.
62. **fluorosis** – *ім.* флюороз; хронічна хвороба, зумовлена тривалим надлишковим надходженням в організм фтору та його з'єднань.
63. fNA (fine needle aspiration) – див. **aspiration, fine needle a.**
64. foil – фольга.
65. follicle dental – зубний фолікул.
66. follicular cyst – фолікулярна кіста, див. також **cyst**.
67. follow-up – 1. моніторинг (*стану пацієнта*); контрольний візит (*до лікаря*).
68. foramen – анатомічний отвір.
69. **forceps** – *ім.* щипці; інструмент для видалення зубів та інших хірургічних чи ортопедичних процедур.
70. **forceps, crown f.** – щипці для зняття зубних коронок.
71. **forceps, dental extracting f.** – щипці для видалення зубів.
72. **forceps, for lower wisdom teeth** – щипці для видалення зубів мудрості нижньої щелепи.
73. **forceps, for upper lateral incisors** – щипці для видалення бокових різців верхньої щелепи.
74. **forceps, for upper wisdom teeth** – щипці для видалення зубів мудрості верхньої щелепи.
75. **forceps, metal staple removing f.** – щипці для зняття металевих скобок.
76. **forceps, root (fragment) f.** – щипці для видалення коренів зубів.
77. **forceps, W-shaped grasping f.** – щипці захоплювальні з W-подібним захватом.
78. fordyce granules – гранули (залози) Фордайса; ділянки жовтуватого кольору на слизовій порожнині рота та губ (стан фізіологічної норми).
79. foreign body – чужорідне тіло.
80. forensic dentistry – судова стоматологія.
81. fork – вилка; структурний елемент лицевої дуги.
82. formocresol – формокрезол.
83. fossa – ямка; фізіологічне заглиблення, вдавнення.
84. four-handed dentistry – робота з асистентом.
85. **FPD – fixed partial denture** – див. **bridge**.
86. **fracture** – *ім.* перелом, тріщина; відламування частини кістки або частини зуба.

87. **fracture, complicated f.** – ускладнений перелом.
88. **fracture, dental f.** – перелом зуба, тріщина зуба.
89. **fracture, displaced f.** – перелом зі зміщенням.
90. **fracture, in the area of the mandibular angle** – перелом в зоні нижньої щелепи.
91. **fracture, jaw f.** ~ перелом щелепи.
92. **fracture, mandibular f. along the middle chin line** – перелом нижньої щелепи по середній лінії підборіддя.
93. **fracture, root f.** ~ перелом кореня зуба.
94. **fracture, simple f.** – простий (неускладнений) перелом.
95. **fracture, undisplaced f.** – перелом без зміщення уламків.
96. *fragilitas ossium* – неповноцінний остеогенез.
97. *fragment* – фрагмент, частина.
98. *framework* – 1. каркас; структура; 2. базис протеза.
99. *free gingiva* – вільні (неприкріплені) ясна.
- 100. free Gingival Graft (fGG) – вільний ясенний трансплантат**
101. *free gingival margin* – вільний ясенний край.
102. *freeze-dried bone allograft (DfDBA)* – ліофілізований кістковий алотрансплантат.
103. *fremitus* – фремітус; вібрація зуба при контакті з антагоністом.
104. *frenal attachment* – прикріплення вуздечки нижньої губи.
105. *frenectomy* – френулоектомія; висічення вуздечки.
106. *frenoplasty* – пластика вуздечки.
107. *frenotomy* – розріз вуздечки.
- 108. frenulum** – *ім.* вуздéчка; складка шкіри чи слизової оболонки, що обмежує рух органу; *син.* **bridle, frenum.**
109. **frenulum, of lower lip** – вуздечка нижньої губи.
- 110. frenulum, of the tongue** – вуздечка язика.
111. **frenulum, of the upper lip** – вуздечка верхньої губи.
- 112. frenum** – *див.* **frenulum**, вуздечка.
113. *friction* – резистентність до руху одного об'єкта відносно іншого.
114. *frontal bone* – лобова кістка.
115. *frontal sinus* – лобова пазуха.
- 116. frontal tooth** – *див.* **tooth** та **anterior tooth.**
117. *fulcrum* – точка опори.
118. *fluorhydroxyapatite* – фторгiдроксиапатит.
119. *furcal concavity* – увiгнутисть в області фуркації.
120. **furcation** – *ім.* фуркація; зона розділення коренів багатокорінних зубів (молярів).
121. *furcation defect* – ураження зони фуркації.
122. *furcation probe* – зонд для перевірки зони фуркації.
123. *fused teeth* – злиття зубів.

124. fusion – злиття.

Gg

1. gag – роторозширювач.
2. galvanic current – гальванічний струм.
3. galvanism – гальваноз.
4. ganglion – нервовий центр; ділянка акумуляції нейронів поза межами центральної нервової системи.
5. gangrene – гангрена.
6. **gangrenous** – *прикм.* гангренозний, змертвілий.
7. gap arthroplasty – артропластика із формуванням проміжка; хірургічне формування простору між двома анкілозованими частинами суглобу.
8. gap interocclusal – міжоклюзійний простір.
9. **gates-glidden** – *ім.* гейтс глідден; інструмент для розширення устя кореневого каналу, який має коротку робочу частину краплеподібної форми на довгому тонкому стержні (ручний) або який має хвостовик для кутового наконечника; *син.* **gates-glidden drill**.
10. gauge – калібратор.
11. gel – гель.
12. **gland, genal g.** – щічна залоза.
13. genioplasty – геніопластика; пластика ділянки підборіддя.
14. **geographic tongue** – глосит, “географічний” язик; *див.* **glossitis, benign migratory g.**

15. geriatric dentistry – стоматологія геріартрична; розділ стоматології присвячений вивченню стоматологічних проблем у осіб похилого віку.

16. **germicidal** – знезаражувальний, бактерицидний; *син.* bactericidal, microbicidal.

17. gerodontics – *див.* **geriatric dentistry**.

18. **GIC (glass ionomer cement)** – склоіономерний цемент; стоматологічний матеріал для пломбування каріозних порожнин різних класів, а також для фіксації різних видів реставрацій.

19. **gingiva** – *ім.* ясна; слизова оболонка, що покриває альвеолярні відростки верхньої й альвеолярну частину нижньої щелепи; *син.* **gum**.

20. **gingiva, alveolar g.** – альвеолярні ясна.

21. gingiva, attached g. – прикріплені ясна.

22. gingiva, free g. – вільний ясенний край.

23. gingiva, interdental g. – міжзубні ясна.

24. gingiva, maginal g. – маргінальна ділянка ясен.

25. gingival – *прикм.* ясенний, гінгівальний; той, що стосується ясен чи розташований біля ясен.

26. **gingival abrasion** – ясенна абразія; *див. також abrasion*.

27. gingival scissors – ясенні ножиці.

28. **gingivectomy** – гінгівоектомія.
29. **gingivitis** – *ім.* гінгівіт, ясенниця; запалення ясен без порушення цілісності зубоясенного з'єднання, яке може прогресувати в періодонтит, деструктивну форму захворювання періодонту.
30. **gingivitis gravidarum** – гінгівіт вагітних; *син.* **pregnancy gingivitis**.
31. **gingivitis, acute necrotizing ulcerative** *g.* – гінгівіт виразковий гострий.
32. **gingivitis, atrophic** *g.* – атрофічний гінгівіт.
33. **gingivitis, catarrhal** *g.* – гінгівіт катаральний.
34. **gingivitis, desquamative** *g.* – десквамативний гінгівіт.
35. **gingivitis, diffuse** *g.* – гінгівіт дифузний.
36. **gingivitis, eruptive** *g.* – гінгівіт прорізування.
37. **gingivitis, hyperplastic** *g.* – гінгівіт гіпертрофічний.
38. **gingivitis, idiopathic** *g.* – ідіопатичний гінгівіт.
39. **gingivitis, marginal** *g.* – гінгівіт крайовий, гінгівіт маргінальний.
40. **gingivitis, necrotize ulcerative** *g.* – гінгівіт виразково-некротичний.
41. **gingivitis, nephritic** – нефротичний (уремічний) гінгівіт.
42. **gingivitis, plaque-associated** *g.* – гінгівіт, асоційований із зубними бляшками.
43. **gingivitis, pregnancy** *g.* – гінгівіт вагітних, *син.* **gingivitis gravidarum**.
44. **gingivitis, suppurative** *g.* – гінгівіт гнійний.
45. **gingivitis, ulceromembranous** *g.* – гінгівіт виразково-мембранозний.
46. **gingivitis, Vincent** *g.* – гінгівіт Вінсента.
47. **gingivoplasty** – пластика ясен, гінгівопластика.
48. **gingivosis** – гінгівіт десквамативний; дистрофічне ураження ясен.
49. **gingivostomatitis** – *ім.* гінгівостоматит; ураження ясен та слизової оболонки запального характеру, яке характеризується почервонінням, кровоточивістю та больовими відчуттями.
50. **ginglymus** – блокоподібний суглоб; шарнірний суглоб.
51. **glabella** – перенісся.
52. **gland** – *ім.* залоза; орган в тілі, функцією якого є вироблення специфічних речовин (секретів).
53. **gland, acinotubular** *g.* – трубчато-альвеолярна залоза.
54. **gland, acinous** *g.* – альвеолярна залоза.
55. **gland, anterior lingual** *g.* – передня язична залоза.
56. **gland, blood (vessel)** *g.* – залоза внутрішньої секреції.
57. **gland, glossopalatine** *g.* – язиково-піднебінна залоза.

58. **gland, lymph absorbent** g. – лімфатична залоза.
59. **gland, mucous** g. – слизова залоза.
60. **gland, Nuhn's** g. – передня язикова залоза.
61. **gland, palatal** g. – піднебінна залоза.
62. **gland, parotid** g. – навколоушна залоза.
63. **gland, salivary** g. – слинна залоза.
64. **gland, sublingual** g. – під'язична залоза.
65. **gland, submandibular** g. – піднижньощелепова залоза.
66. **gland, Suzanne's** g. – залоза слизова щелепно-язикового жолобка.
67. **gland, Weber's** g. – залоза язика трубчата слизова.
68. **glass ionomer cement** – склоіономерний цемент, *див. також GIC*.
69. **glass, bioactive** g. – біокераміка.
70. **glaze** – глазурування; фінішний етап спікання стоматологічної кераміки.
71. **glenoid cavity** – ямка скронéвої кістки, яка є структурним елементом скронéво-нижньощелепового суглоба.
72. **gliding occlusion** – ковзка оклюзія.
73. **glossalgia** – глосалгія; больові відчуття в області язика.
74. **glossectomy** – висічення язика.
75. **glossitis** – *ім.* глосіт; запалення язика, що виникає в результаті його травмування, впливу патогенних мікроорганізмів або ж як стан, що супроводжує інші захворювання.
76. **glossitis, areata exfoliativa** – “географічний” язик.
77. **glossitis, atrophic** g. – глосит атрофічний.
78. **glossitis, atrophic** g. – глосит гунтерівський; *син. bald tongue*.
79. **glossitis, benign migratory** g. – глосит десквамативний; *син. geographic tongue*.
80. **glossitis, gummatous** g. – глосит гумозний.
81. **glossitis, hypoplastic** g. – глосит гіпопластичний.
82. **glossitis, median rhomboid** g. – глосит серединний ромбоподібний.
83. **glossitis, pellagrous** g. – глосит пелагрозний.
84. **glossodynia** – *ім.* глосодинія; парестезія язика у вигляді відчуття печіння чи поколювання.
85. **glossoplegia** – *ім.* глосоплегія, параліч язика, парез язика; параліч м'язів язика, що виникає при двосторонньому ураженні під'язичних нервів, їх ядер чи кірково-ядерних шляхів.
86. **glossoptosis** – опущення язика.
87. **glossotomy** – розсічення язика.
88. **gnathologic instrument** – артикулятор.
89. **gnathology** – гнатологія; вивчення функціональних та оклюзійних співвідношень зубів.
90. **gnathostatics** – гнатостатика; техніка ортодонтичної діагностики.

91. gnation – найнижча точка нижнього краю нижньої щелепи в серединній площині.
92. gnathodynamometer – гнатодинамометр.
93. gnathograph – грантограф; тип артикулятора.
94. golden proportion – золоте січення.
95. gonion – нижньощелепова кутова точка; найбільш задньонижня точка кута нижньої щелепи.
96. gothic arc tracer – реєстратор готичної дуги.
97. graft – трансплантат; клапоть живої тканини для пересадки.
98. graft, bone g. – трансплантат кістковий.
99. graft, connective tissue g. – трансплантат сполучнотканинний.
100. graft, harvesting a bone g. – забір кісткового матеріалу.
101. graft, particulate g. – трансплантат у формі частинок.
102. graft, pedicle g. – трансплантат на ніжці.
103. graft, split-thickness g. – розщеплений трансплантат.
104. graft-versus-host disease – реакція «трансплантат проти хазяїна».
105. granulation tissue – грануляційна тканина.
106. **granuloma** – *ім.* гранульома; пухлиноподібне утворення з грануляційної тканини, оточене фіброзною капсулою, що виникає в результаті хронічного запалення в разі інфікування періодонта з каналу зуба.
107. **granuloma, apical** g. – гранульома верхівки кореня зуба.
108. **granuloma, eosinophilic** g. – еозинофільна гранульома.
109. **granuloma, periapical** g. – періапікальна гранульома.
110. **granuloma, root** g. – коренева гранульома.
111. grinding surface – жувальна поверхня (зуба); *див. також guidance, canine.*
112. grinding, selective g. – вибіркове пришліфовування.
113. groove – борозна.
114. growth factor – фактор росту.
115. growth factor, vascular endothelial g. f. (VEGF) – фактор росту ендотелію судин.
116. growth factor, epidermal g. f. (EGF) – епідермальний фактор росту.
117. growth factor, insulin-like g. f.-1 (IGF-1) – інсуліноподібний фактор росту-1.
118. growth factor-rich biomaterial – біоматеріал, збагачений факторами росту.
119. guard, bite g.– капа.
120. guard, night g.– нічна капа.
121. Guerin's fracture – горизонтальний перелом верхньої щелепи; перелом верхньої щелепи в горизонтальній площині, коли порушується цілісність дна верхньощелепової пазухи над верхівками зубів.

122. guidance angle – направляючий кут.
123. guided Bone Regeneration (GBR) – направлена кісткова регенерація.
124. **gum** – *див. gingiva*.
125. gumboil – абсцес пародонтальний.
126. gumma – гумма; гранулематозне ураження слизової оболонки при третинному сифілісі.
127. gummy smile – ясенна усмішка; тип посмішки з візуалізацією значного обсягу ясен.
128. **gutta-percha (GP)** – 1. *ім.* гутапёрча; ідентичний за хімічним складом з натуральним каучуком високомолекулярний вуглеводень, який добувають із соку гутапёрченосних рослин. 2. *прикм.* гутапёрчевий; ◊ GP post system – набір гутапёрчевих штифтів.
129. **gutta-percha point** – гутапёрчевий штифт; стоматологічний штифт зі спеціального гуттупёрчевого матеріалу для постійного пломбування кореневого каналу.
130. gypsum – гіпс.

Нн

1. **haemostasis** – *ім.* гемостаз; 1. біологічна функція організму, що полягає в зупинці кровотечі при пошкодженнях стінок судин; 2. система лікувальних заходів, спрямованих на попередження та зупинку кровотечі (*в клінічній практиці*).

2. halitophobia – страх неприємного запаху з рота.
3. hand condenser – ручний конденсор.
4. handling property – маніпуляційна властивість.
5. **handpiece** – *ім.* наконечник; механізований інструмент, що є деталлю стоматологічного пристрою, і призначений для закріплення в ньому різальних інструментів та передачі обертальних рухів від рукава пристрою різучому інструменту.
6. handpiece, air turbine angle h. – наконечник кутовий турбінний.
7. handpiece, air-turbine h. – наконечник турбінний.
8. **handpiece, ball-bearing laboratory h.** – зуботехнічний лабораторний наконечник.
9. **handpiece, belt-drive h.** – наконечник з механічним приводом.
10. handpiece, contra-angle h. – кутовий наконечник.
11. **handpiece, dental h.** – наконечник для бормашины.
12. **handpiece, dental contra-angle h.** – наконечник кутовий для бормашины.
13. **handpiece, Doriot laboratory h.** – наконечник доріотної системи (*для зубного техника*).
14. **handpiece, high-speed h.** – наконечник високообертальний; *син. ultra-speed handpiece.*

15. **handpiece, high-speed contra angle h.** – високообертальний кутовий наконечник.
16. **handpiece, straight h.** – наконечник прямий.
17. **hard palate** – тверде піднебіння.
18. **hardening** – затвердіння.
19. **harelip** – розщілина губи, “заяча” губа.
20. **harmony, functional occlusal h.** – гармонійна функціональна оклюзія; співвідношення зубів в усіх можливих функціональних позиціях, що забезпечує найбільшу жувальну ефективність.
21. **Hawley appliance** – ретейнер Хоулі.
22. **HBSS (Hank's balanced salt solution)** – збалансований сольовий розчин Хенкса.
23. **head tilt-chin lift** – закидання голови назад з підняттям підборіддя (для профілактики западіння язика).
24. **headcap** – наголівник; головна шапочка, що є частиною ортодонтичної апаратури.
25. **headgear** – лицева дуга.
26. **healing** – *ім.* заживання, загоєння; процес відновлення цілісності та функціонування пошкодженої тканини.
27. **healing cap** – формувач ясен.
28. **hemangioma** – гемангіома.
29. **hematoma** – гематома.
30. **hemifacial microsomia** – геміцефальна мікросомія.
31. **hemiglossectomy** – висічення половини язика.
32. **hemignathia** – *ім.* односторонній недорозвиток нижньої щелепи.
33. **hemisection** – *ім.* гемісекція, хірургічна операція з видалення одного з коренів багатокореневого зуба разом із прилеглою коронковою частиною.
34. **hemogram, dental** – стоматологічна гемограма.
35. **hemorrhage** – *ім.* кровотеча; витікання крові із кровоносних судин після порушення їхньої цілісності.
36. **hemorrhage, accidental h.** – раптова кровотеча.
37. **hemorrhage, capillary h.** – капілярна кровотеча.
38. **hemorrhage, internal h.** – внутрішня кровотеча.
39. **hemorrhage, nasal h.** – носова кровотеча; *син.* **rhinorrhagia**.
40. **hemorrhage, pulpal h.** – пульпова кровотеча.
41. **hemorrhage, spontaneous h.** – спонтанна кровотеча.
42. **hemorrhagic bone cyst** – геморагічна кіста кісткової тканини.
43. **hemostasis** – гемостаз.
44. **Herbst appliance** – апарат Гербста.
45. **herpangina** – герпетична ангіна, герпангіна.
46. **herpes labialis** – герпетичне ураження губ.
47. **herpes simplex** – простий герпес; інфекційне ураження, викликане вірусом простого герпесу.

48. herpes zoster – оперізувальний лишай; інфекційне ураження, викликане вірусом оперізувального лишая.
49. Hertwig's (epithelial) root sheath – коренева піхва Гертвіга.
50. heteresthesia – гетерестезія.
51. hidradenoma – гідроаденома.
52. high lip line – висока лінія губ.
53. hinge axis – шарнірна вісь.
54. hinge movement – рух по шарнірній осі.
55. hinge-bow – кінематична лицева дуга для визначення положення шарнірної осі.
56. histiocytosis – гістіоцитоз.
57. **histopathology** – *ім.* гістопатологія, гістологічна патологія; частина патологічної анатомії, яка вивчає мікроскопічні процеси та явища, що відбуваються в тканинах організму при різних захворюваннях.
58. HIV gingivitis – гінгівіт, асоційований з ВІЛ.
59. HIV periodontitis – пародонтит, асоційований з ВІЛ.
60. **holder** – *ім.* тримач, утримувач; спеціальний пристрій для фіксації чи утримування певних предметів.
61. **holder, broach** h. – тримач пульпоекстрактора.
62. **holder, crown** h. – коронковий тримач.
63. **holder, instrument** h. – тримач для інструментів.
64. hollow bulb – пустотіла частина протеза.
65. homograft – трансплантат гомологічний, алогографт, алотрансплантат; *син.* **allograft**; див. також **homotransplantation**.
66. horizontal bone loss – горизонтальна втрата кісткової тканини.
67. horizontal overlap – горизонтальне перекриття.
68. horizontal plane – горизонтальна площина.
69. hormone, chromaffin h. (див. **adrenaline**) – епінефрин, адреналін.
70. horn, pulp h. – ріг пульпи.
71. Howship's lacuna – лакуна Хаушіпа.
72. Hutchinson's incisors – різці Гетчінсона.
73. **hybrid layer** – гібридний шар; структура, що формується в емалі, дентині, цементі після протравлювання (демінералізації) та подальшої інфільтрації твердих тканин зуба компонентами адгезивної системи, які повністю полімеризуються.
74. hydrocolloid – гідроколоїдний.
75. hydrophilic – гідрофільний.
76. hydrophobic – гідрофобний.
77. hydroxyapatite – гідроксиапатит.
78. hygienist, dental h. – дентальний гігієніст.
79. hygroma – гідрома.
80. hygroscopic – гігроскопічний.
81. hyoid bone – під'язикова кістка.

82. hyperalgia – гіпералгія; надмірна больова чутливість.
83. hypercalcemia – гіперкальціємія.
84. hypercementosis – гіперцементоз.
85. hyperdontia – надкомплектні зуби.
86. hyperesthesia – гіперестезія; підвищена чутливість до дії подразників.
87. hyperkeratosis – гіперкератоз.
88. hyperocclusion (traumatic) – гіпероклюзія (травматична); наявність передчасних оклюзійних контактів.
89. hyperostosis – гіперостоз; надмірний ріст кісткової тканини.
90. hyperplasia – гіперплазія.
91. **hyperplastic** – *прикм.* гіперпластичний; той, що стосується аномального розростання клітин чи тканин в органі, що в результаті спричинює його збільшення.
92. hypersalivation – гіперсалівація; надмірне виділення слини.
93. **hypersensitivity** – підвищена/надмірна чутливість, гіперчутливість, гіперестезія; підвищена чутливість зубів.
94. hypertrophy – гіпертрофія.
95. hypocalcification – гіпомінералізація.
96. hypodontia – гіподонтія, агенезія; вроджена часткова адентія.
97. hypoesthesia – гіпостезія; знижена чутливість до дії подразників.
98. **hypoplasia** – *ім.* гіпоплазія; порок розвитку, що полягає в недорозвитку зуба чи його тканин.

99. hyposalivation – гіпосалівація; зменшене виділення слини.

Іі

1. I and D (insicion and drainage) – розріз та дронування; хірургічні маніпуляції розсічення та дренажу (абсцесу, рани тощо), що тісно взаємопов'язані між собою та виконуються у вказаній послідовності відповідно до протоколу.
2. iatrogenic – ятрогенний.
3. idiopathic – ідіопатичний; той, що характеризується невизначеною етіологією.
4. idiosyncrasy – ідіосинкразія; тенденція до розвитку атипової реакції.
5. image enhancement – покращення якості зображення; корекція якості зображення завдяки використанню комп'ютерних технологій.
6. imaging – візуалізація (*діагностична*).
7. imbibition – імбібіція; абсорбція рідини.
8. **immature teeth** – зачатки зубів; комплекс малодиференційованих ембріональних клітин зубного органа, що слугують початком органу чи тканини.
9. immediate denture – негайний протез; протез, що виготовлений одразу після медичного втручання.
10. immediate functional loading – негайне функціональне навантаження.

11. immediate nonfunctional loading – негайне нефункціональне навантаження; теж саме що негайне неоклюзійне навантаження.
12. immediate temporization – негайне встановлення тимчасових коронок.
13. immobilization – іммобілізація.
14. immune reaction – імунна реакція.
15. immunodeficiency – імунодефіцит.
16. impacted tooth – ретинований зуб; непрорізаний зуб, розміщений в такому положенні, яке обмежує можливості для його нормального прорізування.
17. impaired function – порушення функції.
- 18. implant** – *ім.* імплантат; вид ортопедичної конструкції для вживлення в кістку верхньої або нижньої щелепи, які використовуються в якості основи для фіксації знімних чи незнімних стоматологічних протезів.
19. implant denture – протез з опорою на імплантатах.
20. implant mount – імплантовід, ключ-імплантовід.
21. implant site – імплантаційне ложе.
22. implant stability quotient (ISQ) – коефіцієнт стабільності імплантата (КСІ).
23. implant uncovering – відкриття імплантата.
24. implant abutment – абатмент імплантата.
25. implant, blade *i.* – лезоподібний імплантат.
26. implant, endosteal *i.* – внутрішньокістковий імплантат.
27. implant, mesostructure *i.* – перехідна супраструктура для імплантата.
28. implant, stock *i.* – заводський імплантат.
29. implant, subperiosteal *i.* – субперіостальний імплантат.
30. implant, threaded *i.* – імплантат з різьбою.
31. implant, two piece *i.* – двокомпонентний імплантат.
32. implant-supported – з опорою на імплантат(-ах).
- 33. impression** – *ім.* відбиток; зворотне (негативне) відображення поверхні твердих та м'яких тканин, яке отримують за допомогою спеціальних відбиткових матеріалів.
34. impression coping – відбитковий трансфер (для передачі повної відповідності положення імплантата в породнині рота рта на моделі).
35. impression post – відбитковий штифт.
36. **impression tray** – відбиткова ложка; спеціальна ложка, в яку вносять відбитковий матеріал, після чого її позиціонують в ротовій порожнині, в результаті чого отримують відбиток.
37. **impression, dental *i.*** – відбиток зубів та альвеолярного відростка.
38. impression, functional *i.* – функціональний відбиток.

39. impression material – відбитковий матеріал.
40. impression technique – техніка отримання відбитку.
41. impression tray – відбиткова ложка.
42. in vitro – в лабораторних умовах.
43. in vivo – в умовах живого організму.
44. **incisal** – 1. *прикм.* різальний; той, що стосується різального краю зуба; 2. *прикм.* різцевий, інсизальний; той, що стосується різця.
45. incisal edge – різальний край.
46. incisal guidance – різцева напрямна.
47. incision – розріз, розтин.
48. incision, releasing i. – послаблювальний розріз.
49. incision, intrasulcular i. – внутрішньобороздковий розріз, інтрасулькулярний розріз.
50. incisor – різець.
51. inclination – нахил, відхилення.
52. index – індексний показник.
53. index, periodontal pocket bleeding i. (PPBI) – індекс кровоточивості пародонтальних кишень.
54. indirect method – непрямий метод.
55. indirect pulp capping – непряме покриття пульпи.
56. **indirect restoration** – непрямá реставрація; реставрація, що виготовляється поза ротовою порожниною (наприклад, в зуботехнічній лабораторії).
57. indirect retention – непрямá ретенція.
58. induration – ущільнення тканин.
59. infection – інфекція.
60. inferior – нижній.
61. inferior alveolar nerve – нижній альвеолярний нерв.
62. infiltrate – інфільтрат.
63. **inflamed** – *прикм.* запалений; той, що охоплений запальним процесом.
64. **inflammation** – *ім.* запалення, запальний процес; складна захисна реакція організму на дію шкідливих агентів, що виробилась протягом тривалої еволюції, та являє собою комплекс тканинно-судинних змін.
65. **inflammation, drug** i. – запалення, спричинене дією лікарського засобу.
66. **inflammation, gingival** i. – запалення ясен.
67. **inflammation, simple** i. – запалення неускладнене; запальний процес без випоту та гною.
68. **inflammation, suppurative** i. – гнійне запалення, ускладнене запалення.
69. **inflammatory** – *прикм.* запальний; той, що стосується запалення.
70. informed consent – інформована згода.
71. infrabony pocket – внутрішньокісткова кишень.
72. infrabugle – пришийкова поверхня зуба, на яку опирається утримувальна частина кламера.

73. **infradentale** – найбільш верхня точка альвеолярного відростка нижньої щелепи.
74. **infraorbital foramen** – підочний отвір.
75. **infraposition** – інфрапозиція
76. **infratemporal fossa** – підскронева ямка
77. **injection** – ін'єкція.
78. **injury** – ураження.
79. **inlay** – *ім.* вкладка-інлэй, кúксова вкладка; тип стоматологічної реставрації, що знаходиться в межах оклюзійної поверхні, та який відновлює анатомічну форму та функції зуба, заповнюючи собою дефект в його коронковій частині, при цьому вершини бугрів зуба збережені.
80. **inlay denture** – протéz мостоподібний на опорних вкладках.
81. **inlay pattern** – модель зубної вкладки; *див. також inlay.*
82. **innervation** – іннервація.
83. **insert, mucosal** – вставки ретенційні; вставки в структурі протеза, що забезпечують вищу його ретенцію завдяки взаємодії зі слизовою оболонкою.
84. **instability, occlusal i.** – нестабільні оклюзійні контакти.
85. **instrument** – *ім.* інструмент; спеціальні знаряддя для проведення різних стоматологічних процедур (*у стоматології*).
86. **instrument, auxiliary i.** – допоміжний інструмент.
87. **instrument, Beaver Tail i.** – інструмент для закриття брекета.
88. **instrument, dental hand i.** – інструмент ручний стоматологічний.
89. **instrument, filling i.** – інструмент для пломбування зубів.
90. **instrument, flexible root canal i.** – інструмент гнучкий для корневих каналів зуба.
91. **instrument, grinding i.** – інструмент шліфувальний.
92. **instrument, knife-edge i.** – інструмент ножоподібний.
93. **instrument, parodontal i.** – інструмент пародонтальний.
94. **instrument, rotating dental i.** – інструмент зуболікувальний ротаційний.
95. **instrument, twirl-on i.** – інструмент для одягання лігатур.
96. **instrument, wax i.** – інструмент для моделювання воску.
97. **insulin-like growth factor** – інсуліноподібний фактор росту.
98. **interarch distance** – міжоклюзійна відстань.
99. **Intercondylar** – міжвиростковий.
100. **intercuspidation** – центральна оклюзія, інтеркуспідація; бугорково-фісурне співвідношення зубів верхньої та нижньої щелеп при їх змиканні.
101. **interdental gingiva** – міжзубні ясна.
102. **interdental papilla** – міжзубний сосочок.
103. **interface** – інтерфейс; площина контакту між двома об'єктами.

104. interference, occlusal **i.** – міжзубний контакт, що заважає руху щелепи.
105. interim denture – тимчасовий протез.
106. interlabial gap – простір між губами, які знаходяться в стані спокою.
107. intermaxillary – міжщелеповий.
108. intermaxillary elastic – міжщелепові еластичні тяжі.
109. internal connection – внутрішнє з'єднання.
- 110. internal resorption** – внутрішня резорбція; внутрішня гранульома, пульпова резорбція твердих тканин зуба; патологічний прогресувальний процес розростання грануляційних тканин, який негативно впливає на стан приясенних тканин зуба.
- 111. international Caries Classification and Management System (ICCMS)** – Міжнародна система класифікації та лікування карієса.
112. interocclusal – міжкклюзійний.
113. **interplant** – *ім.* інтерплантувальний маеріал; матеріал, що пересаджується під час інтерплантації.
- 114. interproximal** – *прикм.* міжзубний, міжконтактний, інтерпроксимальний; той, що розташовується між двома сусідніми зубами однієї і тієї ж зубної дуги; \diamond interproximal caries – інтерпроксимальний карієс; *син.* interdental.
115. interradicular – міжкореневий.
116. interradicular alveoplasty – пластика міжкореневої кісткової пластинки; хірургічне втручання задля формування більш прийнятної альвеолярного контуру.
117. interradicular distance – міжкоренева відстань.
118. interradicular osseous defect – міжкореневий кістковий дефект.
119. interradicular septum – міжкоренева перегородка.
120. intraligamentary – інтралігаментарно; в структурі зв'язки.
121. intramaxillary anchorage – щелепова опора, щелеповий анкораж; тип опори, при якому опірні компоненти розташовані в межах однієї і тієї ж щелепи.
122. **intraoral** – *прикм.* інтраоральний, внутрішньоротовий.
123. intraoral findings – внутрішньоротові параметри.
124. intrasulcular – внутрішньобороздковий.
125. intrude – проводити інтрузію (*зуба*); направлений рух зуба в апікальному напрямку.
126. invisalign aligners – елайнери «Інвізілайн»; набір індивідуалізованих кап для вирівнювання зубів.
127. involucrum – оболонка, покрив (*кістковий*); тонкий шар новоутвореної кісткової тканини, що формується навколо секвестру некротизованої кістки.
128. ipsilateral – іпсилатеральний; той, що розташований з тієї ж самої сторони.
- 129. irregular dentine** – *див.* dentin, secondary d.

130. irreversible – незворотний.
131. **irrigation** – *ім.* промивання, іригація; процес промивання та очищення кореневих каналів чи порожнини зуба за допомогою фізіологічного розчину чи інших спеціальних розчинів.
132. irrigation, passive ultrasonic i. (PUI) – пасивна ультразвукова іригація.
133. irrigator – іригатор.
134. irritation – подразнення, стимуляція.

Jj

1. jacket crown – жакетна коронка.
2. **jackcrew** – ортодонтічний гвинтовий розширювач; елемент ортодонтичних конструкцій для зближення чи сепарації окремих зубів чи фрагментів щелепи.
3. **JADA (Journal of American Dental Association)** – офіційне друковане видання Американської Асоціації стоматологів.
4. **jar** – *ім.* банка, баночка; спеціальна маленька широкогорла ємність для матеріалів, виробів медичного призначення чи лікарських засобів.
5. **jaw** – *ім.* щелепа; одна із двох протипоставлених кісткових структур, що розташовані в області ротового отвору, і слугують для захоплення і подрібнення їжі.
6. **jaw bone anomalies of size** – аномалії розвитку щелепних кісток.
7. jaw cleft – розщеплення піднебіння, розщілина піднебіння.
8. jaw cyst – кіста щелепи.
9. **jaw fall** – вівих щелепи; *див. також jaw.*
10. jaw fracture – перелом щелепи.
11. jaw lumpy – актиномікоз.
12. jaw movement – рух щелепи.
13. **jaw relationship** – *див. bite; син. jaw-to-jaw relationship.*
14. **jaw reposition** – репозиція нижньої щелепи.
15. **jaw, edentulous j.** – беззуба щелепа; *син. edentulous mouth.*
16. **jaw, lower j.** – нижня щелепа; *син. mandible.*
17. **jaw, underdeveloped j.** – недорозвинута щелепа.
18. **jaw, upper j.** – верхня щелепа; *син. maxilla.*
19. jaw-to-jaw relationship – співвідношення щелеп.
20. **jet** – *ім.* струмінь; потік чогонебудь, спрямований у певному напрямку з певною метою; \diamond air jet – струмінь повітря.
21. jet injection – безголкува система для ін'єкцій за рахунок високого тиску.
22. jet tips – насадки для забезпечення доставки розчинів (іригації) у важкодоступні місця (в під'ясеневі кишені тощо).
23. **joined teeth** – шиновані зуби, зуби з накладеною шиною.

24. **joint** – *ім.* суглоб; рухоме з'єднання двох і більше кісток скелета.
25. joint disease – захворювання суглоба.
26. joint prosthesis – протез суглоба чи його частини.
27. joint synarthrosis – нерухомий суглоб; синартроз суглоба.
28. junction – місце з'єднання.
29. junction, cementodentinal j. – цементно-дентинне з'єднання.
30. junction, cementoenamel j. – цементно-емалеве з'єднання.
31. junction, dentinocemental j. – дентинно-цементне з'єднання.
32. junction dentinoenamel – дентинно-емалеве з'єднання.
33. junction dentogingival – зубоясенне з'єднання.
34. junctional, epithelium j. – епітеліальне прикріплення.
35. junction mucogingival – слизово-ясенне з'єднання; область переходу слизової ясен у слизову альвеолярного відростка, *син.* mucogingival line.
36. juvenile periodontitis – пародонтит ювенільний.
37. juxtaposition – юкстапозиція, суміжне положення, нашарування.
2. Kazanjian's operation – вестибулопластика за Казаньяном.
3. **keep appointment** – *дієсл.* прийти на прийом (*до дікаря*).
4. **keep the fever down** – *дієсл.* знизити температуру тіла.
5. keloid – келоїд.
6. keloplasty – висічення рубцевої тканини.
7. Kennedy bar – неперервний кламер; багатоланковий кламер; вторинний язиковий кламер.
8. Kennedy classification – класифікація дефектів зубних рядів за Кеннеді (при частковій адентії).
9. **kenogenesis** – *ім.* відхилення від нормального ходу розвитку.
10. **keratin** – *ім.* кератин; білок, що наявний у всіх кутикулярних структурах тіла: волосі, епідермісі.
11. keratinization – кератинізація.
12. **keratoacanthoma** – *ім.* кератоакантома; епідермальна доброякісна пухлина волосяних фолікулів, що виникає через вірусну інфекцію і розташовується на обличчі, слизових оболонках твердого піднебіння, щік, губ, носа.
13. keratocyst – кератокіста.
14. keratocystic odontogenic tumor – одонтогенна кератокіста; первинна кіста, що утворюється в разі порушення розвитку зуба (наприклад, третього моляра) та характеризується високою частотою розвитку рецидиву.

Кк

1. Kaposi's sarcoma – саркома Капоші.

15. **keratoma** – ім. керато́ма; доброякісна епітеліальна пухлина.
16. **keratoplasty** – кератопластика.
17. **keratosis** – кератоз.
18. **k-flexofile** – ім. к-флексофайл; ендодонтичний інструмент для розширення кореневих каналів.
19. **k-flexoreamer** – ім. к-флексорімер, дрільбор; ручний ендодонтичний інструмент підвищеної гнучкості для видалення вмісту коореневого каналу та його розширення.
20. **kinematic face-bow** – кінематична лицева дуга.
21. **kinesiology** – кінезіологія.
22. **kissing disease** – інфекційний мононуклеоз.
23. **kit** – ім. набір; набір певних предметів, інструментів чи матеріалів (*у стоматології*); \diamond instrument's kit – набір інструментів.
24. **kionotomy** – розсічення піднебінного язичка.
25. **Kloehn headgear** – тяга низька головна; тип головної тяги, що складається із стандартної лицевої дуги, встановленої в спеціальні трубки для головних тяг на верхніх перших молярах, і шийного ремня. Шийна тяга, яка була сконструйована С. Клоеном, використовується для обмеження росту переднього відділу верхньої щелепи та дисталізації або утримання сагітального положення верхніх молярів; *син.* cervical headgear, Kloehn-type headgear, low-pull headgear.
26. **knife** – ім. ніж; спеціальний ручний різальний інструмент.
27. **knife, circular** к. – дисковий (циркуляційний) ніж.
28. **knife, double-edged** к. – ніж із подвійним лезом.
29. **knife, gingival margin** к. – ясенний ніж.
30. **knife, gypsum** к. – ніж для гіпсових пов'язок.
31. **knife, wax** к. – шпатель зуботехнічний.
32. **knitting yarn** – трикотажна нитка для чищення міжзубних проміжків (у випадках, коли зуби знаходяться на значній відстані один від одного); аналог дентального флоса.
33. **knock a tooth out** – дієсл. вибивати зуб.
34. **Kobayashi ties** – лігатура Кобаяші.
35. **koilocytosis** – койлоцитоз; гістологічні зміни слизової, що пов'язані із використанням жувального тютюну.
36. **Korff's fibers** – волокна Кóрфа; колагенові волокна дентину, що розташовуються в радіальному напрямкові; *син.* radial fiber of dentin.
37. **k-reamer** – к-рімер; ручний ендодонтичний інструмент для видалення вмісту та розширення кореневого каналу.
38. **kryptex cement** – див. cement, silicophosphate c.

L1

1. **labial** – *прикм.* губний, лабіальний; той, що стосується губ чи ділянки навколо них.
2. labial commissures – комісури губні, спайки губ кутів; з'єднання верхньої та нижньої губи в кутиках рота.
3. labial mucosa – слизова оболонка губ.
4. labile – лабільний, нестійкий.
5. labioversion – нахил зуба в сторону губ.
6. labium superius oris – точка на верхній губі, що розміщується на перетині серединної лінії та лінії, намальованої перпендикулярно по поверхні слизової оболонки.
7. laboratory, dental l. – зуботехнічна лабораторія.
8. laceration – поріз.
9. lacuna – лакуна.
10. lamellae – пластинка; ламела.
11. lamina – пластинка.
12. lamina dura – тверда пластинка (компактної частини альвеолярної кістки).
13. lamina, dental l. – зубна пластинка; горизонтальна пластинка, що виступає перпендикулярно від присінкової пластинки і простягається у тканину ембріональних ясен, набуваючи підковоподібної форми, що відповідає зубним дугам; *син.* dentogingival lamina.
14. lamina, dental lateral l. – зубна бічна пластинка; *син.* lateral enamel strand.

15. **lamine veneer** – *ім.* вініри, ламіновані вініри; тонкі пластинки, що покривають вестибулярну ділянку зубів, та дозволяють відновити правильну анатомічну форму й колір зубів; *див. також veneer.*
16. landmark – орієнтир, маркер.
17. landmark, cephalometric l. – точка на цефалограмі, що використовується у якості маркеру.
18. Langerhans cell histiocytosis – гістіоцитоз Лангерганса.
19. **lardaceous** – *див. waxy.*
20. larynx – гортань.
21. laser – лазер.
22. laser, diodes l. – діодний лазер.
23. laser, Erbium l. – ербієвий лазер.
24. laser, Nd:YAG l. – неодимовий лазер.
25. laser, CO₂ l. – вуглекислотний лазер; один з перших типів газових лазерів, що працює на вуглекислоту газі.
26. latent – латентний.
27. **latent disease** – хвороба, що протікає приховано.
28. **lateral** – *прикм.* латеральний, бічний; розташований на бічній поверхні тіла, органу, далі від серединної площини тіла; \diamond lateral nasal arteries – бічні носові артерії.
29. lateral abscess – пародонтальний абсцес; *див. також abscess.*
30. lateral cervical cyst – латеральна кіста шиї.

31. lateral condylar inclination – латеральний нахил суглобового відростка.
32. lateral condylar path – траєкторія латерального руху суглобового відростка.
33. lateral deviation – латеральна девіація.
34. lateral excursion – латеральна екскурсія щелепи.
35. lateral jaw movement – латеральний рух щелепи.
36. lateral protrusion – латеральна протрузія.
- 37. laterognathism** – асиметрія бічна.
38. laterotrusion – латеротрузія.
39. lavage – лаваж; ірригація.
40. lead apron – свинцевий фартух.
41. leaf gauge – листовий калібратор.
42. leeway space – надлишок місця в зубній дузі; обсяг надлишку місця в зубній дузі, що визначається як різниця між окружністю молочних ікол, перших та других молочних молярів та окружністю постійних ікол, а також постійних першого та другого премоларів.
43. Le Fort fracture – перелом верхньої щелепи за Лефором.
44. lentulo – каналонаповнювач Лентуло.
- 45. lesion** – *ім.* пошкодження, ураження;
 ◇ caries lesion – каріозне ураження.
- 46. leukemia** – лейкемія.
47. leukoplakia – лейкоплакія.
48. leveling arch wire – вирівнювальна ортодонтична дуга.
49. lever – важіль.
50. lichen planus – плоский лишай.
51. ligament – зв'язка.
52. ligament, alveolodental l. – зубоальвеолярна зв'язка.
53. ligament, periodontal l. – пародонтальна зв'язка.
54. ligament, temporomandibular l. – зв'язка скроневопідщелепового суглоба.
55. **ligature** – *ім.* 1. лігатура; дротик чи гумове кільце, за допомогою якого до кожного брекета прикріплюють дугу; 2. лігатура; спеціальна стоматологічна нитка, якою виконують певні кріплення (наприклад, фіксація кофердаму на рівні шийки зуба); 2. *дієсл.* накладати лігатуру, перев'язувати.
- 56. limited oral evaluation** – *див. evaluation.*
57. **line angle** – лінія кутка коронки; уявна лінія, що розташовується на межі двох суміжних поверхонь коронки зуба.
58. line of occlusion – оклюзійна лінія.
59. line of Retzius – лінія Ретціуса.
60. line, Camper's l. – Камперовська лінія; лінія, що проходить від нижнього краю носа до верхньої краю козелка вуха.
61. line, external oblique l. – зовнішня коса лінія.
62. line, finish l. – фінішна лінія препарування.
63. line, median l. – серединна лінія.
64. linea alba – біла лінія (в проекції змикання зубів).

65. linen strip – абразивна стрічка; штрипса.
66. liner, cavity l. – прокладка стоматологічна, лайнер.
67. **lingual** – *прикм.* лінгвальний, язиковий; той, що стосується язика чи розташовується поряд з язиком.
68. lingual appliances – ортодонтичні апарати, які забезпечують ортодонтичний вплив на язиковій (лінгвальній) поверхні передніх зубів.
69. lingual arch – дуга, розміщена з язикової сторони.
70. **lingual bracket** – лінгвальний бреккет, внутрішній бреккет; брекетети, що розташовані на язиковій стороні зубів; *див. також bracket.*
71. lingual cusps – язикові бугри.
72. lingual nerve – язиковий нерв.
73. lingula – язичок.
74. linguocclusion – лінгвооклюзія; тип оклюзії, при якій положення окремих зубів чи зубної дуги розміщується лінгвально по відношенню до нормального.
75. linguopalate – лінгвопіднебінний.
76. linguoversion – зміщення в язикову сторону.
77. **lip** – *ім.* губа; парний орган, що обмежує вільним краєм ротову щілину і складається зі шкіри, кругового м'яза рота і слизової оболонки.
78. lip biting – звичка накушування губи.
79. lip line, high l. l. – високе розміщення лінії губи.
80. lip retractor – ретрактор для губ.
81. lip, cleft l. – незрощення губи.
82. lipoma – ліпома.
83. load – навантаження
84. immediate load – негайне навантаження.
85. **local anaesthetic** – місцевий анестетик; лікарський засіб, що вводиться внутрішньом'язово для знеболення певної зони.
86. local analgesia – місцева анестезія.
87. long face syndrome – синдром довгого обличчя.
88. longitudinal study – довгострокове дослідження, лонгітудне дослідження.
89. loop vertical – вертикальна петля.
90. loss of attachment – втрата прикріплення.
91. loss of bone – резорбція кісткової тканини.
92. lubrication – лубрикація; змащування.
93. Ludwig's angina – ангіна Женсуля-Людвіга; гнилісно-некротична флегмона дна ротової порожнини.
94. lupus – системна червона вовчанка.
95. luting agents – пломбувальний матеріал; матеріал для фіксації ортопедичної конструкції.
96. luxation – люксація.
97. lymph – лімфа.
98. lymph node – лімфатичний вузол.
99. lymphoma – лимфома.

Mm

1. macrodontia – макродонтія.
2. macroglossia – макроглосія; збільшення розміру язика.
3. macrognathia – макрогнатія; патологія верхньої щелепи, що характеризується надмірно великим її розміром.
4. macrostomia – макростомія; надмірно широке відкривання ротової порожнини.
5. major connector – основний з'єднувальний елемент протеза.
6. maldevelopment – недорозвиток; порушення розвитку.
7. malfunction – порушення функції.
8. **malignant** – злоякісний, *ант.* **benign**.
9. malnutrition – недоїдання.
10. **malocclusion** – аномалія прикусу, порушення оклюзії, патологічний прикус; відхилення від нормального взаємного розташування зубних рядів верхньої і нижньої щелеп.
11. malposition – порушення положення.
12. malposition – порушення положення; \diamond malposition of teeth – порушення положення зубів.
13. mamelons – мамелони; виступи на різьбальному краї зубів.
14. **mandible** – *ім.* щелепа нижня.
15. mandibular angle – кут нижньої щелепи.
16. mandibular axis – вісь нижньої щелепи.
17. mandibular border – край нижньої щелепи.
18. mandibular canal – канал нижньощелепового нерва.
19. mandibular central relation – центральне співвідношення.
20. mandibular condyle – суглобовий відросток нижньої щелепи.
21. mandibular fracture – перелом нижньої щелепи.
22. mandibular nerve – нижньощелеповий нерв.
23. mandibular pain-dysfunction syndrome – синдром Костена; синдром больової дисфункції скронево-нижньощелепового суглоба.
24. mandibular prognathism – прогнатія.
25. mandibular rest position – положення спокою нижньої щелепи.
26. mandrel – мандрел, утримувач (для інструменту).
27. manifestation – прояв, ознака, симптом (*патологічного стану, хвороби тощо*).
28. manifestations, oral m. – внутрішньоротовий симптом.
29. manual – ручний.
30. margin – край.
31. **marginal adaptation** – прилягання маргінальне крайове; щільне герметичне прилягання пломбувального матеріалу до стінок порожнини зуба.
32. marginal breakdown – маргінальне/крайове мікропідтікання.

33. **marginal ridge** – маргінальний гребінь.
34. **marsupialization** – марсупіалізація; процедура хірургічного формування заглиблення (кишені) в ході лікування кісти.
35. **Maryland bridge** – міст адгезивний, мостоподібний протез типу «Меріленд», адгезивно-мостоподібний протез; полегшена конструкція, що виготовляється із скловолокна чи композиту, спосіб кріплення якої є мінімально інвазивним для сусідніх здорових зубів, і застосовується найчастіше в разі необхідності заміщення одного зуба.
36. **master cast** – модель гіпсова робоча.
37. **master file** – мастер-файл; ендодонтичний інструмент, що використовується останнім в процесі лікування кореневого каналу.
38. **masticating apparatus** – жувальний апарат.
39. **masticating cycle** – жувальний цикл.
40. **mastication** – жування; *син.* **chewing**.
41. **masticatory force** – жувальне навантаження, сила змикання зубів.
42. **masticatory muscles** – жувальні м'язи.
43. **materia alba** – білий наліт в пришийковій ділянці зубів.
44. **material** – *ім.* матеріал; речовина чи суміш речовин, з яких виготовляється певна субстанція.
45. **material, bandaging** *m.* – перев'язувальний матеріал.
46. **material, baseplate** *m.* – матеріал пластичний для виготовлення зубних пробних пластинок.
47. **material, biocompatible** *m.* – біосумісний матеріал.
48. **material, biodegradable** *m.* – матеріал, що здатен біодеградувати.
49. **material, ceramic composite** *m.* – композитний керамічний матеріал.
50. **material, composite** *m.* – композитний матеріал.
51. **material, dental restoration** *m.* – матеріал для реставрації зубів.
52. **material, filling** *m.* – пломбувальний матеріал.
53. **material, flowable** *m.* – текучий матеріал.
54. **material, impression** *m.* – відбитковий матеріал, матеріал для отримання відбитків.
55. **material, polishing** *m.* – полірувальний матеріал.
56. **material, polyvinyl siloxane impression** *m.* – відбитковий матеріал на основі полівінілсилоксану, А-силіконовий відбитковий матеріал.
57. **material, raw** *m.* – вихідний матеріал, сировина.
58. **material, soft denture lining** *m.* – м'який прокладковий базисний матеріал зубного протеза.

59. **material, thermoplastic composite** m. – матеріал термопластичний композитний.
60. **material, X-ray protection** m. – рентгенозахисний матеріал.
61. **matrix** – матриця.
62. **maturation** – дозрівання; формування.
63. **maxilla** – *ім.* щелепа верхня.
64. **maxillary arch** – дуга верхньої щелепи.
65. **maxillary fracture** – перелом верхньої щелепи.
66. **maxillary nerve** – верхньощелеповий нерв.
67. **maxillary retrusion** – ретрузія верхньої щелепи.
68. **maxillary sinus** – верхньощелеповий синус.
69. **maxillary tuberosity** – горб верхньої щелепи.
70. **maxillofacial** – щелепно-лицьовий.
71. **maxillomandibular fixation** – міжщелепова фіксація (переважно при переломах).
72. **maxillomandibular relation** – міжщелепове співвідношення.
73. **maxillotomy** – часткове видалення верхньої щелепи.
74. **mechanical abrasion** – механічна абразія; *див. також abrasion.*
75. **mechanical toothbrush** – електрична зубна щітка.
76. **mechanoreception** – механорецептор.
77. **media** – середовище.
78. **medial** – медіальний; розміщений в напрямку ближче до серединної лінії.
79. **medical device** – виріб медичного призначення; прилади, комплекси, системи обладнання, інструменти, пристрої, імплантанти, матеріали або інші вироби, призначені для діагностики, лікування та профілактики захворювань.
80. **medical history** – анамнез
- 81. medication** – *див. treatment.*
82. **medication, substitution** m. – заміщувальне лікування.
83. **mediotrusive** – медіотрузивний; неробочий контакт при латеральних рухах нижньої щелепи.
84. **mediotrusion** – медіотрузія; зміщення суглобового відростка нижньої щелепи досередини (в напрямку до серединної лінії).
85. **megadontismus** – макродонтія.
86. **melanoma** – меланома.
87. **melanotic neuroectodermal tumour of infancy (MNTI)** – нейроектодермальна меланома дитячого віку, *син. congenital melanocarcinoma, melanotic epithelial odontome, melanotic ameloblastoma, retinal anlage tumour, melanotic progonoma, pigmented adamantinoma.*
88. **membrane** – мембрана.
89. **mental foramen** – підборідний / ментальний отвір.
90. **mental protuberance** – підборідний виступ; виступ підборіддя в проекції мезіопередньої поверхні нижньої щелепи.

91. **mesial** – *прикм.* медіальний, мезіальний; вказує на розташування будь-якої частини тіла організму ближче до його серединної (медіальної) площини; ◇ tooth mesial surface – медіальна поверхня зуба.
92. mesiocclusion – мезіооклюзія.
93. mesiodens – надкомплектний зуб.
94. mesioversion – мезіальне зміщення (*положення зуба*).
95. mesocephalic – мезоцефальний.
96. mesoderm – мезодерма.
97. mesodontia – мезодонтія.
98. mesognathic – мезогнатичний.
99. mesognathism – мезогнатія; середній ступінь виступу носової і альвеолярної частин обличчя, а також лица в цілому у вертикальній площині.
100. metaphysis – лінія з'єднання епіфіза та діафіза.
101. metaplasia – метаплазія.
102. metastasis, condylar m. – метастаз в суглобовий відросток.
103. metastatic retinoblastoma, метастатична ретинобластома.
104. metastatis – метастаз.
105. methylene blue – метиленовий синій.
106. microbicidal – бактерицидний; *син.* germicidal.
107. microbiota – мікробіота.
108. microcephaly – мікроцефалія; патологічний стан, при якому головний мозок не розвивається належним чином, внаслідок чого розмір голови є меншим від нормального.
109. microdontia – мікродонтія; патологічно малий розмір коронок зубів.
110. microflora – мікрофлора.
111. microgenia – мікрогенія.
112. micrognathia – мікрогнатія.
113. microleakage – мікропідтікання.
114. **microorganism** – *ім.* мікроорганізм; мікроскопічні живі організми, як-от: бактерії, гриби, дріжджі, віруси чи рикетсії.
115. microstomia – мікростомія; патологічно малий розмір отвору ротової порожнини.
116. midface – серединна зона обличчя.
117. midline – серединна лінія.
118. mineralization – мінералізація.
119. **mineralized freeze-dried bone allograft (MFDBA)** – алотрансплантат кістковий мінералізований ліофілізований, *див. також allograft*.
120. mixed dentition – змішаний прикус.
121. **mixing pad** – палетка для замішування; спеціальна прямокутна підставка, що виготовлена зі спеціального матеріалу та призначена для замішування стоматологічних матеріалів.
122. MO cavity – мезіо-оклюзійна порожнина (*зуба*).
123. mobility – рухомість.
124. MOD cavity – мезіо-оклюзійно-дистальна порожнина (*зуба*).
125. **molar** – *ім.* моляр, великий корінний зуб; найбільший постійний зуб

верхньої і нижньої щелепи, який має два чи три корені і жувальну поверхню, утворену трьома, чотирма чи п'ятьма горбками.

126. molar – моляр.

127. mold – кювета.

128. moniliasis – кандидоз слизової оболонки порожнин рота; *див.* **candidiasis**.

129. monitoring – моніторинг.

130. monofilament – монофіламент, монопітка.

131. monomer – мономер.

132. morphology – морфологія.

133. motion – рух.

134. mottled enamel – флюороз, “крапчаста” емаль.

135. **mouth** – рот, ротовий отвір; *див.* **cavity** та **mouth cavity**; *син.* mouth opening, mouth cavity.

136. **mouthguard** – *ім.* капа; спеціальний пристрій, виготовлений на індивідуальне замовлення, який одягається з метою попередження травми зубів та м'яких тканин, що оточують зуби.

137. mouthstick – зубочистка.

138. mouthwash – ополіскувач.

139. movement, Bennet – рух Беннета.

140. **MRI (Magnetic Resonance Imaging)** – магнітно-резонансна томографія, МРТ; томографічний метод дослідження внутрішніх органів та тканин з використанням фізичного явища ядерного магнітного резонансу.

141. mucobuccal fold – слизово-щічна перехідна складка.

142. mucogingival – слизово-ясенний.

143. mucositis – мукозит.

144. **mucous membrane** – слизова оболонка; внутрішня оболонка порожнистих органів, яка контактує з зовнішнім середовищем; *син.* **tunica mucosa**.

145. muscle – м'яз.

146. myofascial pain – м'язово-фасційний біль.

147. median – 1. *ім.* медіана; 2. *прикм.* серединний, середній.

Nn

1. nail clubbing – синдром барабанних паличок.

2. narcosis – наркоз.

3. nasal cavity – порожнина носа.

4. **nasal passage** – носовий хід; частина порожнини носа, що розташована між носовими раковинами.

5. nasal septum – носова перегородка.

6. nasion – точка в проекції кореня носа.

7. nasolabial – носо-губний.

8. **nasolabial fold** – носо-губна складка, носо-губна борозда; *син.* **nasolabial groove**.

9. **nasolabial groove** – *див.* **nasolabial fold**.

10. **nasolacrimal** – *прикм.* слізно-носовий.

11. natal teeth – зуби, наявні в ротовій порожнині уже при народженні.

12. **natural dentition** – ряд природних зубів.
13. necrosis – некроз.
14. **necrotize** – дієсл. некротизуватися, відмирати; патологічний процес, що проявляється в місцевому відмиранні тканин живого організму в результаті екзо- чи ендогенного її пошкодження.
15. necrotizing stomatitis – некротичний стоматит.
16. necrotizing ulcerative gingivitis – некротично-виразковий гінгівіт.
17. necrotizing ulcerative periodontitis – некротично-виразковий пародонтит.
18. **needle** – ім. голка; довгий тонкий загострений інструмент з твердого матеріалу, найчастіше з металу, призначений для різних медичних маніпуляцій.
19. **needle, blood n.** – голка для забору крові.
20. **needle, cleft palate n.** – голка для піднебінного шва.
21. **needle, curved n.** – зігнута голка; *син.* **reflexive needle.**
22. **needle, diagnostic n.** – голка коренева; *син.* **root needle.**
23. **needle, entry n.** – голка ін'єкційна.
24. **needle, exploring n.** – голка для пробної пункції.
25. **needle, free-hand n.** – голка знімна.
26. **needle, hypodermic n.** – голка для підшкірних ін'єкцій, *син.* *hype (розм).*
27. **needle, nerve n.** – голка коренева; голка для видалення зубного нерва; *син.* **pulp extractor.**
28. **needle, Record-type dental n.** – голка ін'єкційна типу Рекорд.
29. **needle, stop n.** – голка з обмежувачем.
30. **needle, suture n.** – голка хірургічна.
31. **needle, swagged n.** – голка з ниткою для безперервного шва.
32. needle holder – голкотримач.
33. **needling** – проколювання голкою, пункція голкою.
34. neoplasia – неоплазія.
35. neoplasm – неоплазма; пухлина.
36. neoplastic – пухлинний, неопластичний; той, що пов'язаний з раковою пухлиною, новотвором.
37. nerve – нерв.
38. nerve, cranial n. – черепний нерв.
39. nerve, trigeminal n. – трійчастий нерв.
40. **nerve block** – нервова блокада, провідникова анестезія; зворотна блокада передачі нервового імпульсу по великому нервовому стволі шляхом введення розчину місцевого анестетика в параневральний простір.
41. **nerve fiber** – нервове волокно; довгий тонкий відросток, що відходить від тіла нейрона, по якому передаються нервові імпульси.
42. **nerve section** – розсічення нерва; резекція нерва.
43. neuralgia – невралгія.

44. *neurapraxia* – нейропраксія; порушення чутливості нерва, що виникає в результаті його розтягнення чи тупої травми без порушення цілісності; відновлення функції чутливості відбувається протягом кількох днів чи тижня.
45. *neuritis* – неврит.
46. *neuroblastoma* – нейробластома.
47. *neurofibroma* – нейрофіброма.
48. *neuropathy* – нейропатія.
49. *neurosensory impairment* – нейросенсорний розлад.
50. *neurostomatosis* – нейростоматит
51. *neurotmesis* – нейротмезис; порушення цілісності нерва, в разі якого прогноз нейросенсорних змін є значною мірою несприятливим.
52. *neuroocclusion* – нормальна оклюзія.
53. *nevoid Basal Cell Carcinoma Syndrome (nBCCS)* – синдром невоїдної базальноклітинної карциноми, синдром Горлін-Гольца.
54. *nevus* – невус.
55. *new attachment* – нове прикріплення; новоутворене епітеліальне чи сполучнотканинне прикріплення, що сформувалось між коренем зуба та лункою, що його оточує.
56. *nicotic stomatitis* – нікотинний стоматит.
57. *night guard* – нічна капа.
58. **Ni-Ti** – *прикм.* нікель-титановий; той, що виготовлений з нікель-титанового сплаву.
59. **node** – вузол; невелика маса тканини, що має форму потовщення, вузла або виступу і може носити як патологічний, так і нормальний характер.
60. **nodule** – *ім.* ву́зол, вузлики; невелике патологічне утворення в органі чи тканинах.
61. **nodule, cancer n.** - вузол раковий.
62. **nodule, purulent n.** – вузол гнійний.
63. *noxa* – нома.
64. *noncohesive* – некогезивний.
65. *nonnutritive sucking* – смоктання; звичка у дітей, що не пов'язана із прийомом їжі.
66. *nonocclusion* – відсутність оклюзійного контакту.
67. **normotopia** – нормальне розташування (*органу*).
68. **NSAIDs (НПЗП)** – нестероїдні протизапальні препарати
69. *nucleus* – ядро.
70. **numb, lower lip n.** – втрата чутливості нижньої губи.
71. *number, Brinell hardness n.* – показник твердості за Брінеллем.
72. *number, Vickers hardness n.* – показник твердості за Віккерсом.
73. *nutrition* – споживання їжі.

Oo

1. object-film distance – відстань від об'єкта до рентгенівської плівки.
2. obstruction – непрохідність, обструкція.
3. **obturation, root canal o.** – *ім.* obturація/пломбування кореневих каналів.
4. obturation, carrier-based gutta percha o. – obturація гутаперчею на носієві.
5. obturation, retrograde o. – ретроградна obturація.
6. **obturate** – *дієсл.* obturувати, пломбувати.
7. **obturator** – *ім.* obturатор; конструкція, природна чи шиучна, у вигляді диску чи пластини, яка служить для закриття неприродних отворів.
8. occlude – *дієсл.* змикати.
9. **occluder** – оклюдатор; спеціальний пристрій, що застосовується в ортопедичній стоматології і дозволяє відтворювати рухи нижньої щелепи у вертикальній площині.
10. **occlusal** – *прикм.* оклюзійний; той, який стосується оклюзійних поверхонь премолярів та молярів та контактних поверхонь зубів-антагоністів.
11. occlusal adjustment – оклюзійна корекція.
12. occlusal analysis – аналіз оклюзії.
13. occlusal balance – оклюзійний баланс.
14. occlusal contacts – оклюзійні контакти.
15. occlusal curve – оклюзійна крива.
16. occlusal force – оклюзійна сила.
17. occlusal function – оклюзійна функція.
18. occlusal guard – оклюзійна капа.
19. occlusal load – оклюзійне навантаження.
20. occlusal path registration – реєстрація оклюзійного шляху.
21. occlusal plane – оклюзійна площина.
22. occlusal position – оклюзійне положення.
23. occlusal rim – прикусний блок, *син.* bite block.
24. occlusal splint – оклюзійна капа.
25. occlusal trauma – оклюзійна травма.
26. occlusal vertical dimension (OVD) – висота оклюзії.
27. occlusal vertical dimension – висота прикусу; вертикальний параметр оклюзії.
28. **occlusion** – *ім.* прикус, оклюзія; співвідношення зубних рядів у стані спокою, коли спостерігається змикання зубних рядів в цілому або окремих груп зубів.
29. occlusion table – оклюзійна схема.
30. **occlusion, abnormal o.** – патологічний прикус; *син.* afunctional o.
31. occlusion, anterior determinants of cusp o. – передні детермінанти бугрів (особливості їх морфологічної форми), які визначають оклюзійне співвідношення.
32. occlusion, attritional – прикус при патологічній стертості.

33. **occlusion, balanced** о. – *див. balanced occlusion.*
34. occlusion, bilateral balanced о. – білатеральний збалансований прикус.
35. occlusion, canine protected о. – прикус, рухи в межах якого визначаються іклами.
36. occlusion, central о. – центральний прикус.
37. **occlusion, close-bite** о. – закритий прикус; вид оклюзії, при якій нижні різці розташовуються позаду верхніх.
38. **occlusion, descending** о. – знижувальний прикус, глибокий прикус.
39. occlusion, functional о. – функціональний прикус.
40. occlusion, gliding о. – ковзка оклюзія.
41. occlusion, lateral о. – латеральний прикус.
42. occlusion, pathological о. – патологічний прикус.
43. occlusion, mesial о. – мезіальний прикус.
44. occlusion, milk о. – молочний прикус.
45. **occlusion, orthogenic** о. – ортогенічний (прямий) прикус; *син. edge-to-edge (end-to-end) occlusion.*
46. **occlusion, orthognatic** о. – ортогнатичний прикус.
47. occlusion, traumatic – травматичний прикус.
48. odontectomy – екстракція зуба.
49. ontoalgia – зубний біль.
50. odontoblasts – одонтобласти.
51. **odontocele** – альвеолярна кіста; *див. також cyst.*
52. odontodysplasia – одонтодисплазія.
53. odontogenesis – одонтогенез.
54. **odontogenic** – *прикм. одонтогенний; той, що зумовлений розвитком зубів.*
55. odontogenic cyst – одонтогенна кіста.
56. odontogenic tumor – одонтогенна пухлина.
57. odontolysis – резорбція зуба.
58. odontoma – одонтома.
59. odontoma, compound composite о. – складна змішана одонтома.
60. odontoclasts – одонтокласти.
61. odor – запах (*про неприємний запах*).
62. oligodontia – олігодонтія; рідкісне генетичне захворювання, яке характеризується вродженою відсутністю шести і більше зубів у молочному, постійному або обох зубних рядах, і є найчастіше компонентом синдрому.
63. **onlay** – *ім. вкладка-онлей*; тип реставрації, яка виготовляється для відновлення одного, двох чи більше бугрів і розташовується на жувальній поверхні корональної частини зуба, бокові стінки якого частково збережені.
64. opacification – формування опаковості; зменшення прозорості реставрації.

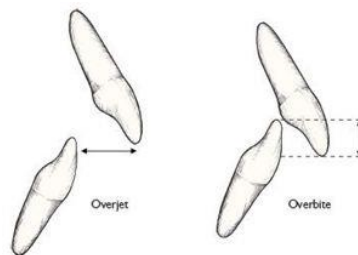
65. opaque – непрозорий, opakовий; такий, що не пропускає світло.
66. open bite – відкритий прикус.
67. open contact – відкритий контакт.
68. open scaling – відкритий кюретаж.
69. operating field – робоче поле.
70. operative dentistry – оперативна стоматологія; хірургічна стоматологія.
71. **operculectomy** – *ім.* опекулектомія; видалення тканини (каптура) над зубом, що не прорізався чи частково прорізався.
72. operculitis – перикоронарит.
73. **operculum** – каптур зубний; тканина над зубом, що не прорізався чи частково прорізався.
74. **oral** – *прикм.* ротовий, оральний; той, що стосується ротової порожнини.
75. **oral cavity** – ротова порожнина; *див.* **cavity** та **mouth cavity**.
76. oral health – стоматологічне здоров'я.
77. oral hygiene – гігієна ротової порожнини.
78. orban knife – пародонтальний ніж типу Orban.
79. **orifice** – *ім.* устя, вхід; вхідний отвір в певну анатомічну структуру, який має лійкоподібну форму.
80. oroantral fistula – ороантральна нориця.
81. orofacial pain – рото-лицевий біль, орофациальний біль; больові відчуття, що виникають в зоні обличчя та ротової порожнини.
82. orthodontin – ортодентин; дентин, що розташовується між емаллю та пульповою камерою.
83. orthodontic – ортодонтичний.
84. orthodontic appliances – ортодонтична апаратура.
85. orthodontic bracket – ортодонтичні брекети.
86. orthodontic retainer – ортодонтичний ретейнер.
- 87. orthodontics** – *ім.* ортодонтія; розділ стоматології, що вивчає етіологію, діагностику та методи профілактики і лікування зубо-щелепних аномалій.
88. orthodontics – ортодонтія.
89. **orthodontist** – *ім.* ортодонт; фахівець-стоматолог, який займається лікуванням аномалій прикусу, нервово-м'язових та кісткових аномалій зубів та інших утворень, що їх оточують.
90. **orthognathic** – *прикм.* ортогнатичний; той, що стосується функціонального взаємозв'язку нижньої та верхньої щелеп.
91. orthopantomograph – ортопантомограф.
92. **orthopantomography** – *ім.* ортопантомографія; сучасний рентгенологічний метод дослідження, за допомогою якого можна отримати панорамний оглядовий знімок верхньої та нижньої щелеп.
93. **osseointegration** – остеointеграція; *див. також* Branemark technique.

94. ossification – осифікація; окостеніння.
95. ostectomy – остеоектомія; висічення кістки.
96. osteitis – остейт.
97. osteoblasts – остеобласти.
98. osteoclasts – остеокласти.
99. osteogenic distraction – остеогенна дистракція.
100. osteology – остеологія.
101. osteolysis – остеоліз; резорбція кісткової матриці остеокластами; *ант.* ossification.
102. osteomyelitis – остеомієліт.
103. osteonecrosis – остеонекроз.
104. osteopetrosis – остеопетроз, мармурова хвороба.
105. **osteoplasty** – кісткова пластика; хірургічна процедура, в процесі якої змінюється конфігурація кістки.
106. osteosynthesis – остеосинтез.
107. osteotome – остеотом.
108. **osteotomy** – *ім.* остеотомія; хірургічна процедура, що полягає в розсіченні кістки з метою усунення її деформації або артрогенних контрактур.
109. **osteotomy, alveolar o.** – остеотомія альвеолярного відростка.
110. **osteotomy, C- o.** – С-подібна остеотомія.
111. **osteotomy, inferior border o.** – остеотомія крайова нижньої щелепи.
112. **osteotomy, supraapical o.** – остеотомія верхньої щелепи.
113. osteosclerosis – остеосклероз.

114. otalgia dentalis – біль у вусі, спричинений стоматологічними порушеннями.

115. ovale foramen – овальний отвір.

116. overbite – вертикальне перекриття верхніми різцями; глибока оклюзія, що характеризується перекриттям зубів нижньої щелепи зубами верхньої щелепи.

117. overbite, anterior o. – глибоке різцеве перекриття.

118. overdenture – знімний протез.

119. overjet – горизонтальне перекриття; перекриття зубів нижньої щелепи зубами верхньої щелепи в горизонтальній площині.

120. overlay – *ім.* накладка-оверлей; накладка, яка відновлює всю жувальну поверхню та частково зруйновану стінку чи стінки зуба, при цьому принаймні одна стінка збережена.

121. **overlay denture** – протез покривний; *див. також denture.*

Рр

1. *rachymucosa alba* – лейкоплакія; хронічна хвороба слизової оболонки порожнини рота і губ, яка виникає в результаті впливу на слизову факторів зовнішнього подразнення і проявляється зроговінням багатошарового плоского епітелію; *син.* leukoplakia.

1. *pad, retromolar p.* – замолярна зона; простір позаду третього, що обмежений з боків косим та щелепово-під'язиковим гребенями.

2. *pain* – біль.

3. *pain threshold* – больовий поріг.

4. *pain, ghost p.* – фантомний біль.

5. *pain, referred p.* – відображений біль.

6. **palatal** – *прикм.* піднебінний, палатальний.

7. *palatal cyst of newborn* – піднебінна кіста новонароджених.

8. **palatal denture** – протез бюгельний.

9. *palatal torus* – піднебінний валик.

10. **palate** – *ім.* піднебіння; тверді та м'які тканини, що утворюють верхню частину ротової порожнини та відділяють ротову порожнину від порожнини носа.

11. *palate, hard p.* – тверде піднебіння.

12. *palate, soft p.* – м'яке піднебіння.

13. *palatine arch* – піднебінна дуга.

14. **palatoplasty** – палатоластика; хірургічна операція з корекції піднебіння; *син.* **uranoplasty**.

15. **palliative** – *прикм.* паліативний; той, який спрямований на зняття больового синдрому чи зменшення його інтенсивності, і який при цьому не виявляє лікувального ефекту.

16. **palliative treatment** – паліативне лікування; лікування пацієнтів, які хворіють на невиліковні хвороби.

17. *Palmer's method of tooth notation* – система кодування зубів за Палмером.

18. **palpation** – пальпація; *див. також bimanual palpation, bidigital palpation.*

19. **palsy, Bell's p.** – *див. Bell's palsy.*

20. *pandemic* – пандемія.

21. *panoral* – панротовий; такий, що стосується всієї ротової порожнини.

22. **panoramic radiograph** – панорамна рентгенограма; *див. також radiograph.*

23. *pansinusitis* – пансинусит.

24. *pantograph* – пантограф.

25. *pantomographia* – пантомографія.

26. *PAOO (periodontally accelerated osteogenic orthodontics)* – пародонтально прискорене остеогенне ортодонтичне лікування.

27. **paper** – *ім.* папір; волокнистий матеріал, що представляє собою тонкий шар переплетених і зчеплених між собою волокон, що пройшли спеціальну механічну і хімічну обробку.

28. **paper, articulating p.** – артикуляційний папір; прикусний копіювальний папір.

29. **paper, blue print p.** – для отримання відбитку зубів.
30. **paper point** – паперовий штафт; стоматологічний штафт, що абсорбує зайву вологу та просушує канали і порожнини зуба.
31. **papilla** – сосочок.
32. **papillary** – сосочковий.
33. **papilloma** – папілома.
34. **papillomatosis** – папіломатоз.
35. **papule** – папула.
36. **paradontosis** – *див.* **periodontitis**.
37. **parafunction** – парафункція.
38. **parafunctional** – *прикм.* парафункціональний; відмінний від нормального функціонування чи використання.
39. **parakeratoris** – паракератоз.
40. **paranesthesia** – парастезія.
41. **parapulpal dentin** – *див.* **dentin, circumpulpal d.**
42. **paresis** – парез.
43. **paresthesia** – парестезія.
44. **parodontal** – пародонтальний; той, що стосується пародонту.
45. **parodontosis** – *див.* **periodontosis**
46. **parotid gland** – привушна залоза.
47. **partial denture** – частковий зубний протез; *див. також* **dental prosthesis**.
48. **partial denture retention** – ретенція часткового протеза.
49. **partial denture, fixed p. d.** – незнімний частковий зубний протез.
50. **partial denture, removable p. d.** – знімний частковий зубний протез.
51. **Parsch's operation** – хірургічна операція за Парчем.
52. **parulis** – періостит; абсцес ясен.
53. **path of insertion** – шлях уведення.
54. **pathfinder** – каналощукач; ендодонтичний інструмент для виявлення ходу кореневого каналу.
55. **pathogenic occlusion** – патологічний прикус, патологічна оклюзія.
56. **patient** – 1. *прикм.* терплячий, наполегливий; 2. *ім.* пацієнт; особа, яка знаходиться в ділових стосунках з лікарем у зв'язку з необхідністю надання їй професійного медичного лікування.
57. **PDGF (platelet-derived growth factor)** – тромбоцитарний фактор росту.
58. **peak** – пік.
59. **pearl, enamel p.** – емалева перла.
60. **pediatric dentist** – дитячий стоматолог; фахівець стоматологічної галузі, який спеціалізується на профілактиці та лікуванні стоматологічних захворювань у дітей від народження і до юності; *син.* **pedodontist**.
61. **pediatric dentistry** – стоматологія дитячого віку; галузь стоматології, яка займається вивченням профілактичних, терапевтичних та хірургічних заходів для дітей від їх народження і до юності, включаючи пацієнтів зі спеціальними потребами в лікуванні; *син.* **pedodontics**.
62. **pedicle flap** – клапоть на ніжці.
63. **pedodontics** – дитяча стоматологія, *див.* **pediatric dentistry**.
64. **pedodontist** – *див.* **pediatric dentist**.

65. peg lateral incisor – конусоподібний боковий різець (*аномалія розвитку*).
66. pellicle – пелікула.
67. penetration – проникнення, пенетрація.
68. perception, occlusal p. – відчуття прикусу/оклюзії; суб'єктивне відчуття пацієнтом наявного оклюзійного співвідношення.
69. **percussion** – *ім.* постукування, перку́сія; метод діагностики, що полягає в постукуванні окремих ділянок тіла та аналізі явищ, що виникають при цьому.
70. **percussion, tooth p.** – постукування/перку́сія зуба.
71. **perforation** – *ім.* перфорація; штучний отвір в м'яких тканинах, стінці органу чи кістці, утворений травматичним, хірургічним шляхом чи на фоні певної хвороби.
72. **periapical** – *прикм.* періапікальний, навколоверхівковий; той, що стосується зони навколо верхівки зуба.
73. **periapical abscess** – періапікальний абсцес, апікальний абсцес; *див. також abscess.*
74. **periapical cyst** – періапікальна кіста; *див. також cyst.*
75. periapical granuloma – періапікальна гранульома.
76. periapical radiography – періапікальна рентгенографія.
77. **pericementitis** – *див. periodontitis, chronic p.*
78. **pericoronal** – *прикм.* навколокорональний; той, що розташовується навколо коронки.
79. pericoronitis – перикороніт.
80. pericoronitis, acute p. – гострий перикороніт.
81. pericoronitis, chronic p. – хронічний перикороніт.
82. periimplant recession – рецесія навколо імплантата.
83. periimplantitis – періімплантит.
84. perikymata – перикімати; хвилеподібні гребені на поверхні емалі постійних зубів.
85. perineurium – периневрій; концентричні шари сполучної тканини (периневральних клітин), що утворюють оболонку навколо пучків нервових волокон периферичних нервів.
86. **periodontal** – *прикм.* **періодонтальний**; той, що стосується періодонтавної зв'язки; **пародонтальний**; той, що стосується пародонту; *див. також periodontium.*
87. periodontal abscess – періодонтальний абсцес.
88. periodontal attachment loss – втрата періодонтального прикріплення.
89. periodontal disease – хвороба пародонта.
90. periodontal dressing – пародонтальна пов'язка.
91. periodontal ligament (PDL) – періодонтальна зв'язка, періодонт, десмодонт; рясно васкуляризована

сполучна тканина, що оточує корінь зуба і з'єднує колагеновими волокнами цемент кореня зуба з альвеолою; *син.* desmodentium, periodontal fiber.

92. **periodontal pocket** – зубоясенна кишень, пародонтальна кишень; заглиблення, що утворюється через руйнування зубоясенного з'єднання та зв'язки зуба, а також через резорбцію кісткової тканини та стінок альвеол.

93. periodontal probe – пародонтальний зонд, *син.* periodontometer.

94. periodontal surgery – пародонтальна хірургія.

95. **periodontics** – *ім.* пародонтологія; галузь стоматології, що займається профілактикою, діагностикою та лікуванням тканин, що оточують та утримують зуб, а також вивчає питання функціонування та естетики відповідних структур та тканин.

96. **periodontist** – *ім.* пародонтолог; фахівець стоматологічної гаузі, який спеціалізується на профілактиці та лікуванні хвороб тканин, що оточують і утримують зуб.

97. **periodontitis** – *ім.* 1. періодонтит, перицементит, амфодонтит; запалення періодонту, що характеризується порушенням цілісності зв'язок, що утримують зуб в альвеолі; *син.* **pericementitis**; 2. пародонтит; запалення тканин пародонту, що характеризується руйнуванням структури альвеолярного відростка щелепи; **periodontal disease**.

98. **periodontium** – *ім.* пародонт; комплекс тканин, що оточують зуб та мають морфологічну і функціональну єдність (цемент кореня, періодонт, ясна, альвеолярна кістка) та мають спільні джерела іннервації і кровопостачання; *див.* attachment apparatus.

99. periodontometer – пародонтометр, *син.* periodontal probe.

100. perioral structures – навколоротові структури.

101. periosteal elevator – распатор, окісний елеватор.

102. periosteal pocket flap (PPF) – техніка формування періостального кишеньоподібного клаптя

103. **periosteum** – *ім.* окістя, періост; сполучнотканинна оболонка, що покриває всю поверхню кістки, за винятком суглобового хряща.

104. **periostitis** – *ім.* періостит; запалення окістя (лунки альвеолярного відростка) з формуванням гною між окістям та кісткою, що потребує негайного хірургічного втручання.

105. periostitis of jaw – періостит щелепи.

106. periosteal – періостом.

107. periradicular – перирадикулярний.

108. perlèche – *див.* angular cheilitis.

109. peroral – перорально.

110. perymolysis – перимоліз.

111. petechiae – петехії.

112. philtrum – підносний жолоб.

113. phossy jaw – фосфонекроз щелепи; ураження кісткової тканини щелепи фосфром.
114. pigmentation – пігментація.
115. **pin** – *див. post.*
116. pink hybrid restoration (PHR) – гібридна протетична конструкція з рожевою естетикою.
117. **pinlay** – вкладка зубна на штифті.
118. plane – площина.
119. **plaque, dental p.** – *ім.* наліт, бляшка; м'які відкладення, що покривають коронки зубів і складаються з залишків їжі, мікроорганізмів, злущених клітин епітелію та слизу.
120. platelet – тромбоцит.
121. platelet concentrate – тромбоконцентрат.
122. platelet-rich fibrin (PRF) – фібрин, збагачений тромбоцитами.
123. platelet-rich plasma (PRP) – плазма, збагачена тромбоцитами.
124. pliers – ортодичні щипці.
125. plugger – плагер.
126. pocket – кишень.
127. pocket depth – глибина кишені.
128. pocket, gingival p. – ясенна / зубоясенна кишень.
129. pocket, infrabony – внутрішньокісткова кишень.
130. pogonion – погоніон; антропометрична передня точка підборідного виступу.
131. point, contact p. – контактний пункт.
132. polishing – полірування.
133. polishing brush – щіточка для полірування.
134. polishing cup – чашечка для полірування.
135. polishing disk – диск для полірування.
136. polycarboxylate cement – полікарбоксилатний цемент.
137. polyfascicular – поліфасцикулярний; той, що складається з понад 10 пучків.
138. polymerization – полімеризація.
139. pontic – проміжна частина мостоподібного протеза між опорами.
140. porcelain – кераміка.
141. porcelain jacket crown – жакетна коронка, облицьована керамікою.
142. porosity – пористість.
143. **portland-cement** – *ім.* портланд-цемент; в'язуча речовина, у складі якої домінують силікати кальцію (70-80 %).
144. port-wine stain – капілярна гемангіома.
145. positive response – позитивна динаміка, відповідь на терапію.
146. **post, dental p.** – *ім.* штифт; конструкція, яка фіксується в каналі та використовується в якості опори для реставраційних матеріалів під час реставрації зуба; *син. pin.*
147. **posterior** – *прикм.* задній, жувальний; той, що стосується зубів і тканин, які розташовуються в глибині ротової порожнини.

148. **Pott's abscess** – холодний абсцес;
син. cold abscess; див. також abscess.
149. preeruptive – передпрорізувальний;
той, що передує прорізуванню (зуба).
150. premaxilla – передня частина
верхньої щелепи.
151. **premolar** – *ім.* премоляр, малий
кутній зуб; постійний зуб людини,
розташований у зубних рядах на 4-му і 5-
му місцях від середньої лінії;
характеризується наявністю жувальної
поверхні з двома горбками; *див. також*
tooth та **bicuspid tooth**.
152. preparation – препарування.
153. **prepare** – *дієсл.* препарувати,
готувати; оброблювати порожнину зуба за
допомогою різальних інструментів та
готувати порожнину до процедури
лікування чи пломбування.
154. pressure – тиск.
155. presurgical impression –
передопераційні відбитки; відбитки, що
отримують до проведення хірургічного
втручання (переважно перед резекцією
щелепи).
156. preventive – профілактичний,
превентивний.
157. primary – первинний.
158. primary wound closure – первинне
закриття рани.
159. probe – зонд.
160. **probe, periodontal p.** – *див.*
periodontal probe.
161. probing, periodontal p. – зондування
зуба; вимірювання глибини зубоясенних
кишень.
162. probing pocket depth (PPD) –
глибина кишень при зондуванні.
163. process – відросток; процес.
164. **process, condyloid p.** – *див.*
capitulum mandibulae.
165. prognathic – прогнатичний.
166. **promoter** – *див. activator*.
167. prosthesis – протез.
168. prosthetic protocol – протетичний
протокол.
169. prosthetic restoration – протетична
реставрація.
170. prosthetics – ортопедія.
171. prosthodontia – ортопедична
стоматологія.
172. **prosthodontics** – зубне
протезування, ортопедична стоматологія;
галузь стоматології, що вивчає
діагностику, лікування, реабілітацію та
відновлення різного роду функцій
шляхом відновлення одного, кількох чи
усіх зубів в ротовій порожнині.
173. **protein, bone morphogenetic p.**
(BMP) – *див. bone morphogenetic protein*.
174. protrusion – протрузія.
175. protrusive occlusion – протрузивна
оклюзія.
176. protrusive position – протрузивне
положення.
177. provisional prosthesis – провізорний
(тимчасовий) протез.

178. proximal surface – проксимальна поверхня.
179. pseudo pocket – несправжня пародонтальна кишень (по причині гіперплазії слизової).
180. pterygoid process – крилоподібний відросток.
181. pterygoid, lateral p. (lateralis) – латеральний крилоподібний м'яз.
182. pterygoid, medial p. (medialis) – медіальний крилоподібний м'яз.
183. **PTFE** – політетрафторетилен.
184. **pulp** – *ім.* пульпа зуба; зубний м'якуш, що розташований у порожнині зуба, багатий на судини і нерви та служить для живлення зуба й утворення дентину.
185. pulp amputation – ампутація пульпи.
186. **pulp canal** – канал пульпи, *див. canal*.
187. **pulp capping** – покриття пульпи; процедура, що проводиться з метою загоювання відкритої пульпи.
188. pulp capping, direct p. c. – покриття пульпи пряме.
189. pulp capping, indirect p. c. – покриття пульпи непряме.
190. pulp cavity – порожнина пульпи.
191. **pulp chamber** – пульпова камера; порожнина усередині зуба, обмежена шаром дентину і заповнена пухкою сполучною тканиною – пульпою; *син. pulp cavity*.
192. pulp exposure – розтин пульпи зуба.
193. pulp extirpation – екстирпація пульпи.
194. **pulp extractor** – *ім.* пульпоекстрактор; ендодонтичний інструмент, призначений для одноразового видалення пульпи з кореневого каналу зуба.
195. pulp floor – дно пульпової камери.
196. pulp test – тест на вітальність пульпи.
197. **pulp vitality** – вітальність пульпи; життєздатність пульпової тканини.
198. pulpal – пульповий.
199. pulpalgia – больова чутливість пульпи.
200. **pulpectomy** – *ім.* пульпоектомія; повне видалення вітальної чи неживої пульпової тканини з корневих каналів та пульпової камери.
201. **pulpitis** – *ім.* пульпіт; запальне захворювання пульпи зуба, що протікає найчастіше з наявністю мікроорганізмів та продуктів їх життєдіяльності чи в результаті травми.
202. **pulpitis, ascending p.** – висхідний пульпіт; запальний процес у пульпі зуба, що ретроградно розвивається та проникає в максилярний синус.
203. **pulpitis, chronic p.** – хронічний пульпіт.
204. **pulpitis, hypertrophic p.** – гіпертрофічний пульпіт.
205. **pulpitis, irreversible p.** – незворотний пульпіт.
206. **pulpitis, purulent (suppurative) p.** – гнійний пульпіт.

207. **pulpitis, serous p.** – серозний пульпіт.
208. **pulpless** – відсутність функції пульпи.
209. **pulpotomy** – *ім.* пульпотомія, ампу́тація пу́льпи; часткове видалення пульпи, яке найчастіше проводиться на рівні усть кореневих каналів на незрілих постійних зубах.
210. **purulent discharge** – гнійні виділення.
211. **pus** – гнійний ексудат.
212. **pustule** – пустула.
213. **pyocyst** – гнійна кіста; *див. також cyst.*
214. **pyoderma of lips** – гнійний хейліт; *див. також cheilitis.*
215. **pyogenic** – піогенний.
216. **pyogenic granuloma** – гнійна гранульома.
217. **pyorrhea** – *ім.* піорéя; виділення та витікання гною.

Qq

1. **quad helix appliance** – язикова дуга; піднебінний бюгель (різновид ортодонтичної апаратури).
2. **quadrant** – *ім.* квадрант, четвертіна кола; одна з чотирьох рівних частин, на які поділяють зубні арки.
3. **qualitative filter paper** – фільтрувальний папір; спеціальний папір для фільтрування певних речовин від домішок.

4. **quality** – якість.
5. **quick-cure resin** – композит швидкої полімеризації.
6. **quiescent** – *прикм.* безсимптомний; той, у якого не спостерігається певних симптомів; *син.* **asymptomatic, inapparent.**
7. **quinsy** – перитонзиллярний абсцес.

Rr

1. **radiation** – радіація.
2. **radicular** – *прикм.* кореневий, радикулярний; той, що стосується кореня зуба.
3. **radicular cyst** – коренева кіста.
4. **radicular odontoma** – *див. cyst, radicular c.*
5. **radiogram** – *див. radiograph.*
6. **radiograph** – *ім.* рентгеногра́ма, пулюєгра́ма, Ro-грама; зображення на рентгеновській плівці чи іншому детекторі (наприклад, Image Plate чи CCD), утворене внаслідок дії на них рентгеновського (пулюєвого) випромінювання, що пройшло чи дифрагувало через досліджуваний об'єкт; *син. radiogram, roentgenogram.*
7. **radiograph, bite-wing r.** – прикусна рентгенограма.
8. **radiograph, cephalometric r.** – цефалограма.
9. **radiograph, extraoral r.** – позаротова рентгенограма.

10. radiograph, intraoral r. – внутрішньоротова рентгенограма.
11. radiograph, panoramic r. – ортопантомограма.
12. radiographic-supporting bone index (RSBI) – рентгенологічний індекс підтримки кісткової тканини.
13. **radiography** – *ім.* рентгенографія; візуалізаційний метод дослідження внутрішньої структури об'єктів, які відображаються за допомогою рентгенівських променів; *син.* **roentgenography**.
14. radiolucency – рентгенопрозорість.
15. radiopacity – рентгеноконтрастність.
16. ramus – гілка, відгалуження (*нерва, судини*).
17. range – діапазон.
18. raphe – шов, лінія зрощення.
19. raphe, median palatine r. – серединний шов твердого піднебіння.
20. rarefication, bone r. – рарефікація кісткової тканини.
21. ratchet wrench – храповий ключ.
22. ray – промінь.
23. **RB FPD (resin-bonded fixed partial denture)** – адгезивний незнімний частковий зубний протез.
24. **RCT (root canal treatment)** – ендодонтичне лікування кореневих каналів; обробка корневих каналів.
25. RDA (relative dentin abrasivity) – відносний показник абразивності дентину.
26. reaction – реакція.
27. **reactionary dentin** – реактивний дентин, захисний дентин; шар дентину, що утворюється під впливом різних подразників (наприклад, карієсу); *див. також dentin*.
28. **reamer** – *ім.* каналорозширювач, ример; ендодонтичний інструмент із нержавіючої сталі для проходження та розширення корневих каналів.
29. reattachment – повторне формування зубоясенного прикріплення.
30. **rebase** – *ім.* перебазування, кореція (*зубного протеза*); уточнення прилягання протезу до протезного ложа або його відновлення шляхом заміни базового матеріалу.
31. **recalcification** – *ім.* рекальцифікація; процедура, що проводиться з метою стимулювання біологічного відновлення кореня при зовнішніх та внутрішніх резорбціях; *син.* **apexification**.
32. recession – рецесія.
33. recession, bone r. – рецесія кістки.
34. recession, gingival r. – рецесія ясен.
35. recession, tissue recession r. – рецесія м'яких тканин
36. recipient site – реципієнтна область; область підсадки трансплантату.
37. reciprocal forces – реципрокні сили.
38. reconstructive surgery – реконструктивна хірургія.
39. recontouring, occlusal r. – зміна контуру оклюзійної поверхні.

40. record, centric interocclusal r. – реєстрація центрального оклюзійного співвідношення.
41. recurrence – рецидив.
42. **recurrent dental caries** – *див. caries, secondary c.*
43. red marrow – червоний кістковий мозок.
44. referral – скерування, направлення.
45. reflex – рефлекс.
46. **reflexive needle** – *див. needle, curved n.*
47. reflux – рефлюкс.
48. refractory periodontitis – рефрактерний пародонтит; пародонтит, резистентний до лікування.
49. regeneration – регенерація.
50. regeneration, guided tissue r. (GTR) – спрямована тканинна регенерація.
51. rehabilitation – реабілітація.
52. reimplant – *дієсл.* реплантувати, реімплантувати.
53. reimplantation – реплантація.
54. reinforcement – укріплення, посилення.
55. relation – співвідношення.
56. relationship, buccolingual r. – щічно-лінгвальне співвідношення.
57. relationship, tissue-base r. – співвідношення базиса протеза з протезним ложем.
58. relative attachment level – відносний рівень прикріплення; відстань від цементно-емалевого з'єднання до дна пародонтальної кишені.
59. releasing incisions – послаблювальний розріз.
60. relief – полегшення, послаблення (*болю, симптомів*).
61. **reline** – *дієсл.* перебазувати (*зубний протез*); процес заміни прокладочного матеріалу на новий на знімному протезі.
62. remineralization – ремінералізація.
63. remission – ремісія.
64. removable lingual arch – знімна язикова дуга.
65. **removable partial denture** – частковий знімний зубний протез; спеціальний пристрій, призначений для відновлення дефекту зубного ряду, що замінює один чи кілька втрачених зубів і може зніматися пацієнтом в разі потреби.
66. repair – відновлення.
67. **replacing dentin** – *див. dentin, reparative d.*
68. **replantation of tooth** – реплантація зуба; стоматологічна операція, під час якої видалений чи вивихнутий зуб обробляється і вводиться в його ж альвеолярну лунку з метою приживлення і збереження такого зуба.
69. residual ridge – резидуальний кістковий гребінь.
70. **residual root** – невідалений корінь (*зуба*); корінь зуба, що залишився після втрати понад 75% твердих тканин коронки.
71. residual – *прикм.* залишковий; резидуальний.

72. **resin** – 1. *ім.* смола; 2. *ім.* пластмаса, композит; органічна смолиста речовина, основою якої є синтетичні високомолекулярні з'єднання.
73. resin cement – композитний цемент.
74. **resin infiltration** – інфільтрація композиту; нанесення та проникнення композитного матеріалу в уражену карієсом ділянку з метою «запечаткування» пористої структури тканин зуба на початковій стадії карієсу для зупинення подальшого розвитку карієсу та маскування «білих плям».
75. **resin, acrylic r.** – акрилова пластмаса (*зубопротезна*).
76. **resin, base r.** – базисна пластмаса.
77. **resin, composite r.** – композитна смола.
78. resin, heat-curing r. – композит теплової полімеризації.
79. resin, quick cure r. – композит швидкої полімеризації.
80. **resin, restorative r.** – реставраційний матеріал (*для пломбування зубів*).
81. resin, self-curing – самотверднучий композит.
82. **resin-based composite** – *див. composite*.
83. resistance – резистентність, стійкість.
84. **resistance, abrasion r.** – абразивна зносостійкість; стійкість до стирання.
85. resorbable – розсмоктувальний; резорбтивний.
86. **resorption** – *ім.* резорбція; розсмоктування; процес руйнування кісткової тканини, що прискорюється при деяких захворюваннях опорно-рухового апарату, ендокринної системи та інших патологічних станах; ◊ resorption of a tooth root apex – резорбція (розсмоктування) верхівки кореня; *син. absorption process*.
87. resorption, apical root r. – резорбція апікальної ділянки кореня.
88. resorption, bone r. – резорбція кісткової тканини.
89. resorption, cemental r. – резорбція цементу.
90. resorption, horizontal r. – горизонтальна резорбція.
91. resorption, internal r. – внутрішня резорбція.
92. resorption, lacunar r. – лакунарна резорбція.
93. resorption, osteoclastic r. – остеокластична резорбція.
94. resorption, surface root r. – резорбція поверхні кореня.
95. response – відповідь; реакція.
96. **restoration** – *ім.* реставрація; відтворення анатомічної форми зуба, втраченої в результаті каріозного процесу чи травми.
97. restoration, immediate dentoalveolar r. (IDR) – негайна дентоальвеолярна реставрація.
98. restoration, prosthetic r. – протетична/ортопедична реставрація.

99. restoration, screw-retained r. – протез з гвинтовою фіксацією.
100. **retainer** – *ім.* фіксатор, ретейнер; спеціальний пристрій, який здатен фіксувати чи утримувати в певному положенні що-небудь.
101. retainer, continuous bar r. – балковий ретейнер, неперервний кламер.
102. retainer, direct r. – прямий ретейнер.
103. retainer, Hawley r. – ретейнер Хоулі.
104. retainer, indirect r. – непрямий ретейнер.
105. retainer, intracoronal r. – внутрішньокорональний ретейнер.
106. **retainer, orthodontic** r. – ортодонтичний фіксатор; пристрій, який укріплює та фіксує зуби після ортодонтичного лікування.
107. **retainer, prosthodontic** r. – зубопротезний фіксатор, фіксатор зубного протеза; частина протеза, за допомогою якої власне сам протез кріпиться до опорного зуба чи імплантата; *син.* **attachment retainer**.
108. retainer, resin-bonded r. – адгезивний ретейнер.
109. **retention** – *ім.* 1. затримка (*прорізування зубів*); 2. фіксація, ретенція; встановлення і утримання чого-небудь в певній позиції (*напр., анатомічна ретенція зубного протеза*); 3. дієсл. утримувати, зберігати.
110. **retention and ferrule prosthesis** – бюгельний зубний протез; різновид часткових знімних протезів, у яких жувальне навантаження завдяки спеціальному дуговому металевому каркасові розподіляється по всій щелепі; *син.* **palatal denture**.
111. **retention(al) labial cyst** – кіста губи ретенційна; найчастіше набута патологічна порожнина в тканинах або в залозистих секреторних органах (слинних залозах), яка має стінки та внутрішній вміст і формується внаслідок утруднення чи повного припинення відтоку секрету із залози; *див. також cyst*.
112. retention, pin r. – ретенційний штифт.
113. retraction – ретракція.
114. retractor – ретрактор.
115. retroclination – ретроклинація; відхилення передніх зубів назад.
116. retrognathic – ретрогнатичний.
117. retrognathism – ретрогнатія.
118. retrograde – ретроградний.
119. **retropharyngeal** – *прикм.* заглотковий; *син.* **postpharyngeal**.
120. retrusion – ретрузія.
121. reverse-torque driver – пристій зворотного торка.
122. reversible – зворотний.
123. rhabdomyosarcoma – рабдоміосаркома.
- 124. rhinorrhagia** – *див.* **hemorrhage, nasal h.**
125. ridge – гребінь.
126. ridge, alveolar r. – альвеолярний гребінь.

127. ridge, alveolar r. remodeling – ремоделювання альвеолярного гребеня.
128. ridge augmentation – аугментація гребеня.
129. ridge preservation – профілактика атрофії альвеолярного гребеня.
130. rim – зовнішній край, валик, обід.
131. risorius – м'яз сміху.
132. **roentgenogram** – *див. radiograph.*
133. **roentgenography** – *див. radiography.*
134. rongeur forceps – кісткові кусачки.
135. **root** – *ім.* корінь; анатомічна частина зуба, що покрита цементом та розташована в альвеолі, де кріпиться періодонтальними зв'язками.
136. root amputation – ампутація кореня.
137. root apex – верхівка/апекс кореня.
- 138. root canal** – канал кореневий; вузький канал в корені зуба, що відкривається на його верхівці, по якому до пульпи зуба проходять судини та нерви.
139. **root canal filling** – пломбування кореневого каналу; герметичне заповнення порожнини каналу зуба спеціальним матеріалом з метою відновлення його функцій.
140. **root canal filling, retrograde r. c. f.** – ретроградне пломбування кореневих каналів; спосіб пломбування коренів зубів, коли відшаровується слизово-окисний клапоть тканин, оголюється верхівка кореня зуба та формується порожнина в корені, яку пломбують склоіономерним цементом хімічного твердіння, а дефект кісткової тканини заповнюють остеопластичним матеріалом на основі гідроксіапатиту.
- 141. root end surgery** – апікальна хірургія; хірургічні втручання на рівні верхівки (апексу) кореня зуба; *син. apical surgery.*
- 142. root needle** – коренева голка.
143. **root planing** – згладжування та очищення поверхні коренів; спеціальна терапевтична процедура, що полягає у видаленні цементу та/чи дентину, пошкодженого зубним каменем чи контамінованого токсинами або мікроорганізмами.
144. root submergence technique (RST) – метод занурення кореня.
145. root, fused r. – злиття коренів.
146. rotation – ротація, обертання.
147. rotations of teeth – тортоаномалія зуба; поворот зуба навколо його поздовжньої осі.
148. **rubber dam** – *ім.* рабердам, кофердам; латексна хустина, що призначена для ізоляції одного чи кількох зубів, що підлягають обробці, від усієї порожнини рота під час проведення лікування.
149. rubber dam clamp – кламп для кофердама.
150. rubber dam clamp forceps – щипці для накладання клампа кофердама.
- 151. rubber dam retainer** – *див. clamp, rubber dam c.*

152. rugae – ребриста поверхня слизової оболонки піднебіння.

153. rule, Clark's r. – правило Кларка (для розрахунку дози препарату).

154. rupture – розрив тканин.

Ss

1. saddle – базис протеза.

2. sagittal – сагітальний.

3. saliva – слина.

4. saliva duct openings – устя протоки слинної залози.

5. saliva ejector – слиновідсмоктувач.

6. salivary flow – слинотеча.

7. **salivary glands** – слинні залози; загальна назва залоз різних розмірів, будови й розташування, що виробляють слину; розрізняють малі (губні, щічні) і великі (привушну, піднижньощелепову, під'язикову) слинні залози.

8. salivary stone – слинний камінь; *див. також* calcification, ectopic oral c.

9. salivation – слиновиділення.

10. sample – зразок.

11. **sanation of the mouth cavity** – санація порожнини рота; комплекс оздоровчих заходів, спрямованих на виявлення патологічних змін органів ротової порожнини, їхнє усунення і профілактику.

12. **sandwich technique** – *ім.* сандвіч-техніка; техніка пошарового нанесення різних стоматологічних матеріалів: амальгами, цементів, компомерів чи

композитів (текучих чи хімічного затвердження) із фотополімерними композитними матеріалами для відновлення зруйнованого каріозним процесом зуба.

13. sarcoma – саркома.

14. saucerization – сауцеризація; формування блюдцеподібного дефекту кістки навколо імплантата задля полегшення дренажу інфікованих ділянок.

15. saw – пила; хірургічний різальний інструмент.

16. scaffold – каркас, скафолд.

17. scaler – скейлер.

18. **scaling** – *ім.* скайлінг; знімання зубних наростів; видалення нальоту, зубного каменю та інших зубних відкладень за допомогою ультразвуку та спеціальних засобів.

19. scalpel – скальпель.

20. scorbutic gingivitis – цинготний гінгівіт.

21. screw expansion – розширення щелепи за рахунок гвинтового механізму.

22. **sealant** – *ім.* 1. сілант, герметик; матеріал із синтетичних пластмас на основі акрилатів для герметизації зубних фісур задля профілактики карієсу.

23. **sealer** – *ім.* сілер; матеріал для пломбування каналів зубів.

24. secondary – вторинний.

25. secondary bone – вторинна кістка; шар кісткової тканини, що формується в ході її дозрівання.

26. secondary caries – вторинний карієс.
27. secondary dentition – постійний зубний ряд.
28. sectional arch wire – секційна ортодонтична дуга.
29. **sectional matrix** – секційна матриця; інструмент у вигляді металевої смужки із заданою кривизною, що відповідає проксимальній зоні коронки зуба, і використовується для відновлення контактних пунктів зубів.
30. sedation – седація.
31. **sedative** – 1. *прикм.* заспокійливий, седативний; той, що діє заспокійливо впливає на центральну нервову систему, істотно не впливаючи на звичайні функції.
32. selective grinding – вибіркоче пришліфовування.
33. self-tapping implant – імплантат з самонарізальною різьбою.
34. **sensitivity** – *ім.* чутливість, сенситивність / сензитивність; здатність людини відчувати, розрізнити та реагувати на зовнішні подразники; ◇ sensitivity management – зниження чутливості (зубів).
35. separator – сепаратор.
36. sepsis, oral s. – оральний сепсис.
37. septum – септа; перетинка, перегородка.
38. sequestrum – секвестр.
39. serial extraction – послідовне видалення зубів.
40. **session** – *ім.* се́анс, ві́зит, відві́дування (*лікаря*); ◇ in one session – за один візит.
41. **setting time** – трива́лість тверді́ння, трива́лість полімеризації; час, що потрібен для полімеризації чи тверді́ння стоматологічного матеріалу.
42. **sextant** – *ім.* секста́нт, шоста частина кола; одна із шести відносно рівних частин, на які можуть бути умовно розділені зубні арки (зуб 1 – 5; 6 – 11; 12 – 16; 17 – 21; 22 – 27; 28 – 32).
43. shade guide – шкала відтінків.
44. **Sharpey's fiber** – Шарпе́єве волокно́; колагенові волокна, що з'єднують кістку та окістя і вперше були описані У. Шарпеєм.
45. shearing cusps – горби зубів, що відповідають фісурам з формуванням відповідних горбиково-фісурних контактів.
46. shoulder – плечовий уступ.
47. sialadenitis – сиалоденіт.
48. **sialodochoplasty** – *ім.* сиалопла́стика; хірургічна операція з виправлення дефекту протоки слинної залози.
49. sialogram – сиалограма.
50. **sialography** – *ім.* сиалогра́фія; рентгенографія слинних залоз із введенням контрастних речовин.
51. sialolith – камінь слинної залози.
52. sialolithiasis – слинокам'яна хвороба.

53. **sialolithotomy** – ім. сиалолітотомія; хірургічна операція з видалення слинного каменю, шляхом якої із слинних проток видаляється слинний камінь.
54. **sialorrhea** – надмірне слиновиділення.
55. **sickle** – ручний скейлер; серпоподібний гачок.
56. **side effect** – побічна реакція.
57. **side-shift** – бокове зміщення суглобової головки.
58. **silicate cement** – силікатний цемент.
59. **silicone plug assist** – силіконовий шаблон; силіконовий оклюзійний ключ, що виготовляється з А-силіконового матеріалу, та необхідний для точного відтворення анатомічної форми зубів і застосовується переважно для реставрації верхніх різців.
60. **silicophosphate cement** – силікофосфатний цемент.
61. **Simon's classification of malocclusion** – класифікація порушень оклюзії за Саймоном.
62. **simple fracture** – простий перелом.
63. **single cell gel electrophoresis** – *див.* **Comet Assay**.
64. **sintering** – спікання.
65. **sinus** – синус.
66. **sinus pneumatization** – пневматизація пазухи; збільшення повітревмісного простору пазухи.
67. **sinus tract** – нориця.
68. **sinusitis** – синусит.
69. **sinusitis, maxillary sinusitis of endodontic origin (MSEO)** – верхньощелеповий синусит ендодонтичної етіології.
70. **odontogenic maxillary sinusitis (OMS)** – одонтогенний верхньощелеповий синусит; одонтогенний риносинусит.
71. **Sjogren's syndrome** – синдром Шегрєна; аутоімунне системне ураження сполучної тканини, що проявляється втягненням в патологічний процес залоз внутрішньої секреції (слинних та слізних) та хронічним прогресувальним протіканням хвороби.
72. **skeletal relationships** – скелетне співвідношення.
73. **SLA (sinus lateral approach)** – латеральний підхід до синус-ліфтингу.
74. **slant of occlusal plane** – нахил оклюзійної площини, що визначається її кутом по відношенню до осі орбітальної площини.
75. **sleep apnea, obstructive (OSA)** – обструктивне апное сну (ОАС); патологічний стан, що характеризується повною обструкцією верхніх дихальних шляхів тривалістю понад 10 секунд, при якому сатурація кисню становить 4%.
76. **sleep prosthodontics** – ортопедія уві сні.
77. **SMART (subperiosteal minimally invasive (a)esthetic ridge-augmentation technique)** – мінімально інвазивна

субперіостальна техніка естетичної аугментації кісткового гребеня.

78. **smear layer** – «змазаний» шар; шар із залишків клітин пульпи, бактерій та дентинної рідини, що утворюється після препарування твердих тканин зуба ендодонтичним інструментом.

79. **smile, gummy smile (Gs)** – ясенна посмішка; непатологічний стан, що зумовлює естетичний дисбаланс та характеризується оголенням більш ніж 3 мм ясен під час усмішки; при цьому причинами розвитку ясенної усмішки може бути глибокий прикус, надмірне прорізування зубів, компенсаційне прорізування, ясенна гіперплазія та інші порушення процесів активного / пасивного прорізування.

80. **socket** – лунка (зуба).

81. **socket dry** – локалізований остейт; суха лунка.

82. **socket preservation** – аугментація лунки після видалення зуба.

83. **socket shield technique** – техніка формування щита альвеолярної стінки.

84. **soft deposits** – м'який наліт.

85. **soft palate** – м'яке піднебіння.

86. **soft-tissue laser ablation** – абляція м'яких тканин лазером; процес випаровування внутрішньо- та позаклітинної вологи лазерним світлом в конкретній ділянці м'яких тканин.

87. **space maintainer** – фіксатор простору; пасивний пристрій для

утримання чи фіксації зубів у певному положенні.

88. **space maintainer, fixed** – незнімний утримувач місця.

89. **space maintainer, orthodontic** – ортодонтичний утримувач місця.

90. **space maintainer, removable** – знімний утримувач місця.

91. **space maintenance** – забезпечення достатньої кількості простору.

92. **space, interocclusal rest** – міжжюльній простір в стані спокою.

93. **spacer** – прокладка (в щелепно-лицьовій хірургії).

94. **spatula** – шпатель.

95. **Spee, cruve** – крива Шпее.

96. **spicule** – маленький голкоподібний об'єкт.

97. **splint** – ім. шіна; спеціальний пристрій, що використовуються в ортопедичній стоматології для лікування захворювань пародонту, коли виявляється патологічна рухливість зубів, а також для іммобілізації зубів та щелепи, які зазнали травми.

98. **splint** – капа; шина.

99. **splint, interdental** – міжзубна шина.

100. **spongiosa** – губчастий шар (кістки).

101. **spot** – пляма.

102. **spreader** – конденсер, спредер.

103. **spring** – пружина.

104. **stability** – стабільність.

105. **stability, dimensional** – розмірна стабільність.

106. stabilizer – стабілізатор.
107. stain – наліт; дисколорація.
108. stationary lingula arch – незнімна язикова дуга.
109. steel crown – металева коронка.
110. stent – хірургічний шаблон.
111. step, distal – дистальна сходи́нка; положення другого моляра нижньої щелепи дистально по відношенню до другого моляра верхньої щелепи.
112. step, mesial – мезіальна сходи́нка; положення другого моляра нижньої щелепи мезіально по відношенню до другого моляра верхньої щелепи.
113. sterilization – стерилізація.
- 114. sterilizer – стерилізатор.**
115. Steven-Johnson syndrome – синдром Стівенса-Джонсона.
116. stoma – отвір.
117. **stomodeum** – порожнина рота первинна, ротова ямка; вузька щілина на головному кінці зародка, обмежена п'ятьома відростками зябрових дуг (непарним лобовим і парними верхньощелеповими та нижньощелеповими).
118. **stomatitis** – *ім.* стоматит; запалення слизової оболонки порожнини рота, що виникає при інфекційних захворюваннях, авітамінозах, отруєннях, неадекватній гігієні ротової порожнини.
119. stomatodynia – стоматодинія.
120. stomatognathic system – стоматогнатична система.
121. stomatology – стоматологія.
122. strawberry tongue – малиновий язик.
123. strip – смужка.
124. stripping – зішліфовування поверхні зуба апроксимальне; механічне видалення незначної кількості структури емалі з контактних поверхонь зуба.
125. study model – діагностична модель.
126. **study model** – *ім.* модель, діагностична модель; гіпсова чи кам'яна модель зубів із прилеглими м'якими тканинами; *син.* **diagnostic cast**.
127. subgingival – під'ясенний.
128. subgingival calculus – під'ясенний наліт.
129. sublingual – під'язиковий.
- 130. sublingual glands** – під'язикова залоза; головна парна трубчасто-альвеолярна слинна залоза, що розташована на дні ротової порожнини під язиком.
131. subluxation – неповне зміщення суглоба.
132. submandibular – підщелеповий.
- 133. submandibular glands** – підщелепна залоза, нижньощелепова залоза; парна альвеолярна, місцями трубчасто-альвеолярна слинна залоза, розташована в піднижньощелеповому трикутнику шиї.
134. submental – підпідборідний, субментальний.
135. subperiosteal – субперіостальний; субокісний.

136. **sucking pad** – клубок Біша; жировий клубок у новонароджених, який розташовується на зовнішній поверхні жувальної мускулатури в стінці щоки та служить для ущільнення м'яких частин щоки під час смоктання.

137. **sulcus** – борозна.

138. **superficial** – поверхневий.

139. **superior** – верхній.

140. **supernumerary tooth** – надкомплектний зуб.

141. **supplemental tooth** – надкомплектний зуб, який майже повністю сформований.

142. **supraocclusion** – супраоклюзія.

143. **surface** – поверхня.

144. **surface tessellation file (STL)** – файл теселяції поверхонь.

145. surgery, functional endoscopic sinus surgery (FESS) – функціональна ендоскопічна хірургія пазухи.

146. **surgical prosthesis** – хірургічний протез.

147. **surgical template** – хірургічний шаблон.

148. **survival rate** – показник виживання.

149. **suture** – *ім.* 1. шов; спеціальний хірургічний шов, що утворюється після закриття порізу чи рани; 2. шов; місце з'єднання кісток між собою.

150. **swage** – штампування.

151. swathe – *див.* **bandage**

152. **swelling** – припухлість; набряк.

153. **syndrome, Behcet's s.** – синдром Бехчета.

154. **syndrome, short tooth s. (STS)** – синдром коротких зубів.

155. **syndrome, upper airway resistance s. (UARS)** – синдром резистентності верхніх дихальних шляхів.

156. **syringe** – шприц.

Tt

1. **table, occlusal** – оклюзійна схема.

2. **tape, dental** – дентальна стрічка.

3. **tartar** – *див.* **calculus**.

4. **taste** – смак.

5. **tattoo, amalgam** – амальгамне тату; дисколорація слизової, викликана впливом амальгами.

6. **taurodontism** – тауродонтизм.

7. **teeth** – зуби.

8. **teeth, anterior** – передні зуби.

9. **teeth, canine** – ікла.

10. **teeth, deciduous** – молочні зуби.

11. **teeth, milk** – молочні зуби.

12. **teeth, permanent** – постійні зуби.

13. **teeth, posterior** – дистальні зуби.

14. **teeth, separation of** – сепарація зубів.

15. **teeth, tilted** – нахилені зуби; нахил зубів, при якому вони знаходяться поза оклюзійним контактом.

16. **teething** – прорізування молочних зубів.

17. **template** – шаблон.

18. **temporal** – скроневиий.

19. **temporalis muscle** – скроневиий м'яз.

20. **temporary restoration** – тимчасова реставрація; тимчасове відтворення анатомічної форми зуба, втраченої в результаті каріозного процесу чи травми, перед установкою постійної реставрації.
21. temporomandibular disorder – захворювання скронево-нижньощелепового суглоба.
22. temporomandibular joint (TMJ) – скронево-нижньощелеповий суглоб.
23. temporomandibular joint ankylosis – анкілоз скронево-нижньощелепового суглоба; захворювання, що провокує асиметрію та виникнення суміжних лицевих деформацій, труднощі з процесами жування, дихання та мовлення.
24. temporomandibular ligament – зв'язка скронево-нижньощелепового суглоба.
25. temporomandibular pain-dysfunction syndrome – синдром скронево-нижньощелепової дисфункції.
26. **tenderness** – *ім.* болісність, чутливість; відчуття, що виникають при доторканні до хворобливого органу.
27. tendon – сухожилля.
28. **teratoma** – тератома.
29. terminal – термінальний.
30. **tertiary dentin** – третинний дентин, репаративний дентин; *див. також dentin.*
31. test – *див. analysis.*
32. TGF – трансформувальний фактор росту.
33. therapeutic endpoint – цільовий результат лікування.
34. **therapy** – *див. treatment.*
35. therapy, compromise periodontal maintenance – компромісне підтримувальне лікування.
36. therapy, indirect pulpal – непряме лікування пульпи.
37. therapy, periodontal – пародонтальна терапія.
38. therapy, pocket – лікування пародонтальної кишені.
39. therapy, pulp canal – лікування каналу пульпи.
40. therapy, root canal – лікування кореневого каналу.
41. thermal sensitivity – температурна чутливість.
42. thermocoagulation – термокоагуляція.
43. threshold – граничне значення, порогове значення.
44. **throbbing** – *прикм.* пульсуючий, пульсувальний; \diamond throbbing pain – пульсуючий біль.
45. thrush – кандидоз.
46. thrush, moniliasis – *див. candidiasis.*
47. thumb sucking – смоктання пальця.
48. **tight seal** – герметичне пломбування; герметичне запечатування каріозної порожнини зуба.
49. tipping of cusp – реставрація бугрів.
50. **tissue** – *ім.* тканина; сукупність клітин, не обов'язково ідентичних, але

- таких, що мають спільне походження, і разом виконують одну і ту ж функцію.
51. **tissue resistance** – резистентність тканини; здатність тканини проявляти стійкість щодо впливу зовнішніх чинників.
 52. tissue, connective – сполучна тканина.
 53. titanium – титан.
 54. titanium mesh – титанова сітка.
 55. TMJ facebow – лицьова дуга.
 56. **Tofflemire matrix** – матрицетримач Тоффльмайра універсальний; інструмент, що призначений для фіксації різного роду матриць та пластин в стоматології.
 57. Tome's granular layer – гранулярний шар Томпса.
 58. tomogram – томограма.
 59. tomograph – томограф.
 60. tomography, dental volumetric t. (DVT) – дентальна об'ємна томографія.
 61. **tomography** – *ім.* томографія; метод дослідження, який полягає в отриманні зображень окремих шарів (перерізів) досліджуваного об'єкта за допомогою рентгенівського випромінювання.
 62. tongue – язик.
 63. tongue crib – знімний фіксатор язика.
 64. tongue, beefy – еритематозний глосит.
 65. tongue, bifid – розщеплений язик.
 66. tongue, black hairy – чорний волосистий язик.
 67. tongue, bold – атрофічний язик.
 68. tongue, coated – наліт на язику.
 69. tongue, fissured – складчастий язик.
 70. tongue, geographic – географічний язик.
 71. tongue, hairy – волосистий язик.
 72. tongue, smooth – атрофічний язик.
 73. **tooth** – *ім.* зуб; утворення, що складається переважно з твердих тканин, розташоване в порожнині рота і призначене для відкушування і подрібнення їжі, а також бере участь в утворенні деяких звуків мови.
 74. tooth (teeth) – зуб (зуби).
 75. tooth buds – зубні зачатки.
 76. tooth crowding – скупченість зубів.
 77. tooth crown – *див.* crown, dental c.
 78. tooth eruption – прорізування зубів.
 79. tooth fracture – перелом зуба.
 80. tooth germ – зубний зачаток.
 81. **tooth spasms** – спазми, що виникають під час прорізування зубів.
 82. tooth wear – стирання зубів.
 83. tooth, affected t. – хворий (уражений) зуб.
 84. tooth, anatomic – анатомічний зуб.
 85. tooth, ankylosed – анкілозований зуб.
 86. **tooth, anterior t.** – передній зуб, фронтальний зуб; *син.* frontal tooth.
 87. tooth, artificial – штучний зуб.
 88. **tooth, bicuspid t.** – двогорбиковий зуб, малий корінний зуб; *син.* premolar.

89. tooth, conical t. – конічний зуб.
90. **tooth, cracked t.** – зуб з тріщиною.
91. tooth, cusplless t. – зуб без бугрів.
92. **tooth, deciduous t.** – молочний зуб.
93. tooth, devital t. – девітальний зуб.
94. **tooth, double-rooted t.** – двокорінний зуб.
95. tooth, drifting t. – міграція зуба.
96. **tooth, erupted t.** – зуб, що прорізався.
97. **tooth, erupting t.** – зуб, що прорізується.
98. **tooth, filled t.** – запломбований зуб.
99. tooth, Hutchnison's t. – зуби Гетчінсона (прояв сифілісу).
100. **tooth, live t.** – живий зуб.
101. **tooth, loose t.** – зуб, що хитається.
102. **tooth, maloccluded t.** – зуб, який порушує прикус.
103. tooth, missing t. – відсутній зуб, втрачений зуб.
104. **tooth, molar t.** – моляр.
105. **tooth, multi-rooted t.** – багатокореневий зуб.
106. **tooth, permanent t.** – постійний зуб.
107. tooth pigmentation – пігментація зубів.
108. **tooth, point-filled endodontic t.** – запломбований внутрішньоканальним штифтом зуб.
109. **tooth, prepared t.** – відпрепарований зуб.
110. **tooth, single-rooted t.** – однокореневий зуб.
111. tooth, Turner's t. – зуби Тюрнера.
112. **tooth, vital t.** – зуб з життєздатною пульпою.
113. **tooth, wisdom t.** – зуб мудрості.
114. **toothache** – біль зубний.
115. **toothache remedy** – лікарський засіб для усунення зубного болю.
116. tooth-borne – з підтримкою на зубах.
117. toothbrush – зубна щітка.
118. toothbrushing – чистка зубів.
119. **tooth-grinding** – *див. bruxism.*
120. toothpaste – зубна паста.
121. torque – торк.
122. torque driver – динамометричний ключ.
123. total treatment plan – повний план лікування.
124. trabeculas – трабекули.
125. traction – тракція; тяга.
126. tradus – трагус; підвищення в проекції зовнішнього слухового отвору.
127. transcresal sinus floor lift – вертикальний синус-ліфтинг, закритий синус-ліфтинг.
128. transfer coping – трансфер.
129. transfer pin – аналог імплантата.
130. transition dentition – змішаний прикус.
131. transosteal implant jig – хірургічний шаблон для встановлення імплантатів.
132. **transparent dentin** – *див. dentin, sclerotic d.*

133. **transplantation of tooth** – трансплантація зуба; трансплантація (перенесення) зуба з однієї альвеоли в іншу, яке може виконуватися як для однієї людини, так і переноситися від однієї людини іншій.
134. **trauma** – травма.
135. **tray** – *ім.* 1. капа; знімна конструкція із спеціального металу чи пластмаси, що покриває зуби з усіх сторін, з'єднуючи їх в єдиний блок, та використовується з метою виправлення положення зубів та прикусу, закріплення уламків щелепи, для аплікації лікарських засобів чи з метою захисту зубів від підвищеного стирання та укріплення при підвищеній їх рухливості; 2. ложка стоматологічна; спеціальна ложка для зняття відбитків та проведення інших стоматологічних маніпуляцій; *ім.* 3. лоток, ємність; спеціальна ємність для застосування в стоматології.
136. **tray adhesive** – адгезив для ложок; спеціальна клейка речовина, що наноситься на відбиткову ложку з метою утримання матеріалу в ложці в правильній позиції.
137. **tray, clear aligner orthodontic t.** – прозора капа-елайнер.
138. **tray, impression t.** – відбиткова ложка.
139. **tray, impression t.** – відбиткова ложка; спеціальна ложка для зняття відбитків.
140. **tray, instrument t.** – ємність для інструментів.
141. **tray, perforated metal t.** – металева перфорована ложка.
142. **tray, stock t.** – стандартна ложка.
143. **treatment** – *ім.* 1. лікування, терапія; комплекс заходів, метою яких є полегшення чи усунення симптомів та проявів певного захворювання, патологічного стану чи іншого порушення життєдіяльності, нормалізація порушених процесів життєдіяльності та відновлення здоров'я; *син.* **therapy**; 2. обробка.
144. **treatment outcome** – результат лікування.
145. **treatment, adjunctive t.** – додаткове лікування, супутня терапія.
146. **treatment, antiseptic t.** – антисептична обробка.
147. **treatment, palliative t.** – паліативне лікування.
148. **treatment, prophylactic treatment** – профілактичне лікування.
149. **treatment, prosthodontic t.** – ортодонтичне лікування.
150. **triangle, Bolton t.** – трикутник Болтона.
151. **triangle, Bonwill t.** – трикутник Бонвіля.
152. **trifurcation** – трифуркація.
153. **trigeminal nerve** – трійчастий нерв.
154. **trimmer, gingival margin t.** – тример різального краю; ясенний скальпель.
155. **trimming** – *ім.* обрізка, підгонка; процедура надання реставрації правильної

анатомічної форми, що полягає в препаруванні готової реставрації шляхом обрізання зайвих частин.

156. **trismus** – *ім.* тризм, «жувальні лабѣти»; спастичне стискання щелеп внаслідок топічної судоми жувальних м'язів, що спостерігається при правці, тетанії, епілепсії, менінгітах, паротитах, перитонзилітах і ін.

157. try-in – примірка.

158. **TTP (tender to percussion)** – болючий при проведенні тесту на перкусію.

159. tumor, calcifying epithelial odontogenic t. – *див.* calcifying epithelial odontogenic tumor.

160. tumour metastasis – метастази пухлини.

161. **tunica mucosa of mouth** – слизова оболонка ротової порожнини.

162. typodont – штучна модель зубів.

Uu

1. **ulalgia** – біль в яснах; больовий синдром, що поширюється в ясенній частині.

2. **ulcer** – *ім.* віразка; ураження, що виникає в ротовій порожнині внаслідок порушення цілісності епітелію під дією механічних факторів.

3. ulcer, decubitis u. – декубітальна виразка.

4. ulcer, traumatic u. – травматична виразка.

5. **ulceration** – виразкування; утворення виразок, видимих пошкоджень на слизовій оболонці порожнини рота.

6. **ulceration, gingival u.** – утворення виразок на яснах.

7. **ulceration, mucosal u.** – утворення виразок на слизовій оболонці.

8. **ulceration, superficial u.** – поверхове утворення виразок; *син.* **anabrosis**.

9. **ulcerative** – *прикм.* виразковий; той, що стосується виразки чи спричинений виразкою.

10. **uloglossitis** – *ім.* гінгівогліосіт; запалення ясен та язика.

11. **ulorrhagia** – кровотеча ясенна; *див. також* **hemorrhage**.

12. **ultrasonic** – *прикм.* ультразвуковий; той, що стосується ультразвуку.

13. **ultrasonic diagnosis** – ультразвукова діагностика; діагностика певних органів і систем шляхом використання ультразвуку.

14. **ultrasonic irrigation** – ультразвукова іригація, ультразвукова обробка; спеціальне промивання корневих каналів із використанням ультразвукового інструменту.

15. **ultraviolet** – УФ-випромінювання / ультрафіолетове випромінювання; невидиме оком людини електромагнітне випромінювання, що займає спектральну зону між видимим і рентгенівським

випромінюваннями в межах довжин хвиль 400-10 нм.

16. **uncomplicated** – *прикм.* неускладнений; той, що протікає без будь-яких ускладнень (*про хворобу*).

17. **uncontrollable bleeding** – кровотеча, яку неможливо зупинити; *див. також hemorrhage*.

18. **underbite** – вертикальне перекриття зубів верхньої щелепи зубами нижньої.

19. **undercut** – піднутрення.

20. **underdevelopment** – *ім.* недорозвиток; затримка розвитку певного органу.

21. **underjawed** – *прикм.* той, що має нижню щелепу, яка виступає вперед.

22. **underjet** – порушення прикусу, при якому різці верхньої щелепи знаходяться в периметрі різців нижньої щелепи.

23. **unerupted** – непрорізаний.

24. **unerupted tooth** – зуб, що не прорізався в ротовій порожнині.

25. **unijaw** – *прикм.* однощелепний; той, що має одну щелепу.

26. **unilateral** – *прикм.* односторонній, однобічний; той, що стосується лише однієї сторони чи чинить вплив лише на одну поверхню.

27. **unit, dental u.** – одиниця зубного ряду.

28. **United States Public Health Service (USPHS) criteria** – USPHS-критерії (критерії Служби охорони здоров'я США).

29. **Universal/National tooth numbering system** – універсальна система нумерації зубів; спеціальна система, згідно з якою встановлено унікальний номер (від 1 до 32) для кожного постійного зуба та унікальна літера для кожного молочного зуба (від А до Т).

30. **unremitting** – *прикм.* безперервний (*про протікання хвороби*).

31. **upper impression** – відбиток верхньої щелепи; *див. також impression*.

32. **uptake** – *ім.* засвоєння, поглинання; процес засвоєння організмом поживних речовин.

33. **upward dislocation** – *ім.* зміщення вгору.

34. **uranisochasma** – *див. cleft palate*.

35. **uraniscolalia** – дефект мовленнєвий при розщепленому твердому піднебінні.

36. **uranisconitis** – запалення твердого піднебіння.

37. **uraniscoplasty** – *див. uranoplasty*.

38. **uranoplasty** – *ім.* палатопластика; *син. palatoplasty, uraniscoplasty*.

39. **uranorrhaphy** – *ім.* стафілорáfія; ушивання розщілини м'якого піднебіння.

40. **uranoschisis** – *див. cleft palate*.

41. **uranostaphylorrhaphy** – усунення дефектів твердого та м'якого піднебіння.

42. **urgency** – *ім.* невідкладність; поняття в медицині, яке стосується невідкладних станів людини, що

потребують негайної лікарської допомоги.

43. **uvula** – *ім.* ўвула, язичок піднебінний.

44. **uvulotomy** – *ім.* стафілотомія, надріз язичка, надріз ўвули.

Vv

1. validation – валідація; оцінка.

2. value, phonetic v. – фонетичне значення (характеристика звуку).

3. vanillylmandelic acid (VMA) – ванілилмандалева кислота; метаболіт епінефрину чи норепінефрину.

4. varnish – лак.

5. varnish, fluoride v. – фторидний лак.

6. **vascular** – *прикм.* судінний; той, що стосується судин.

7. **vascular damage** – пошкодження судин.

8. vascular endothelial growth factor (VEGF) – фактор росту судинного ендотелію.

9. **vascularity** – наявність кровоносних судин в тканинах.

10. **vasoconstrictor** – *ім.* вазоконстриктор; речовина, що викликає вазоконстрикцію – звуження кровоносних судин.

11. V-bends – V-подібний згин (в ортодонтії).

12. **vein** – *ім.* вена; кровоносна судина, якою кров рухається до серця.

13. **vein, anterior labial v.** – передня губна вена.

14. **vein, deep lingual v.** – глибока вена язика.

15. **vein, external palatine v.** – зовнішня піднебінна вена.

16. **vein, inferior labial v.** – нижня губна вена.

17. **vein, sublingual v.** – під'язикова вена.

18. **vein, superior labial v.** – верхня губна вена.

19. **velopharyngeal** – *прикм.* піднебінно-глотковий.

20. **veneers** – *ім.* вініри; порцелянові (керамічні) чи композитні пластинки, які заміщають вестибулярний (зовнішній) шар зубів та дозволяють коригувати форму і колір зуба.

21. vermilion border – червона облямівка губ.

22. **vermilion zone** – облямівка губи червона, *син.* **vermilion border, red border.**

23. vertical angulation – вертикальний нахил.

24. vertical bone loss – вертикальна резорбція кістки.

25. **vertical dimension** – висота прикусу; відстань між альвеолярними відростками верхньої та нижньої щелепи у положенні центральної оклюзії.

26. vertical dimension of occlusion (VDO) – вертикальний параметр оклюзії (ВПО).

27. **vertical displacement** – зміщення щелепи вгору.

28. **vertical overlap** – вертикальне перекриття.

29. **vestibule of the oral cavity** – присінок порожнини рота.

30. **vestibule, buccal v.** – присінок рота в області щоки.

31. **vestibule, labial v.** – присінок рота в області губ.

32. **vestibuloplasty** – *ім.* вестибулопластика; певні хірургічні стоматологічні процедури, суть яких полягає в переміщенні м'язів, які кріпляться до альвеолярного відростка, у більш глибокі зони порожнини рота.

33. **Vincent's angina** – ангіна Венсана, виразково-некротичний гінгівостоматит; запалення мигдаликів, що поширюється на слизову оболонку ротової порожнини та викликається фузіоформними й іншими бактеріями; *син.* Vincent's gingivitis.

34. **Vincent's gingivitis** – гінгівіт Венсана.

35. **violent pain** – різкий біль, *син.* **sharp pain.**

36. **viral culture** – вірусна культура; набір зразків із метою культивування вірусу для його подальшої ідентифікації.

37. **virus infection** – вірусна інфекція, *див. також infection.*

38. **viscosity** – *ім.* в'язкість; властивість текучих тіл (рідин і газів)

чинити опір переміщенню однієї їх частини відносно іншої.

39. **vital** – вітальний.

40. **vital activity** – життєдіяльність, життєва активність.

41. **vital pulp extirpation** – вітальне видалення пульпи; видалення пульпи зуба, яка є життєздатною.

42. **vital pulp therapy** – методи біологічного лікування пульпи.

43. **vital signs** – показники життєво-важливих функцій.

44. **vitality test** – тест на вітальність; тест, що проводиться з метою перевірки пульпи зуба на життєздатність.

45. **void** – пора.

46. **Volkman's canal** – Фолькманівський канал.

47. **volumetric flask** – мірна склянка, мірна колба; спеціальна мірна посудина, що використовується в медицині для вимірювання об'єму речовини.

Ww

1. **wall** – *ім.* стінка, стінка зуба; одна із сторін зуба, що складається з твердих тканин.

2. **wall, cavity w.** – стінка порожнини.

3. **Wallerian degeneration** – Воллерівська дегенерація, Воллерівське переродження нерва.

4. **ward maid** – *ім.* санітарка; молодший медичний працівник, який

виконує допоміжні функції в медичній практиці.

5. **water (air) supplying device** – пристрій для подачі води (повітря); спеціальний стоматологічний пристрій, який подає воду в разі необхідності охолодження інструменту чи подає повітря без домішок масел для висушування поверхні зуба.

6. **Waters view** – проекція Вотерса.

7. **wax** – ім. віск; поширені в рослинному й тваринному світі складні ефіри вищих жирних кислот і вищих високомолекулярних спиртів; дуже стійкі, нерозчинні у воді; в ортопедичній стоматології віск використовується для виготовлення воскових моделей.

8. **wax, base plate w.** – базисний віск, зуботехнічний базисний віск

9. **wax, casting w.** – віск для відливки моделей.

10. **wax, dental w.** – зубний віск, зуботехнічний віск.

11. **wax, impression w.** – віск для відбитка.

12. **wax, inlay w.** – віск для вкладок.

13. **wax, mineral w.** – гірський віск, *син. ozocerite.*

14. **wax, occlusal w.** – віск для оклюзійних валиків.

15. **wax, shape w.** – зуботехнічний віск для моделювання.

16. **wax knife** – шпатель зуботехнічний, ніж-шпатель; спеціальний зуботехнічний інструмент для різання та

формування воску під час виготовлення зубних протезів.

17. **wax pattern** – воскова модель; спеціальна модель, що виготовляється із воску та імітує зубний ряд і використовується в ортопедичній стоматології в процесі виготовлення різного роду протезів.

18. **wax template** – восковий шаблон.

19. **wax-bite** – воскові накусочні валики.

20. **waxen** – *див. waxy.*

21. **waxing** – виготовлення воскових зуботехнічних моделей, воскування; *син. wax treatment.*

22. **wax-up** – воскова діагностична модель.

23. **waxy** – *прикм.* восковий; той, що виготовлений з воску; *син. caraceous, waxen, lardaceous.*

24. **weakness** – ім. слабкість, вразливе місце.

25. **wear** – зношування, стирання.

26. **wear pattern** – паттерн стирання.

27. **wear, abnormal occlusal w.** – патологічне стирання оклюзійної поверхні.

28. **wedge** – *ім.* клинець; спеціальний клиновидний інструмент для розклинювання.

29. **wedge, elastomeric rotation w.** – клин для обертання.

30. **wedge, interproximal w.** – міжзубний клин для розділення сусідніх зубів.

31. **wedge, tooth w.** – зубний клин.
32. Weingart pliers – щипці Вейнгарта.
33. wettability – змочуваність.
34. **wetting agent** – зволожувальний агент, зволожувальний засіб; спеціальна речовина, яка здатна утримувати вологу та затримувати її випаровування.
35. Wharton's duct – Вартонова протока.
36. **whartonitis** – запалення верхньощелепової протоки.
37. **white spot** – біла «крейдяна» пляма; початкова стадія карієсу, яка проходить без будь-яких симптомів та виявляється під час уважного огляду після просушування поверхні емалі зуба.
38. whitening agent – *див.* bleaching
39. **wick drain** – *ім.* турунда; невеликий вузький марлевий чи ватний тампон.
40. Wilms' tumour – пухлина Вілмса.
41. Wilson, curve of – крива Вілсона.
42. **wisdom tooth** – зуб мудрості; третій моляр людини, який прорізується у віці 18—25 років.
43. Wolff's law – закон Вольфа (про ремоделювання кісткової тканини).
44. working contact – робочий контакт.
45. working end – робочий кінець.
46. working occlusal surface – робоча оклюзійна поверхня.
47. wound – рана.
48. wrought clasp – литий кламер.

Xx

1. X-bite – перехресний прикус.
2. xenograft – ксенографт.
3. **xerostomia** – *ім.* ксеростомія, сухість у роті; недостатнє слиновиділення, що спричинює сухість слизової оболонки порожнини рота та/чи карієс в цервікальній зоні зубів.
4. **X-radiation** – *див.* **X-ray radioactivity**.
5. X-ray – рентгенівський промінь.
6. **X-ray developer** – проявник для рентгенівської плівки.
7. **x-ray emitter** – рентгенівський випромінювач, рентгенівська трубка; електровакуумний пристрій, що призначений для генерації рентгенівського випромінювання; *син.* **x-ray generator**
8. **X-ray examination** – *ім.* рентгенограма, рентгенівський знімок; постійне негативне зображення досліджуваного об'єкта, яке отримують на спеціальній рентгенівській плівці чи фотопапері за допомогою рентгенівського випромінювання; *син.* **radiograph**.
9. **X-ray film** – рентгенівська плівка (приймач); спеціальна плівка для рентгенівських знімків.
10. **X-ray film marking** – напис на рентгенівській плівці; *див. також X-ray film*.

11. **X-ray findings** – дані рентгенівського обстеження; *див. також x-ray.*

12. **x-ray generator** – *див. x-ray emitter.*

13. **X-ray pattern** – рентгенологічна картина; дані, отримані шляхом проведення рентгенівського обстеження.

14. **X-ray pattern analysis** – аналіз рентгенограми; *див. також x-ray.*

15. **X-ray radioactivity** – рентгенівське випромінювання; електромагнітні хвилі, енергія фотонів яких лежить на шкалі електромагнітних хвиль між ультрафіолетовим випромінюванням та гамма-випромінюванням, що відповідає довжинам хвиль від 10^{-2} до 10^3 Å (від 10^{-12} до 10^{-7} м); *син. X-radiation.*

16. **X-ray sensitivity** – чутливість до рентгенівського випромінювання; *див. також X-ray radioactivity.*

17. X-ray tube – рентгенівська трубка.

18. xylitol – ксилітол; низькокалорійний підсолоджувач.

Yy

1. yeast – гриби (патогени).

2. yoke – хрестоподібна частина клампа.

3. young's modulus – модуль Юнга.

Zz

1. **zinc oxide** – оксид цинку; амфотерний оксид, що різнобічно впливає на організм; у фармакології найширше використовується як компонент лікарських засобів, оскільки чинить протизапальну, підсушувальну, абсорбувальну, в'язучу і антисептичну дію.

2. ZOE – цинк-оксид евгенол.

3. zone, neutral z. – нейтральна зона.

4. zonography – зонографія.

5. Z-plasty – пластика тканин зустрічними трикутниками.

6. **zygoma** – *ім.* вілиця; одна із парних кісток лицевої частини черепа, що розташована під оком та з'єднує верхню щелепу зі скроневою кісткою.

7. **zygomaxillare** – найнижча точка вилично-верхньощелепного шва.

8. **zygomatic abscess** – віличний абсцес; *див. також abscess.*

9. zygomatic arch – вилична дуга.

10. **zygomatic bone** – вілична кістка; кістка лицьового черепа квадратної форми, що утворює виличну дугу й скроневу ямку; *син. malar.*

11. **zygomatic nerve** – віличний нерв; середня чутлива гілка трійчастого нерва – V пари черепномозкових нервів; іннервує шкіру нижньої повіки, зовнішнього кута ока, верхньої частини щік, верхньої губи, верхньої щелепи та її зубів, слизової оболонки, нижньої частини носової порожнини.

12. **zygomatic process of maxilla** –
відрóсток верхньої щéлепи вíличний.